

VÝVOJ A PERSPEKTÍVY SVETOVEJ EKONOMIKY

**VYSOKÉ RIZIKÁ
A VÄČŠIE NEISTOTY**

SALEH MOTHANA OBADI A KOLEKTÍV

Bratislava 2016

VEDÚCI AUTORSKÉHO KOLEKTÍVU:

doc. Ing. Saleh Mothana Obadi, PhD., EÚ SAV

AUTORI:

Ing. Daneš Brzica, PhD., EÚ SAV (5. kap.)
Ing. Gabriela Dováľová, PhD., EÚ SAV (7. kap.)
Ing. Boris Hošoff, PhD., EÚ SAV (4. kap.)
Ing. Veronika Hvozdíková, PhD., EÚ SAV (6.1. – 6.3. kap.)
Ing. Matej Korček, PhD., EÚ SAV (2. kap.)
doc. Ing. Saleh Mothana Obadi, PhD., EÚ SAV (1. a 2. kap.)
Ing. Adrián Ondrovič, PhD., EÚ SAV (6.4. kap.)
Ing. Paula Puškárová, PhD., Dis. art., ÚEM, EU v Bratislave (8. kap.)
prof. Ing. Juraj Šipko, PhD., MBA., EÚ SAV (9. kap.)
prof. Ing. Peter Staněk, CSc., EÚ SAV (10. kap.)
prof. Ing. Milan Šíkula, DrSc., EÚ SAV (11. kap.)
Ing. Ivana Šikulová, PhD., EÚ SAV (3. kap.)
Ing. Jaroslav Vokoun, EÚ SAV (5. kap.)

RECENZENTI:

prof. Ing. Vladimír Gonda, PhD.
prof. Ing. Igor Kosír, CSc.

ZODPOVEDNÁ JAZYKOVÁ REDAKTORKA: PhDr. Katarína Rybanská

TECHNICKÉ SPRACOVANIE: Mária Lacková

Vedecká monografia je súčasťou riešenia projektu VEGA č. 2/0005/16 (kap. 1., 2., 5., 9.), projektu VEGA č. 2/0109/16 (kap. 4., 6.1. – 6.3., 7., 10., 11.), projektu VEGA č. 2/0070/15 (kap. 3.), projektu VEGA č. 2/0026/15 (kap. 6.4.) a projektu VEGA č. 1/0654/16 (V-16-100-00) (kap. 8.).

TLAČ: VEDA, vydavateľstvo SAV

© Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied
Bratislava 2016

ISBN 978-80-7144-271-4

e-ISBN 978-80-7144-272-1

O B S A H

ÚVOD.....	11
-----------	----

I. VÝVOJ A PERSPEKTÍVY SVETOVEJ EKONOMIKY

1. VÝVOJ A PERSPEKTÍVY SVETOVEJ EKONOMIKY	15
1.1. VÝVOJ A PERSPEKTÍVY SVETOVEJ EKONOMIKY PODĽA REGIÓNOV	19
2. VÝVOJ SVETOVÉHO OBCHODU A CIEN PRIMÁRNYCH KOMODÍT	35
2.1. VÝVOJ GLOBÁLNEHO OBCHODU V POSLEDNÝCH ROKOCH	35
2.2. VÝVOJ CIEN PRIMÁRNYCH KOMODÍT	41
3. TURBULENCIE A NEISTOTY V EURÓPSKEJ ÚNII	67
3.1. MIERNE ZRÝCHLENIE EKONOMICKÉHO RASTU SPOJENÉ SO ZLEPŠOVANÍM SITUÁCIE NA TRHOCH PRÁCE	67
3.2. BEZPRECEDENTNE UVOĽNENÁ MENOVÁ POLITIKA ECB	75
3.3. VÝVOJ VEREJNÝCH FINANCIÍ A MAKROEKONOMICKÝCH NEROVNOVÁH BEZ VÝZNAMNEJŠÍCH ZMIEN.....	80
3.4. „SKUTOČNÁ“ HOSPODÁRSKA A MENOVÁ ÚNIA VERZUS DEZINTEGRÁCIA?	85
4. SPOMALENIE RASTU EKONOMIKY USA A STAGNUJÚCA JAPONSKÁ EKONOMIKA	93
4.1. MAKROEKONOMICKÝ VÝVOJ A TRH PRÁCE V USA.....	93
4.2. HOSPODÁRSKY VÝVOJ JAPONSKA A STRATÉGIA TROCH ŠÍPOV	106

II. VÝVOJ EKONOMÍK KRAJÍN „RIC“

5. POSTUPNÉ ZNIŽOVANIE VYSOKÝCH TEMP RASTU ČÍNSKEJ EKONOMIKY	123
5.1. HOSPODÁRSKY VÝVOJ	124
5.2. ZAHRANIČNOOBCHODNÉ VZŤAHY A INVESTÍCIE V ZAHRANIČÍ	131
5.3. SOCIÁLNY ROZVOJ	135
5.4. VZDELÁVANIE, VEDA A TECHNOLÓGIE.....	139
5.5. ŽIVOTNÉ PROSTREDIE, DOPRAVA A ENERGETIKA	141
6. RUSKO NA CESTE Z RECESIE?	145
6.1. ROPA – KLÚČOVÝ FAKTOR PÁDU EKONOMIKY.....	146
6.2. VONKAJŠIE VZŤAHY RUSKEJ FEDERÁCIE A PROCES EUROÁZIJSKEJ HOSPODÁRSKEJ INTEGRÁCIE	149
6.3. MAKROEKONOMICKÝ RÁMEC DÔSLEDKOV POKLESU CENY ROPY A ZAVEDENIA SANKCIÍ	157
6.4. ZAHRANIČNOPOLITICKÉ SÚVISLOSTI STAVU RUSKEJ EKONOMIKY.....	168
7. INDICKÁ EKONOMIKA: ORIENTÁCIA NA DOSAHOVANIE INKLUZÍVNEHO RASTU	179
7.1. HOSPODÁRSKY VÝVOJ INDIE	179
7.2. FIŠKÁLNA A MONETÁRNA POLITIKA	197

III. VYBRANÉ PROBLÉMY GLOBÁLNEJ EKONOMIKY

8. UTEČENECKÁ KRÍZA V EÚ A JEJ DÔSLEDKY NA EKONOMIKU, SPOLOČNOSŤ I POLITICKÉ VZŤAHY	205
8.1. UTEČENECKÁ KRÍZA V ČÍSLACH	206
8.2. PRÍČINY VZNIKU UTEČENECKEJ KRÍZY V EÚ	209
8.3. NÁSLEDKY UTEČENECKEJ A MIGRAČNEJ KRÍZY V EÚ	215
9. OD JEDNOPOLÁRNEHO K MULTIPOLÁRNEMU MEDZINÁRODNÉMU MENOVÉMU SYSTÉMU.....	229
9.1. VÝMENNÉ KURZY	230
9.2. FUNGOVANIE SÚČASNÉHO MEDZINÁRODNÉHO MENOVÉHO SYSTÉMU.....	232
9.3. PODIEL NOVOINDUSTRIALIZOVANÝCH ŠTÁTOV NA SVETOVÝCH DEVÍZOVÝCH REZERVÁCH	243
9.4. PRECHOD K MULTIPOLÁRNEMU MEDZINÁRODNÉMU MENOVÉMU SYSTÉMU	249
10. VYBRANÉ PROBLÉMY SÚČASNEJ EURÓPY	255
10.1. MIGRAČNÁ KRÍZA.....	256
10.2. STARNUTIE POPULÁCIE V ČASE TECHNICKEJ REVOLÚCIE	262
10.3. VYBRANÉ PROBLÉMY FUNGOVANIA EURÓPSKEJ ÚNIE	278
10.4. SYSTÉMOVÁ INFRAŠTRUKTÚRA	283
11. NOVÉ PREJAVY KRÍZY GLOBALIZAČNÝCH A INTEGRAČNÝCH PROCESOV A NÁROKY NA ADAPTÁCIU FUNKCIÍ ŠTÁTU.....	287
11.1. PENIAZE A POSTAVENIE FINANČNÝCH ŠTRUKTÚR V GLOBÁLNOU VLÁDNUTÍ.....	291
11.2. SYSTÉMOVÁ HOMOGENIZÁCIA A UNIFIKÁCIA GLOBÁLNEHO PROSTREDIA	293
11.3. TRANSFORMÁCIA UNIPOLÁRNEHO SYSTÉMU GLOBÁLNEHO VLÁDNUTIA NA MULTIPOLÁRNY A ADAPTÁCIA FUNKCIÍ ŠTÁTU	299
ZHRNUTIE.....	303
EXECUTIVE SUMMARY	315
LITERATÚRA	327

ZOZNAM GRAFOV

Graf 1.1	Vývoj globálneho ekonomického rastu (v %)	16
Graf 1.2	Medziročný ekonomický rast vybraných rozvinutých krajín (v %)	17
Graf 1.3	Medziročný ekonomický rast vybraných krajín eurozóny (v %)	18
Graf 1.4	Medziročný ekonomický rast ázijského regiónu (v %)	20
Graf 1.5	Medziročný ekonomický rast vybraných krajín ázijského regiónu (v %)	21
Graf 1.6	Medziročný ekonomický rast vybraných ekonomík regiónu MENAP (v stálych cenách – s. c.)	24
Graf 1.7	Rast objemu export a importu a <i>terms of trade</i> regiónu Latinskej Ameriky a Karibiku (v %)	26
Graf 1.8	Saldo bežného účtu platobnej bilancie vybraných krajín Latinskej Ameriky a Karibiku (v % HDP)	27
Graf 1.9	Saldo bežného účtu vybraných krajín subsaharskej Afriky (v % HDP)	30
Graf 1.10	Vybrané makroekonomické ukazovatele regiónu Spoločenstva nezávislých štátov (v %)	32
Graf 1.11	Medziročný ekonomický rast vybraných krajín južnej Európy (v %)	33
Graf 2.1	Vývoj objemu globálneho importu podľa regiónu (2005 = 100)	38
Graf 2.2	Vývoj objemu globálneho exportu podľa regiónu (2005 = 100)	39
Graf 2.3	Index cien primárnych komodít (2010 = 100)	41
Graf 2.4	Vývoj cien ropy v posledných rokoch (v USD/bbl)	42
Graf 2.5	Ponuka ropy – vývoj a predikcia na najbližšie roky	47
Graf 2.6	Dopyt po rope – vývoj a predikcia na najbližšie roky	50
Graf 2.7	Globálny dopyt a ponuka ropy	52
Graf 2.8	Dopyt po zemnom plyne (2007 – 2015)	62
Graf 2.9	Vývoj cien zemného plynu (2007 – 2016)	64
Graf 3.1	Medziročné zmeny HDP (%) a príspevky zložiek HDP (p. b.) k jeho zmene v eurozóne v rokoch 2010 – 2015, prognóza na rok 2016	68
Graf 3.2	Ifo indikátor ekonomickej klímy pre eurozónu v období 2006 – 2016 (2005 = 100) a očakávania na najbližších 6 mesiacov	69
Graf 3.3	HDP na obyvateľa v PPS, relatívna produktivita práce na zamestnanca a relatívna cenová úroveň (EÚ 28 = 100) v členských štátoch EÚ v roku 2015	71
Graf 3.4	Miera nezamestnanosti, dlhodobej nezamestnanosti a nezamestnanosti mladých (do 25 rokov) v EÚ a v eurozóne v rokoch 2007 – 2015, prognóza na rok 2016 (%)	74
Graf 3.5	Vývoj kľúčových úrokových sadzieb ECB (2007 – 2016)	76
Graf 3.6	Vývoj harmonizovaného indexu spotrebiteľských cien (HICP) a jeho zložiek v eurozóne v rokoch 2009 – 2015, prognóza na roky 2016 – 2017 (%)	78
Graf 3.7	Vývoj kurzu amerického dolára a japonského jenu voči euru od roku 2007	79
Graf 3.8	Zloženie koša SDR (%)	80
Graf 3.9	Saldo verejných financií v jednotlivých členských štátoch EÚ v roku 2015 (% HDP)	81
Graf 3.10	Verejný dlh v členských štátoch EÚ v roku 2015 a 2007 (% HDP)	83

Graf 4.1	Vývoj celkovej produktivity a jej zložiek (tempo rastu v %, 1988 – 2014)	94
Graf 4.2	Zmena trendu v raste <i>outputu</i> a kompenzácií pre zamestnancov	95
Graf 4.3	Predlžovanie času potrebného na regeneráciu trhu práce	96
Graf 4.4	Príjmy a výdavky federálneho rozpočtu (v % HDP, 1929 – 2015)	101
Graf 4.5	Fixné investície a zisky firiem (v mil. JPY)	108
Graf 4.6	Potenciálny rast (v %, roky 1983 – 2015)	109
Graf 4.7	HDP per capita (USD, b. c., 1960 – 2014)	110
Graf 4.8	Akciový index NIKKEI 225 a výmenný kurz JPY/USD	113
Graf 4.9	Vývoj nominálnych a reálnych miezd (medziročná zmena v %, 2004 – 2016)	117
Graf 5.1	Hrubý domáci produkt a miera rastu v s. c. za obdobie 2009 – 2015 (v bil. USD, %)	125
Graf 5.2	Vývoj kurzu CNY/USD v roku 2015 (priemerné hodnoty za jednotlivé mesiace)	130
Graf 5.3	Vývoj devízových rezerv (v bil. USD, %)	131
Graf 5.4	Vývoj ročného čistého disponibilného príjmu pripadajúceho na jedného obyvateľa v mestských a vidieckych domácnostiach v období 2009 – 2015 (v USD)	136
Graf 5.5	Výdavky na výskum a vývoj v rokoch 2010 až 2015 (v mld. USD, %)	141
Graf 6.1	Vývoj svetových cien hlavných ruských exportných komodít (2013 – 2016)	147
Graf 6.2	Export ruskej ropy – fyzický objem (v tonách) a príjmy (v USD) (1Q 2008 – 2016)	148
Graf 6.3	Hrubý domáci produkt (v %) a príspevky jeho komponentov k jeho medziročnej zmene (v p. b.) (2008 – 2015)	161
Graf 6.4	Spätosť vývoja ceny ropy a kurzu rubľa (1. 1. 2014 – 1. 2. 2016)	165
Graf 7.1	Prognóza ekonomického rastu Číny a Indie (v %)	180
Graf 7.2	Podiel mladých ľudí vo veku od 15 do 17 rokov vykonávajúcich nebezpečnú prácu vo vybraných krajinách (% z celkového počtu pracujúcich detí vo veku 5 až 17 r.), 2007 – 2013	186
Graf 7.3	Vývoj HDI Indie (1990 – 2014)	189
Graf 7.4	Medzinárodné porovnanie vývoja strednej vrstvy v Ázii (% ľudí žijúcich z 10 – 20 dolárov na deň z celkovej populácie)	190
Graf 7.5	Fiškálny deficit ako % HDP	199
Graf 7.6	Vývoj miery inflácie meranej indexom spotrebiteľských cien (2000 – 2016)	200
Graf 8.1	Počet imigrantov do vybraných krajín EÚ z hľadiska pôvodu (občianstva)	208
Graf 8.2	Základná úroková sadzba ECB	218
Graf 8.3	Rozdiel v mzdách medzi imigrantmi a domácim obyvateľstvom: rozdelenie odhadov vo vybraných štúdiách	222
Graf 8.4	Zamestnanosť imigrantov: podiel na zamestnanosti domáceho obyvateľstva	223
Graf 8.5	Príjmy imigrantov: podiel na príjmoch domáceho obyvateľstva	223
Graf 9.1	Vývoj výmenných kurzov USD, JPY, DEM/EUR a GBP (1971 – 2010)	236
Graf 9.2	Vývoj výmenných kurzov USD, JPY, EUR a GBP (1999 – 2016 august)	241
Graf 9.3	Štruktúra štandardného menového koša pre SDR v rokoch 2011 – 2015 a 2016 – 2020 (v %)	247

ZOZNAM TABULIEK

Tabuľka 1.1	Reálny rast HDP regiónu MENAP (2014 – 2017)	23
Tabuľka 1.2	Reálny rast HDP regiónu Latinskej Ameriky a Karibiku (v %)	25
Tabuľka 1.3	Medziročný ekonomický rast regiónu subsaharskej Afriky (v %)	28
Tabuľka 1.4	Vybrané makroekonomické ukazovatele subsaharskej Afriky	29
Tabuľka 2.1	Globálny obchod s tovarmi (2012 – 2017, ročný rast z hľadiska objemu v %)	36
Tabuľka 2.2	Svetový obchod s tovarmi podľa regiónov a vybraných ekonomík v b. c. (2010 – 2015, hodnota v mld. USD)	37
Tabuľka 2.3	Pätnásť najväčších svetových exportérov a importérov tovarov a služieb v roku 2015 (hodnota v mld. USD)	40
Tabuľka 2.4	Produkcia ropy vybraných krajín	45
Tabuľka 2.5	Vybrané ekonomické ukazovatele najvýznamnejších vývozcov ropy (2014 – 2015)	56
Tabuľka 3.1	Vývoj ekonomického rastu a miery nezamestnanosti v členských štátoch EÚ (2012 – 2015), prognóza EK na roky 2016 – 2017	70
Tabuľka 3.2	Najväčšie zmeny relatívnej výkonnosti (HDP na obyvateľa v PPS), produktivity práce na zamestnanca a cenovej úrovne (EÚ 28 = 100) v členských štátoch EÚ (p. b.)	72
Tabuľka 3.3	Prehľad výsledkov hĺbkového skúmania v členských štátoch EÚ v rámci MIP	84
Tabuľka 3.4	Cesta k úplnej hospodárskej a menovej únii	87
Tabuľka 4.1	Makroekonomické indikátory a prognóza ich vývoja	93
Tabuľka 4.2	Zamestnanosť podľa sektorov (podieľ v %)	98
Tabuľka 4.3	Miera pracujúcej chudoby (v tisícoch, 2007 – 2014)	99
Tabuľka 4.4	Aktuálny vývoj HDP (trilióny JPY, rast v %)	107
Tabuľka 5.1	Vývoj zahraničného obchodu Slovenska a Číny v rokoch 2010 – 2015 (v mld. USD)	134
Tabuľka 7.1	Vývoj vybraných základných makroekonomických ukazovateľov	181
Tabuľka 7.2	Medzinárodné porovnanie miery chudoby a ukazovateľov významnosti poľnohospodárstva v Južnej Ázii	188
Tabuľka 7.3	Distribúcia populácie Indie podľa príjmov	191
Tabuľka 7.4	Vývoj počtu podvyživených ľudí (v mil. a % z celkovej populácie)	193
Tabuľka 8.1	Počet prvých žiadostí o azyl v EÚ (2014 – 2015)	207
Tabuľka 8.2	Podiel žiadateľov o azyl na počte imigrantov vo vybraných krajinách EÚ (v %)	209
Tabuľka 8.3	Verejná podpora žiadateľov o azyl vo vybraných krajinách EÚ v roku 2015 – najväčší prijímatelia žiadostí o azyl	211
Tabuľka 8.4	Verejná podpora žiadateľov o azyl vo vybraných krajinách EÚ v roku 2015 – ostatné krajiny	212
Tabuľka 8.5	Náklady na utečencov – prognóza vývoja do roku 2020	219
Tabuľka 8.6	Fiškálne náklady žiadateľov o azyl v období 2014 – 2016 (v % HDP)	220
Tabuľka 9.1	Súčasná štruktúra kurzových režimov	234
Tabuľka 9.2	Výmenné kurzy a ich štruktúra (podiel za roky 2008 – 2014, v %)	240
Tabuľka 9.3	Podiel jednotlivých štátov na svetových devízových rezervách (polovica 2016)	243

ZOZNAM SKRATIEK A ZNAČIEK

AIIB	– <i>Asian Infrastructure Investment Bank</i> (Ázijská banka pre investície do infraštruktúry)
AMR	– <i>Alert Mechanism Report</i> (správa varovného mechanizmu)
ASEAN	– <i>Association of Southeast Asian Nations</i> (Združenie národov juhovýchodnej Ázie)
b/d	– barely denne
BLS	– <i>Bureau of Labor Statistics</i>
BOJ	– <i>Bank of Japan</i> (Centrálna banka Japonska)
BRIC	– skratka pre spoločné hospodárske zoskupenie: Brazília, Rusko, India a Čína
BRICS	– skratka pre spoločné hospodárske zoskupenie: Brazília, Rusko, India, Čína a Južná Afrika
BÚPB	– bežný účet platobnej bilancie
CAPDR	– Centrálna Amerika, Panama a Dominikánska republika
CBO	– <i>Congressional Budget Office</i>
CBR	– Centrálna banka Ruska
CDU	– Kresťansko-demokratická únia
CEAS	– <i>Common European Asylum System</i> (Spoločný európsky azylový systém)
CEFC	– čínska spoločnosť <i>China Energy Company Limited</i>
CEFTA	– <i>Central European Free Trade Agreement</i> (Stredoeurópska dohoda o voľnom obchode)
CISFTA	– <i>Commonwealth of Independent States Free Trade Area</i>
CNNC	– <i>China National Nuclear Corporation</i> (Čínska národná jadrová spoločnosť)
CNNIC	– <i>China Internet Network Information Center</i> (Čínske informačné centrum pre internetovú sieť)
CNY	– čínsky jüan (čínska mena)
COP21	– <i>21. Conference of Participants about Climate Changes</i>
CPI	– <i>Consumer Price Index</i> (index spotrebiteľských cien)
ČLR	– Čínska ľudová republika
DCFTA	– <i>Deep and Comprehensive Free Trade Agreement</i> (Dohoda o rozsiahlej a komplexnej zóne voľného obchodu)
DGS	– <i>Deposit Guarantee Scheme</i> (systém ochrany vkladov)
EaP	– <i>Eastern Partnership</i> (Východné partnerstvo)
EAU	– projekt Eurázijskej únie (alias Eurázijskej hospodárskej únie)
EC	– <i>European Commission</i> (Európska komisia)
ECB	– Európska centrálna banka (<i>European Central Bank</i>)
ECO	– <i>Economic Cooperation Organization</i> (Organizácia pre hospodársku spoluprácu)
EDP	– <i>Excessive Deficit Procedure</i> (postup pri nadmernom deficite)
EEA	– <i>European Economic Area</i> (Európsky hospodársky priestor)
EFSD	– <i>European Fund for Strategic Investments</i> (Európsky fond pre strategické investície)
EFTA	– <i>European Free Trade Association</i> (Európska zóna voľného obchodu)
EI	– <i>excessive imbalance</i> (nadmerná nerovnováha)
EIA	– <i>U. S. Energy Information Administration</i> (Americký úrad pre energetiku)
EIP	– <i>Excessive Imbalance Procedure</i> (postup pri nadmerných nerovnováhach)
EK	– Európska komisia (<i>European Commission</i>)
ERM II	– <i>Exchange Rate Mechanism II</i> (mechanizmus výmenných kurzov II)
EÚ	– Európska únia (<i>European Union</i>)

EUR	- menová jednotka euro
FOMC	- <i>Federal Open Market Committee</i>
FSGM	- <i>Flexible System of Global Models</i> (Flexibilný systém globálnych modelov)
FTA	- <i>Free Trade Agreement</i>
FUTA	- <i>Federal Unemployment Tax Act</i>
GCC	- <i>Gulf Cooperation Council</i> (Rada pre kooperácie arabských krajín v zálive)
GCI	- <i>Global Creativity Index</i> (Globálny index kreativity)
GFSI	- <i>Global Food Security Index</i>
GHI	- <i>Global Hunger Index</i> (Globálny index hladu)
GST	- <i>Goods and Services Tax</i> (daň z tovarov a služieb)
HDI	- <i>Human Development Indices</i> (Index ľudského rozvoja)
HDP	- hrubý domáci produkt
HICP	- <i>Harmonized Index of Consumer Prices</i> (harmonizovaný index spotrebiteľských cien)
HMÚ	- hospodárska a menová únia
IDR	- <i>in-depth review</i> (hĺbkové skúmanie)
IEA	- <i>International Energy Agency</i> (Medzinárodná agentúra pre energetiku)
IfW	- <i>Institut für Weltwirtschaft</i> (Inštitút pre svetovú ekonomiku)
IKT	- informačné a komunikačné technológie
ILO	- <i>International Labour Organization</i> (Medzinárodná organizácia práce)
IMF	- <i>International Monetary Fund</i> (Medzinárodný menový fond)
IMFC	- <i>International Monetary and Financial Committee</i> (Medzinárodná menová a finančná komisia)
INSEAD	- <i>Institut Européen d'Administration des Affaires</i>
IOM	- <i>International Organization of Migration</i> (Medzinárodná organizácia pre migráciu)
ISDS	- <i>Investor-State Dispute Settlement</i> (mechanizmus urovnávania sporov medzi investorom a štátom)
ISIS	- Islamský štát
JTFG	- finančná skupina J & T Finance Group
km	- kilometer
KSČ	- Komunistická strana Číny (<i>Communist Party of China</i>)
kW	- kilowatt (jednotka výkonu)
kWh	- kilowatthodina (jednotka energie)
LA	- Latinská Amerika
LAK	- Latinská Amerika a Karibik
LNG	- skvapalnený zemný plyn
LTRO	- <i>Long-Term Refinancing Operation</i> (dlhodobé refinančné operácie)
LULUCF	- <i>Land-Use, Land-Use Change and Forestry</i>
M2, M1, M0	- menové agregáty
MENAP	- <i>Middle East, North Afrika, Afganistan, Pakistan</i> (Stredný východ, severná Afrika, Afganistan, Pakistan)
mil.	- milión
MIP	- <i>Macroeconomic Imbalance Procedure</i> (postup pri makroekonomickej nerovnováhe)
mld.	- miliarda
MMF	- Medzinárodný menový fond (<i>International Monetary Fund</i>)
MPCH	- miera pracujúcej chudoby
NDRC	- <i>National Development and Reform Commission</i> (Komisia národného a reformného rozvoja)

NFSA	- <i>National Food Security Act</i> (jeden z najväčších programov v oblasti zabezpečovania potravinovej bezpečnosti na svete)
NIKKEI 225	- akciový index
OBOR	- <i>One Belt, One Road</i> (Jeden pás, jedna cesta)
okm	- osobokilometre
OPEC	- <i>Organization of the Petroleum Exporting countries</i> (Organizácia krajín vyvážajúcich ropu)
OZE	- obnoviteľné zdroje energií
p. b.	- percentné body
PCA	- <i>Partnership and Cooperation Agreement</i> (Dohoda o partnerstve a spolupráci)
PKS	- parita kúpnej sily
PPS	- <i>Purchasing Power Standard</i> (parita kúpnej sily)
PZI	- priame zahraničné investície
Q	- štvrtrok
QE	- <i>quantitative easing</i> (kvantitatívne uvoľňovanie)
R&D	- <i>Research and Development</i> (výskum a vývoj)
RF	- Ruská federácia
RIC	- skratka: Rusko, India a Čína
RMB	- <i>renminbi</i>
s. c.	- stále ceny
SARIO	- Slovensko-čínska obchodná komora
SDR	- <i>Special Drawing Rights</i> (Zvláštne práva čerpania)
SGP	- <i>Stability and Growth Pact</i> (Pakt stability a rastu)
SNŠ	- Spoločenstvo nezávislých štátov
SOPK	- Slovenská obchodná a priemyselná komora
SR	- Slovenská republika
SRCIC	- <i>Silk Road Chamber of International Commerce</i> (Medzinárodná obchodná komora Hodvábnej cesty)
SSA	- Subsaharská Afrika
TFP	- Total Factor Productivity
TNK	- transnacionálne korporácie
TPP	- Transpacifické partnerstvo
TTIP	- <i>Transatlantic Trade and Investment Partnership</i> (Transatlantické obchodné a investičné partnerstvo)
UNHCR	- <i>United Nations High Commissioner for Refugees</i> (Úrad Vysokého komisára OSN pre utečencov)
UNICEF	- <i>The United Nations Children's Fund</i> (Detský fond Spojených národov)
USA	- <i>United States of America</i> (Spojené štáty americké)
USD	- americký dolár
VaV	- výskum a vývoj
WAEMU	- <i>West African Economic and Monetary Union</i> (Západoafrická ekonomická a monetárna únia)
WDI	- <i>World Development Indicators</i> (databáza indikátorov svetového rozvoja Svetovej banky)
WIIW	- <i>The Vienna Institute for International Economic Studies</i>
WTO	- <i>World Trade Organization</i> (Svetová obchodná organizácia)

ÚVOD

Turbulentný vývoj globálnej ekonomiky, na ktorý sme si zvykli v posledných rokoch, nesie so sebou tak negatívne, ako aj pozitívne signály budúceho vývoja. S triezvym pohľadom na vývoj globálnej ekonomiky v roku 2015 a v roku 2016 možno konštatovať, že napriek mnohostranným turbulenciám globálna ekonomika neprepadla do recesie. Spomalenie rastu v rozvíjajúcich sa a rozvojových krajinách bolo kompenzované oživením mnohých rozvinutých ekonomík. Avšak spomalenie rastu v tých krajinách, ktoré boli v posledných rokoch ťahúňom rastu globálnej ekonomiky, najmä v Číne, spôsobilo nespočetné ekonomické ťažkosti mnohým krajinám, nielen exportne orientovaným na čínsky trh, ale aj krajinám závislým od exportu komodít, a to v dôsledku klesajúceho dopytu po komoditách, ktorý prispel k prepadu cien komodít na svetových trhoch. Tento *spillover* efekt sa prejavil v oslabení celkových ekonomických aktivít a investícií v mnohých krajinách a spomalení rastu globálneho obchodu, ktoré pretrváva od roku 2012. Nemenej dôležitý faktor, ktorý viedol k spomaleniu rastu globálneho obchodu, predstavuje pokles tempa liberalizácie obchodu a mierny nárast protekcionizmu. Pokles cien komodít, najmä ropy, bol v posledných dvoch rokoch ďalší faktor, ktorý prispel k prehĺbeniu ekonomickej nerovnováhy tak z regionálneho, ako aj globálneho hľadiska (viedol k zníženiu miery inflácie a v niektorých rozvinutých krajinách až k deflácií) a v konečnom dôsledku k spomaleniu rastu globálnej ekonomiky.

Spomalenie čínskeho ekonomického rastu, ktoré možno považovať za cielený, resp. premyslený krok zo strany tvorcov hospodárskej politiky Číny na rebalansovanie druhej najväčšej ekonomiky sveta, čo pri akceptácii tohto zámeru predstavuje pozitívny signál pre celú globálnu ekonomiku zo strednodobého a dlhodobého hľadiska. Dobře zvládnutá reforma čínskej ekonomiky so zámerom dosiahnuť udržateľný ekonomický rast a zníženie rizika rušivých

a ad hoc nápravných opatrení je totiž pre globálnu ekonomiku výhodou. Globálna ekonomika čelí však viacerým rizikám – pretrvávajúci a novým: geopolitické riziká stále trvajú, čo prehľbuje problém migrácie a utečeneckej krízy; spomedzi nových rizík je to najmä odchod Veľkej Británie (tzv. brexit) z EÚ. Tento fenomén má negatívne dôsledky predovšetkým na ekonomiku Veľkej Británie, a čiastočne na jej obchodných partnerov.

Cieľom predkladanej vedeckej monografie, ktorá je v poradí desiaty v sérii publikácií Ekonomického ústavu SAV o vývoji a perspektívach svetovej ekonomiky, je prostredníctvom rôznych analýz priblížiť ekonomické dianie vo svete z národného, regionálneho i globálneho hľadiska a zosumarizovať závery riešiteľského kolektívu, vypracované na báze poznania sledovaných problematík, vyplývajúceho z ich dlhodobého skúmania. Autorský kolektív v jednotlivých kapitolách použil tak prvotné, ako aj sekundárne dostupné a licencované informácie čerpané z medzinárodných inštitúcií (SB, MMF, WTO, FAO, ILO, UNCTAD, Eurostat atď.) a iných renomovaných vedeckých organizácií. Obsah predkladanej monografie je určený nielen odbornej a podnikateľskej verejnosti, ale aj študentom ekonomického zamerania minimálne 2. a 3. stupňa štúdia.

Predložená vedecká monografia je rozdelená na 11 kapitol zoskupených do troch blokov. Prvý blok sa zaoberá vývojom globálneho *outputu* a obchodu a v druhom bloku pertraktujeme ekonomické dianie v niektorých krajinách BRICS, vzhľadom na narastajúci význam týchto krajín vo svetovej ekonomike. V poslednom bloku analyzujeme vybrané aktuálne globálne a regionálne problémy v geopolitickej a ekonomickej rovine a ich vplyv na globálnu ekonomiku.

Saleh Mothana Obadi
vedúci autorského kolektívu

I.

VÝVOJ A PERSPEKTÍVY SVETOVEJ EKONOMIKY

1. VÝVOJ A PERSPEKTÍVY SVETOVEJ EKONOMIKY

Globálna ekonomika je v súčasnosti poznačená neistotou a sklonom k rastúcim rizikám. Neistota pramení z vplyvov viacerých faktorov, medzi ktoré patrí: spomalenie ekonomického rastu v Číne a v iných rozvíjajúcich sa ekonomikách, pokles ekonomických aktivít vo viacerých veľkých rozvíjajúcich sa ekonomikách, pokles cien komodít, najmä cien ropy, spomalenie rastu investícií a obchodu a pokles kapitálových tokov do rozvíjajúcich sa ekonomík. Okrem toho na neistoty v globálnej ekonomike vplývajú aj iné ne-trhové faktory vrátane geopolitického napätia.

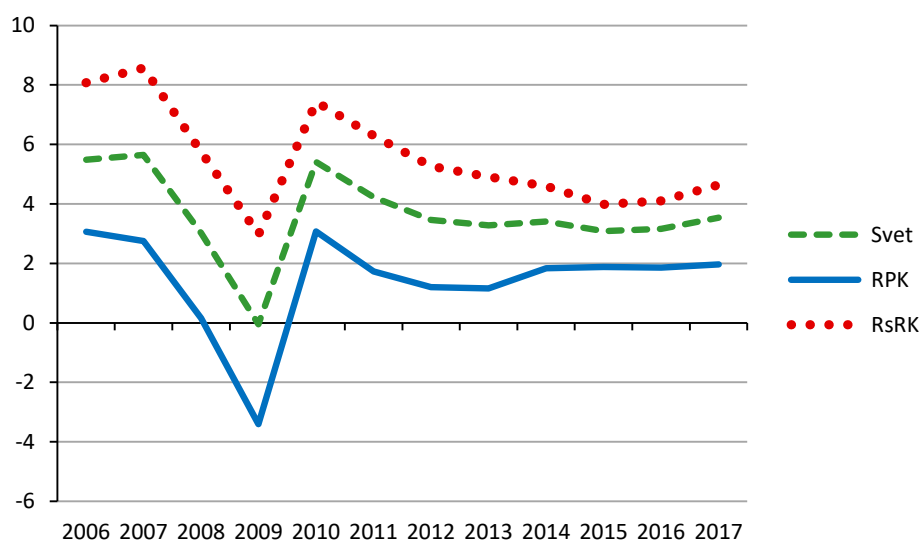
Turbulentný vývoj globálnej ekonomiky v posledných mesiacoch bol sprevádzaný tak pozitívnymi, ako aj negatívnymi javmi, ktoré čiastočne zlepšili výhľad rastovej ekonomiky s určitou rezervou vyplývajúcou z tých negatívnych javov vrátane rizika vyplývajúceho z brexitu. Jeden z pozitívnych javov z hľadiska vývoja svetovej ekonomiky v prvých mesiacoch tohto roka (2016) predstavuje rast cien ropy takmer o 80 %, čo pozitívne ovplyvní vývoj v ekonomikách exportujúcich tieto komodity, ale aj vývoj cien iných komodít a následne zníži obavy z možnej deflácie v rozvinutých ekonomikách. Vývoj globálnej ekonomiky zostáva regionálne nerovnomerný, minimálne z hľadiska podielu jednotlivých regiónov či veľkých ekonomík na raste globálnej ekonomiky.

Podľa prognózy Medzinárodného menového fondu (MMF) z apríla 2016 by svetová ekonomika v tomto roku (2016) mala vzrásť o 3,16 % v porovnaní s 3,09 % v predchádzajúcom roku, čo je približne o 0,1 percentného bodu (p. b.) viac v porovnaní s rokom 2015 (IMF, 2016g). Táto prognóza bola v júli toho istého roka korigovaná smerom nadol, a to na 3,1 %, čo je na úrovni rastu v predchádzajúcom roku. Posledná korekcia prognózy brala do úvahy spomalenie rastu v rozvinutých ekonomikách o 0,1 p. b. oproti aprílovej prognóze v dôsledku možných následkov odchodu Veľkej Británie z Európskej únie. Pokiaľ ide o vývoj ekonomických

aktivít v rozvíjajúcich sa a rozvojových ekonomikách, posledná prognóza zhodne s aprílovou prognózou predpokladá rast v tomto roku (2016) o 4,1 %, čo je o 0,1 p. b. viac ako v predchádzajúcom roku.

G r a f 1.1

Vývoj globálneho ekonomického rastu (v %)

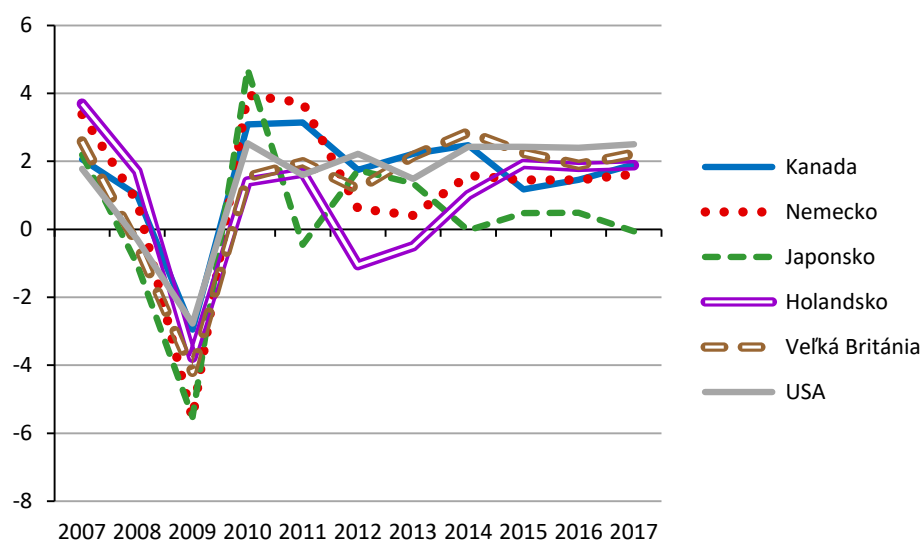
RPK – rozvinuté priemyselné krajiny; RsRK – rozvíjajúce sa a rozvojové krajiny.

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov databázy WEO, IMF (2016a).

Rozvinuté ekonomiky zaznamenali v minulom roku (2015) 1,9 % ekonomický rast, čo je na rovnakej úrovni ako rast v predchádzajúcom roku, pričom najväčší podiel na tomto raste mali krajiny eurozóny a USA, ktoré dosiahli 1,7 % a 2,4 % ekonomický rast (v danom poradí). K tomuto rastu nemalou mierou prispela aj japonská ekonomika, keď po nulovom raste v roku 2014 dosiahla v roku 2015 ekonomický rast 0,5 %.

G r a f 1.2

Medziročný ekonomický rast vybraných rozvinutých krajín (v %)

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov databázy WEO, IMF (2016a).

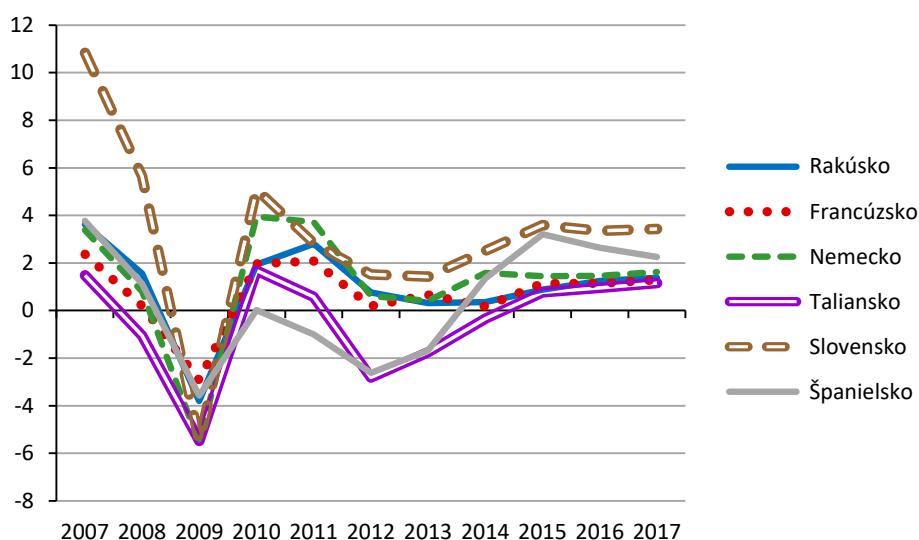
Podľa posledných údajov by *eurozóna* v tomto roku (2016) mala zaznamenať najlepšiu výkonnosť spomedzi rozvinutých ekonomík. O tom svedčí aj jej dosiahnutý neočakávaný ekonomický rast v prvom kvartáli, reflektujúci nárast domáceho dopytu vrátane oživenia investícií. Tento pozitívny vývoj ekonomických aktivít je výsledkom priaznivého vývoja troch najväčších ekonomík eurozóny – Nemecka, Francúzska a Talianska. Napriek tomu 1,7 % ekonomický rast, ktorý podľa aprílovej prognózy MMF mala eurozóna dosiahnuť v tomto roku, bol v júlovej prognóze MMF korigovaný o 0,1 p. b. smerom nadol, čo bolo spôsobené spomalením rastu v rozhodujúcich krajinách eurozóny v dôsledku neistoty vyvolanej rozhodnutím Veľkej Británie o odchode z EÚ.

Predpokladá sa, že ekonomika *Veľkej Británie* zaznamená v tomto roku pomalší rast; ekonómovia MMF v júlovej prognóze znížili jej ekonomický rast v porovnaní s aprílovou prognózou o 0,2 %,

a to z 1,9 % na 1,7 %, čo je v porovnaní s minuloročným ekonomickým rastom nižšie o 0,5 % (IMF, 2016f).

G r a f 1.3

Medziročný ekonomický rast vybraných krajín eurozóny (v %)

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov databázy WEO, IMF (2016a).

Pokiaľ ide o ekonomiku *USA*, tá zaznamenala v prvom kvartáli tohto roka väčšie spomalenie, ako sa očakávalo, a to sa potvrdilo aj v korekcii aprílovej prognózy ekonomického rastu z 2,4 % na 2,2 %, čo je spomalenie rastu v porovnaní s minuloročným ekonomickým rastom o 0,2 %. Makroekonomické ukazovatele poukazujú na vyššiu výkonnosť ekonomiky v druhom kvartáli a zvyšku roka 2016. Podľa ekonómov MMF vplyv tzv. brexitu na ekonomiku *USA* bude utlmený v dôsledku dlhodobých nízkych úrokových sadziieb a očakávanej normalizácie monetárnej politiky, ktoré do značnej miery vykompenzujú silného dolára a do istej miery aj poklesu dôvery (projekcia MMF z júla 2016).

Ďalší neočakávaný pozitívny vývoj zaznamenala *japonská* ekonomika, najmä v prvom kvartáli 2016, hoci základné indikátory domáceho dopytu zostávajú slabé a inflácia zaznamenala pokles.

Očakáva sa spomalenie ekonomických aktivít krajiny, a to z 0,5 % v roku 2015 na 0,3 % v roku 2016 a 0,1 % v roku 2017 (WEO, 2016a). Japonský jen sa v roku 2015 oslabil v porovnaní s predchádzajúcim rokom ako výsledok pokračovania rozvoja ekonomiky so silnou monetárnou expanziou. Avšak v prvom kvartáli tohto roka sa japonský jen posilnil a predstavoval bezpečné útočisko finančných tokov, pozitívneho efektu *terms of trade* a silnejšej bilancie bežného účtu platobnej bilancie napriek negatívnym úrokovým sadzbám, ktoré stanovila Bank of Japan na začiatku roka (WEO, 2016a).

Rozvíjajúce sa a rozvojové ekonomiky zaznamenali v minulom roku (2015) spomalenie rastu o 0,6 p. b. v porovnaní s predchádzajúcim rokom, a to v dôsledku značného poklesu ekonomických aktivít niektorých veľkých ekonomík, ako je Brazília (–3,8 %) a Ruská federácia (–2,8 %), spomalenia rastu čínskej ekonomiky zo 7,3 % na 6,9 %, ako aj iných ekonomík, najmä vyvážajúcich komodít.

1.1. Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky podľa regiónov

Turbulentný a neistý vývoj svetovej ekonomiky v posledných rokoch sa prejavil v odlišnej miere rastu ekonomických aktivít jednotlivých regiónov. V rokoch 2015 a 2016 bol nerovnomerný aj vývoj globálneho *outputu* vzhľadom na špecifickosť každého regiónu tak z pohľadu sily a potenciálu ekonomických aktivít, ako aj z pohľadu faktorov, ktoré sa podpísali pod vývoj ekonomickej situácie.

Ázia a Pacifik

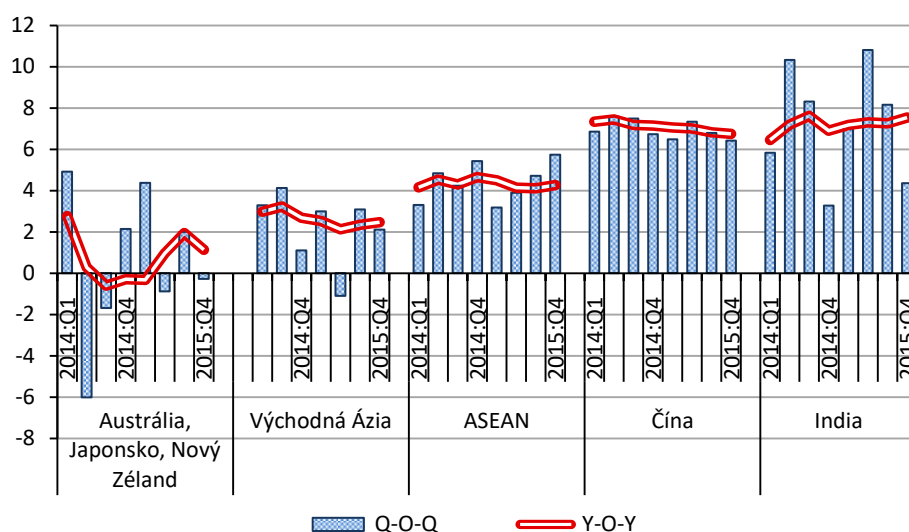
Ázijský región napriek spomaleniu rastu naďalej zostáva motorom rastu globálnej ekonomiky. Spomalenie ekonomického rastu regiónu reflektuje celkové stagnujúce oživenie globálnej ekonomiky a spomalenie rastu globálneho obchodu. Zahraničný dopyt ostáva relatívne utlmený a globálne finančné podmienky sa začali sprísňovať, preto sa očakáva, že domáci dopyt bude hlavnou hnacou silou ekonomických aktivít vo väčšine ekonomík regiónu.

Ázijský región pod vplyvom vývoja globálnych a regionálnych faktorov zaznamenal v poslednom roku značný pokles čistých kapitálových tokov. Okrem toho nepriaznivý ekonomický sentiment voči rozvíjajúcim sa ekonomikám začal rásť už na začiatku minulého roka (2015), čoho dôsledkom bol prudký pokles cien akcií v Číne a neistoty okolo zmien v politike čínskeho výmenného kurzu, ktoré viedli k ďalším prudkým volatilitám v odlevoch kapitálových tokov.

Najväčší odlev kapitálu z regiónu – v hodnote 900 mld. USD – sa v roku 2015 prejavil v Číne, a to po rozhodnutí čínskych autorít zmeniť kurzový režim na viac trhovo determinovaný. Odlev kapitálu z tejto krajiny pokračuje aj v tomto roku (2016). Len v prvých dvoch mesiacoch sa zaznamenal odlev v hodnote 100 mld. USD (IMF, 2016d).

G r a f 1.4

Medziročný ekonomický rast ázijského regiónu (v %)

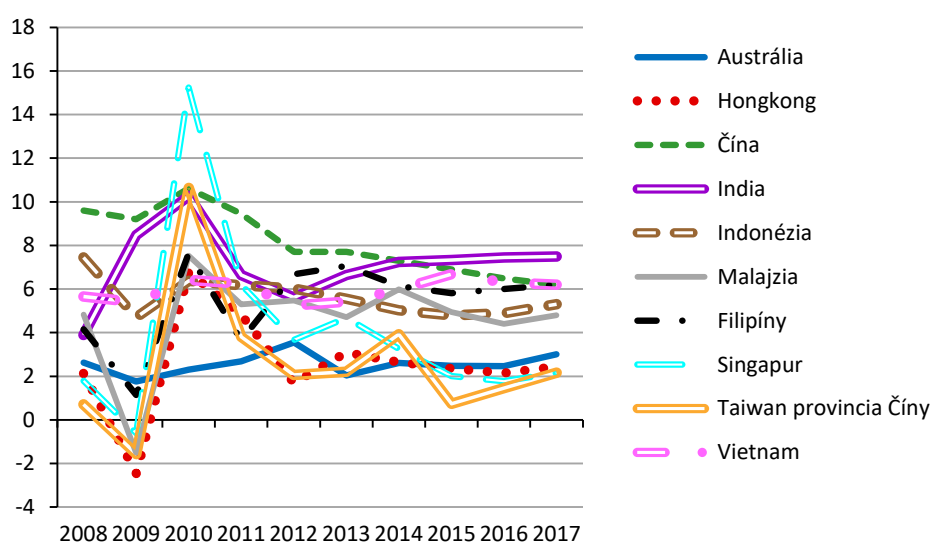
Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov databázy WEO, IMF (2016d).

Z kvartálneho vývoja HDP regiónu (pozri graf 1.4) je vidieť, ktoré skupiny krajín zabrzдили v posledných dvoch rokoch celkový agregátny output regiónu.

Ekonomické aktivity regiónu zaznamenali v druhej polovici roka 2015 spomalenie, čo ovplyvnilo celoročný ekonomický rast celého regiónu. Treba povedať, že k spomaleniu rastu došlo v Číne, Japonsku, Singapure a iných krajinách. Avšak niektoré krajiny, ako sú Indonézia, Filipíny a Vietnam, dosiahli robustný ekonomický rast.

G r a f 1.5

Medziročný ekonomický rast vybraných krajín ázijského regiónu (v %)

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov databázy WEO, IMF (2016a).

Z oficiálneho cieľa dosiahnuť 7 % ekonomický rast čínska ekonomika zaznamenala v roku 2015 menšie spomalenie a dosiahla 6,9 %. Tento rast bol do značnej miery podporený sektorom služieb, kým sektory spracovateľského priemyslu a stavebníctva zaznamenali prudké spomalenie, najmä v nominálnom vyjadrení. Robustné trhy práce v mestských oblastiach a stabilný rast disponibilných príjmov podporovali domácu spotrebu, najmä v oblasti služieb, čiastočne kompenzovali nedostatky v investíciách a v priemysle. Rovnako ako v iných ekonomikách regiónu, čínsky vývoz sa prudko spomalil, napriek tomu príspevok čistého exportu bol len mierne negatívny vďaka prudkému poklesu dovozu. Čínska

ekonomika pokračuje v hľadaní rovnovážneho a stabilného ekonomického rastu aj v tomto roku (2016), ktorý podľa všetkého smeruje k ďalšiemu spomaleniu na úroveň 6,6 % (IMF, 2016d).

Ekonomika *Južnej Kórey* zaznamenala v roku 2015 tiež spomalenie na úrovni 2,6 %, a to v dôsledku značného spomalenia ekonomických aktivít v poslednom kvartáli 2015. Celkovo výkonnosť zahraničného obchodu krajiny bola slabšia, než sa očakávalo, a domáci dopyt stagnoval.

Indická ekonomika bola v minulom roku (2015) na ceste k silnému oživeniu pri dosahovaní relatívne vysokého rastu na úrovni 7,3 %. Tento rast možno pripísať do veľkej miery značnému zlepšeniu *terms of trade*, ktoré predstavovalo okolo 2,5 % HDP, čo dopomohlo k zníženiu miery inflácie a zníženiu deficitu bežného účtu platobnej bilancie.

Stredný východ a severná Afrika je región, ktorý spája ázijský a africký kontinent. Tento región je prevažne závislý od exportu ropy a zemného plynu, čo ho vystavuje riziku fluktuácie cien týchto dôležitých energetických komodít. V dôsledku prudkého poklesu cien ropy v posledných dvoch rokoch región zaznamenal spomalenie ekonomických aktivít. Krajiny regiónu exportujúceho ropu dosiahli v minulom roku (2015) 2 % ekonomický rast, a to vďaka rastu produkcie ropy v Iraku a Iráne, najmä po zrušení sankcií, a predpokladá sa, že v tomto roku (2016) dosiahnu 3 % ekonomický rast (WEO, IMF, 2016g). V týchto krajinách sa v dôsledku poklesu cien ropy – až 70 % od polovice roka 2014 – prejavil v roku 2015 pokles príjmov z ropy okolo 390 mld. USD, čo predstavuje 17,5 % ich HDP. Napriek čiastočnému zmierneniu deficitu zo zníženia importu v dôsledku čiastočnej stagnácie cien neropných komodít, kombinované saldo bežného účtu krajín GCC (Gulf Cooperation Council) a Alžírsko sa v tomto roku (2016) zmenilo zo stavu dostatočného prebytku na predpokladaný deficit okolo 8 % HDP. Deficit bežného účtu regiónu ostatných krajín exportujúce ropu by mal dosiahnuť v tomto roku (2016) okolo 4,5 % HDP.

Ekonomické aktivity krajín GCC boli v roku 2015 poznačené spomalením v dôsledku poklesu cien ropy, čo viedlo aj k zvýšeniu deficitu štátnych rozpočtov. Ambiciózne opatrenie smerujúce ku konsolidácii verejných financií, ktoré začali tieto krajiny implementovať v tomto roku (2016), by mali pomôcť nielen v dosahovaní fiškálnej udržateľnosti, ale aj v redukcii závislosti verejných financií od príjmov z ropy a podpore menovej a kurzovej politiky.

T a b u ľ k a 1.1

Reálny rast HDP regiónu MENAP¹ (2014 – 2017)

	Exportéri ropy	GCC	Irán	Krajiny vo vojne ²	Importéri ropy
2014	2,7	3,5	4,3	-4,8	2,9
2015	1,9	3,3	0,0	-2,0	3,8
2016	2,9	1,8	4,0	5,4	3,5
2017	3,1	2,3	3,7	5,4	4,2

¹ MENAP – Middle East, North Afrika, Afganistan, Pakistan.

² Krajiny vo vojne zahŕňajú: Irak, Líbya, Jemen. Dáta za Sýriu nie sú k dispozícii.

Prameň: Databáza WEFS, IMF (2016b).

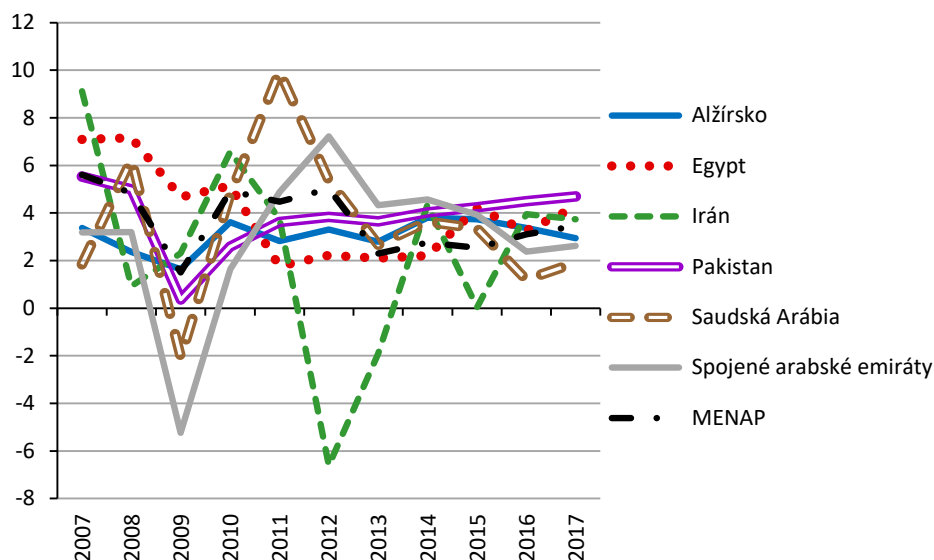
Pokiaľ ide o krajiny regiónu importujúce ropu, tie po štyroch rokoch stagnácie, začali od roku 2011 zaznamenávať posilnenie ich ekonomických aktivít, i keď miernym tempom a nerovnomerne.

Nižšie ceny ropy pre tieto krajiny znamenajú nižšie fiškálne „preťahovanie“ – sprísňovanie fiškálnej politiky, znižovanie výdavkov atď., a zlepšenie dôvery, vzhľadom na dosiahnutý progres v začatých reformách zameraných na podporu oživenia, čo zároveň vytvára vankúš zmierňujúci vplyv bezpečnostných rizík, sociálnych nepokojov a ekonomických tlakov vyvolaných vlnami utečencov z vojnou zmietaných krajín.

Prudký pokles cien ropy v dvoch po sebe nasledujúcich rokoch, ktorý možno nazvať ako negatívny ropný šok, nútil krajiny regiónu, najmä exportujúce ropu, k prijatiu bezprecedentných opatrení na zmiernenie dôsledkov na verejné financie a na platobné bilancie. Prijaté opatrenia nie sú zamerané len na zníženie výdavkov štátnych rozpočtov, ale aj na diverzifikáciu zdrojov národného dôchodku a dlhodobú zmenu štruktúry ekonomík.

G r a f 1.6

Medziročný ekonomický rast vybraných ekonomík regiónu MENAP
(v stálych cenách – s. c.)

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov databázy WEO, IMF (2016a).

Väčšina krajín GCC zvýšila v roku 2016 ceny pohonných hmôt, vody a elektriny a avizovala ďalšie zvýšenie. Spojené arabské emiráty a Omán začali v tomto roku liberalizovať ceny pohonných hmôt a implementovať automatický cenový mechanizmus s cieľom konsolidovať verejné financie a znížiť spotrebu pohonných hmôt.

Latinská Amerika a Karibik

Ekonomické aktivity regiónu Latinskej Ameriky a Karibiku (LAK) boli v posledných rokoch tvrdo zasiahnuté globálnymi krízami a ekonomickými otrasmi v rozhodujúcich regiónoch. Medzi najdôležitejšie faktory, ktoré negatívne ovplyvnili ekonomickú situáciu v tomto regióne, patria: nízky globálny dopyt po tovaroch a službách, spomalenie ekonomického rastu v Číne, nízke ceny ropy a sprísnenie globálnych finančných podmienok. Región zaznamenal v minulom roku (2015) negatívny ekonomický rast (-0,1 %)

a v tomto roku (2016) sa predpokladá ďalšie prehĺbenie poklesu ekonomického rastu na (-0,5 %). Tento prepád je do veľkej miery zapríčinený prepadom najväčšej ekonomiky regiónu – Brazílie, ktorá v roku 2015 zaznamenala negatívny ekonomický rast (-3,8 %) a predpokladá sa, že rovnaká situácia nastane aj v tomto roku (2016) a rast ekonomiky tejto krajiny sa zníži o -3,8 %.

T a b u ľ k a 1.2

Reálny rast HDP regiónu Latinskej Ameriky a Karibiku (v %)

	2014	2015	Projekcia	
			2016	2017
Latinská Amerika a Karibik	1,3	-0,1	-0,5	1,5
Južná Amerika	0,7	-1,4	-2,0	0,8
CAPDR ¹	4,9	4,9	4,6	4,4
Karibik:				
Závisle od turizmu	1,1	1,2	2,2	2,3
Exportéri komodít	0,0	-0,9	-0,6	2,1
LA6 ²	1,4	-0,3	-0,3	1,6
Brazília	0,1	-3,8	-3,8	0,0
Mexiko	2,3	2,5	2,4	2,6

¹ Centrálna Amerika, Panama a Dominikánska republika.

² Brazília, Čile, Kolumbia, Mexiko, Peru a Uruguaj.

Prameň: Databáza WOFS, IMF (2016h).

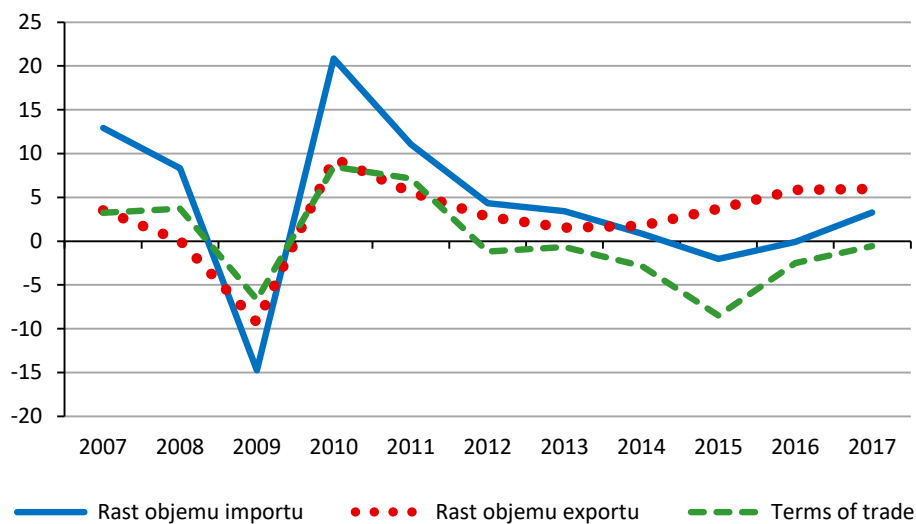
Abstrahujúc od toho, ktorá krajina či krajiny mali najväčší podiel na tomto poklese regionálnych ekonomických aktivít, región zaznamenal prvýkrát od čias medzinárodnej dlžníckej krízy v rokoch 1982 – 1983 negatívny ekonomický rast vo dvoch po sebe nasledujúcich rokoch. Na pôsobenie vonkajších faktorov, ktoré najviac prispeli k poklesu ekonomických aktivít regiónu, mnohé krajiny odpovedajú prijatím rôznych opatrení, ktoré sa v jednotlivých krajinách odlišovali. Napríklad niektoré krajiny regiónu znehodnotili domácu menu voči americkému doláru do takej miery, ktorá prevyšovala devalváciu uskutočnenú po hlbkej medzinárodnej finančnej kríze (Brazília a Kolumbia) a v iných krajinách k depreciácii domácej meny došlo v dôsledku zhoršujúceho sa *terms of trade* a vonkajšieho dopytu.

Tieto opatrenia prispeli k stimulácii exportu, čo čiastočne viedlo k zvyšovaniu príspevku čistého exportu k rastu HDP, keďže ho pozitívne ovplyvnilo zníženie importu. Krehký výhľad globálnej ekonomiky, nízke ceny komodít, veľké deficity bežného účtu a významné signály poukazujúce na zníženie prílevu kapitálu sú predpokladom toho, že tlak na ďalšie znižovanie výmenných kurzov bude pokračovať.

Treba povedať, že prehĺbenie deficitu bežného účtu platobnej bilancie po hlbokkej medzinárodnej finančnej kríze je výsledkom spomalenia rastu exportu v dôsledku nízkeho globálneho dopytu, najmä dopytu obchodných partnerov a poklesu cien komodít na svetových trhoch, čo potvrdzuje aj zhoršenie stavu *terms of trade* celého regiónu (pozri graf 1.7).

G r a f 1.7

Rast objemu export a importu a *terms of trade* regiónu Latinskej Ameriky a Karibiku (v %)

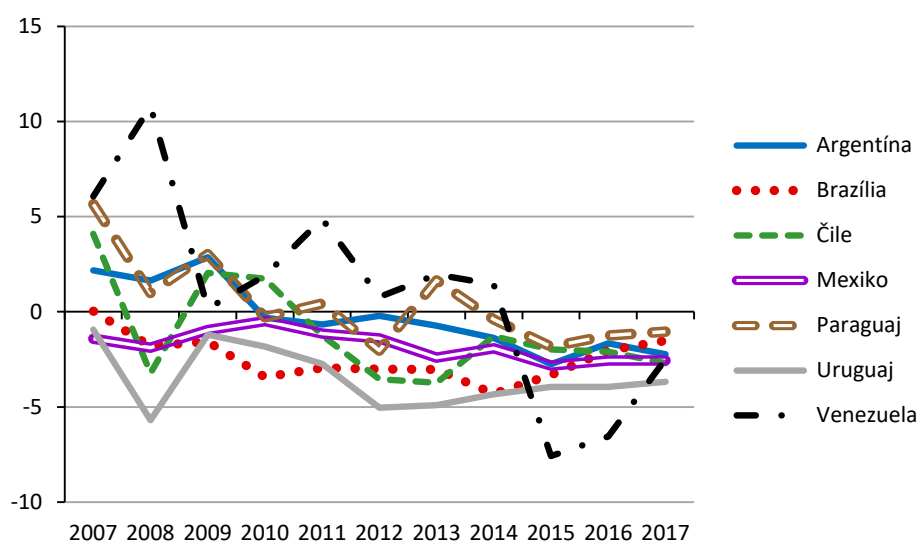
Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov databázy WEO, IMF (2016a).

Napriek tomu, že vonkajšie prostredie malo významnú rolu v ťažkej ekonomickej situácii regiónu, do ktorej sa dostal v posledných rokoch, a predstavuje kľúčový faktor pri odhade ekonomického

výhľadu regiónu, spomalenie rastu v niektorých krajinách regiónu možno pripísať skôr domácim faktorom, ktoré prispeli k zvýšeniu neistoty a utlmeniu domáceho súkromného dopytu. Napríklad v Brazílii to bolo (IMF, 2016h): zhoršenie fiškálnej dynamiky uprostred nekonzistentných politických signálov a ťažkosti pri implementácii opatrení, prísnejšie podmienky financovania, prudké oneskorené zvýšenie cien energií na nápravu chýb predchádzajúcich politik a politické neistoty. Vo Venezuele je to dlhodobá politická deformácia a fiškálna nerovnováha a v Ekvádore zase rigidná makroekonomická politika.

G r a f 1.8

Saldo bežného účtu platobnej bilancie vybraných krajín Latinskej Ameriky a Karibiku (v % HDP)

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov databázy WEO, IMF (2016a).

Subsaharská Afrika

Subsaharská Afrika (SSA) v roku 2015 zaznamenala 3,4 % ekonomický rast, čo je najnižší rast za posledných 15 rokov. Spomalenie ekonomických aktivít je však nerovnomerné medzi krajinami regiónu vzhľadom na rozdielnu štruktúru ekonomík a rozdielnu

komoditnú štruktúru zahraničného obchodu jednotlivých ekonomík. Hlavnou príčinou tohto spomalenia je prudký pokles cien komodít, ktorý postavil veľké ekonomiky regiónu pod silný tlak a mal výrazný vplyv na celkový agregát regiónu.

Okrem toho ekonomiky tohto regiónu boli rovnako ako ostatné ekonomiky sveta ovplyvnené vonkajšími faktormi, ako je spomalenie globálnej ekonomiky, najmä druhej najväčšej ekonomiky sveta (Čína), ktorá je zároveň najväčším obchodným partnerom regiónu a významným zdrojom zahraničných investícií aj iných foriem financovania.

T a b u ľ k a 1.3

Medziročný ekonomický rast regiónu subsaharskej Afriky (v %)

	2004 - 2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
<i>Subsaharská Afrika</i>	6,8	4,0	6,6	5,0	4,3	5,2	5,1	3,4	3,0	4,0
Krajiny exportujúce ropu	9,2	7,0	8,5	4,6	3,8	5,7	5,9	2,6	2,2	3,4
Nigéria	8,6	9,0	10,0	4,9	4,3	5,4	6,3	2,7	2,3	3,5
Krajiny so stredným dôchodkom	6,9	3,8	6,5	4,5	4,2	4,6	4,6	2,6	2,5	3,4
Južná Afrika	4,8	-1,5	3,0	3,2	2,2	2,2	1,5	1,3	0,6	1,2
Krajiny s nízkym dôchodkom ¹	7,7	6,3	7,6	7,6	6,2	7,0	7,2	7,2	5,6	6,5
Zraniteľné krajiny	3,5	3,3	5,6	3,1	3,4	7,2	6,1	3,9	4,2	5,2
Rast svetovej ekonomiky	4,9	0,0	5,4	4,2	3,5	3,3	3,4	3,1	3,2	3,5
SSA – krajiny náročné na prírodné zdroje ²	7,0	3,9	6,7	4,9	3,9	5,0	4,7	2,6	2,4	3,4
SSA – periférne a rozvíjajúce sa ekonomiky ³	7,1	4,4	6,8	5,0	4,5	5,1	5,0	3,5	3,0	3,9

¹ Bez zraniteľných krajín.

² Zahŕňa exportérov ropy: Angola, Čad, Gabon, Južný Sudán, Kamerun, Kongo, Nigéria, Rovníková Guinea; a exportéri obnoviteľných zdrojov: Botswana, Burkina Faso, Ghana, Guinea, Južná Afrika, Konžská demokratická republika, Libéria, Mali, Namíbia, Niger, Sierra Leone, Stredoafrická republika, Tanzánia, Zambia, Zimbabwe.

³ Zahŕňa tieto krajiny: Angola, Etiópia, Gabon, Ghana, Kamerun, Keňa, Južná Afrika, Maurícius, Nigéria, Pobrežie Slonoviny, Rwanda, Senegal, Tanzánia, Uganda, Zambia.

Prameň: Databáza WEFS, IMF (2016e).

Vzhľadom na to, že väčšina krajín subsaharskej Afriky závisí od exportu primárnych komodít, fluktuácia cien komodít v posledných rokoch negatívne ovplyvnila hospodárstvo týchto krajín. Najviac postihnuté ekonomiky boli exportérmi ropy, pretože pokles

cien ropy v rokoch 2014 – 2015 bol prudký a neočakávaný. Jeho výsledkom bolo spomalenie ekonomického rastu týchto krajín v roku 2015 na 2,6 % z viac ako dvojnásobného rastu v predchádzajúcom roku a prudké zhoršenie salda ich bežného účtu platobnej bilancie a fiškálnych rozpočtov.

Napriek prudkému a značnému poklesu príjmov z ropy v porovnaní s obdobím 2010 – 2013, niektoré krajiny exportujúce ropu zvýšili výdavky (Kamerun a Konžská republika) a ostatné krajiny mierne znížili verejné výdavky, pričom najmarkantnejšie zníženie bolo v Angole a Čade. Treba povedať, že rast verejných výdavkov v niektorých krajinách pri prudkom poklese príjmov z predaja ropy nie je ojedinelý prípad, keďže mnohé krajiny nevedia odhadnúť ceny danej komodity pri nastavovaní štátneho rozpočtu, a navyše, niektoré krajiny na pokrytie výpadkov príjmov využívajú devízové rezervy akumulované v predchádzajúcich rokoch v čase vysokých cien ropy.

Pokiaľ ide o krajiny regiónu importujúce ropu, tie nedosiahli želaný efekt z prudkého poklesu cien ropy, pretože sú exportérmi iných komodít – neenergetických, ktorých cena tiež zaznamenala pokles, i keď nie v takom rozsahu ako pri cene ropy. Niektorým krajinám sa dokonca prehĺbil deficit bežného účtu namiesto jeho zníženia.

T a b u ľ k a 1.4

Vybrané makroekonomické ukazovatele subsaharskej Afriky

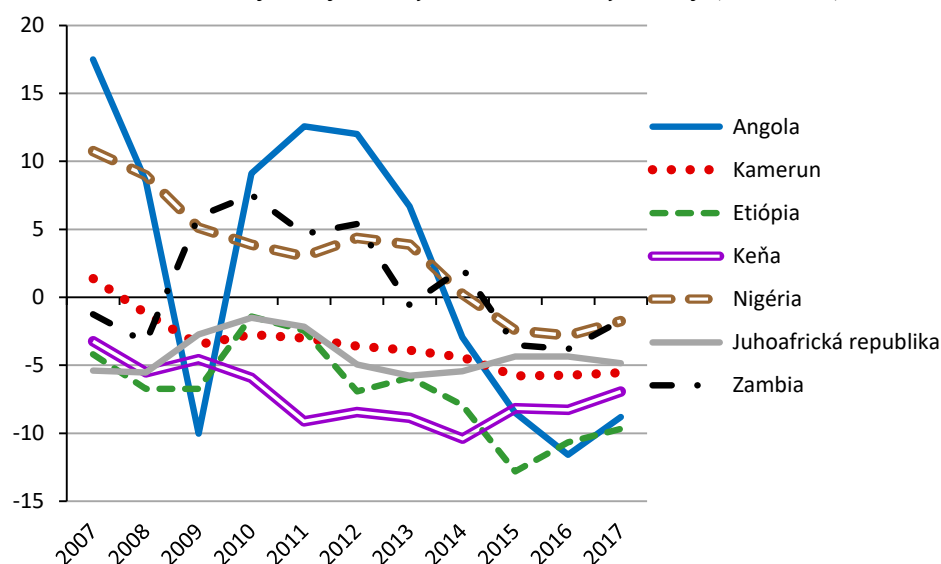
	2004 – 2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
	(zmena v %)									
Inflácia, priemer	8,8	9,8	8,2	9,5	9,3	6,6	6,4	7,0	9,0	8,3
	(v % HDP)									
Fiškálna rovnováha	1,7	-4,6	-3,4	-1,2	-1,8	-3,1	-3,6	-4,1	-4,6	-4,1
Bez exportérov ropy	-0,6	-4,1	-4,3	-3,7	-3,7	-4,0	-4,1	-4,1	-3,9	-3,5
Saldo bežného účtu PB	2,1	-2,8	-0,8	-0,6	-1,8	-2,4	-4,1	-5,9	-6,2	-5,5
Bez exportérov ropy	-4,3	-4,8	-3,9	-4,8	-7,1	-7,6	-7,3	-7,6	-7,6	-7,8
	(dovozy v mesiacoch)									
Rezervy pokrývajú	5,1	5,2	4,2	4,6	5,3	5,0	5,6	5,1	4,2	3,9

Prameň: Databáza WEFS, IMF (2016e).

Logicky by zníženie cien ropy malo viesť k zvýšeniu reálneho disponibilného dôchodku a k vyššiemu agregátneho dopytu. Toto sa podarilo dosiahnuť v niektorých krajinách importujúcich ropu, napríklad niektorým krajinám zoskupenia Západoafrickej ekonomickej a monetárnej únie (*West African Economic and Monetary Union* – WAEMU).

G r a f 1.9

Saldo bežného účtu vybraných krajín subsaharskej Afriky (v % HDP)

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov databázy WEO, IMF (2016a).

Okrem spomenutých vonkajších a domácich faktorov, ktoré ovplyvňovali vývoj ekonomických aktivít regiónu SSA, existuje ďalší významný faktor, ktorý trápí nemalú časť tohto regiónu, a tým je sucho. Tento ťažko predpovedateľný prírodný faktor značne vplýva na celkovú ekonomickú situáciu regiónu, predovšetkým v strednej a vo východnej časti SSA, a obzvlášť krajín importujúcich ropu. Sucho potenciálne ohrozuje potravinovú bezpečnosť okolo 40 – 50 mil. ľudí (IMF, 2016e). Ohrozuje krajiny prostredníctvom dvoch kanálov: jednak spôsobuje pokles poľnohospodárskeho *outputu*, jednak v niektorých prípadoch ohrozuje produkciu

vodných elektrární. V dôsledku toho sa predpokladá prudký pokles ekonomického rastu v Etiópii, Malawi a Zambii a rastúca inflácia potravín v celom regióne. Okrem toho mnohé krajiny regiónu sa stretávajú s problémami prehľbovania deficitu štátneho rozpočtu a zvyšovania tlaku na ich vonkajšie pozície.

Perspektívy vývoja ekonomiky regiónu SSA sú vzhľadom na pretrvávajúce spomenuté faktory pochmúrnejšie, prinajmenšom v blízkej budúcnosti. Podľa prognózy MMF by región SSA v tomto roku (2016) mal dosiahnuť okolo 3 % ekonomický rast, čo je pod dlhodobým priemerom a predstavuje mierne oživenie v roku 2017 na 4 % rastu.

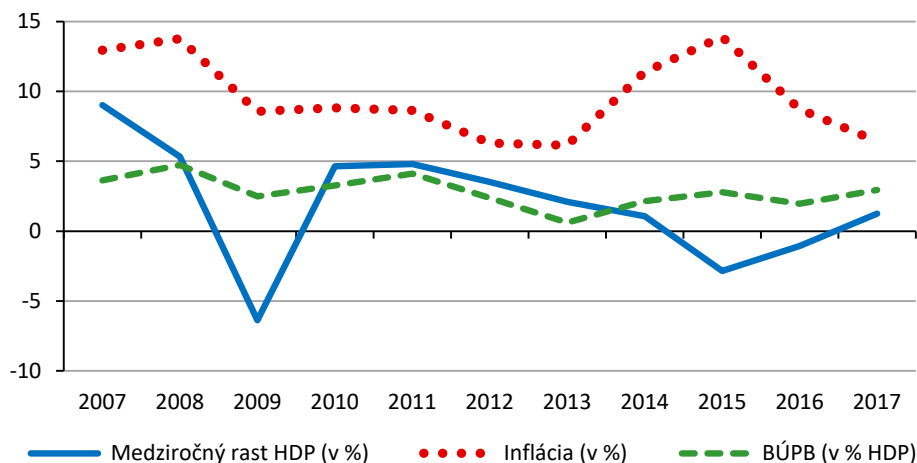
Spoločenstvo nezávislých štátov a južná Európa

Región Spoločenstva nezávislých štátov (SNŠ) zaznamenal v roku 2015 prudký pokles ekonomického rastu v dôsledku razantného prudkého poklesu cien energetických komodít a sankcií uvalených Európskou úniou na Ruskú federáciu. Ekonomický rast regiónu sa v roku 2015 znížil o 2,8 %, pričom najväčší podiel na tomto poklese má Ruská federácia, ktorá zaznamenala negatívny ekonomický rast okolo -3,7 %. Keďže ruská ekonomika predstavuje viac ako 75 % *outputu* celého regiónu SNŠ (v bežných cenách – b. c. roku 2014), vývoj ekonomických aktivít ostatných krajín regiónu bol v roku 2015 silne ovplyvnený ekonomickými ťažkosťami tejto najväčšej ekonomiky regiónu, ale predovšetkým jej politickou nestabilitou a finančnými ťažkosťami.

Treba povedať, že pokles ekonomického rastu regiónu sa začal v Ukrajine už v roku 2013; v roku 2015 bolo už 6 krajín, ktoré zaznamenali recesiю. Väčšina z týchto krajín je do veľkej miery negatívne ovplyvnená poklesom cien komodít, pretože ich ekonomiky sú značne závislé od ich exportu komodít.

G r a f 1.10

Vybrané makroekonomické ukazovatele regiónu Spoločenstva nezávislých štátov (v %)

Poznámka: BÚPB – bežný účet platobnej bilancie.

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov databázy WEO, IMF (2016a).

Odpoveďou na zhoršujúcu sa ekonomickú situáciu krajiny bolo prijatie rôznych opatrení, ktoré sa v jednotlivých krajinách odlišovali. Väčšina prijatých opatrení však bola v oblasti menovej a fiškálnej politiky. Jedným z prijatých opatrení bolo znehodnotenie domácej meny, čo zlepšilo obchodnú bilanciu a konkurencieschopnosť spomínaných krajín. Zmena systému menového kurzu na flexibilný a prijatie podporných politík značne pomohlo týmto krajinám znížiť vonkajšiu nerovnováhu, najmä prostredníctvom obmedzenia importu, najmä v Rusku, Ukrajine, Moldavsku a Bielorusku. V dôsledku znehodnotenia domácich mien vzrástla miera inflácie, čo sa následne prejavilo v poklese domáceho dopytu.

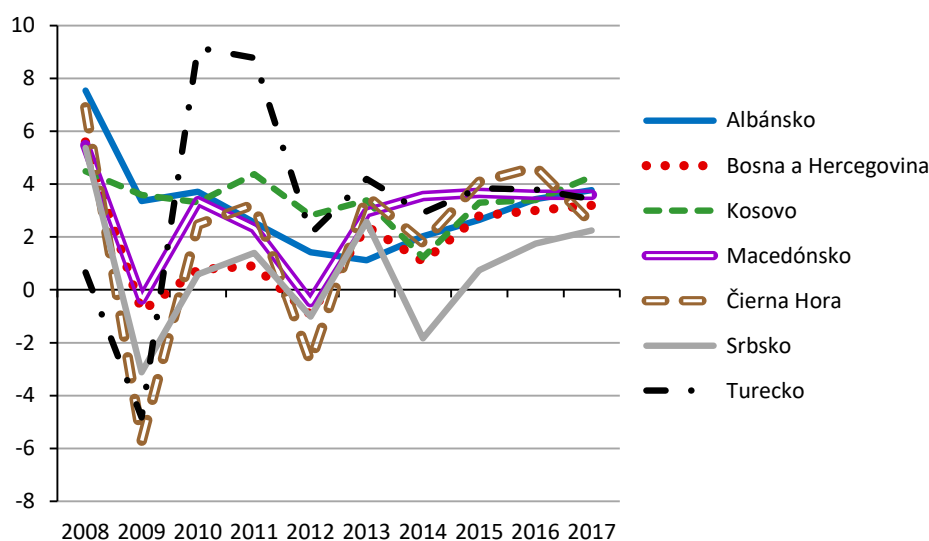
Južná Európa

V tejto časti nahliadneme na vývoj ekonomických aktivít v niektorých krajinách južnej Európy – v nečlenských štátoch EÚ. Tieto krajiny ako celok zaznamenali v roku 2015 solídny ekonomický rast v porovnaní s predchádzajúcim rokom; bol však heterogénny

a nerovnomerný medzi jednotlivými krajinami. Najvyšší ekonomický rast dosiahla Čierna hora (4,1 %) a Turecko (3,8 %), kým najnižší ekonomický rast bol zaznamenaný v Srbsku (0,7 %) a Albánsku (2,6 %)(IMF, 2016c).

G r a f 1.11

Medziročný ekonomický rast vybraných krajín južnej Európy (v %)

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov databázy WEO, IMF (2016a).

Ekonomický rast uvedených krajín bol poháňaný domácou spotrebou a čistým exportom, a to prevažne v dôsledku obmedzenia importu vplyvom poklesu cien energetických komodít, najmä partikulárne cien ropy.

* * *

Neistoty a znaky rastúcich rizík, ktoré prevládajú na celkovej scéne vývoja globálnej ekonomiky, sú výsledkom mnohých skutočností a faktorov. Väčšinu z nich tvoria trhové faktory súvisiace napríklad so spomalením ekonomického rastu v Číne a v iných rozvíjajúcich sa ekonomikách, s poklesom ekonomických aktivít vo viacerých veľkých rozvíjajúcich sa ekonomikách, poklesom cien

komodít, najmä cien ropy, spomalením rastu investícií a obchodu a poklesom kapitálových tokov do rozvíjajúcich sa ekonomík. Geopolitické faktory tiež hrajú dôležitú rolu pri utváraní celkového ekonomického prostredia v mnohých významných regiónoch, ktoré majú popredné miesto vo svetovom obchode a v celkovom globálnom hospodárstve. Rozhodnutie občanov Veľkej Británie o odchode krajiny z EÚ bol tiež ďalší geopolitický faktor, ktorý prispel k rastu neistoty vo svetovej ekonomike nielen v tomto roku, ale aj v nadchádzajúcom roku 2017.

Napriek tomu, v názoroch na perspektívy svetovej ekonomiky prevláda mierny optimizmus. Dôkazom toho je predikcia rastu globálnej ekonomiky, ktorá odhaduje, že rast v roku 2017 bude o 0,2 p. b. vyšší ako v tomto roku (2016). Avšak tento optimizmus je ohrozený viacerým rizikami, ktoré spoločne alebo prevažne môžu byť prekážkou ďalšieho rastu globálnej ekonomiky. Okrem brexitu zostávajú nevyriešené aj ďalšie problémy v oblasti európskeho bankového systému, najmä v Taliansku a Portugalsku. Pretrvávajúce turbulencie na finančných trhoch a rastúce riziká môžu mať vážne makroekonomické dôsledky, a to prostredníctvom intenzifikácie bankovej stiesnenosti, najmä v zraniteľných krajinách. Ďalej krajiny exportujúce komodity sú stále konfrontované s potrebou vykonávať rozsiahle fiškálne opatrenia a rozvíjajúce sa ekonomiky sú ohrozené aj rizikami finančnej stability.

Rizikové faktory neekonomického charakteru predstavujú tiež ďalšiu prekážku oživenia svetovej ekonomiky. Medzi ne patria politické spory vnútri rozvinutých ekonomík, ktoré môžu byť prekážkou riešenia dlhodobých štruktúrnych problémov a problému utečencov. Ďalej sú to pretrvávajúce vojnové konflikty na východe Ukrajiny, na Blízkom východe a Severnej Afrike, ako aj množiace sa teroristické útoky, ktoré majú nepriaznivé dôsledky na ekonomické výhľady mnohých ekonomík, najmä ekonomík krajín, v ktorých prebieha vojnový konflikt. Nemenej dôležité riziko je problém sucha, ktorý ohrozuje mnohé ekonomiky závislé od produkcie a vývozu poľnohospodárskych komodít.

2. VÝVOJ SVETOVÉHO OBCHODU A CIEN PRIMÁRNYCH KOMODÍT

Vývoj globálneho obchodu nie je izolovaný od vývoja celkovej globálnej ekonomickej situácie. To znamená, že spomalený rast svetového obchodu v roku 2015 na úrovni 2,7 % bol ovplyvnený miernym nárastom globálneho *outputu*, ktorý dosiahol 2,4 % v s. c., a podľa trhových kurzov mien. Novým javom, aspoň v posledných rokoch, je však nízka miera rastu svetového obchodu, ktorá vo vzťahu k rastu svetového hrubého domáceho produktu dosahuje už štvrtý rok po sebe menej ako 3 %, a to je stále pod úrovňou dlhodobého priemeru rastu svetového obchodu (priemerný ročný rast za obdobie 1990 – 2015 je 5 %).

Za týmto latentným a neuspokojivým výkonom svetového obchodu stoja viaceré faktory (WTO, 2016b):

- jedným z nich je bezpochyby spomalenie rastu čínskej ekonomiky;
- recesia v iných veľkých rozvojových krajinách vrátane Brazílie;
- pokles cien ropy a iných primárnych komodít;
- silná fluktuácia menových kurzov;
- finančná volatilita poháňaná divergentnými monetárnymi politikami v rozvinutých ekonomikách.

Samozrejme, globálny obchod bol ovplyvnený aj inými faktormi národného i regionálneho, ako aj globálneho charakteru súvisiacimi napríklad s geopolitickou situáciou a občianskymi vojnami atď.

2.1. Vývoj globálneho obchodu v posledných rokoch

Globálny obchod tovarov podľa hodnoty amerického dolára znamenal v minulom roku (2015) 13 % pokles, a to z 19 biliónov USD v roku 2014 na 16 biliónov USD. Rovnaký trend mal globálny obchod s komerčnými službami, keď v roku 2015 zaznamenal 6 % pokles, pričom najväčší pokles sa prejavil v službách spojených

s obchodom tovarov, ako napríklad prepravné služby, ktoré dosiahli 10 % pokles.

T a b u ľ k a 2.1

Globálny obchod s tovarmi (2012 – 2017, ročný rast z hľadiska objemu v %)¹

	2012	2013	2014	2015	2016 ¹	2017 ¹
<i>Objem svetového obchodu s tovarmi</i>	2,2	2,4	2,8	2,8	2,8	3,6
Export						
Rozvinuté ekonomiky	1,1	1,7	2,4	2,6	2,9	3,8
Rozvojové a rozvíjajúce sa ekonomiky	3,8	3,8	3,1	3,3	2,8	3,3
Severná Amerika	4,5	2,8	4,1	0,8	3,1	4,0
Južná a Stredná Amerika	0,9	1,2	-1,8	1,3	1,9	1,9
Európa	0,8	1,7	2,0	3,7	3,1	4,1
Ázia	2,7	5,0	4,8	3,1	3,4	4,0
Ostatné regióny ²	3,9	0,7	0,0	3,9	0,4	0,4
Import						
Rozvinuté ekonomiky	-0,1	-0,2	3,5	4,5	3,3	4,1
Rozvojové a rozvíjajúce sa ekonomiky	4,9	5,0	2,1	0,2	1,8	3,1
Severná Amerika	3,2	1,2	4,7	6,5	4,1	5,3
Južná a Stredná Amerika	0,7	3,6	-2,2	-5,8	-4,5	5,1
Európa	-1,8	-0,3	3,2	4,3	3,2	3,7
Ázia	3,7	4,8	3,3	1,8	3,2	3,3
Ostatné regióny ²	9,9	3,7	-0,5	-3,7	-1,0	1,0

¹ Údaje na roky 2016 a 2017 sú prognózované.

² Ostatné regióny zahŕňajú Afriku, Spoločenstvo nezávislých štátov a Stredný východ.

Prameň: WTO (2016b).

Analýzou vývoja svetového obchodu podľa objemu možno identifikovať zmeny svetového obchodu v reálnych hodnotách. Podľa posledných údajov WTO (2016b), globálny obchod podľa objemu zaznamenal v roku 2015 rast okolo 2,7 % po revízii údajov uverejnených v apríli 2016, podľa ktorých rast objemu svetového obchodu bol odhadnutý na 2,8 %. Tento mierny nárast v porovnaní s 2,5 % v predchádzajúcom roku možno pripísať oživeniu importu v Európe a Severnej Amerike. Ázijský región na čele s Čínou, ktorý bol v posledných predchádzajúcich rokoch ťahúňom rastu objemu svetového obchodu tak v exporte, ako aj v importe, v minulom roku (2015) zaznamenal spomalenie tak v exporte, ako aj importe.

T a b u ľ k a 2.2

Svetový obchod s tovarmi podľa regiónov a vybraných ekonomík v b. c.
(2010 – 2015, hodnota v mld. USD)

	Export					Import				
	hod- nota	ročná zmena v %				hod- nota	ročná zmena v %			
	2015	2010 – 2015	2013	2014	2015	2015	2010 – 2015	2013	2014	2015
Svet	15 985	5,5	2,3	0,3	-13,5	16 340	1,5	1,3	0,7	-12,4
Severná Amerika	2 294	6,1	1,9	3,1	-8,0	3 151	3,3	0,1	3,4	-4,7
USA	1 505	6,1	2,2	2,6	-7,1	2 308	3,2	-0,3	3,6	-4,3
Kanada ¹	408	5,2	0,6	3,6	-14,0	436	1,6	-0,1	0,9	-9,1
Mexiko	381	7,4	2,5	4,5	-4,1	405	5,5	2,8	5,3	-1,5
Južná a Stredná Amerika a Karibik	540	3,7	-2,6	-6,5	-21,2	622	1,2	3,2	-4,0	-15,9
Brazília	191	2,8	-0,2	-7,0	-15,1	179	-1,4	7,4	-4,6	-25,2
Ostatná Južná a Stredná Amerika	349	4,2	-3,8	-6,2	-24,2	443	2,4	1,3	-3,7	-11,4
Európa	5 958	4,8	4,8	0,4	-12,4	5 899	0,0	1,5	1,2	-13,2
EÚ 28	5 387	4,4	4,6	1,3	-12,5	5 316	-0,4	0,9	2,2	-13,4
Nemecko	1 329	4,4	3,1	3,4	-11,0	1 050	-0,1	2,3	2,2	-13,0
Veľká Británia	460	5,0	14,3	-6,6	-8,9	626	1,1	-5,1	4,6	-9,4
Francúzsko	506	2,6	2,2	-0,1	-12,8	573	-1,3	1,0	-0,7	-15,4
Holandsko	567	4,0	2,5	0,2	-15,7	506	-0,4	0,5	0,0	-14,2
Taliansko	459	4,3	3,4	2,2	-13,4	409	-3,4	-1,9	-1,1	-13,8
Spoločenstvo nezávislých štátov	500	5,7	-2,4	-5,7	-32,0	345	-3,7	-0,1	-11,4	-31,9
Ruská federácia ¹	340	5,6	-1,1	-4,9	-31,6	194	-4,8	1,8	-9,8	-37,0
Afrika	388	1,4	-6,1	-8,2	-29,6	559	3,1	3,2	2,1	-13,8
Južná Afrika	82	-0,1	-3,7	-5,1	-10,3	105	1,6	-0,6	-3,5	-14,2
Afrika bez Južnej Afriky	307	1,7	-6,6	-8,8	-33,4	454	3,5	4,2	3,5	-13,7
Exportéri ropy ²	157	-0,6	-11,4	-13,7	-44,2	167	2,3	9,9	1,4	-17,7
Exportéri neropných produktov	150	5,9	3,8	0,1	-16,5	288	4,3	0,9	4,8	-11,2
Stredný východ	841	9,1	-0,1	-4,4	-34,7	747	5,1	4,4	1,7	-4,5
Ázia	5 464	6,0	2,3	2,6	-7,9	5 018	2,1	1,1	0,1	-14,6
Čína	2 275	10,4	7,8	6,0	-2,9	1 682	3,8	7,2	0,5	-14,2
Japonsko	625	-2,7	-10,5	-3,5	-9,5	648	-1,3	-5,9	-2,5	-20,2
India	267	9,3	6,1	2,5	-17,2	392	2,3	-5,0	-0,5	-15,3
Novoindustrializované krajiny (4) ³	1 176	4,4	1,3	1,3	-10,8	1 105	0,1	-0,3	1,1	-16,5
MERCOSUR ⁴	301	2,6	-2,4	-9,0	-22,3	291	-1,0	5,8	-6,6	-21,3
ASEAN ⁵	1 163	5,4	1,5	1,8	-10,2	1 091	2,7	1,8	-0,8	-11,7
EÚ 28 mimoregionálny obchod	1 985	6,0	6,6	-1,9	-12,2	1 914	-1,2	-3,0	0,3	-14,7
Menej rozvinuté krajiny (LDCs)	154	6,1	3,7	-3,3	-25,0	242	7,4	8,6	6,5	-9,2

¹ Dovoz na báze FOB (Free on Board).

² Alžírsko, Angola, Čad, Gabon, Kamerun, Kongo, Líbya, Nigéria, Rovníková Guinea, Sudán.

³ Hongkong, Čína; Kórejská republika; Singapur a Čínsky Taipei.

⁴ Spoločný trh Juhu: Argentína, Brazília, Paraguaj, Uruguaj, Venezuela, Bolívia.

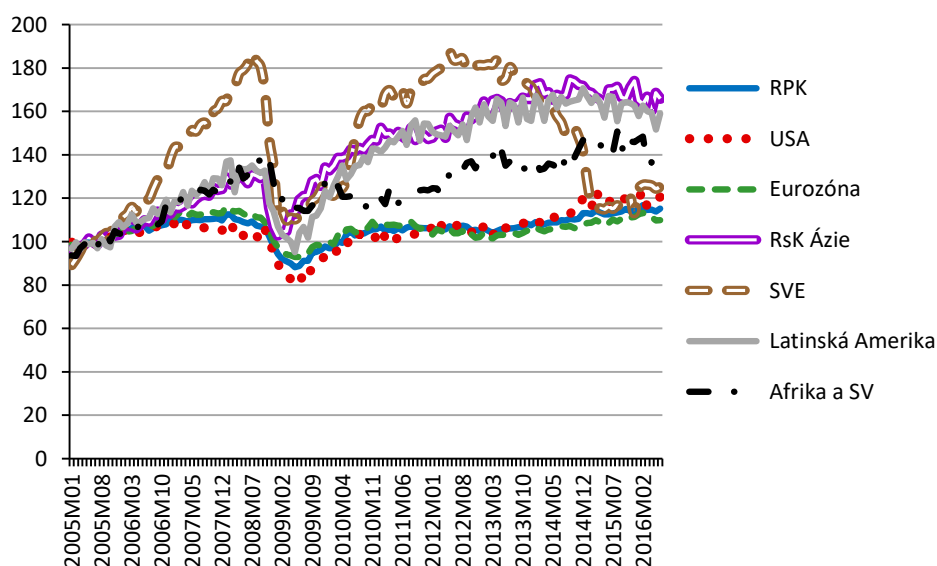
⁵ Združenie národov juhovýchodnej Ázie: Brunej, Filipíny, Indonézia, Kambodža, Laos, Malajzia, Mjanmarsko, Singapur, Thajsko, Vietnam.

Prameň: WTO (2016b).

Kým v roku 2013 spomínaný región prispel k rastu objemu globálneho importu okolo 73 %, v roku 2015 už len 25 %. Opačný vývoj bol v regióne Európy, ktorý od začiatku medzinárodnej finančnej krízy do roku 2013 negatívne prispel k rastu globálneho importu, v roku 2015 pozitívne prispel k rastu globálneho obchodu 63 %. Druhý najväčší región, ktorý prispel k rastu objemu globálneho importu v roku 2015, bol región Severnej Ameriky, a to 46 %.

G r a f 2.1

Vývoj objemu globálneho importu podľa regiónu (2005 = 100)

Poznámka: RPK – rozvinuté priemyselné krajiny; RsK Ázie –rozvíjajúce sa krajiny Ázie; SVE – stredná a východná Európa; Afrika a SV – Afrika a Stredný východ.

Prameň: CPB (2016).

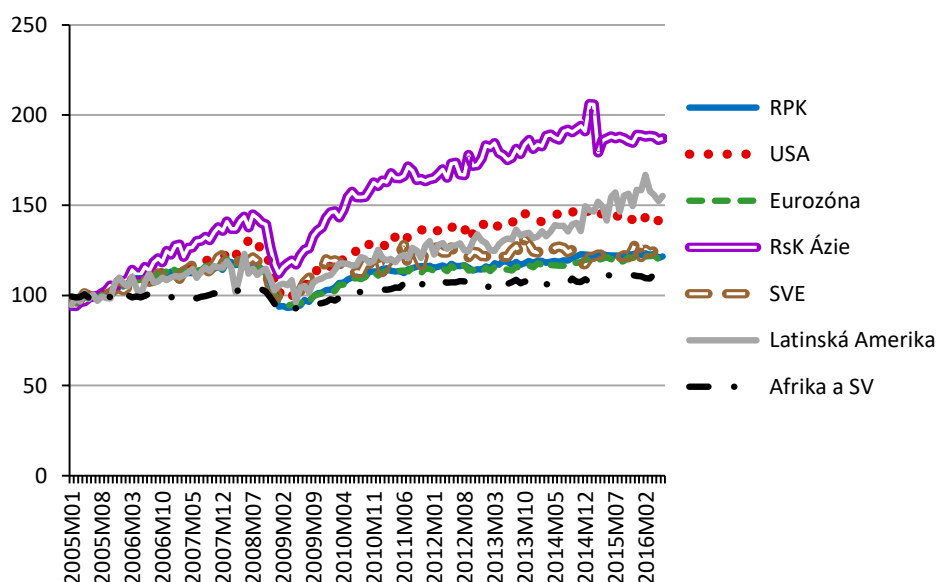
K rastu svetového importu ostatné regióny prispeli prevažne negatívne vzhľadom na ich celkovú nepriaznivú ekonomickú situáciu zapríčinenú na jednej strane ekonomickou recesiou veľkých ekonomík (Brazília v regióne Latinskej Ameriky), a na druhej strane občianskymi vojnami a politickými nepokojmi sprevádzanými poklesom cien komodít, najmä v krajinách Stredného východu a Afriky.

Pokiaľ ide o objem globálneho exportu, ten bol v roku 2015 ovplyvnený spomalením rastu v ázijskom regióne na čele s Čínou.

Tento región bol v období 2011 – 2014 najväčším prispievateľom k rastu exportu, no v roku 2015 jeho príspevok k rastu globálneho exportu, ktorý bol okolo 35 %, zaostával za Európou, ktorá svojím 1,3 % podielom na celkovom 3 % raste svetového exportu prispela okolo 44 %. Tento nárast možno pripísať oživeniu vnútorného obchodu v rámci EÚ.

G r a f 2.2

Vývoj objemu globálneho exportu podľa regiónu (2005 = 100)

Poznámka: RPK – rozvinuté priemyselné krajiny; RsK Ázie –rozvíjajúce sa krajiny Ázie; SVE – stredná a východná Európa; Afrika a SV – Afrika a Stredný východ.

Prameň: CPB (2016).

Región Latinskej Ameriky prispel k rastu svetového exportu v roku 2015 len mierne pozitívne. Napriek jeho malému podielu na objeme globálneho exportu región Stredného východu pozitívne prispel k rastu globálneho exportu, keď v roku 2015 zaznamenal spomedzi regiónov najvyšší rast objemu exportu, a to 8,6 %.

Napriek spomaleniu rastu tak exportu, ako aj importu v roku 2015 Čínska republika naďalej ostáva najväčším exportérom tovarov na svetovom trhu.

T a b u ľ k a 2.3

Pätnásť najväčších svetových exportérov a importérov tovarov a služieb v roku 2015 (hodnota v mld. USD)

Miesto	Exportér	Hodnota	Podiel	Ročná zmena v %	Miesto	Importér	Hodnota	Podiel	Ročná zmena v %
Svetový obchod s tovarmi									
1.	Čína	2 275	13,8	-2,9	1.	USA	2 308	13,8	-4,3
2.	USA	1 505	9,1	-7,1	2.	Čína	1 682	10,0	-14,2
3.	Nemecko	1 329	8,1	-11,0	3.	Nemecko	1 050	6,3	-13,0
4.	Japonsko	625	3,8	-9,5	4.	Japonsko	648	3,9	-20,2
5.	Holandsko	567	3,4	-15,7	5.	V. Británia	626	3,7	-9,4
6.	Kórejská republika	527	3,2	-8,0	6.	Francúzsko	573	3,4	-15,4
7.	Hongkong, Čína	511	3,1	-2,6	7.	Hongkong, Čína	559	3,3	-6,9
8.	Francúzsko	506	3,1	-12,8	8.	Holandsko	506	3,0	-14,2
9.	V. Británia	460	2,8	-8,9	9.	Kórejská republika	436	2,6	-16,9
10.	Taliansko	459	2,8	-13,4	10.	Kanada ¹	436	2,6	-9,1
11.	Kanada	408	2,5	-14,0	11.	Taliansko	409	2,4	-13,8
12.	Belgicko	398	2,4	-15,7	12.	Mexiko	405	2,4	-1,5
13.	Mexiko	381	2,3	-4,1	13.	India	392	2,3	-15,3
14.	Singapur	351	2,1	-14,5	14.	Belgicko	375	2,2	-17,5
15.	Ruská federácia	340	2,1	-31,6	15.	Španielsko	309	1,8	-13,8
Svetový obchod so službami									
1.	USA	690	14,8	0,0	1.	USA	469	10,3	3,5
2.	V. Británia	341	7,3	-4,7	2.	Čína	437	9,6	14,7
3.	Nemecko	246	5,3	-9,8	3.	Nemecko	292	6,4	-11,5
4.	Francúzsko	239	5,1	-13,1	4.	Francúzsko	224	4,9	-11,0
5.	Čína	229	4,9	-0,7	5.	V. Británia	205	4,5	-1,8
6.	Holandsko	176	3,8	-9,5	6.	Japonsko	174	3,8	-8,8
7.	Japonsko	158	3,4	-0,2	7.	Holandsko	166	3,6	-4,1
8.	India	158	3,4	1,2	8.	Írsko	151	3,3	4,5
9.	Singapur	140	3,0	-7,3	9.	Singapur	144	3,1	-7,6
10.	Írsko	128	2,7	-4,1	10.	India ¹	126	2,7	-1,1
11.	Španielsko	118	2,5	-10,9	11.	Kórejská republika	112	2,5	-2,1
12.	Švajčiarsko	108	2,3	-7,6	12.	Belgicko	104	2,3	-11,2
13.	Belgicko	106	2,3	-12,7	13.	Taliansko	98	2,1	-13,7
14.	Hongkong, Čína	104	2,2	-2,3	14.	Kanada	95	2,1	-10,6
15.	Taliansko	99	2,1	-12,7	15.	Švajčiarsko	93	2,0	-5,4

¹ Import na báze FOB (*Free on Board*).

Prameň: WTO (2016b).

Napriek prudkému spomaleniu rastu exportu Číny a väčšiny východoázijských krajín, predovšetkým do rozvinutých krajín, špeciálne do USA a eurozóny, čínska ekonomika drží v rebríčku

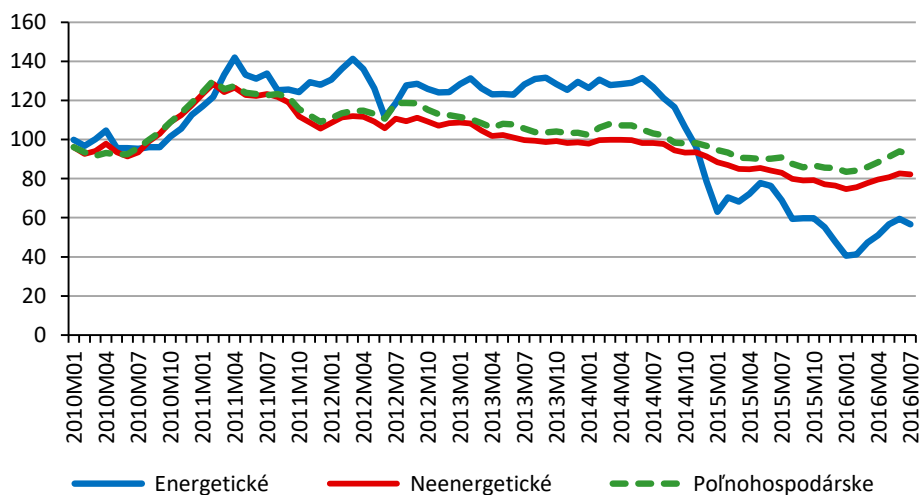
prvenstvo ako najväčší exportér na svete. Na druhej strane, napriek spomaleniu rastu importu v minulom roku (2015), prvenstvo v importe na svetovej úrovni držia tradične USA.

2.2. Vývoj cien primárnych komodít

Medzinárodné komoditné trhy zaznamenali v minulom roku ďalší prepád cien viacerých komodít. Najmarkantnejší pokles sa prejavil v energetických komoditách, keď sa ich index prepadol z 118,3 v roku 2014 na 65 v roku 2015, pričom najväčší podiel na tomto poklese mali ceny ropy, ktoré poklesli o viac ako 47 %. Pokles cien komodít zasiahol takmer všetky komodity bez rozdielu vzhľadom na *spillover* efekt spojený s poklesom cien energetických komodít, ktoré predstavujú medzičlánok produkcie všetkých komodít a pokles dopytu po komoditách nielen v rozvíjajúcich sa a rozvojových, ale aj v rozvinutých krajinách.

G r a f 2.3

Index cien primárnych komodít (2010 = 100)

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov WB (2016).

V tejto časti sa budeme detailnejšie venovať vývojom na trhu s ropou a zemným plynom, pretože ceny ropy nielenže spôsobili

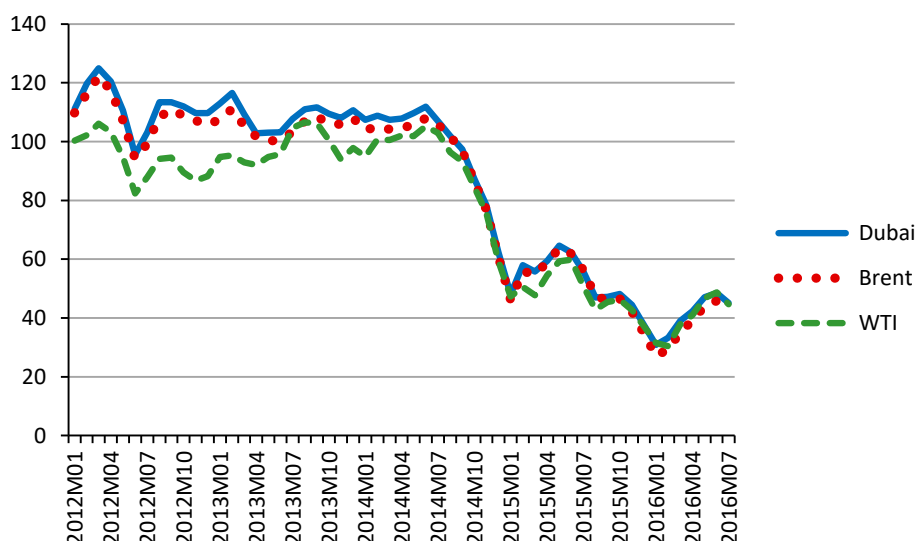
v posledných dvoch rokoch nový ropný šok (z pohľadu exportérov ropy negatívny ropný šok), ale ovplyvnili aj ceny ostatných komodít a tovarov a celkového globálneho obchodu.

Vývoj cien ropy

V rokoch 2010 – 2014 cena ropy Brent oscilovala v úzkom pásme 100 – 110 USD/bbl. Táto relatívne stabilná, a zároveň vysoká cena ropy, ktorá mala byť tzv. novým normálom, bola pozoruhodná obzvlášť kvôli viacerým šokom, ktoré v tom čase zasiahli svetovú ekonomiku, a teda aj dopyt a ponuku ropy – geopolitické nepokoje na Blízkom východe a v severnej Afrike, medzinárodné sankcie voči Iránu, alebo adaptácia nových technológií ťažby v USA a s tým spojený pozoruhodný rozmach produkcie ropy a zemného plynu v USA. Ako dnes vieme, k prerušeniu tejto stability došlo v júni 2014, keď cena ropy začala padať v dôsledku rastúcej nerovnováhy medzi ponukou a dopytom. Tento vývoj urýchlilo rozhodnutie neznížiť ťažobné kvóty organizáciou OPEC v novembri 2014.

G r a f 2.4

Vývoj cien ropy v posledných rokoch (v USD/bbl)

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov WB (2016).

Okrem toho, k nerovnováhe na trhu s ropou prispeli aj ďalšie skutočnosti, medzi ktoré patrí zvýšenie produkcie ropy v niektorých krajinách OPEC-u (Saudská Arábia, Irak, Nigéria a obnovenie produkcie v Líbyi) a mimo OPEC-u (Rusko, Mexiko a zvýšenie ťažby bridlicovej ropy) a vysoké zásoby ropy v krajinách OECD, spomalenie rastu ekonomík hlavných importérov tejto energetickej komodity.

Následná stabilizácia cien ropy na úrovni 50 – 60 USD/bbl v prvej polovici roka 2015 sa neudržala a pokračujúca nerovnováha na trhu stlačila cenu ropy (Brent a WTI) až na cenu 27 USD/bbl (WB, 2016) a cenový kôš OPEC-u na 23 USD/bbl v polovici januára 2016. Ceny ropy sa odvtedy mierne zvýšili a ich priemerná úroveň v druhom štvrtroku 2016 sa podľa údajov MMF pohybovala v pásme 40 – 50 USD/bbl. Dočasne sa pritom ustálili pri vyššej hranici tejto škály. Pokles cien ropy medzi júnom 2014 a januárom 2015 o 70 % je však zároveň tretím najväčším kolapsom cien ropy v ostatných tridsiatich rokoch, po predchádzajúcich prepadoch cien v rokoch 1986 a 2008. Keďže ropa v roku 2015 s podielom 32,9 % naďalej zastávala prvé miesto v globálnom energetickom mixe a jej medzinárodný obchod v hodnote 786 mld. USD¹ predstavuje takmer 5 % podiel na svetovom exporte všetkých produktov, analýza implikácií jej vývoja je absolútnou nevyhnutnosťou na pochopenie celkového diania v globálnej ekonomike. V tejto kapitole sa zameriame na objasnenie dôvodov vývoja cien v ostatnom roku prostredníctvom analýzy ponuky a dopytu a ich vplyvu na ekonomiku.

Ponuka ropy

Vysoké ceny ropy z obdobia 2010 – 2014 predstavovali ideálne prostredie na zvyšovanie investícií do ťažby ropy. Vzhľadom na dlhý cyklus realizácie takýchto investícií sa ich výsledky začali realizovať až v ostatných rokoch. Výsledkom bol nábeh ťažby na

¹ Táto hodnota predstavuje 50 % pokles oproti roku 2011, respektíve 44 % medziročný pokles.

nových ložiskách, ako aj spomalenie prirodzenej miery poklesu ťažby na existujúcich ťažobných lokalitách. V roku 2015 tak väčšina významných producentov ropy svoju produkciu zvýšila napriek 47 % prepadu priemerných cien ropy vo svete. Podľa údajov BP (2016) bola priemerná cena ropy v roku 2014 99 USD/bbl v porovnaní s 52,4 USD/bbl v roku 2015. Ako uvádza Maugeri (2016), situácia, keď krajiny a ropné spoločnosti ohlasujú masívne škrtý investícií do ťažby ropy a jej produkcia naďalej rastie, môže pretrvávať ešte aj počas roka 2016, a čiastočne 2017. Napriek tomu, že kapitálové investície a prevádzkové náklady klesli v roku 2015 približne o 150 mld. USD. Podrobnejšia analýza totiž poukazuje na to, že zastavené investície smerovali hlavne do prieskumu a začaté ťažobné projekty už budú dokončené, keďže ropné spoločnosti sa budú usilovať o čo najrýchlejšiu návratnosť už investovaného kapitálu. Z tohto dôvodu podľa Fattouh (2016) prinesú len novo spustené projekty v roku 2014 mimo krajín OPEC-u dodatočnú kapacitu v objeme približne 1,4 mil. bbl/d, čo následne v roku 2016 stúpne na 2 mil. bbl/d a ešte aj v roku 2017 by malo spustenie projektov schválených v čase, keď cena ropy dosahovala 100 USD/bbl, priniesť na trh dodatočných 1,7 mil. bbl/d. Tieto investície by tak mali vyrovnať prirodzený pokles produkcie z existujúcich produkčných kapacít a eliminovať výraznejšiu korekciu na strane ponuky krajín mimo organizácie OPEC.

Zníženie investícií, ktoré prinesie okamžitý pokles produkcie, možno badať len v prípade amerických producentov ropy z nízko priepustných pieskov a bridlíc. Aj v ich prípade bol pokles pomalší ako sa pôvodne očakávalo. Technologický pokrok,² hedžovanie cien a sústredenie aktivít na najvýnosnejšie ložiská³ viedli k tomu,

² Technologický pokrok viedol k 30 % poklesu nákladov v rozmedzí rokov 2011 – 2014. Následná schopnosť získať výhodnejšie podmienky od ropných servisných spoločností v dôsledku krízy predstavuje (podľa Maugeri, 2016) dodatočný 30 % pokles.

³ Napríklad štyri kľúčové oblasti na ropnom ložisku Bakken, z ktorého pochádzalo až 90 % (1,1 mil. bbl/d) ťažby v tomto období, boli rentabilné už pri cene 40 USD/bbl, resp. 85 % ťažby na ložisku EagleFord bolo možné realizovať už pri cene pod 36 USD/bbl (Maugeri, 2016). Pôvodné odhady rentabilnosti produkcie tohto typu ropy pritom ráтали s nutnosťou cien na úrovni 60 – 70 USD/bbl.

že americká produkcia ropy, ktorá dosiahla tridsaťročné maximum v apríli 2015 na úrovni 9 694 bbl/d, sa znižovala len postupne a v apríli spadla na 8 933 bbl/d – úroveň, ktorú dosahovala v septembri 2014. Tento vývoj bol zároveň ovplyvnený nábehom nových konvenčných vrtov, ktoré nie sú tak senzitívne na cenové fluktuácie (napr. nové projekty v oblasti Mexického zálivu podľa EIA (2016) zvýšili ťažbu ropy o 265 000 bbl/d). Zároveň je nutné dodať, že pád cien ropy nebol pre amerických producentov ropy bezbolestný, keď od roku 2015 zbankrotovalo viac ako 130 amerických ropných firiem (Bloomberg, 2016).

T a b u ľ k a 2.4

Produkcia ropy vybraných krajín

Milión bbl/d	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	% zmena
USA	7,26	7,55	7,85	8,88	10,06	11,72	12,70	8,4
Kanada	3,20	3,33	3,51	3,74	4,00	4,28	4,39	2,5
<i>Severná Amerika</i>	<i>13,45</i>	<i>13,84</i>	<i>14,31</i>	<i>15,54</i>	<i>16,93</i>	<i>18,79</i>	<i>19,68</i>	<i>4,7</i>
Brazília	2,03	2,14	2,19	2,15	2,11	2,35	2,53	7,7
Venezuela	3,03	2,84	2,76	2,70	2,68	2,69	2,63	-2,2
<i>Južná Amerika</i>	<i>7,32</i>	<i>7,35</i>	<i>7,40</i>	<i>7,32</i>	<i>7,34</i>	<i>7,60</i>	<i>7,71</i>	<i>1,4</i>
Nórsko	2,35	2,14	2,04	1,92	1,84	1,89	1,95	3,1
Ruská federácia	10,14	10,37	10,52	10,64	10,78	10,84	10,98	1,3
Veľká Británia	1,48	1,36	1,12	0,95	0,87	0,86	0,97	12,9
<i>Európa a Euroázia</i>	<i>17,76</i>	<i>17,70</i>	<i>17,39</i>	<i>17,12</i>	<i>17,17</i>	<i>17,21</i>	<i>17,46</i>	<i>1,5</i>
Irán	4,25	4,42	4,47	3,81	3,61	3,74	3,92	4,9
Irak	2,45	2,49	2,80	3,12	3,14	3,29	4,03	22,7
Saudská Arábia	9,66	10,07	11,14	11,63	11,39	11,50	12,01	4,4
<i>Blízky východ</i>	<i>24,72</i>	<i>25,83</i>	<i>28,16</i>	<i>28,53</i>	<i>28,18</i>	<i>28,56</i>	<i>30,10</i>	<i>5,4</i>
Líbya	1,65	1,66	0,48	1,51	0,99	0,50	0,43	-13,3
Nigéria	2,23	2,53	2,48	2,43	2,32	2,39	2,35	-1,5
<i>Afrika</i>	<i>9,89</i>	<i>10,14</i>	<i>8,55</i>	<i>9,33</i>	<i>8,71</i>	<i>8,37</i>	<i>8,38</i>	<i>0,1</i>
Čína	3,81	4,08	4,07	4,16	4,22	4,25	4,31	1,5
<i>Ázia a Pacifik</i>	<i>8,04</i>	<i>8,42</i>	<i>8,29</i>	<i>8,38</i>	<i>8,25</i>	<i>8,31</i>	<i>8,35</i>	<i>0,4</i>
Svet spolu	81,18	83,28	84,10	86,22	86,59	88,83	91,67	3,2
OPEC	34,00	35,15	36,06	37,54	36,62	36,65	38,23	4,3

Prameň: BP (2016).

Nízke ceny ropy výrazne ovplyvnili rozvoj produkcie ropy aj v Kanade; tá ešte v roku 2015 vzrástla a presiahla hranicu 4 mil.

bbl/d. Hlavnú zásluhu na tom mal rozvoj ťažby z ropných pieskov v kanadskej Alberte, z ktorých pochádzalo v roku 2015 až 2,3 mil. bbl/d ropy v porovnaní s 0,6 mil. bbl/d v roku 2000. V roku 2016 sa však podľa predikcie Národnej energetickej rady Kanady po zastavení nových investícií v podstate veľa nezmení a celková produkcia bude výrazne ovplyvnená niekoľkotýždenným výpadkom produkčnej kapacity v objeme viac ako 1 mil. bbl/d v dôsledku požiarov v kanadskej provincii Alberta.

Účinok vysokých cien ropy na investície sa viditeľne prejavil aj v Európe v oblasti Severného mora, ktorého produkcia od konca 90. rokov v dôsledku vyčerpanosti zdrojov postupne klesala, no investície z rokov 2011 – 2014 viedli v roku 2015 k dočasnému zvráteniu trendu a medziročnému nárastu produkcie o 150 000 bbl/d. Ďalšou krajinou, ktorá rok čo rok popiera očakávania analytikov o neudržateľnosti ťažby, je Ruská federácia, ktorá v roku 2015 s ťažbou na úrovni 10,8 mil. bbl/d dosiahla nový postsovietsky rekord produkcie, a to aj napriek nízkym cenám a uvaleným medzinárodným sankciám. Aplikácia moderných spôsobov ťažby dokázala zvrátiť trend klesajúcej ťažby na existujúcich ložiskách a vzhľadom na nízku mieru ich vyťaženia (v priemere sa odhaduje na približne 25 %) je možné očakávať udržanie tohto stavu aj do najbližších rokov.

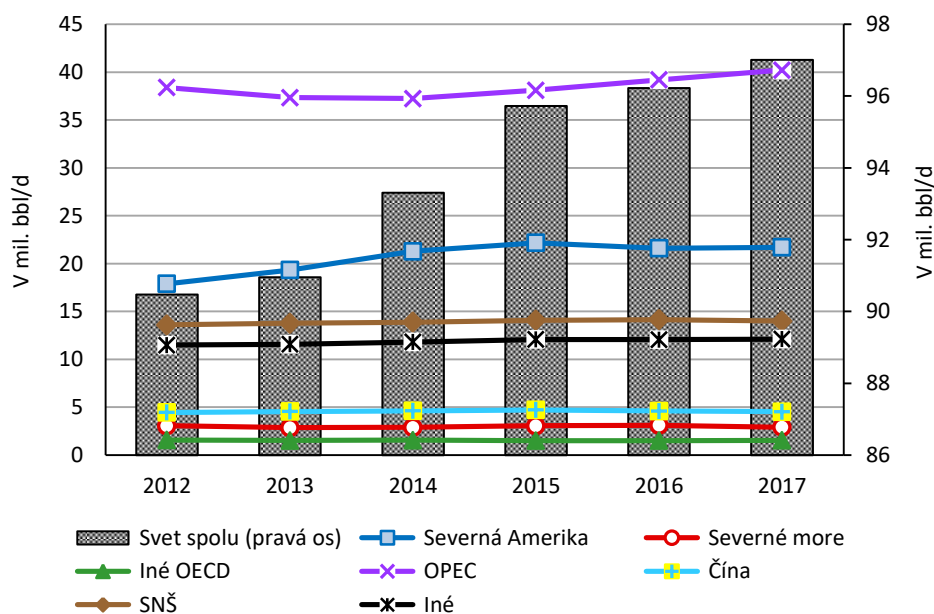
Celkovo sa nárast ponuky ropy z krajín mimo zoskupenia organizácie OPEC koncentroval najmä do prvého kvartálu 2015, keď dosiahol 2,3 mil. bbl/d a postupne odrážal prepád cien ropy na 0,4 mil. bbl/d vo štvrtom kvartáli; počas prvých troch mesiacov roka 2016 dokonca došlo k poklesu o 0,3 mil. bbl/d. Pritom to bol prvý pokles po tri a polročnej perióde rastu.

Predikcia EIA (2016) z júna tohto roku na roky 2016 a 2017 už jasne dokumentuje dôsledky nízkych cien, keď očakáva pokles produkcie v nečlenských štátoch organizácie OPEC vo výške 0,6 mil. bbl/d v roku 2016 a ďalšie zníženie o 0,2 mil. bbl/d v roku 2017. Determinujúcim faktorom tohto vývoja je produkcia ropy z nízko priepustných pieskov v USA vzhľadom na už spomínanú

charakteristiku tohto typu ťažby. Pod ďalší úbytok ťažby sa podpíše vývoj v Severnom mori, Číne a minimálne rok 2016 bude poznačený už zmienenou odstávkou ťažby v Kanade.

G r a f 2.5

Ponuka ropy – vývoj a predikcia na najbližšie roky

Prameň: Spracované na základe údajov EIA (2016).

Vývoj ponuky ropy v krajinách organizácie OPEC mal, aj napriek prebiehajúcim vojenským nepokojom, pomerne stabilne rastúci charakter a v roku 2015 prispel k rastu 1,3 mil. bbl/d. Väčšina nárastu pritom pochádzala z Iraku a Saudskej Arábie, ktoré zodpovedali za 1,1 mil. bbl/d. Saudská Arábia, ktorej rozhodnutie nehlasovať za zníženie produkčných kvót OPEC-u odštartoval pokles cien, naďalej úspešne sleduje svoju stratégiu zameranú na získavanie trhového podielu. Na druhej strane je potrebné priznať, že pokles cien výrazne zasiahol aj túto krajinu. Saudská Arábia musela po prepade cien ropy pristúpiť k výraznej fiškálnej konsolidácii a oznámila plán diverzifikovať ekonomiku a eliminovať subvencie v oblasti energií už v horizonte do roka 2030, ako aj predať

menšinový podiel národnej ropnej spoločnosti Saudi Aramco. Vzhľadom na to, že viac ako 80 % vládnych príjmov predstavujú príjmy z predaja ropy, nevyhnutnosť takýchto krokov je nepochybná, aj keď možnosť ich realizácie je viac ako otázna (Beukel, 2016).

Produkcia Iraku vzrástla z približne 3,4 mil. bbl/d zo začiatku roka na 4,5 – 4,6 mil. bbl/d na konci roka 2015, a to napriek prebiehajúcej vojenskej konfliktu s Daíšom (tzv. Islamským štátom – ISIS). Ten sa koncentroval najmä v severnej časti krajiny a južné časti, v ktorej je sústredená produkcia a až 95 % exportu krajiny, tento konflikt priamo nezasiahol. Irak napriek rekordnej výške ťažby v roku 2015 znížil svoju predikciu ďalšieho rastu, vzhľadom na zmienené komplikácie a následky nízkych cien ropy, ktoré spôsobili 42 % medziročný pokles príjmov z exportu ropy a skomplikovali schopnosť Iraku splácať jeho záväzky investorom, keďže klesajúce príjmy z ropy dovtedy naplňali 93 % vládneho rozpočtu.

Vojenské konflikty na Blízkom východe v oveľa väčšej miere postihli produkciu ropy najmä v Jemene a Sýrii, ktorých kombinovaná produkcia na začiatku tisícročia dosahovala viac ako 1,1 mil. bbl/d a v roku 2015 to bolo len mierne nad 70 tis. bbl/d. Ešte väčší výpadok produkčnej kapacity zaznamenala Líbya, ktorá prišla o viac ako 1,4 mil. bbl/d v dôsledku politického vývoja v krajine.

Ponuka ropy zo strany organizácie OPEC by podľa projekcie EIA (2016) mala rásť o 1,1 mil. bbl/d v roku 2016, resp. 1 mil. bbl/d v roku 2017, hlavne zásluhou Iránu, ktorý ma v rámci strednodobého plánu po januárovom zrušení sankcií v úmysle do krajiny pritiahnuť investície za 100 mld. USD. Tie by mu pomohli zvýšiť plánovaný export až na 4 mil. bbl/d zo súčasných 2,2 mil. bbl/d. V tomto období sa podľa EIA neočakáva žiadna koordinovaná akcia zameraná na zníženie produkcie zo strany ostatných producentov a prípadné zníženie ťažby tak možno predpokladať len v dôsledku nepokojov v Nigérii, Líbyi či Iraku, ktoré napríklad v máji 2016 vyprodukovali až 2,6 mil. bbl/d.

Z pohľadu ponuky teda možno konštatovať, že krajiny nepatriace do zoskupenia OPEC budú hlavným zdrojom jej znižovania, vzhľadom na predchádzajúce investície však ide len o postupný proces. Naproti tomu krajiny, ktoré sú členmi organizácie OPEC a majú tú možnosť, svoju ponuku kontinuálne zvyšujú aj v období nízkych cien v snahe o udržanie a akvizíciu trhového podielu. Kritickým sa tak z hľadiska vyrovnania trhu ropy stáva strana dopytu.

Dopyt po rope

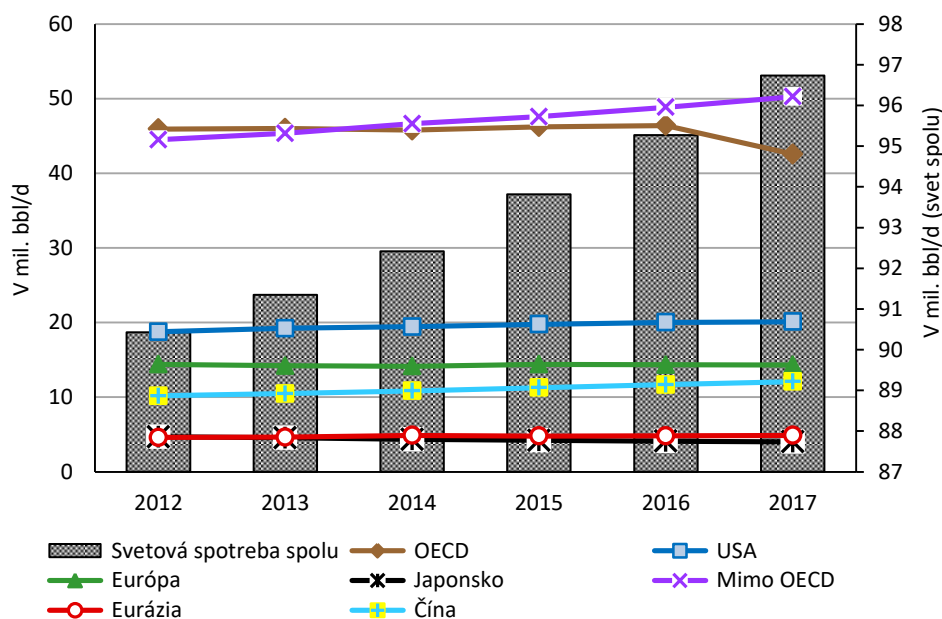
Kolaps cien v roku 1986, v dôsledku poklesu dopytu a rastu ponuky zo strany nečlenských štátov OPEC-u, spolu s nekoordinovaným postupom členských štátov tohto zoskupenia, viedol k zníženiu jeho významu a vyžiadal si výrazné zmeny v tvorbe cien, pričom obdobie nízkych cien pretrvalo počas 80. aj časti 90. rokov. Ani reakcie krajín produkujúcich ropu na prepád cien v roku 1998, prameniacy z ázijskej krízy a nadprodukcie zo strany Venezuely, neboli okamžité. Avšak eventúálna dohoda medzi producentskými krajinami potvrdila význam OPEC-u. V roku 2008 počas globálnej finančnej krízy, ktorá viedla k veľkému prepádu cien, OPEC bol schopný reagovať na tento dočasný pokles prudkým znížením produkcie, čo sa prejavilo efektívne a ceny, ako aj dopyt sa rýchlo vrátili na pôvodnú trajektóriu. Ako sme uviedli v predchádzajúcej časti analýzy, aktuálny prípad vykazuje výrazne odlišné črty a odpoveď na aktuálnu nadprodukciju možno očakávať najmä zo strany dopytu.

Medzi rokmi 2000 – 2007 rástol podľa údajov IEA (2015) medziročný dopyt po rope o 1,8 % ročne, čo predstavovalo približne 1,43 mil. bbl/d. Silný rast dopytu, ktorý v danom období predstavoval až 10 mil. bbl/d, pochádzal zo všetkých regiónov okrem Európy, najmä však z Ázie a Blízkeho východu; ktoré boli zodpovední za 66 % inkrementálnej spotreby. Dopyt krajín OECD vzrástol o 3 % (1,6 mil. bbl/d) a v rokoch 2004 – 2007 dokonca presahoval hranicu 50 mil. bbl/d. Oveľa rýchlejšie rástol dopyt v rozvíjajúcich sa krajinách, ktorých spotreba v danom období vzrástla až o 29 % (8,4 mil.

bbl/d) a na celkovom dopyte mala už 43 % podiel v porovnaní s 37 % zo začiatku tisícročia. Vývoj dopytu v rokoch 2008 – 2010 bol výrazne poznačený krízou; v dôsledku nej globálny dopyt najskôr dva roky po sebe klesol o 0,6 mil. bbl/d a následne o 1 mil. bbl/d, potom v roku 2010 prudko vzrástol o 3,1 mil. bbl/d. Počas krízových rokov išlo výhradne o prepád na strane členských štátov OECD, keďže spotreba v rozvojových krajinách v danom období vzrástla o 1,1 mil. bbl/d, resp. 1 mil. bbl/d. Podobný trend pritom badať aj v období 2011 – 2014. Spotreba v krajinách OECD klesla oproti roku 2010 o 1,4 mil. bbl/d a oproti vrcholu z roku 2005 až o 4,7 mil. bbl/d. Rozvíjajúce sa krajiny naproti tomu pokračovali v silnom raste, ktorý v roku 2014 predstavoval spotrebu 47 mil. bbl/d a prvýkrát, s 51 % podielom predstihli krajiny OECD.

G r a f 2.6

Dopyt po rope – vývoj a predikcia na najbližšie roky

Prameň: Spracované na základe údajov EIA (2016).

V roku 2015 svetová spotreba ropy vzrástla podľa odhadov o 1,4 – 1,8 mil. bbl/d, z čoho až 2/3 pochádzalo z rozvíjajúcich sa krajín.

Medziročný nárast spotreby o 2 % bol v súlade s rastom spotreby z minulých rokov, rovnako aj hlavné zdroje rastu – Čína a India. Tieto krajiny boli zodpovedné až 2/3 inkrementálneho dopytu po ropy z ostatných piatich rokov. V roku 2015 vzrástol čínsky dopyt po ropy o 4 %, čím mierne prekonal rast z minulých rokov, no ďalší vývoj je neistý. Zdrojom obáv je skutočný stav čínskej ekonomiky, ktorá v posledných rokoch začala meniť charakter a jej rozvoj sa výrazne spomaľuje. Vzhľadom na plánované zvýšenie strategických zásob ropy Číny možno očakávať nárast dopytu, avšak nie na úrovni, ktorá by dramaticky ovplyvnila rovnováhu na trhu. Rast dopytu Indie po ropy vyplýva z cieľa indickej vlády nahradiť Čínu v jej pozícii výrobnej haly sveta. Tento ambiciózny cieľ súvisí s približne 15 % medziročným rastom dopytu po ropy, čo by predstavovalo nárast o 500 tis. bbl/d, resp. 745 tis. bbl/d v rokoch 2016 a 2017, keďže čistý dopyt Indie predstavoval v roku 2015 3,6 mil. bbl/d.

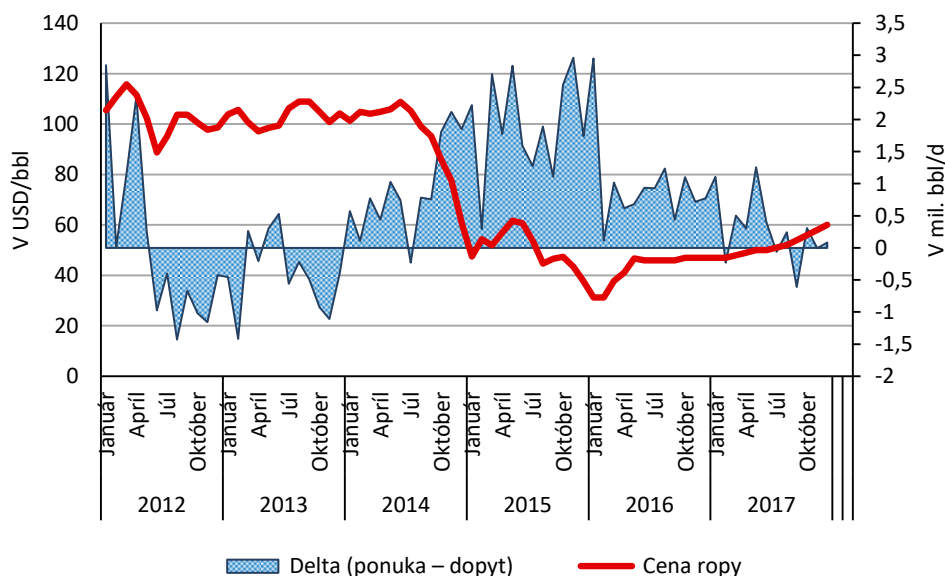
Na roky 2016 a 2017 EIA odhaduje celkový nárast dopytu o 1,5 mil. bbl/d, z čoho až 1,3 mil. bbl/d, resp. 1,4 mil. bbl/d by malo prichádzať z krajín nepatriacich do OECD. Oproti ostatným rokom to ale zároveň znamená, že nízke ceny ropy na určité obdobie zvrátili trend poklesu spotreby ropy v krajinách OECD. Majoritná časť nárastu v krajinách OECD bude ťahaná najmä Amerikou a Južnou Kóreou. V USA by mala v roku 2015 vzrásť spotreba o 1,6 % a v nasledujúcich dvoch rokoch by mali byť prírastky 1,3 % a 0,4 %. V Európe by mal byť rast dopytu naopak len minimálny, keď po náraste na úrovni takmer 2 % z roku 2015 by mali nasledovať dva roky poklesu spotreby o 0,5 % a 0,1 %.

Dôvodom takéhoto vývoja je pritom kombinácia viacerých faktorov – v prvom rade rozličná miera zdanenia. V krajinách OECD tvorí cena ropy v priemere menej ako 45 % finálnej ceny pre spotrebiteľov (vo Veľkej Británii je to menej ako 35 %, naopak v USA tvoria dane približne len 14 % retailovej ceny). Podľa údajov organizácie OPEC (2015) tak 60 % pokles cien ropy medzi aprílom 2014 a augustom 2015 viedol až k 40 % poklesu cien v USA, zatiaľ čo v hlavných spotrebiteľských krajinách v Európe daný pokles cien

ropy viedol len k 15 % poklesu cien pohonných látok. Cenový prepád bol limitovaný aj na indickom a čínskom trhu. Na ruskom a brazílskom trhu pritom ceny pohonných látok dokonca vzrástli asi o 10 %, vzhľadom na vysokú infláciu a depreciáciu národnej meny. Ďalším významným faktorom obmedzujúcim rast dopytu sa počas aktuálneho cenového prepádu stali aj administratívne a legislatívne opatrenia. Napríklad Čína v pozícii druhého najväčšieho spotrebiteľa ropy v roku 2015 zaviedla pravidlá obmedzujúce predaj áut, parkovacie poplatky a zvýšila palivové dane v snahe o zníženie kongescií a environmentálnych následkov spojených s využívaním fosílnych palív. Tretím faktorom, ktorý negatívne vplýval na rast spotreby, bolo spomalenie ekonomického výkonu významných spotrebiteľov ropy, neraz aj priamo v súvislosti s nízkymi cenami ropy v krajinách, ako Čína, Kanada, Rusko, Južná Kórea, Austrália, Argentína či Brazília.

G r a f 2.7

Globálny dopyt a ponuka ropy

Prameň: Spracované na základe údajov EIA (2016).

V kontraste s minuloročnou predikciou EIA, ktorá predpovedala priblíženie ponuky a dopytu už v roku 2015, nepomer medzi týmito silami v roku 2015 v porovnaní s rokom 2014 ešte vzrástol. V roku 2015 dosiahol priemerný mesačný previs ponuky 1,9 mil. bbl/d v porovnaní s 1 mil. bbl/d v predchádzajúcom roku, a priemerná cena ropy tak klesla na 50,8 USD/bbl (rozdiely medzi jednotlivými markermi sa naďalej znižovali a v posledných mesiacoch roku 2015 sa pohybovali v rozmedzí 2 – 4 USD). Na porovnanie, počas obdobia vysokých cien ropy, ktoré sprevádzali obmedzenia v infraštruktúre vyplývajúce z rýchleho rozvoja ťažby ropy na americkom kontinente, presahovali rozdiely medzi regionálnymi markermi ropy často hranicu 20 USD/bbl.

Nerovnováha medzi dopytom by sa v dôsledku už spomenutých vývojových trendov dopytu a ponuky mala postupne vyrovnávať a potom, keď sa jej priemerná úroveň zníži v roku 2016 na 1 mil. bbl/d, by produkčná nadmerná kapacita ku koncu roka 2017 zmizla takmer úplne. Aj tento stav by však podľa predikcie EIA viedol len k miernemu nárastu cien ropy, približne okolo 60 USD/bbl. Vývoj ceny ropy pritom sprevádza obrovská neistota, keď napríklad futurity a opcie na cenu ropy WTI v decembri 2016, ktoré slúžia ako základ na krátkodobé predikcie cien viacerých agentúr, variujú medzi 31 – 83 USD/bbl. Neistota, ktorá sprevádza aktuálny vývoj cien, je podľa Fattouh (2016) spojený s neistotou, či ide len o ďalší z cyklov, alebo v tomto prípade došlo k štruktúrnej zmene v ropnom priemysle súvisiacej s ťažbou nekonvenčných zdrojov ropy.

Tie zaručujú skrátenie investičného cyklu, čo by spolu s aktuálnou dostupnosťou financií a nízkou kapitálovou náročnosťou ťažby tohto typu a flexibilitou priemyslu ropných služieb zamedziло prípadnému rastu cien a potvrdilo USA v pozícii súčasného *swingového* producenta. Na druhej strane, množstvo bankrotov, ktoré postihlo americký ropný priemysel po prepade cien, mohlo výrazne znížiť apetít po investíciách v tejto oblasti. Masívne prepúšťania v ropnom priemysle určite neprispeli k flexibilitě servisných

spoločností, a aj keď súčasné nekonvenčné vrty ukazujú výrazné zlepšenia vyťažiteľnosti, je možné, že výraznejší nárast aktivity by si vyžiadal, aby ťažba opätovne pokračovala aj na menej vhodných miestach, čo by viedlo zníženiu efektívnosti a zvýšilo náklady a limitovalo flexibilitu ponuky.

Vývoj zo začiatku leta 2016 však naznačuje, že pozícia nekonvenčných zdrojov bude mať v súčasnom ponukovom mixe ropy USA naďalej pevné miesto, keď podľa portálu Oilprice.com, už ceny okolo 50 USD/bbl viedli k hedžovaniu pozícií zo strany producentov, zvýšeniu počtu využitých ťažobných zariadení, a nakoniec v júli 2016 došlo k opätovnému poklesu cien.

Dôsledky nízkych cien ropy

Medzinárodný menový fond odhaduje, že defekt znížených cien ropy v rokoch 2015 a 2016 bude viesť k zvýšeniu svetového HDP o 0,5 %.⁴ Zníženie cien ropy totiž nevyhnutne vyvolá transfer bohatstva z krajín produkujúcich ropu do krajín, ktoré ropu spotrebúvajú. Primárnym dôvodom rastu HDP súvisiacim s poklesom cien ropy je sklon k spotrebe, ktorý je v prípade krajín v skupine spotrebiteľov ropy vyšší ako v prípade jej producentov, vzhľadom na to, že benefity zníženia cien sa distribuujú prostredníctvom zvýšenia disponibilných príjmov medzi nepomerne vyššie množstvo populácie ako profit plynúci z jej produkcie a predaja. Druhým faktorom rastu je zvýšenie aktivity v priemyselných sektoroch, v ktorých ropa figuruje ako *input*.

Proces, ktorý sme opísali, je zároveň ovplyvnený viacerými faktormi, ktoré určujú veľkosť dosahu zmieneného mechanizmu. V prvom rade je to dôvod poklesu cien ropy, ktorý môže prameniť zo šoku na ponukovej, alebo na dopytovej strane, pričom dosahy týchto dvoch scenárov sa budú zákonite líšiť. Podľa kalkulácií IMF (2016g) bol pokles cien roku 2015 takmer výlučne spôsobený

⁴ Zároveň ale dodáva, že exogénne šoky v podobe spomalenia rastu rozvíjajúcich sa ekonomík či geopolitických rizík znamenajú, že rast svetovej ekonomiky v porovnaní s predchádzajúcimi predpoveďami spomalí (IMF, 2015a).

nárastom ponuky. Ten by podľa tejto projekcie mal zohrávať pri udržiavaní cien na nižších úrovniach stále menšiu rolu, avšak rastu cien bude brániť nižší než očakávaný globálny dopyt. Jeho absencia spôsobila medziročný prepád cien v roku 2016 a v ďalších rokoch by sa k nemu mali pri udržiavaní cien ropy na nižšej úrovni pridať aj výsledky zvyšovania energetickej efektívnosti.

Ďalším faktorom vplyvu cien ropy na HDP je obdobie, počas ktorého sa ceny udržia na nízkej úrovni. V prípade, ak sa očakáva len krátkodobé trvanie tohto stavu, dôjde na jednej strane k zvýšeniu úspor v privátnom sektore, a na druhej k rastu dopytu po úveroch zo strany producentských krajín a vplyv na HDP je minimálny. Až očakávanie dlhodobejšej zmeny cien povedie k významnejším zmenám vzorov správania v prípade jednotlivých aktérov na trhu.

Krajiny produkujúce ropu rušia mnohé subvencie energií, znižujú sociálne transfery svojim obyvateľom, no rovnaký postup badať aj v prípade mnohých spotrebiteľov. V prípade krajín dovážajúcich ropu hrá významnú rolu aj miera prenesenia benefitov nízkych cien ropy na konečných spotrebiteľov národnými vládami a energetickými spoločnosťami. Ako sme uviedli v predchádzajúcej časti – táto úroveň bola rozdielna, no výrazná časť týchto prostriedkov sa k spotrebiteľom nedostala. Obe stratégie dávajú zmysel z dlhodobejšieho pohľadu, no ich okamžitý vplyv na HDP je samozrejme negatívny.

Pozitívne efekty na strane spotrebiteľov sú v globálnom agregovanom hodnotení negované stratami, ktoré utrpeli exportéri ropy. Ako je zrejmé z nasledujúcej tabuľky, medziročný, 47 % prepád cien z rokov 2014 – 2015 poznačil ich ekonomiky. Príjmy z vývozu ropy úzko sledovali pokles cien a klesli v priemere o 45 %, pričom tieto krajiny zvýšili v rovnakom čase svoju produkciu agregovane o 1,3 mil. bbl/d. Znížený príjem z predaja ropy sa naplno zobrazil v bilancii ich bežného účtu, ktorý sa v prípade takmer všetkých najvýznamnejších exportérov ropy signifikantne zhoršil. Jedinými dvoma výnimkami sú Ruská federácia, ktorej dôsledky poklesu

cien ropy pomohla znížiť depreciácia národnej meny, ako aj zníženie odlevu kapitálu, a Veľká Británia, ktorá je čistým dovozcom ropy, takže celkový vplyv na ekonomiku v jej prípade je pozitívny. Agregovane možno konštatovať, že okrem niekoľkých výnimiek došlo v týchto krajinách k spomaleniu hospodárskeho rastu, a to aj napriek deficitnému hospodáreniu väčšiny vlád, ktorý pomohol zabrániť výraznejším prepadom ekonomík.

T a b u ľ k a 2.5

Vybrané ekonomické ukazovatele najvýznamnejších vývozcov ropy (2014 – 2015)

Krajina	Veľkosť ekonomiky (v mld. USD PPP)	Export ropy (v mld. USD)		HDP (v % s. c.)		Rozpočtový deficit (v % HDP)	Bilancia bežného účtu (v mld. USD)		Produkcia ropy (v mil. bbl/d)	
		2014	2015	2014	2015		2014	2015	2014	2015
Saudská Arábia	1 683	250,5	129,7	3,6	3,4	-18,3	73,8	-41,5	11 624	11 949
Rusko	3 718	153,9	89,6	0,7	-3,7	-2,9	59,5	65,8	10 847	11 030
Irak	544	84,7	52,4	-2,1	2,4	-15,4	-1,7	-10,8	3 364	4 050
Spojené arabské emiráty	648	72,1	52,3	4,6	3,9	-2,9	54,6	13,6	3 474	3 474
Kanada	1 632	88,1	50,2	2,5	1,2	-1,9	-40,6	-51,4	4 394	4 506
Nigéria	1 092	75,0	39,2	6,3	2,7	-1,4	1,3	-11,9	2 428	2 322
Kuvajt	288	69,3	34,1	-	0,9	-4,4	53,8	13,9	2 767	2 710
Angola	184	61,3	33,1	4,8	3,0	-6,3	-3,7	-8,7	1 756	1 856
Venezuela	515	53,8	27,8	-3,9	-5,7	-110,0	3,6	-18,2	2 685	2 685
Kazachstan	429	53,6	26,2	4,3	1,2	-2,0	6,0	-4,5	1 719	1 752
Nórsko	356	45,5	25,7	2,2	1,6	6,6	60,0	35,0	1 898	1 958
Irán	1 371	41,3	20,5	4,3	-	-3,5	15,9	1,4	1 898	1 958
Mexiko	2 227	35,9	18,8	2,3	2,5	-3,5	-24,9	-32,4	2 821	2 625
Omán	171	34,8	17,4	2,9	4,1	-10,8	4,7	-7,4	952	990
Veľká Británia	2 679	28,9	16,1	2,9	2,2	-4,5	-152,0	-123,0	906	1 011

Prameň: CIA WorldFactbook; BP (2016); International Trade Centre – trademap.org.

Krajiny, ktoré sú nútené spoliehať sa na externé zdroje, okrem toho zápasia aj so zhoršením svojej schopnosti ich získavania na medzinárodných finančných trhoch v prípade, že investori zarea- govali zvýšením rizikových prémieí pri predaji ich nových dlhopi- sov. Rovnakým problémom sú vystavené aj ropné spoločnosti. Znížený prístup ku kapitálu sa pritom bude podieľať na obmedzo- vaní investícií, čo z dlhodobiejšieho hľadiska opätovne vytvára priestor na ďalšie obdobie cyklu vysokých cien v dôsledku poklesu ponuky a opakovanie sa celého cyklu, tak ako už niekoľkokrát.

V súčasnosti existuje silnejúca možnosť prerušenia tohto cyklu v dôsledku konferencie OSN v Paríži (Conference of Parties 21 – COP 21) v decembri 2015o klimatických zmenách, kde sa väčšina krajín sveta zaviazala určitým spôsobom prispieť k zníženiu emisií tak, aby dôsledky globálneho otepľovania boli čo najmiernejšie.

Vplyv COP 21 na vývoj trhov s ropou a zemným plynom

Po predchádzajúcom neúspechu konferencie v Kodani v roku 2009 sa očakávania o zastavení antropogénneho vplyvu na otepľovanie planéty presunuli na stretnutie v Paríži. Na rozdiel od predchádzajúcich konferencií, v tomto prípade bol zvolený postup, v ktorom sa krajiny už pred samotným uskutočnením konferencie zaviazali svojím príspevkom k znižovaniu emisií, čím sa eliminovala možnosť neschválenia vopred stanoveného cieľa, keďže taký postup sa ukázal nevhodný pre tento typ dohody. Predtým, než prejdeme k analýze implikácií tejto dohody na trh s ropou a zemným plynom, treba jasne pripomenúť, že na to, aby bola aj účinná, je potrebná ratifikácia cieľov jednotlivými krajinami (minimálne 55 % podpisovateľov reprezentujúcich minimálne 55 % globálnych emisií ju musí schváliť do apríla 2017). Napriek tomu, že tento proces nie je uzavretý, treba pozitívne vnímať už to, že svojimi záväzkami sa k dohode v prvom kroku prihlásilo až 189 členov OSN pokrývajúcich viac ako 99 % emisií skleníkových plynov. Krajiny sa v rámci dohody zaviazali k dlhodobému cieľu – znížiť rast priemernej teploty na Zemi pod 2 °C v porovnaní so stavom pred priemyselnou revolúciou; ideálne by však bolo limitovať emisie tak, aby sa zvýšenie teploty limitovalo do 1,5 °C. Krajiny sa zároveň zaviazali dosiahnuť vrcholný stav svojich emisií v čo najkratšom čase a následne prejsť k ich rýchlej redukcii. Medzinárodné spoločenstvo si uvedomuje, že tento proces v prípade rozvojových krajín bude zdĺhavejší – no v podstate s výnimkou niekoľkých krajín, osobitne Indie, plánujú v rámci nej všetci hlavní spotrebitelia fosílnych palív znížiť svoju spotrebu po roku 2025 (USA a EÚ plánujú znižovať svoju spotrebu už v súčasnosti). Krajiny by sa

mali zároveň pravidelne stretávať, a prípadne prehodnocovať svoje príspevky v súlade s uvedenými cieľmi.

Zvýšenie teploty o 2 °C (zjednodušene povedané) znamená, že ľudstvo môže do atmosféry vypustiť ešte 1 000 GtCO₂. Na lepšiu predstavu, čo toto číslo znamená, pripomeňme, že doterajšie emisie skleníkových plynov predstavovali 1 900 GtCO₂ a globálne ročné emisie dosiahli v roku 2014 až 35,7 GtCO₂, pričom medziročný nárast sa spomalil len o 0,5 % po dekáde priemerného rastu o 4 % a 1 % náraste z rokov 2012 a 2013 (tento údaj nezahŕňa emisie súvisiace s využitím pôdy, zmenami jej využitia, a lesným hospodárstvom; LULUCF – Land-Use, Land-Use Change and Forestry).

Keďže v roku 2014 bolo zaznamenané spomalenie rastu emisií pri raste svetovej ekonomiky približne o 3 %, možno čiastočne hovoriť o dekarbonizácii ekonomiky. O spomalenie nárastu emisií sa výrazne pričínal najmä pokles spotreby fosílnych palív (prvý pokles od roku 1998, nerátajúc recesiú v roku 2009), keďže tie sú ich najvýznamnejším zdrojom⁵ (predstavujú približne 3/4 antropogénnych emisií skleníkových plynov).

Aktuálne objavené zásoby fosílnych palív predstavujú 2 800 GtCO₂. Podľa modelu McGlade – Ekins (2015) by limit 1 000 GtCO₂ znamenal, že 33 % ropy, 50 % zemného plynu a 80 % rezerv uhlia by nemohlo byť vyťažiteľných. Geografické rozloženie týchto nevyťažiteľných zásob by pritom z tohto hľadiska nebolo homogénne. Títo autori predpokladajú, že zásoby menej znečisťujúce životné prostredie, vyznačujúce sa ľahkou extrakciou a blízkosťou k spotrebiteľom, budú viesť k vyššej vyťažiteľnosti tohto zdroja, a naopak,

⁵ Až 61 % svetových emisií pochádzalo od štyroch ekonomických aktérov – Čína (30 %), USA (15 %), EÚ (10 %), India (6,5 %). Rast emisií v Číne vzrástol medziročne o 0,9 % (rovnako ako USA) a išlo o najnižší nárast za poslednú dekádu. Pritom práve pred desiatimi rokmi sa čínske emisie vyrovnali tým v USA. Po prepočítaní emisií na populáciu je však najväčším znečisťovateľom naďalej USA a ich hodnota dosahuje dvojnásobok Číny. Zároveň je nutné podotknúť, že emisie per capita v Číne už dnes dosahujú úroveň EÚ. Práve EÚ pokračovala aj v roku 2014 v znižovaní emisií, ktoré dosiahlo medziročnú zmenu -5,4 % a kompenzovalo tak 7,8 % rast emisií v Indii (ak bude pokračovať 7 % trend rastu emisií z poslednej dekády, India predstihne EÚ v pozícii tretieho najväčšieho znečisťovateľa do roku 2020).

znečisťujúce, nákladné zásoby nachádzajúce sa ďalej od spotrebiteľov ostanú vo väčšej miere nedotknuté. Percento zemného plynu, ktoré by malo zostať nevyťažené, je väčšie ako v prípade ropy kvôli veľkosti objavených zásob, ktoré sú v prípade zemného plynu vyššie. Podľa ich modelu by až 40 % zásob ropy a asi 61 % zásob zemného plynu nachádzajúceho sa na Blízkom východe zostalo nevyťažených. V prípade Ruska by nebolo možné vyprodukovať až polovicu lokálnych zásob zemného plynu. Až 74 % kanadských zásob ropy, pozostávajúcich predovšetkým z ťažby z ropných pieskov, by zostalo nevyťažených. Najnižšia miera nevyťažených zásob by pripadla na USA (približne len 6 % ropy a 4 % zemného plynu), obzvlášť v dôsledku existencie silného lokálneho dopytu.

Realita je samozrejme komplikovanejšia a len ťažko možno očakávať, že to, čo dáva zmysel z dlhodobého hľadiska, bez okamžite viditeľných benefitov, bude zohľadnené v politických rozhodnutiach reflektujúcich prevažne krátkodobé ciele.

Tento pragmatizmus je reflektovaný aj v predikciách medzinárodných organizácií, ktoré predpovedajú, že fosílna palivá budú hrať v globálnom energetickom mixe naďalej významnú rolu. Podľa referenčného scenára EIA (2016) budú fosílna palivá v roku 2040 naďalej zastávať 78 % podiel oproti súčasnému stavu, keď pokrývajú 82,6 % svetových energetických potrieb. Spotreba energie v danom období vzrastie približne o 37 %, spotreba fosílnych palív tak v absolútnych hodnotách dokonca stúpne. V rokoch 2016 – 2040 by spotreba ropy mala vzrásť o 26 % (trhový podiel sa zmení z 33 % na 30 %), v prípade zemného plynu vzrastie spotreba dokonca o 58 % (trhový podiel stúpne o 2,5 p. b. na 26 %), a dokonca dôjde aj k absolútnemu nárastu spotreby uhlia o 11 % (trhový poklesne o 5 p. b. na 22 %). Nárast spotreby fosílnych palív by zvýšil emisie skleníkových plynov na 43,2 GtCO₂ ročne v roku 2040. Závety Medzinárodnej energetickej agentúry (IEA) sú mierne optimistickéjšie, no rozdiel medzi aktuálnym vývojom a tým, kam by mala spotreba smerovať, je priepastný. Zatiaľ čo pri existujúcom nastavení by celková spotreba energií medzi rokmi 2012 – 2040

mala rásť medziročne v priemere o 1,5 %, v prípade udržania globálneho otepľovania na úrovni 2 °C by to malo byť len 0,6 %. Relatívne hodnoty pre ropu, uhlie a zemný plyn sú +0,9 % vs -0,9 %, +1,5 vs -1,4 % a +1,8 % vs +0,7 %.

Aj napriek kritike voči týmto predikciám o tom, že dostatočne nezahŕňajú technologický progres, ktorý zaznamenali obnoviteľné zdroje energií (OZE) (Vos – Jager, 2014), je potrebné akceptovať, že plán, ako dosiahnuť požadované výsledky, zatiaľ neexistuje. Aj realistickejší scenár, v ktorom sa cieľ udržania rastu teploty na 2 °C nepodarí naplniť, no krajiny sa aspoň pokúsia obmedziť emisie tak, aby sa k danej trajektórii čo i len približovali, by mal viesť k poklesu exploračie nových zdrojov a strate investícií rádovo v stovkách miliárd dolárov. Neistota z budúceho vývoja je zrejmá aj z vyjadrení mnohých predstaviteľov ropného priemyslu. Podľa nich je aktuálna cena ropy príliš nízka, avšak návrat na ceny dosahujúce 100 USD/bbl je nereálny. Logika ich argumentácie je pritom jasná. Príliš vysoké ceny môžu zrýchliť odklon od fosílnych palív, čo si väčšina krajín produkujúcich ropu v strednodobom horizonte dovoliť nemôže. Vzhľadom na pretrvávajúcu neistotu o budúcom dopyte a súčasných nízkych cenách ropy však z nášho pohľadu pri absencii politických opatrení limitujúcich budúci dopyt možno len ťažko očakávať iný scenár než opakovanie cyklu, ktorý sme už mohli niekoľkokrát pozorovať aj v tomto tisícročí.

Vývoj cien zemného plynu

Spotreba zemného plynu graduálne rástla od sedemdesiatych rokov a dnes dosahuje 25 % podiel na primárnej spotrebe energií vo svete. Po stagnácii dopytu v roku 2014, dopyt v roku 2015 vzrástol o 1,7 %, avšak naďalej ostáva výrazne pod 3,1 % medziročným rastom zo začiatku tohto tisícročia, pred vypuknutím krízy (BP, 2016). Hlavným zdrojom rastu spotreby v posledných rokoch boli rozvíjajúce sa krajiny, ktoré za ostatných desať rokov zodpovedali za tri štvrtiny inkrementálneho dopytu, a USA, ktoré predstavovali približne 90 % nárastu dopytu pochádzajúceho z rozvinutých

krajín. Trajektória cien zemného plynu napodobnila vývoj cien ropy. Produkcia z nekonvenčných zdrojov zemného plynu, obzvlášť bridlice, zmenila rovnováhu medzi dopytom a ponukou v Európe a ceny zemného plynu, aj v podobe LNG, sú zároveň ovplyvňované nízkymi cenami ropy. Dopytovú stranu v roku 2015 okrem toho poznačil vplyv teplej zimy v dôsledku pôsobenia ElNiña a postupného návratu Japonska k nukleárnej energii.

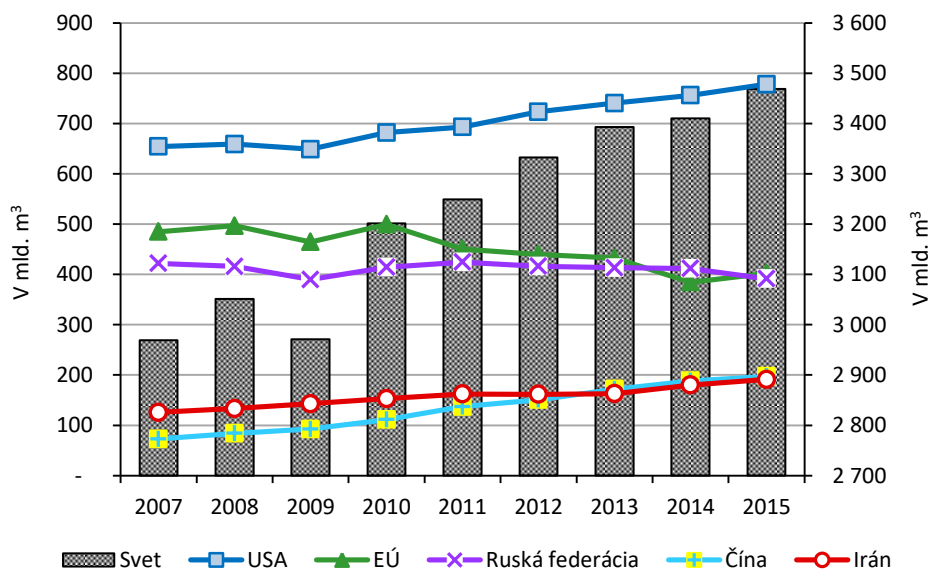
Vývoj na najväčších spotrebiteľských trhoch sledoval rozličné trendy. V USA pokračoval trend ostatných rokov a spotreba zemného plynu v roku 2015 medziročne vzrástla o 2,9 %, keď extrémne nízke ceny zemného plynu viedli k častejšiemu nahrádzaniu uhlia zemným plynom pri výrobe elektrickej energie – tento potenciál rastu založený na cenových rozdieloch medzi uhlím a zimným plynom je však podľa IEA už takmer vyčerpaný a rast spotreby v ďalšom období sa spomalí. V prípade EÚ v roku 2015 vzrástla medziročná spotreba zemného plynu o 4,6 %, čo predstavovalo prvý nárast od roku 2008. Zmiený nárast však nasledoval po 11 % poklese dopytu z predchádzajúceho roka a celkovo za ostatných desať rokov klesla spotreba zemného plynu v EÚ takmer o pätinu (18 %). Podľa IEA (2016c) by mal byť dopyt po zemnom plyne v Európe v nasledujúcich rokoch stabilný, keďže postupné vyradovanie nukleárnej a uhoľnej energie môže pomôcť pri miernej raste využitia elektrární využívajúcich zemný plyn.⁶ Kontinuálne zateplovanie a rastúca energetická efektívnosť budov by naopak mali podnietiť mierne zníženie spotreby a podľa IEA by tieto opatrenia mali v krátkom období niekoľkých rokov balansovať. Najvýraznejší volumetrický pokles dopytu po zemnom plyne v roku 2015 zaznamenala Ruská federácia (–5 %), tretí najväčší svetový

⁶ Podľa údajov Svetovej banky, podiel zemného plynu v elektroenergetickom mixe klesol medzi rokmi 2010 – 2014 z 23 % na 15 %, pri nezmenenom podiele uhlia a až 63 % raste OZE, ktoré v roku 2014 dosiahli už 17 % podiel. Trhový podiel rovnako mierne stráca aj nukleárna energia. Neprijemným sprievodným javom tohto vývoja, v ktorom OZE vytlačujú z elektroenergetického mixu zemný plyn namiesto uhlia, je nízky pokles emisií skleníkových plynov. Tie v roku 2015 dokonca vzrástli o 2 % (Agora Energiewende, 2016). Podľa správy tohto *think-tank* by emisie boli nižšie o 100 mil. ton, ak by od roku 2010 OZE nahrádzali v mixe uhlie, a nie zemný plyn.

spotrebiteľ. Išlo pritom už o kontinuálny štvrtý rok poklesu. Rast dopytu po zemnom plyne sa výrazne spomalil aj v Číne. Medziročný nárast o 4,7 % bol v silnom kontraste s priemerným rastom presahujúcim 15 % z predchádzajúcich piatich rokov. Dôvodom bolo spomalenie rastu čínskej ekonomiky a pomalšie prispôsobenie domácich cien zemného plynu cenovému vývoju na ropnom trhu, čo sa odzrkadlilo v nahrádzaní zemného plynu ropou v priemysle. Ďalší vývoj dopytu po zemnom plyne v Číne bude závisieť od toho, či politické opatrenia v oblasti ochrany životného prostredia budú dostatočné na to, aby viedli k nahrádzaniu uhlia. Piatym najväčším spotrebiteľom zemného plynu je Irán. Jeho medziročná spotreba vzrástla o 6 % po 10 % ročnom náraste z predchádzajúceho roka. Irán vlastní 18 % svetových zásob zemného plynu, avšak stále nie je schopný pokrývať svoju domácu spotrebu vlastnou produkciou, čo pre krajinu predstavuje kľúčovú výzvu na pokrytie ďalšieho rastu spotreby.

G r a f 2.8

Dopyt po zemnom plyne (2007 – 2015)

Prameň: BP (2016).

Index cien zemného plynu kalkulovaný ako jednoduchý priemer ázijského, európskeho a amerického zemného plynu klesol v polovici roka 2016 na 4,7 USD/mmBtu zo 6,3 USD/mmBtu v júni 2015, resp. 10,9 USD/mmBtu v júni 2014, čo celkovo predstavovalo pokles o 57 %. Klesajúcu tendenciu mali aj všetky regionálne ceny, ktoré pokračovali v konvergencii a rozdiel medzi cenami zemného plynu v Ázii a USA predstavoval v roku 2016 5,6 USD/mmBtu v porovnaní s 8,3 USD/mmBtu a 12,6 USD/mmBtu z rokov 2015 a 2014. Konvergencia cien medzi Európou a Áziou navyše opätovne obnovila možnosti arbitráže pri obchodovaní s LNG a tlačí tak na ďalšie vyrovňovanie regionálnych cien.

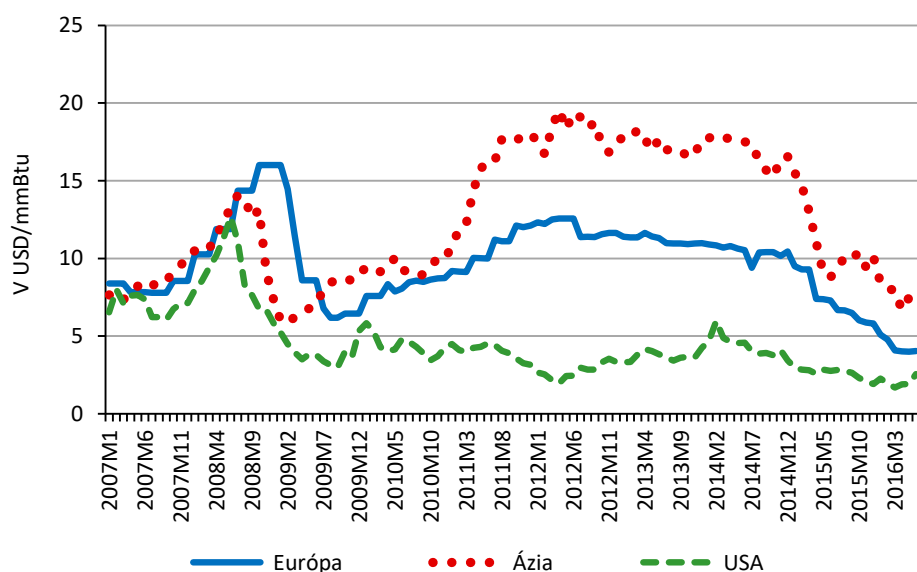
Ceny zemného plynu v USA na uzle Henry Hub v roku 2015 dosiahli nové minimá, keď priemerná cena v roku 2016 klesla v dôsledku previsu ponuky na 2 USD/mmBtu z 2,6 USD/mmBtu v roku 2015. V júni 2016 cena zemného plynu vzrástla na 2,6 USD/mmBtu, čo predstavovalo najvyššiu priemernú cenu od septembra 2015, keď produkcia mierne klesla a dopyt pramenil zo sektora výroby elektrickej energie. No predikcia EIA (2016) neráta s ďalším výraznejším rastom a priemerné ceny v roku 2016 by mali dosiahnuť 2,4 USD/mmBtu a roku 2017 stúpnuť na 3 USD/mmBtu.

Ceny na európskom trhu reflektujú rastúci previs ponuky na medzinárodných trhoch, čo sa prejavuje nielen ich poklesom, ale aj pokračujúcimi zmenami v tvorbe cien. Priemerné ceny v Európe v roku 2016 predstavovali 4,3 USD/mmBtu a oproti roku 2015 poklesli o 41 %. Nízky dopyt na euroázijskom kontinente a rastúca ponuka z oblasti regiónu Kaspického mora, Ruska a zemného plynu v podobe LNG, spolu s dostupnosťou nevyťažенých regazifikačných terminálov zväčšil Európe priestor na arbitráž medzi zemným plynom v podobe LNG a tým prepravovaným plynovodmi. Neznamená to však okamžité výrazné zmeny v dodávateľskej štruktúre EÚ, o čom svedčí projekt NordStream II, alebo mierny nárast dodávok od Gazpromu, ale ako je možné badať, daný stav sa nevyhnutne odrazí na cenách pre spotrebiteľov.

Rast dopytu po zemnom plyne v Ázii v roku 2015 sa výrazne spomalil. Neistota ekonomického vývoja v Číne, stagnácia dopytu zo strany Japonska a Južnej Kórey, ktoré sú cieľovou destináciou asi polovice exportu LNG, znamená, že prémiová cena, ktorá bola typická pre tento trh v posledných rokoch, sa stráca. Priemerné ceny ázijského zemného plynu v roku 2016 poklesli o tretinu na 7,7 USD/mmBtu. Tento región má pritom naďalej vysoký potenciál rastu a práve dopyt po zemnom plyne podporený súčasnými nízkymi cenami a prípadnými politickými opatreniami v oblasti životného prostredia v rozvíjajúcej sa časti Ázie bude rozhodujúcim faktorom vývoja dopytu a cien zemného plynu vo svete.

G r a f 2.9

Vývoj cien zemného plynu (2007 – 2016)

Prameň: IMF (2016i).

Medzinárodná energetická agentúra (IEA, 2016c) odhaduje, že aj napriek historicky nízkym cenám zemného plynu, rast dopytu bude aj v nasledujúcich rokoch relatívne pomalý – v priemere na úrovni 1,5 % ročne. Príčin je viacero, najmä však nízke ceny uhlia a ropy a silný rast OZE v sektore produkcie elektriny. Nízke ceny

zemného plynu by pritom na rozdiel od cien ropy mali pretrvať až do obdobia po roku 2020, keďže slabší dopyt je sprevádzaný rastúcou ponukou v dôsledku minulých investičných rozhodnutí, ktoré aktuálne budú nabiehať do produkcie.⁷

Ako je ale zrejmé, dopytová elasticita v prípade zemného plynu je v porovnaní s ropou značne nižšia.

Tento stav má na svedomí niekoľko faktorov. Konkurencia v rámci dopytu je totiž výrazne vyššia ako v prípade ropy, kde hlavná časť spotreby pripadá na dopravu, v ktorej momentálne absentuje reálny substitút.⁸ Spotreba zemného plynu je naopak z hľadiska segmentov členená vyváženejšie,⁹ čo však vyvoláva výraznejšiu konkurenciu zo strany ostatných energonosičov.

Globálny obchod v minulom roku zaznamenal ďalšie spomalenie odrážajúce mieru rastu pod dlhodobým priemerom. Je pochopiteľné, že za týmto neuspokojivým výkonom svetového obchodu stoja viaceré významné faktory, ktoré spomaľujú celý globálny *output*. Medzi ne patrí spomalenie rastu čínskej ekonomiky, recesia v iných veľkých rozvojových krajinách vrátane Brazílie, pokles cien ropy, ale aj iných primárnych komodít, silná fluktuácia menových

⁷ Kapacita LNG by sa do roka 2021 mala zvýšiť o 45 % (z toho až 90 % pochádza z USA a Austrálie). V roku 2015 tvoril export zemného plynu v podobe LNG až 32 % všetkého exportu zemného plynu.

⁸ Primárne využitie ropy je v doprave (približne dve tretiny dopytu po rope) znamená, že pri súčasnej úrovni rozvoja elektromobility naďalej v podstate nemá v tomto segment výraznú konkurenciu. Podľa IEA (2016b) dosiahol celkový počet elektrických automobilov na cestách 1,26 milióna. Išlo o takmer zdvojnásobenie počtu, ktorý existoval v roku 2014 a netreba zabúdať, že ešte v roku 2005 sa počet elektromobilov na cestách pohyboval v stovkách. Až 80 % elektrických automobilov sa pritom nachádza v 5 krajinách, najmä USA a Číne (712 tis. elektromobilov v roku 2015), nasleduje Japonsko, Holandsko a Nórsko. Tento počet automobilov však predstavuje len 0,1 % elektromobilov v rámci sveta. Najvyšší trhový podiel majú elektrické vozidlá v Nórsku 23 % a takmer 10 % v Holandsku. Na to, aby tieto vozidlá pomohli dosiahnuť limit zvýšenia teploty o 2 °C, by podľa IEA bolo nevyhnutné, aby ich počet do roka 2030 dosiahol 150 miliónov (to by si vyžadovalo približne 40 % medziročný rast počas celého obdobia!).

⁹ Približne 40 % pripadá na produkciu elektriny, nasleduje priemysel 22 %, vykurovanie 21 %; zvyšok pripadá na spotrebu v energetickom priemysle, doprave a inde.

kurzov, finančná volatilita poháňaná divergentnými monetárnymi politikami v rozvinutých ekonomikách a ďalšie neekonomické faktory súvisiace napríklad s geopolitickou situáciou a občianskymi vojnami.

Perspektívy svetového obchodu sú mierne povzbudivé, pričom na ceste jeho vývoja je veľa rizík. Jedným z nich je pretrvávajúci pokles cien komodít, najmä cien ropy, ktoré sa čiastočne podpísali pod spomalenie rastu globálneho obchodu aj v posledných dvoch rokoch.

3. TURBULENCIE A NEISTOTY V EURÓPSKEJ ÚNII

Situácia v Európskej únii (EÚ) a v jej členských štátoch zostáva naďalej krehká, poznačená dôsledkami poslednej krízy, výzvami a rizikami z externého aj interného prostredia. Hoci vývoj niektorých makroekonomických ukazovateľov sa v roku 2015 a v prvej polovici roka 2016 mierne zlepšil, problematickou stále zostáva úroveň verejného zadlženia limitujúca manévrovací priestor pre fiškálne politiky, ako aj úroveň zadlženia súkromného sektora obmedzujúca domáci dopyt. Ani extrémne uvoľnená menová politika Európskej centrálnej banky (ECB) zatiaľ nenapĺňa pôvodné optimistické očakávania.

Aktuálna situácia v Európe vrátane migračnej krízy a (reálnych aj potenciálnych) efektov výsledku referenda o členstve Veľkej Británie v EÚ signalizuje, že budúcnosť európskej integrácie je neistá. Na jednej strane pokračujú tlaky na prehĺbovanie integrácie, na druhej strane hrozba rozpadu schengenského priestoru, ako aj pripravovaný odchod Veľkej Británie z EÚ pôsobia presne opačným smerom. Dnešná realita európskej integrácie ukazuje, že ani zotrvanie členských štátov v Únii, ani štyri slobody pohybu (voľný pohyb pracovnej sily, kapitálu, tovaru a služieb) už viac nemožno vnímať ako samozrejmosť.

3.1. Mierne zrýchlenie ekonomického rastu spojené so zlepšovaním situácie na trhoch práce

V roku 2015 zaznamenala ekonomika eurozóny mierne zrýchlenie, keď vzrástla o 1,7 % (EÚ o 2 %). Bolo to najvyššie tempo rastu od roku 2010. Zlepšenie ekonomickej výkonnosti eurozóny je výsledkom pôsobenia viacerých faktorov vrátane nízkych cien ropy, znehodnotenia eura, nastavenia menovej politiky ECB, ako aj nárastu verejných výdavkov.

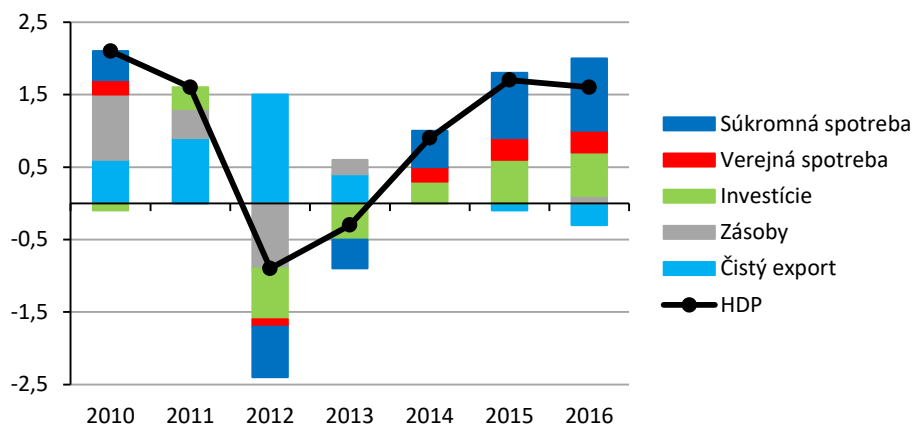
Ekonomika menovej únie bola v roku 2015 ťahaná domácim dopytom, zatiaľ čo príspevok čistého exportu sa po prvýkrát od roka

2009 dostal do záporných čísel. Stalo sa tak napriek priaznivému vplyvu depreciaácie eura na cenovú konkurencieschopnosť exportérov z menovej únie. Dovoz do eurozóny/EÚ bol podporovaný silným domácim dopytom a aj vývoz v rámci členských štátov pomerne silno rástol, avšak vývoz mimo Únie bol negatívne ovplyvňovaný zhoršením zahraničného dopytu.

Najvyšší príspevok k rastu zaznamenala v roku 2015 súkromná spotreba (graf 3.1) podporovaná zlepšujúcimi sa podmienkami na trhu práce a nárastom reálnych disponibilných príjmov domácností. V porovnaní s predchádzajúcimi rokmi sa zvýšil aj príspevok vládnej spotreby k rastu ekonomiky, čo bolo vyvolané najmä nárastom verejných výdavkov v niektorých krajinách v súvislosti s utečeneckou krízou. Vyšší príspevok k rastu zaznamenali aj investície, a to hlavne vďaka ich výraznému zrýchleniu na konci roka.

G r a f 3.1

Medziročné zmeny HDP (%) a príspevky zložiek HDP (p. b.) k jeho zmene v eurozóne v rokoch 2010 – 2015, prognóza na rok 2016

Prameň: Spracované podľa údajov EC (2016).

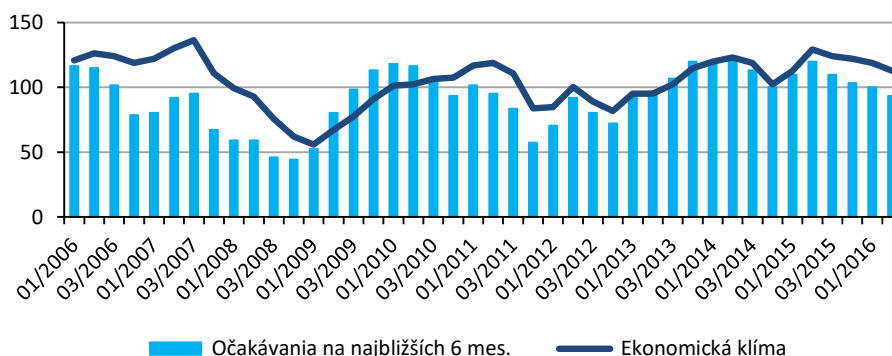
Spomedzi členov menovej únie rástli najrýchlejšie Írsko (najmä v dôsledku jednorazových vplyvov), Malta a Luxembursko, mimo eurozóny Česká republika a Švédsko (tab. 3.1). Najväčšie ekonomiky Únie zaznamenali pomalší rast a jedinou krajinou, ktorej HDP v roku 2015 kleslo, bolo Grécko.

Podľa prognózy Európskej komisie (EK) z mája 2016 by mala eurozóna v roku 2016 dosiahnuť rast 1,6 % a v nasledujúcom roku 1,8 % (EÚ 1,8 %, resp. 1,9 %), podporovaný naďalej v najväčšej miere súkromnou spotrebou. Verejné aj súkromné investície by mala zvýšiť implementácia čoraz väčšieho počtu projektov Investičného plánu pre Európu. Júlová prognóza EK však bola vplyvom neistoty plynúcej z výsledku britského referenda mierne pesimistickejšia, hlavne na rok 2017, s predpokladaným rastom ekonomiky eurozóny v rozmedzí 1,3 – 1,5 %. Takto upravená predikcia je v súlade s júlovou prognózou Medzinárodného menového fondu (MMF). Hospodársky rast menovej únie by tak síce mal zostať relatívne stabilný, avšak na historicky nízkych úrovniach, čo zvyšuje zraniteľnosť ekonomiky eurozóny.

Ekonomická klíma eurozóny meraná indikátorom nemeckého inštitútu IFO sa v priebehu roka 2015 a na začiatku roka 2016 držala na relatívne vysokej úrovni (nad 16-ročným priemerom 106,5), hoci od druhého štvrťroka pomaly klesala (graf 3.2). Zhoršovali sa aj očakávania na najbližších šesť mesiacov, čo je v súlade s prognózami slabého hospodárskeho rastu eurozóny v roku 2016. V poslednom prieskume bola najpriaznivejšie hodnotená ekonomická situácia v Nemecku, Írsku a Luxembursku, naopak Grécko a Fínsko dosahovali najhoršie výsledky spomedzi členov eurozóny.

G r a f 3.2

Ifo indikátor ekonomickej klímy pre eurozónu v období 2006 – 2016 (2005 = 100) a očakávania na najbližších 6 mesiacov

Prameň: Spracované podľa údajov Ifo (2016).

T a b u l k a 3.1

Vývoj ekonomického rastu a miery nezamestnanosti v členských státech EÚ (2012 – 2015), prognóza EK na roky 2016 – 2017

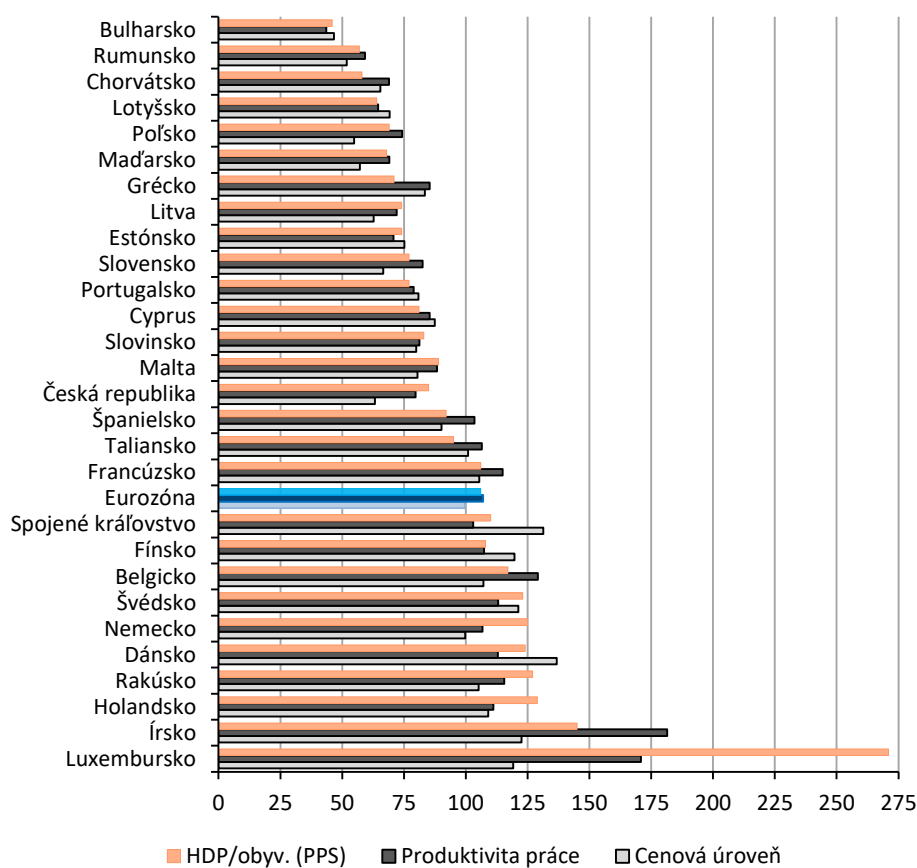
	Rast reálneho HDP (%)							Nezamestnanosť (%)						
	2012	2013	2014	2015	2016 p. EK	2017 p. EK		2012	2013	2014	2015	2016 p. EK	2017 p. EK	
Nemecko	0,5	0,5	1,6	1,7	1,6	1,6		5,4	5,2	5,0	4,6	4,6	4,7	
Francúzsko	0,2	0,6	0,6	1,3	1,3	1,7		9,8	10,3	10,3	10,4	10,2	10,1	
Taliansko	-2,8	-1,7	-0,3	0,8	1,1	1,3		10,7	12,1	12,7	11,9	11,4	11,2	
Španielsko	-2,6	-1,7	1,4	3,2	2,6	2,5		24,8	26,1	24,5	22,1	20,0	18,1	
Holandsko	-1,1	-0,2	1,4	2,0	1,7	2,0		5,8	7,3	7,4	6,9	6,4	6,1	
Belgicko	0,2	0,0	1,3	1,4	1,2	1,6		7,6	8,4	8,5	8,5	8,2	7,7	
Rakúsko	0,7	0,1	0,6	1,0	1,5	1,6		4,9	5,4	5,6	5,7	5,9	6,1	
Fínsko	-1,4	-0,8	-0,7	0,2	0,7	0,7		7,7	8,2	8,7	9,4	9,4	9,3	
Írsko	-1,1	1,1	8,5	26,3	4,9	3,7		14,7	13,1	11,3	9,4	8,2	7,5	
Grécko	-7,3	-3,2	0,7	-0,2	-0,3	2,7		24,5	27,5	26,5	24,9	24,7	23,6	
Portugalsko	-4,0	-1,1	0,9	1,5	1,5	1,7		15,8	16,4	14,1	12,6	11,6	10,7	
Slovensko	1,5	1,4	2,5	3,6	3,2	3,3		14,0	14,2	13,2	11,5	10,5	9,5	
Luxembursko	-0,8	4,3	4,1	4,8	3,3	3,9		5,1	5,9	6,0	6,4	6,2	6,2	
Slovinsko	-2,7	-1,1	3,0	2,9	1,7	2,3		8,9	10,1	9,7	9,0	8,6	8,1	
Litva	3,8	3,5	3,0	1,6	2,8	3,1		13,4	11,8	10,7	9,1	7,8	6,4	
Lotyšsko	4,0	3,0	2,4	2,7	2,8	3,1		15,0	11,9	10,8	9,9	9,6	9,3	
Estónsko	5,2	1,6	2,9	1,1	1,9	2,4		10,0	8,6	7,4	6,2	6,5	7,7	
Cyprus	-2,4	-5,9	-2,5	1,6	1,7	2,0		11,9	15,9	16,1	15,1	13,4	12,4	
Malta	2,9	4,3	3,5	6,4	4,1	3,5		6,3	6,4	5,8	5,4	5,1	5,1	
EUROZÓNA 19	-0,9	-0,3	0,9	1,7	1,6	1,8		11,4	12,0	11,6	10,9	10,3	9,9	
Spojené kráľovstvo	1,3	1,9	3,1	2,2	1,8	1,9		7,9	7,6	6,1	5,3	5,0	4,9	
Svédsko	-0,3	1,2	2,3	4,2	3,4	2,9		8,0	8,0	7,9	7,4	6,8	6,3	
Dánsko	-0,1	-0,2	1,3	1,0	1,2	1,9		7,5	7,0	6,6	6,2	6,0	5,7	
Poľsko	1,6	1,3	3,3	3,6	3,7	3,6		10,1	10,3	9,0	7,5	6,8	6,3	
Česká republika	-0,8	-0,5	2,7	4,5	2,1	2,6		7,0	7,0	6,1	5,1	4,5	4,4	
Maďarsko	-1,7	1,9	3,7	2,9	2,5	2,8		11,0	10,2	7,7	6,8	6,4	6,1	
Chorvátsko	-2,2	-1,1	-0,4	1,6	1,8	2,1		16,0	17,3	17,3	16,3	15,5	14,7	
Rumunsko	0,6	3,5	3,0	3,8	4,2	3,7		6,8	7,1	6,8	6,8	6,8	6,7	
Bulharsko	0,2	1,3	1,5	3,0	2,0	2,4		12,3	13,0	11,4	9,2	8,6	8,0	
EU 28	-0,5	0,2	1,4	2,0	1,8	1,9		10,5	10,9	10,2	9,4	8,9	8,5	

Prameň: Eurostat (2016); EC (2016).

Vzhľadom na pokračujúci heterogénny ekonomický vývoj v EÚ pretrvávajú aj rozdiely v dosahovanej úrovni reálnej konvergenie jednotlivých členských štátov. Hrubý domáci produkt (HDP) na obyvateľa v parite kúpnej sily (*Purchasing Power Standard* – PPS) sa pohybuje od necelých 50 % priemeru Únie v Bulharsku až po 271 % v Luxembursku, relatívna produktivita práce na zamestnanca od menej ako 45 % v Bulharsku po 181 % v Írsku a relatívna cenová úroveň od 47 % v Bulharsku po 137 % v Dánsku (graf 3.3).

Graf 3.3

HDP na obyvateľa v PPS, relatívna produktivita práce na zamestnanca a relatívna cenová úroveň (EÚ 28 = 100) v členských štátoch EÚ v roku 2015

Prameň: Spracované podľa údajov Eurostatu (2016).

Celkovo najnižšiu úroveň reálnej konvergencie dosahujú ekonomiky najmladších členských štátov EÚ – Bulharska, Rumunska a Chorvátska. Nad priemerom EÚ sa nachádzajú krajiny jadra eurozóny, škandinávské krajiny, Írsko a Spojené kráľovstvo. Od predkrízového obdobia (2007) zaznamenali pozitívny posun z pohľadu relatívnej výkonnosti a produktivity najmä niektoré dobiehajúce ekonomiky, ktoré sa do EÚ integrovali v roku 2004, resp. 2007, a to Poľsko, Rumunsko (obe pri súčasnom pomerne silnom poklese relatívnej cenovej úrovne), Litva, ale aj Slovensko (tab. 3.2).

T a b u ľ k a 3.2

Najväčšie zmeny relatívnej výkonnosti (HDP na obyvateľa v PPS), produktivity práce na zamestnanca a cenovej úrovne (EÚ 28 = 100) v členských štátoch EÚ (p. b.)

HDP/obyv. v PPS – zmena 2015 – 2007 (p. b.)		Produktivita práce – zmena 2015 – 2007 (p. b.)		Cenová úroveň – zmena 2015 – 2007 (p. b.)	
Poľsko	16	Írsko	44	Spojené kráľovstvo	17
Rumunsko	15	Rumunsko	17	Holandsko	7
Litva	13	Poľsko	13	Švédsko	6
Luxembursko	11	Litva	10	Malta	5
Malta	11	Lotyšsko	8	Luxembursko	4
Slovensko	10	Dánsko	8	Slovensko	3
Nemecko	9	Slovensko	6	Litva	3
Grécko	-21	Grécko	-12	Rumunsko	-12
Cyprus	-19	Spojené kráľovstvo	-10	Maďarsko	-10
Španielsko	-11	Fínsko	-6	Poľsko	-7
Fínsko	-10	Holandsko	-6	Chorvátsko	-7
Taliansko	-10	Taliansko	-6	Grécko	-7
Holandsko	-8	Cyprus	-5	Portugalsko	-5
Spojené kráľovstvo	-8	Bulharsko	-5	Francúzsko	-3

Prameň: Spracované podľa údajov Eurostatu (2016); vlastné výpočty.

Z pohľadu relatívnej produktivity sa v sledovanom období najviac posunulo Írsko. V ekonomickej výkonnosti si zase svoju vedúcu pozíciu v rámci Únie ešte viac upevnilo Luxembursko, a to vo veľkej miere vďaka jeho špecifickej črte – vysokému počtu pracovníkov zo zahraničia prispievajúcich k HDP, ale nezahrnutých

v počte obyvateľov. Naopak, problematická grécka ekonomika sa v relatívnej výkonnosti a produktivite prepadla, podobne aj Cyprus a Taliansko; zhoršila sa však aj pozícia Spojeného kráľovstva a niektorých krajín jadra eurozóny (Fínsko, Holandsko). Spojené kráľovstvo sa v sledovanom období zároveň zaradilo medzi najdrahšie krajiny EÚ, čo bolo vo veľkej miere dôsledkom kurzového vývoja v rokoch 2014 a 2015.

Pri pomalom oživovaní ekonomiky, miernom raste miezd a uskutočňovaní reforiem pokračovalo v roku 2015 mierne zlepšovanie situácie na trhu práce. Zamestnanosť rástla medziročne najrýchlejším tempom od vypuknutia poslednej krízy, a to o 1,1 % v eurozóne aj v celej EÚ, najmä v sektore služieb. Celkový počet odpracovaných hodín však vzhľadom na zvýšený podiel zamestnaných na čiastočný úväzok stále neprekročil úroveň z roka 2008. Miera nezamestnanosti klesla v eurozóne po prvýkrát od roka 2011 pod 11 %, v EÚ na 9,4 % (graf 3.4).¹⁰ Problematickou stále zostáva štrukturálna nezamestnanosť, najmä v skupine nízkokvalifikovaných.

V jednotlivých členských štátoch, ako aj v jednotlivých vekových skupinách možno pozorovať pomerne veľké diferencie v poklese nezamestnanosti. Celkovú mieru nezamestnanosti pod 6 % vykázali v roku 2015 Nemecko, Rakúsko, Spojené kráľovstvo, Malta a po prvýkrát od roka 2008 aj Česká republika. Na druhej strane Grécko a Španielsko sa stále nedostali pod úroveň 20 % (tab. 3.1). Heterogenita vo vývoji na trhoch práce v jednotlivých členských štátoch vyplýva tak z rozdielnej východiskovej situácie pred krízou, ako aj z odlišností v adaptácii ich ekonomík.

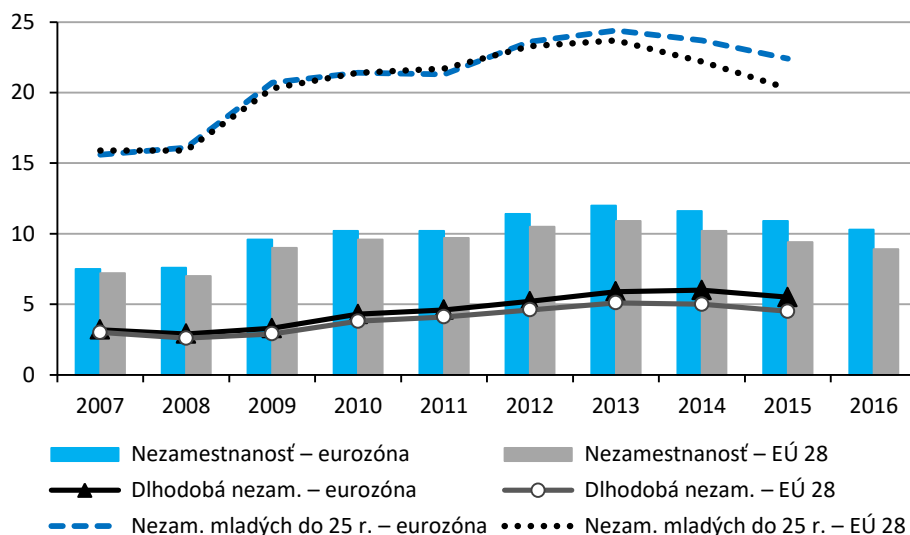
Nezamestnanosť mladých ľudí v roku 2015 síce klesala rýchlejšie než celková miera nezamestnanosti, avšak v eurozóne aj v EÚ stále zostáva na vysokých úrovniach prekračujúcich pätinu aktívnej populácie do 25 rokov (graf 3.4). Zatiaľ čo v Nemecku je nezamestnaných len 7 % mladých ľudí, najhoršie výsledky vykazujú

¹⁰ V priebehu roka 2016 pokračuje pokles nezamestnanosti. V júni eurozóna vykázala nezamestnanosť na úrovni 10,1 % a EÚ 8,6 % aktívnej populácie.

spomínané Grécko a Španielsko, kde sa miera nezamestnanosti mladých v roku 2015 znížila pod hranicu 50 %, nasledované Chorvátskom (43 %), Talianskom (40 %), Cyprom (33 %), Portugalskom (32 %) a Slovenskom (27 %). Pretrvávajúce vysokej nezamestnanosti mladých je spojené s nezanedbateľnými rizikami, či už ide o riziko nevytvorenia si potrebných pracovných návykov alebo riziko emigrácie mladej vzdelanej pracovnej sily do zahraničia.

G r a f 3.4

Miera nezamestnanosti, dlhodobej nezamestnanosti a nezamestnanosti mladých (do 25 rokov) v EÚ a v eurozóne v rokoch 2007 – 2015, prognóza na rok 2016 (%)

Prameň: Spracované podľa údajov Eurostatu (2016) a EC (2016).

Rovnako dlhodobá nezamestnanosť (viac ako 12 mesiacov) znamenala pokles, a to na 5,5 % aktívnej populácie v eurozóne a 4,5 % v EÚ, čo predstavuje približne polovicu všetkých nezamestnaných. Dlhodobú nezamestnanosť tvoria prevažne nezamestnaní dlhšie ako 24 mesiacov. Alarmujúci je pritom fakt, že ich podiel na celkovej nezamestnanosti sa v eurozóne (aj v EÚ) od roka 2009 neustále zvyšoval, a to z necelých pätiny až na tretinu v roku 2015. Najvážnejšia situácia z pohľadu dlhodobo nezamestnaných je v Grécku, Španielsku, Chorvátsku a na Slovensku.

V najbližších dvoch rokoch sa v eurozóne aj v EÚ očakáva ďalší, mierny pokles nezamestnanosti, a to predovšetkým vplyvom prijatých opatrení na podporu tvorby pracovných miest v niektorých krajinách. Na druhej strane, členské štáty najviac zasiahnuté prívom migrantov, ktorý predstavuje nárast potenciálnej pracovnej sily (Nemecko, Rakúsko), budú čeliť tlaku na rast nezamestnanosti. Zároveň zvyšovanie zamestnanosti bude naďalej tlmené slabým hospodárskym rastom, a pravdepodobne neprekročí tempo z roku 2015.

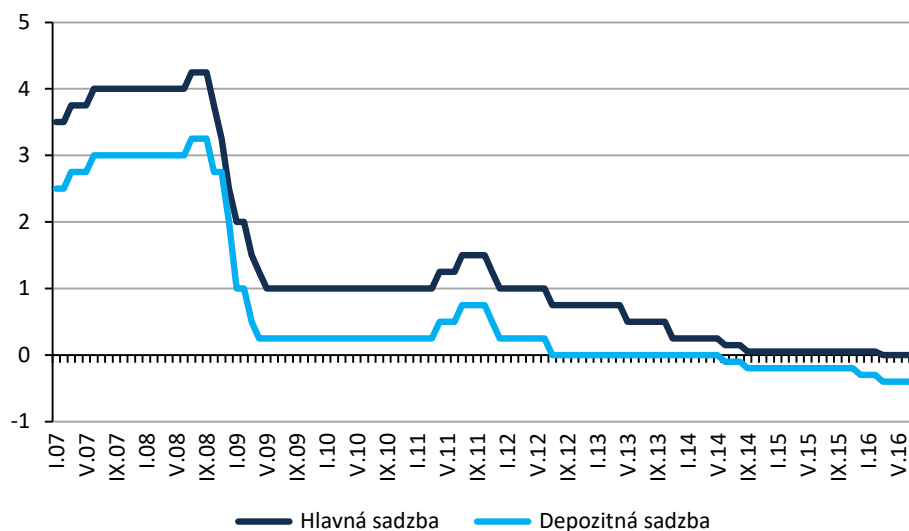
Vývoj na trhu práce bude navyše silno ovplyvnený nastupujúcou štvrtou priemyselnou revolúciou, ktorá prináša zvýšený dopyt po vysokokvalifikovaných pracovníkoch a výrazné zníženie dopytu po profesiách s nízkou kvalifikáciou. Zlepšovanie kvality zručností sa tak stáva ešte nevyhnutnejším než doposiaľ. V júni 2016 prijala EK *Nový program v oblasti zručností pre Európu (New Skills Agenda for Europe)*, ktorý je komplexným balíkom iniciatív s cieľom umožniť ľuďom rozvíjať od útleho veku širokú škálu zručností, a tak naplno využívať ľudský kapitál Európy, čo má v konečnom dôsledku posilniť zamestnateľnosť, konkurencieschopnosť a rast v EÚ. Komisia navrhuje desať opatrení, ktoré by sa mali prijať počas nasledujúcich dvoch rokov, pričom niektoré už boli spustené.

3.2. Bezprecedentne uvoľnená menová politika ECB

Stimuláciu hospodárskeho rastu a zrýchlenie inflácie, resp. odvrátenie deflácie sa ECB naďalej usiluje dosiahnuť prostredníctvom viacerých nástrojov. V septembri 2014 zrealizovala zníženie hlavnej úrokovej sadzby na 0,05 % a depozitnej sadzby na -0,20 % (graf 3.5). O vyše roka neskôr, v decembri 2015, bola depozitná sadzba zredukovaná o ďalších 10 bazických bodov na -0,30 % so zámerom ešte viac zvýšiť motiváciu bánk úverovať súkromný sektor a tak podporiť rast ekonomiky. Dôležité zmeny úrokových sadzieb sa realizovali naposledy v marci 2016, keď hlavná sadzba dosiahla dovtedy nepredstaviteľnú úroveň 0 % a depozitná sadzba -0,40 %.

G r a f 3.5

Vývoj kľúčových úrokových sadzieb ECB (2007 – 2016)

Prameň: Spracované podľa údajov ECB (2016b).

Centrálna banka eurozóny zároveň využíva priestor na ďalšie rozširovanie kvantitatívneho uvoľňovania (*quantitative easing* – QE) spusteného v marci 2015, ktoré v decembri toho istého roka predĺžila o 6 mesiacov, t. j. do konca marca 2017 (pôvodne minimálne do septembra 2016 alebo dovtedy, kým nedôjde k náprave cenovej hladiny v súlade s inflačným cieľom ECB tesne pod hranicou 2 %). V marci 2016 nasledoval ďalší krok, a to zvýšenie mesačného objemu nákupu aktív zo 60 mld. eur až na 80 mld. eur, čo by za celé obdobie predstavovalo už viac než 1,7 bilióna eur. Európska centrálna banka pritom popri vládnych a niektorých regionálnych dlhopisoch zahrnula do programu aj firemné dlhopisy z eurozóny s ratingom v investičnom pásme, keďže pre ňu je problematické nájsť dostatok cenných papierov na naplnenie mesačných kvót ich nákupov.

Centrálna banka eurozóny teda naďalej zlepšuje prístup k úverom a zachováva tak priaznivé podmienky pre dlžníkov. Súčasný vývoj v eurozóne však nenasvedčuje tomu, že by uplatňovaná extrémne expanzívna menová politika (ktorej zostáva na prípadné

d'alsie uvoľnenie minimálny priestor) mohla byť bez zvýšeného úsilia vlád štátov eurozóny zvlášť úspešná. Nemožno vylúčiť, že ECB v priebehu roka 2016 ešte viac zníži depozitnú sadzbu, resp. ďalej rozšíri program QE, či už z hľadiska dĺžky jeho trvania, mesačného objemu nákupu cenných papierov alebo druhov nakupovaných aktív. Pravdepodobnosť predĺženia trvania QE zvyšuje aj výsledok referenda Veľkej Británie o členstve v EÚ.

Takéto bezprecedentné uvoľňovanie menovej politiky ECB zintenzívňuje riziká pre ďalší vývoj, či už ide o vytváranie cenových bublín, „závislosť“ od QE, z nej vyplývajúcu náročnosť ukončenia tohto programu a jeho následky. Čím dlhšie sa totiž bude QE uplatňovať, tým ťažší bude návrat k štandardnej menovej politike a tým vážnejšie môžu byť jeho dosahy na ekonomiku eurozóny.

Čoraz uvoľnenejšia menová politika ECB sa vo väčšej či menšej miere premieta aj do vývoja úročenia vládnych dlhopisov. Pokles výnosov dlhopisov krajín, ktoré sú investormi vnímané ako bezpečné, sa zrýchlil po júnovom britskom referende. Takmer na nule sú výnosy z luxemburských, dánskych či fínskych desaťročných dlhopisov. Výnos desaťročných dlhopisov Nemecka sa dokonca už v júni 2016 prvýkrát v histórii spolkovej republiky dostal do záporného pásma.

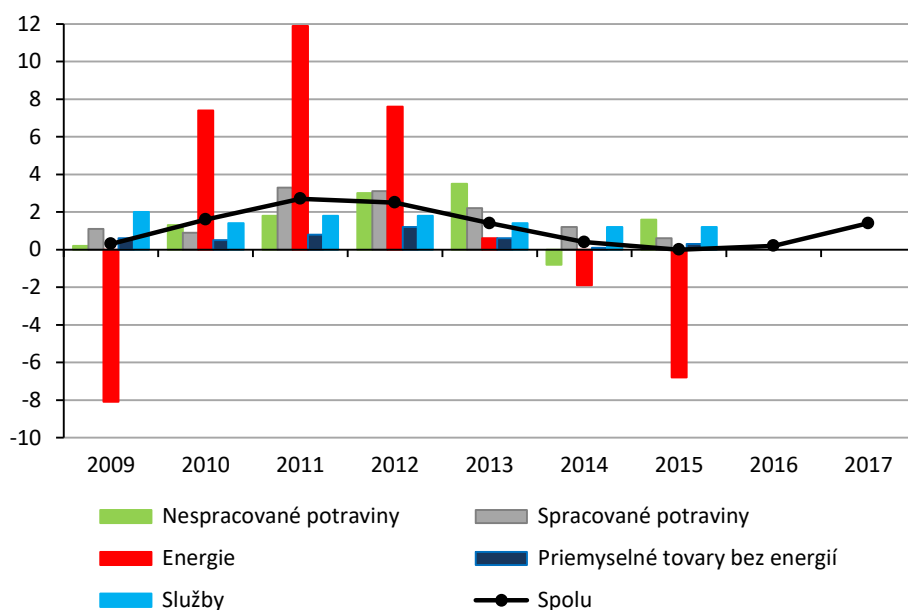
O zatiaľ nenaplnenom očakávaní zrýchlenia inflácie svedčí aj vývoj v roku 2015. Eurozóna (aj EÚ) vykázala nulovú medziročnú zmenu harmonizovaného indexu spotrebiteľských cien (HICP), čo znamenalo spomalenie inflácie už štvrtý rok po sebe (graf 3.6). Podobne ako v predchádzajúcom roku tlačili celkovú infláciu HICP v Únii nadol najmä globálne faktory v podobe nízkych cien komodít. Pokles cien energií (-6,8 %) vykompenzoval nárast cien spracovaných (0,6 %), a najmä nespracovaných potravín (1,6 %), ako aj služieb (1,2 %).

Vývoj inflácie v jednotlivých členských štátoch bol pomerne heterogénny, čo možno pripísať takým faktorom ako sú rozdiely v ekonomickom raste, v tlakoch na rast miezd, v konvergencii cenových hladín, ako aj v pôsobení vývoja cien komodít v závislosti

od štruktúry jednotlivých ekonomík. Zmena harmonizovaného indexu spotrebiteľských cien sa pohybovala od -1,5 % na Cypre až po 1,2 % na Malte, pričom defláciu zaznamenalo jedenásť krajín Únie.

G r a f 3.6

Vývoj harmonizovaného indexu spotrebiteľských cien (HICP) a jeho zložiek v eurozóne v rokoch 2009 – 2015, prognóza na roky 2016 – 2017 (%)

Prameň: Spracované podľa údajov ECB (2016c) a EC (2016).

Vzhľadom na predpokladaný mierny rast cien ropy, ako aj zvýšenie nominálnych miezd a domáceho dopytu očakáva EK v nasledujúcich dvoch rokoch v eurozóne mierne zvýšenie inflácie, a to v roku 2016 na 0,2 % (0,3 % v EÚ)¹¹ a v roku 2017 na 1,4 % (1,5 % v EÚ), čo je stále pod úrovňou inflačného cieľa ECB.

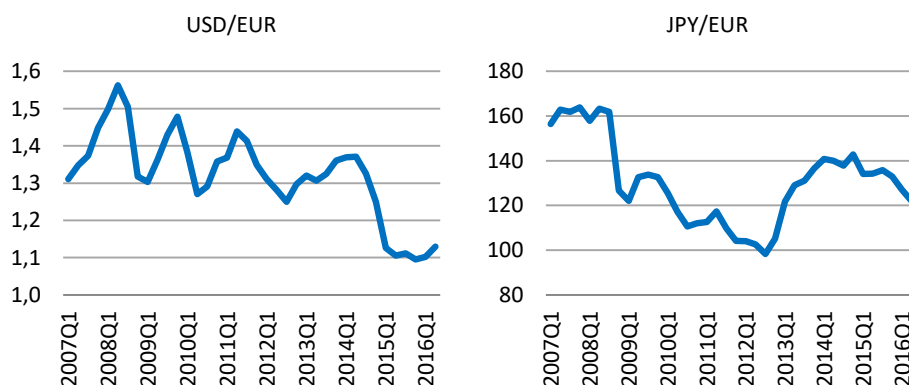
Nominálny efektívny výmenný kurz eura sa v roku 2015 oslabil a podporoval tak cenovú konkurencieschopnosť exportérov z eurozóny. Vo veľkej miere bol tento vývoj výsledkom nastavenia menových politík najväčších ekonomík sveta, najmä USA. Nominálny

¹¹ V prvom polroku 2016 sa medziročné zmeny HICP držali tesne nad alebo pod nulou.

efektívny výmenný kurz eura meraný voči menám 38 najdôležitejších obchodných partnerov klesol medziročne o vyše 3 % (ECB, 2016a). Bilaterálne sa euro oslabilo až o 11 % voči americkému doláru, o 10,3 % voči japonskému jenu (graf 3.7) a o 6,5 % voči čínskemu jüanu, ktorý je ukotvený na americký dolár. V prvej polovici roka 2016 sa však euro voči americkej mene znovu posilňovalo.

G r a f 3.7

Vývoj kurzu amerického dolára a japonského jenu voči euru od roku 2007

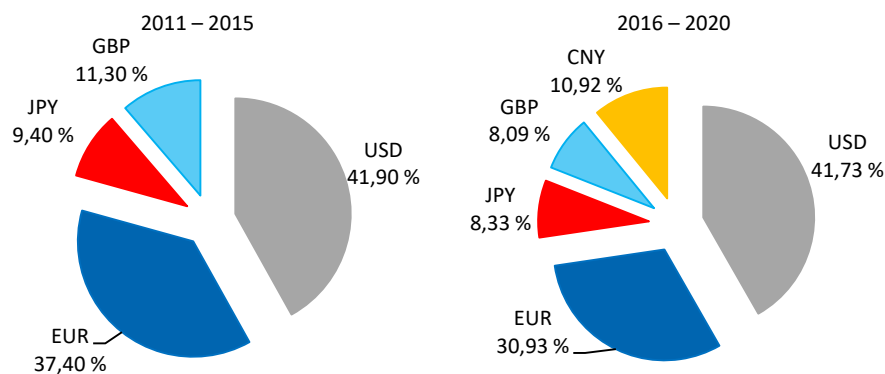

Prameň: Spracované podľa údajov Eurostatu (2016).

V súvislosti s pozíciou jednotnej európskej meny v globálnej ekonomike je dôležité spomenúť, že MMF v roku 2015 uskutočnil svoj pravidelný päťročný prieskum metódy oceňovania osobitných práv čerpania (*Special Drawing Rights* – SDR) s cieľom zabezpečiť, aby kôš SDR aj naďalej odrážal pomernú dôležitosť hlavných mien vo svetovom obchodnom a finančnom systéme. Výkonná rada MMF schválila začlenenie čínskeho jüanu ako piatej rezervnej meny sveta do koša SDR, čo na ďalších päť rokov (od 1. októbra 2016) viac či menej mení váhy ďalších mien v koši. Podiel novej meny v koši SDR bude hlavne na úkor britskej libry a eura, čo môže znamenať ďalšie zvýšenie tlaku na jednotnú európsku menu. Jej podiel v SDR sa od roka 2001, keď nahradila nemeckú marku a francúzsky frank, až dosiaľ len zvyšoval. Zmeny váh v porovnaní s predchádzajúcim obdobím znázorňuje graf 3.8.

G r a f 3.8

Zloženie koša SDR (%)

Prameň: Spracované podľa údajov IMF (2016j).

3.3. Vývoj verejných financií a makroekonomických nerovnováh bez významnejších zmien

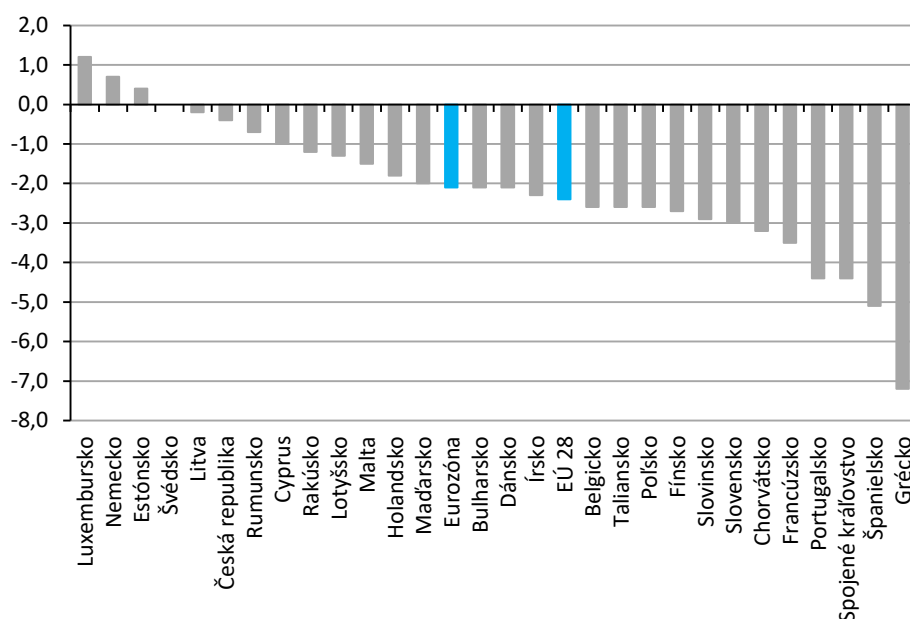
V roku 2015 pokračovalo v EÚ pomalé zlepšovanie hospodárenia vlád členských štátov, a to najmä vďaka priaznivému cyklickému vývoju a historicky nízkym úrokovým nákladom. Deficit verejných financií za celú EÚ klesol na 2,4 % HDP z 3 % HDP zaznamenaných v predchádzajúcom roku. V rámci eurozóny došlo k poklesu z 2,6 % v roku 2014 na 2,1 % HDP. Po prvýkrát od začiatku poslednej hospodárskej krízy sa v slabej miere znížil aj verejný dlh vo vzťahu k HDP, a to na 85,2 % v EÚ a 90,7 % v eurozóne. Treba však zdôrazniť, že takýto vývoj bol umožnený zrýchlením ekonomického rastu a mimoriadne nízkymi úrokovými sadzbami. Objem verejného dlhu v absolútnom vyjadrení narástol v EÚ, ako aj v eurozóne, pričom medziročný pokles bol zaznamenaný v menej než tretine členských štátov Únie. Nemožno teda hovoriť o významnejšom zlepšení stavu verejných financií v EÚ ako celku.

Rozdiely medzi jednotlivými krajinami v hospodárení s verejnými financiami sú naďalej markantné (graf 3.9). S prebytkom uzavreli rok 2015, podobne ako ten predchádzajúci, Luxembursko (1,2 % HDP), Nemecko (0,7 % HDP) a Estónsko (0,4 % HDP); Švédsko dosiahlo vyrovnaný rozpočet. Na druhej strane Grécko, Španielsko,

Portugalsko, Spojené kráľovstvo, Francúzsko a Chorvátsko opäť prekročili hranicu 3 % HDP pre deficit verejných financií stanovenú Paktom stability a rastu (*Stability and Growth Pact – SGP*).

G r a f 3.9

Saldo verejných financií v jednotlivých členských štátoch EÚ v roku 2015
(% HDP)

Prameň: : Spracované podľa údajov Eurostatu (2016).

Postup pri nadmernom deficite (*Excessive Deficit Procedure – EDP*) prebieha v súčasnosti v šiestich krajinách (Francúzsko, Grécko, Chorvátsko, Portugalsko, Spojené kráľovstvo, Španielsko) s termínom na nápravu do roku 2016, resp. 2017, v prípade Španielska až 2018.¹² Na základe priaznivých fiškálnych výsledkov za predchádzajúci rok bol v júni 2016 uzavretý EDP voči Cypru, Írsku a Slovinsku.

¹² Španielsku a Portugalsku hrozila pokuta vo výške 0,2 % HDP za porušenie rozpočtových pravidiel v rámci SGP. Členské štáty EÚ však napokon v auguste 2016 schválili odporúčanie EK neudelíť týmto krajinám pokutu, a to vďaka začatiu niektorých krokov a kvôli zložitej vnútro politickej situácii v oboch krajinách. Španielsko dostalo na nápravu (zníženie deficitu verejných financií pod 3 % HDP) dva roky navyše (podobne ako pred rokom Francúzsko) a Portugalsko ešte jeden rok.

Zadlženosť verejného sektora pod 60 % úrovňou stanovenou v SGP vykázali krajiny s prebytkom, resp. vyrovnaným rozpočtom v roku 2015, okrem Nemecka, krajiny Vyšehradskej štvorky okrem Maďarska, ďalej Bulharsko, Rumunsko, Litva, Lotyšsko a Dánsko (graf 3.10). V piatich spomedzi ostatných členských štátov zotrúva verejný dlh nad úrovňou 100 % HDP (v Grécku, Taliansku, Portugalsku, na Cypre a v Belgicku).¹³ Oproti predkrízovému roku 2007 vzrástla zadlženosť v tomto vyjadrení najvýraznejšie v periférnych krajinách, ale aj v Slovinsku, vo Francúzsku a v Spojenom kráľovstve. Vzhľadom na dlhodobé výzvy pre európske krajiny súvisiace so starnutím populácie je kľúčové dostať dlh verejného sektora na udržateľné úrovne, resp. ho aspoň stabilizovať.

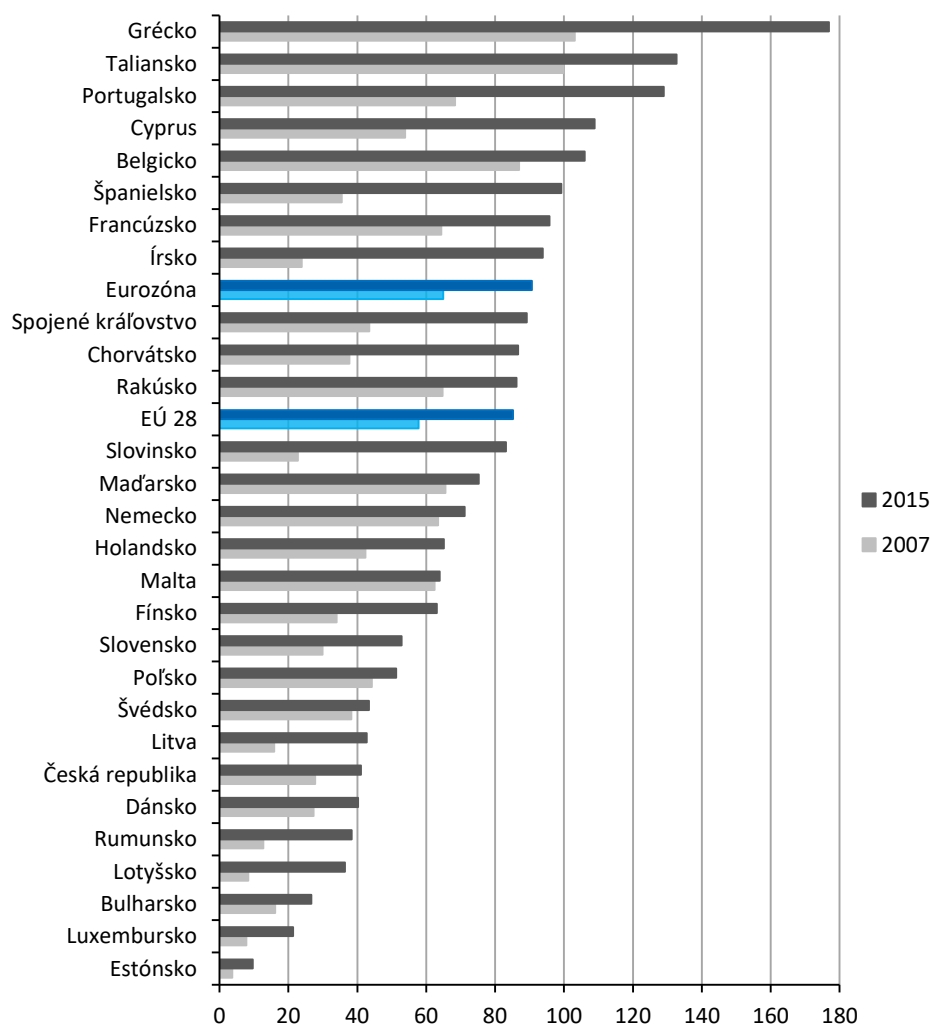
V súvislosti s pokračujúcim hospodárskym oživením očakáva Európska komisia v najbližších dvoch rokoch zlepšovanie vývoja verejných financií v EÚ, resp. v eurozóne, aj keď pomalším tempom než v roku 2015. Vyššie verejné výdavky spojené s prílevom migrantov koncentrovaným do niekoľkých krajín by mali byť prevažene ich znížením v súvislosti s nižšími úrokovými nákladmi a pôsobením automatických stabilizátorov. Popri poklese pomeru verejných výdavkov k HDP sa očakáva pokles aj na strane verejných príjmov, najmä v dôsledku znižovania daňového zaťaženia práce v niektorých krajinách.

Od roku 2012 je integrálnou súčasťou koordinácie hospodárskych politík v rámci európskeho semestra popri SGP aj postup pri makroekonomických nerovnováhach (*Macroeconomic Imbalance Procedure* – MIP), zameraný na ich identifikáciu, prevenciu a nápravu. Implementáciu tohto mechanizmu možno považovať za mimoriadne dôležitú v menovej únii s jednotnou menovou politikou, s viacerými národnými fiškálnymi politikami spútanými SGP a s relatívne silnými odbormi, a tým obmedzenými možnosťami jednotlivých členských štátov vyrovnáť sa s potenciálnymi asymetrickými šokmi.

¹³ V priebehu roka 2016 prekročil hranicu 100 % HDP aj verejný dlh v Španielsku.

G r a f 3.10

Verejný dlh v členských štátoch EÚ v roku 2015 a 2007 (% HDP)

Prameň: Spracované podľa údajov Eurostatu (2016).

V rámci preventívnej časti MIP publikovala EK v novembri 2015 piatu správu varovného mechanizmu (*Allert Mechanism Report – AMR*) založenú na ukazovateľoch tzv. hodnotiacej tabuľky – ukazovateľoch vonkajšej nerovnováhy a konkurencieschopnosti, ukazovateľoch vnútornej nerovnováhy a na nových ukazovateľoch zamestnanosti. V prípade niektorých indikátorov síce dochádza

k zmierňovaniu nerovnováh (napr. deficity bežných účtov), avšak vysoké úrovne zadlženia (verejného aj súkromného sektora) predstavujú pretrvávajúce riziká pre budúci vývoj.

Začiatkom roka 2016 uskutočnila EK hĺbkové preskúmanie v osemnástich, v AMR uvedených krajinách. Po prvýkrát sa skúmala situácia v Rakúsku a v Estónsku, ďalších šesť krajín bolo predmetom hlbšej analýzy z dôvodu hodnotenia vývoja nerovnováh identifikovaných pred rokom, a navyše sa skúmal aj vývoj na Cypre, kde sa v marci 2016 po troch rokoch ukončil záchranný program.

T a b u ľ k a 3.3

Prehľad výsledkov hĺbkového skúmania v členských štátoch EÚ v rámci MIP

	2012	2013	2014	2015	2016
Belgicko	I	I	I	I	
Bulharsko	I	I	I	EI	EI
Cyprus	I	P	P	P	EI
Česká republika					
Dánsko	I	I			
Estónsko					
Fínsko	I	I	I	I	I
Francúzsko	I	I	I	EI	EI
Grécko	P	P	P	P	P
Holandsko		I	I	I	I
Chorvátsko			EI	EI	EI
Írsko	P	P	I	I	I
Litva					
Lotyšsko					
Luxembursko					
Maďarsko	I	I	I	I	
Malta		I			
Nemecko			I	I	I
Poľsko					
Portugalsko	P	P	P	EI	EI
Rakúsko					
Rumunsko	P	P	P	I	
Slovensko					
Slovinsko	I	EI	EI	I	I
Spojené kráľovstvo	I	I	I	I	
Španielsko	I	EI	I	I	I
Švédsko	I	I	I	I	I
Taliansko	I	I	EI	EI	EI

Poznámka: EI (*excessive imbalance*) – nadmerná nerovnováha; I (*imbalance*) – nerovnováha; P (*programme country*) – programová krajina.

Prameň: Spracované podľa MIP Reports (2016).

Tabuľka 3.3 sumarizuje výsledky hĺbkového skúmania v členských štátoch EÚ, ktoré je východiskom ďalších krokov v rámci MIP, za celé obdobie monitorovania makroekonomických nerovnováh v Únii. Krajiny, ktoré čerpali finančnú pomoc (tzv. programové krajiny), sa v MIP nesledovali s odôvodnením, že boli hodnotené v rámci samotných záchranných programov. V súčasnosti sa to týka už len Grécka, ktoré ako posledné vzhľadom na pretrvávajúce problémy zatiaľ nevystúpilo zo záchranného programu. V prípadoch, keď EK identifikovala v krajine nadmernú nerovnováhu (EI), nebol dosiaľ nikdy spustený postup pri nadmerných nerovnováhach (*Excessive Imbalance Procedure* – EIP), ktorý už predstavuje nápravnú časť MIP s možnosťou uvalenia sankcií na dotknutý členský štát eurozóny, ak opakovane nesplní svoje záväzky.

3.4. „Skutočná“ hospodárska a menová únia verzus dezintegrácia?

V Európe pokračujú snahy o posilnenie hospodárskej a menovej únie (HMÚ), ktorej prvá fáza sa začala tzv. *Správou piatich predsedov*¹⁴ *Dobudovanie hospodárskej a menovej únie* v polovici roka 2015¹⁵ a v októbri toho istého roka pokračovala prijatím dokumentu *Na ceste k dobudovaniu hospodárskej a menovej únie* (obsahujúceho konkrétne opatrenia pre prvú fázu) Európskou komisiou. Plán dobudovania hospodárskej a menovej únie v Európe uvedený v *Správe piatich predsedov* je nasledovný:

- Fáza 1 – *prehľbovanie prostredníctvom činov* (1. júl 2015 – 30. jún 2017) – využívanie existujúcich nástrojov a existujúcich zmlúv na zvýšenie konkurencieschopnosti a štrukturálnej konvergenzie, dobudovanie finančnej únie, dosiahnutie a udržanie zodpovednej fiškálnej politiky na vnútroštátnej úrovni a na úrovni eurozóny, posilnenie demokratickej zodpovednosti.

¹⁴ Predseda EK v spolupráci s predsedom Európskej rady, predsedom Euroskupiny (ministri financií krajín eurozóny), predsedom Európskeho parlamentu a prezidentom ECB.

¹⁵ Vychádza okrem iného zo správy *Smerom k skutočnej hospodárskej a menovej únii* (tzv. Správa troch predsedov a jedného prezidenta) z roku 2012.

- Fáza 2 – *dobudovanie HMÚ* – dohoda o konkrétnych, ďalekosiahlejších opatreniach na dobudovanie inštitucionálnej štruktúry HMÚ vrátane ministerstva financií eurozóny; záväznejší proces konvergenzie (súbor spoločne dohodnutých referenčných kritérií konvergenzie).
- Záverečná fáza (najneskôr do roku 2025) – po úplnej realizácii všetkých krokov by rozsiahla a skutočná HMÚ predstavovala stabilné a prosperujúce miesto pre všetkých občanov členských štátov EÚ, ktoré využívajú jednotnú menu, a atraktívne miesto aj pre ostatné členské štáty EÚ, ktoré sa k nej budú chcieť pripojiť, keď na to budú pripravené; ráta sa aj s vytvorením politickej únie.

Podľa EK má do roku 2025 dôjsť k pokroku súbežne v štyroch hlavných oblastiach, ktoré sú navzájom prepojené, a to: 1. smerom k skutočnej hospodárskej únii, 2. smerom k finančnej únii (dobudovanie bankovej únie a urýchlenie únie kapitálových trhov), 3. smerom k fiškálnej únii a 4. smerom k politickej únii, ktorá poskytne základ pre všetky uvedené aspekty prostredníctvom demokratickej zodpovednosti, legitimacy a posilnenia inštitucionálneho základu (EK, 2015). Podrobnejší obsah plánovaného postupu v týchto oblastiach je uvedený v tabuľke 3.4.

V záujme dosiahnutia konvergenzie medzi členmi eurozóny je nevyhnutný ďalší pokrok, ktorý by mal podľa *Správy piatich predsedov* v krátkodobom horizonte spočívať vo vytvorení systému eurozóny pre vnútroštátne orgány v oblasti konkurencieschopnosti, v posilnenom vykonávaní postupu pri makroekonomických nerovnováhach, v silnejšom dôraze na zamestnanosť a výsledky v sociálnej oblasti a v lepšej koordinácii hospodárskych politík v rámci prepracovaného európskeho semestra. V druhej, stredno- až dlhodobej fáze by sa konvergenčný proces smerom k odolnejším hospodárskym štruktúram mal stať záväznejší, a to tým, že by sa dohodol súbor spoločných štandardov na vysokej úrovni, ktoré by sa vymedzili v právnych predpisoch EÚ.

T a b u ľ k a 3.4

Cesta k úplnej hospodárskej a menovej únii

	Fáza 1 – okamžité kroky	Fáza 2 – dobudovanie HMÚ
Hospodárska únia	Nová podpora konvergenzie, pracovných miest a rastu	Formalizácia a záväznejší charakter konvergenčného procesu
Finančná únia	Dobudovanie bankovej únie Spustenie únie kapitálových trhov Posilnenie Európskeho výboru pre systémové riziká	
Fiškálna únia	Nová poradná Európska fiškálna rada	Zriadenie funkcie fiškálnej stabilizácie pre eurozónu
Demokratická zodpovednosť, legitimita a posilňovanie inštitúcií	Prepracovaný európsky semester Posilnenie parlamentnej kontroly ako súčasť európskeho semestra Zvýšenie úrovne spolupráce medzi Európskym parlamentom a národnými parlamentmi Podporenie riadenia Euroskupiny Kroky ku konsolidovanému vonkajšiemu zastúpeniu eurozóny Integrovanie Zmluvy o stabilite, koordinácii a správe v hospodárskej a menovej únii, relevantných častí Paktu Euro Plus a medzivládnej dohody o jednotnom fonde na riešenie krízových situácií do právneho rámca EÚ	Integrácia Európskeho mechanizmu stability do právneho rámca EÚ Zriadenie ministerstva financií pre eurozónu, ktoré by nieslo zodpovednosť na európskej úrovni

Prameň: Juncker – Tusk – Dijsselbloem – Draghi – Schultz (2015).

Pokrok smerom k silnejšej hospodárskej únii by mal byť sprevádzaný dobudovaním finančnej únie, keďže obe sa navzájom dopĺňajú a posilňujú. V rámci finančnej únie bol už zriadený jednotný bankový dohľad, dosiahla sa aj dohoda o jednotnom mechanizme riešenia krízových situácií, ktorý však ešte nebol plne implementovaný. Dobudovanie finančnej únie vyžaduje ešte vytvorenie spoločného európskeho systému ochrany vkladov a úniu európskych kapitálových trhov, čo by sa malo zrealizovať vo fáze 1.

V krátkodobom horizonte by sa mal ďalej posilniť súčasný rámec správy zriadením nezávislej, poradnej Európskej fiškálnej rady, ktorá by koordinovala národné fiškálne rady a mala by prispieť k zvyšovaniu transparentnosti a k lepšiemu dodržiavaniu spoločných fiškálnych pravidiel. V druhej fáze vytvorená stabilizačná

funkcia eurozóny by mala za úlohu zlepšiť vyrovnanie sa s makroekonomickými otrasmi, čím by sa HMÚ stala odolnejšou. Stabilizačná funkcia eurozóny by nemala viesť k permanentným transferom medzi krajinami alebo k transferom iba v jednom smere a nemala by byť ani nástrojom na krízové riadenie, keďže túto funkciu už plní *Európsky mechanizmus pre stabilitu*.¹⁶

Demokratická zodpovednosť a legitimita sú kľúčové pre posilnenie zodpovednosti v rámci prvej fázy prehĺbenia HMÚ a sú nevyhnutné vo fáze 2, kde plánované iniciatívy znamenajú ešte väčšie zdieľanie suverenity a ešte viac solidarity. V záujme prípravy prechodu z prvej fázy do druhej má Európska komisia (po konzultácii s predsedami ostatných inštitúcií EÚ) na jar 2017 predložiť tzv. bielu knihu, ktorá bude obsahovať hodnotenie pokroku dosiahnutého vo fáze 1 a náčrt ďalších krokov na dobudovanie HMÚ vo fáze 2.

Ako je evidentné z uvedeného, ide o mimoriadne ambiciózny plán. Eurozóne, ale aj celej Únii by v prvom kroku najviac pomohlo posilnenie existujúceho rámca fungovania EÚ, dôsledné plnenie záväzkov a dodržiavanie súčasných pravidiel všetkými členskými štátmi aj európskymi inštitúciami. Existujúce pravidlá sú totiž často obchádzané a „ohýbané“, a tak nemožno vylúčiť, že aj k novým pravidlám a prijatým opatreniam sa bude pristupovať podobným spôsobom.

Popri snahách o prehĺbenie integrácie je súčasný vývoj v Európe poznačený viacerými problémami testujúcimi životaschopnosť Únie. Zintenzívňujúca sa migračná kríza zasiahla EÚ v náročných časoch, navyše Únia na ňu reaguje príliš pomaly, nekoordinovane, nerešpektujúc súčasné pravidlá pre fungovanie schengenského

¹⁶ Zvažovanými možnosťami automatickej stabilizácie sú najmä: 1. *poistenie* proti cyklickým šokom (vytvorenie fondu, do ktorého by prispievali štáty s nadpriemerne vysokým ekonomickým rastom v danom období, zatiaľ čo zaostávajúce krajiny by z neho v danom období čerpali), 2. *zaistenie* (príspevky členských štátov do rezervného fondu, z ktorého by boli peniaze vyplácané len v období hlbkej krízy), 3. *európske poistenie* v nezamestnanosti (odvádzanie malej časti príjmov jednotlivcov do fondu, z ktorého by bola poskytovaná podpora nezamestnaným, čím by došlo k transferu peňazí do krajín s ekonomickými problémami).

priestoru týkajúce sa kontroly vonkajších hraníc. V súvislosti s hľadaním riešenia vyvolala kríza s utečencami ďalšie rozpory medzi členskými štátmi a prehĺbila tak nejednotnosť v rámci Únie. Mnohorozmernosť (ekonomický, sociálny, kultúrny aj bezpečnostný rozmer) a rozsah tejto krízy môže výrazným spôsobom ovplyvniť budúcnosť Európy a európskej integrácie.

Od polovice roka 2015, keď viaceré členské štáty začali zavádzať jednostranné opatrenia proti prílevu nelegálnych imigrantov, sa zintenzívňuje tlak na existenciu schengenského priestoru. Mnohými preferované spoločné „európske“ riešenie problémov spojených s imigrantmi prevažne z Afriky a Blízkeho východu sa pritom stále nedosiahlo. Diskutabilným spôsobom prijaté rozhodnutie o prerozdelení utečencov z Grécka a Talianska medzi členské štáty EÚ prostredníctvom povinných kvót zo septembra 2015 zatiaľ nepriháša očakávané výsledky.

Vzhľadom na to, že súčasná azylová politika je nastavená skôr na dobré časy, nie na masívnu migráciu, v pláne je reforma dublinského systému¹⁷ s cieľom priniesť viac solidarity medzi členskými štátmi, ktorá ale v mnohých krajinách nemá podporu. Náklady na (už dosť zaťažené) rozpočty viacerých členských štátov spojené s migračnou krízou neúnosne rastú, čo zosilňuje tlak na uvoľnenie rozpočtových pravidiel EÚ, a budúce ekonomické prínosy prílevu imigrantov (vrátane zmierňovania dôsledkov demografického vývoja v Európe) sa často preceňujú.

Z pohľadu ekonomického aj politického je rizikom rozpad schengenského priestoru, ktorý by nielenže znamenal koniec voľného pohybu osôb ako jednej zo štyroch slobôd EÚ, ale negatívne by sa prejavil aj v prípade ostatných troch slobôd, a to skomplikovaním a spomalením voľného pohybu tovaru, služieb a kapitálu. Čo je ešte závažnejšie, prípadný rozpad schengenskej zóny by mohol spustiť ďalšiu dezintegráciu v Európe. Vzhľadom na pozitíva

¹⁷ *Dublinský systém* pozostáva z Dublinskej dohody z roku 1990, ktorá určuje štát zodpovedný za preskúmanie žiadostí o azyl podaných v jednom z členských štátov (tzv. Dublin I), a Nariadenia Rady č. 343/2003, ktorým sa stanovujú kritériá a mechanizmy na určenie členského štátu zodpovedného za posúdenie žiadosti o azyl podanej štátnym príslušníkom tretej krajiny v jednom z členských štátov (tzv. Dublin II).

plynúce z (fungujúceho) schengenského priestoru by v prípade jeho kolapsu mohlo dôjsť k jeho nahradeniu inými alternatívami zahŕňajúcimi menší počet štátov (akýsi „mini-Schengen“), napríklad v rámci jadra menovej únie (vrátane Nemecka, Rakúska a krajín Beneluxu), ktorý by však nedosahoval prínosy súčasnej, väčšej podoby zóny bez hraničnej kontroly.

Ďalšie riziká pre budúci vývoj v Európe sú spojené s precedensom v histórii európskej integrácie v podobe vystúpenia Veľkej Británie z EÚ (tzv. brexit), ktoré v referende uskutočnenom v júni 2016 odhlasovali britskí voliči.¹⁸ Vystúpenie členského štátu z EÚ upravuje článok 50 Zmluvy o EÚ (2010), podľa ktorého *„Každý členský štát sa môže rozhodnúť vystúpiť z Únie v súlade so svojimi ústavnými požiadavkami. ... Únia dojedná a uzavrie s takým štátom dohodu, ktorá ustanoví spôsob jeho vystúpenia, pričom zohľadní rámec jeho budúcich vzťahov s Úniou.“* Po aktivovaní tohto článku sa bude rokovať o podmienkach odchodu a forme budúcej spolupráce Británie s Úniou. Nastavenie týchto podmienok je dôležité aj z hľadiska možných úvah ďalších členských štátov o prípadnom vystúpení z EÚ. Samotné vystúpenie krajiny z EÚ sa má zrealizovať do dvoch rokov po aktivovaní článku 50 Zmluvy o EÚ. Do ukončenia rokovaní však Veľká Británia zostáva plnohodnotným členom Únie, so všetkými právami a povinnosťami.

Negatívne účinky tohto rozhodnutia môžu zasiahnuť nielen ekonomiku samotnej krajiny (britská libra sa oslabila voči americkému doláru, ale aj voči euru; Bank of England začiatkom augusta 2016 po prvýkrát po siedmich rokoch uvoľnila menovú politiku, aby zmiernila tempo oslabovania ekonomiky), ale aj ďalšie európske ekonomiky, najmä tie, ktoré s Britániou najviac obchodujú (susedné Írsko, ako aj Nemecko). V celej Únii, ale aj v globálnom rozsahu sa po britskom referende zvýšila neistota a v súčasnosti je ťažké predvídať všetky možné následky. Môžu siahať od upokojenia situácie a viac-menej pokračovania súčasných obchodných vzťahov Británie s EÚ až po narušenie obchodných a iných väzieb

¹⁸ Za brexit hlasovalo 51,9 % zúčastnených voličov, účasť v referende dosiahla 72,2 %.

s vážnymi dôsledkami na oboch stranách vrátane rizík pre životaschopnosť Únie.

Británia bude v každom prípade čeliť ekonomickej a politickej nestabilite (vrátane rizika možného odtrhnutia Škótska alebo aj Walesu). V záujme krajiny by bolo zachovať si prístup k jednotnému európskemu trhu aj bez členstva v EÚ. Tomu by zodpovedala forma spolupráce, akú uplatňujú tri zo štyroch členských štátov Európskeho združenia voľného obchodu (*European Free Trade Association* – EFTA),¹⁹ ktoré zároveň patria do Európskeho hospodárskeho priestoru (*European Economic Area* – EEA), a to Nórsko, Island a Lichtenštajnsko. So vstupom ďalšej krajiny do EFTA by však museli jednomyseľne súhlasiť súčasné členské štáty. V prípade takéhoto scenára by Británia musela dodržiavať štyri slobody (slobodu voľného pohybu tovaru, služieb, osôb a kapitálu) v rámci jednotného európskeho trhu ako počas členstva v EÚ, a zároveň by mala povinnosť rešpektovať väčšinu európskej legislatívy bez práva zasahovať do jej vytvárania. Neviedlo by to teda k naplneniu sľubu z kampane zástancov brexitu, že obmedzia voľný pohyb osôb (o čo sa Británia snažila už ako člen EÚ) a že Briti nebudú podliehať reguláciám vyplývajúcim z členstva v EÚ a z prístupu na jednotný európsky trh.

Druhou možnosťou je scenár, v ktorom by Británia mala voči EÚ postavenie ako štvrtý člen EFTA, Švajčiarsko. Táto krajina nie je členom EEA, ale má uzavretých niekoľko bilaterálnych dohôd s EÚ, ktoré jej umožňujú participovať na vnútornom trhu. V treťom scenári by vzťahy medzi Britániou a EÚ boli len na úrovni bežných obchodných partnerov z WTO. To by ale znamenalo najvyššie náklady tak pre Britániu, ako aj pre Úniu. A napokon, nemožno úplne vylúčiť ani možnosť zotrvania krajiny v EÚ napriek výsledku referenda z júna 2016.

Rozhodnutie britských občanov o brexite pravdepodobne ovplyvní aj trvanie rokovaní o kontroverznom Transatlantickom

¹⁹ Spojené kráľovstvo bolo v roku 1960 jedným zo zakladateľských štátov EFTA. V roku 1973 však vystúpilo a stalo sa členom Európskeho spoločenstva, predchodcu EÚ.

obchodnom a investičnom partnerstve (*Transatlantic Trade and Investment Partnership* – TTIP), ktoré je z viacerých dôvodov kritizované. Vzhľadom na silné obchodné väzby Británie a USA by brexit mohol znížiť atraktivitu TTIP z pohľadu USA, pričom osobitnú bilaterálnu obchodnú dohodu s USA by mohla Británia podpísať až po oficiálnom vystúpení z EÚ.

* * *

Aj keď ekonomika EÚ prechádza fázou slabého oživenia, problémy prehĺbené poslednou krízou pretrvávajú. Schopnosť Únie čeliť im navyše zhoršujú ďalšie faktory. Celistvosť a stabilita EÚ, ako aj spôsob jej fungovania sú po britskom referende spochybnené. Masívny prílev migrantov má v cieľových (ale aj v tranzitných) európskych krajinách nezanedbateľné ekonomické, sociálne a politické dôsledky. Vzťahy EÚ s Ruskom zostávajú napäté a ekonomiky sú poznačené vzájomnými sankciami.

Ambiciózny plán ďalšieho prehlbovania európskej integrácie nie je zárukou zlepšenia situácie v Únii a predchádzania budúcim krízam. Navyše nenachádza jednoznačnú podporu ani na európskej, ani na národnej úrovni. Nemožno vylúčiť, že kroky smerom k užšej integrácii budú skôr viesť k vytvoreniu ďalších problémov než k účinnému riešeniu tých existujúcich.

Európska únia nevyhnutne potrebuje stabilizáciu, a to po stránke inštitucionálnej, hospodárskej, sociálnej aj politickej. Bez vnútornej stabilizácie a jasnej (a pritom reálnej) vízie bude ťažko možné zabezpečiť prosperitu v EÚ, ako aj atraktivitu eurozóny pre ďalšie členské štáty, ktoré sa k nej v budúcnosti budú chcieť pripojiť. A len vnútorná stabilná Únia, schopná efektívne čeliť existujúcim problémom a výzvam, ako aj budúcim rizikám môže obstáť v globálnej konkurencii a posilňovať svoju pozíciu vo svetovom meradle.

4. SPOMALENIE RASTU EKONOMIKY USA A STAGNUJÚCA JAPONSKÁ EKONOMIKA

4.1. Makroekonomický vývoj a trh práce v USA

Hospodársky vývoj sedem rokov po finančnej kríze ukazuje na oživenie ekonomiky USA, ktorá dokázala v rozmedzí prvého kvartálu 2008 a prvého kvartálu 2016 zvýšiť svoj HDP o 10 %. Tempo rastu v roku 2015 bolo vyššie ako v iných vyspelých ekonomikách, podobne aj tvorba nových pracovných miest. Nezamestnanosť sa podarilo znížiť na predkrízovú úroveň, pričom sa darilo aj americkým firmám, ktoré vykazujú relatívne vysoké zisky. Urobil sa pokrok pri konsolidácii rozpočtu a tak sú vyhliadky na rast HDP v strednodobom horizonte v celku priaznivé (OECD, 2016a).

T a b u ľ k a 4.1

Makroekonomické indikátory a prognóza ich vývoja

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
	v mld. USD.	percentuálna zmena za rok				
Hrubý domáci produkt	16 155	1,5	2,4	2,4	1,8	2,2
Súkromná spotreba	11 051	1,7	2,7	3,1	2,7	2,1
Spotreba vlády	2 544	-2,5	-0,5	0,4	0,5	0,8
Tvorba hrubého fixného kapitálu	3 064	2,4	4,1	3,7	2,4	4,5
Celkový domáci dopyt	16 721	1,2	2,5	3,0	2,0	2,4
Export tovarov a služieb	2 198	2,8	3,4	1,1	0,4	3,5
Import tovarov a služieb	2 764	1,1	3,8	4,9	1,9	4,3
Index spotrebiteľských cien	-	1,5	1,6	0,1	1,1	2,0
Rozpočtová bilancia (% HDP)	-	-4,1	-2,8	-2,5	-	-
Verejný dlh (% HDP)	-	72,6	74,4	73,7	-	-

Prameň: OECD (2016a).

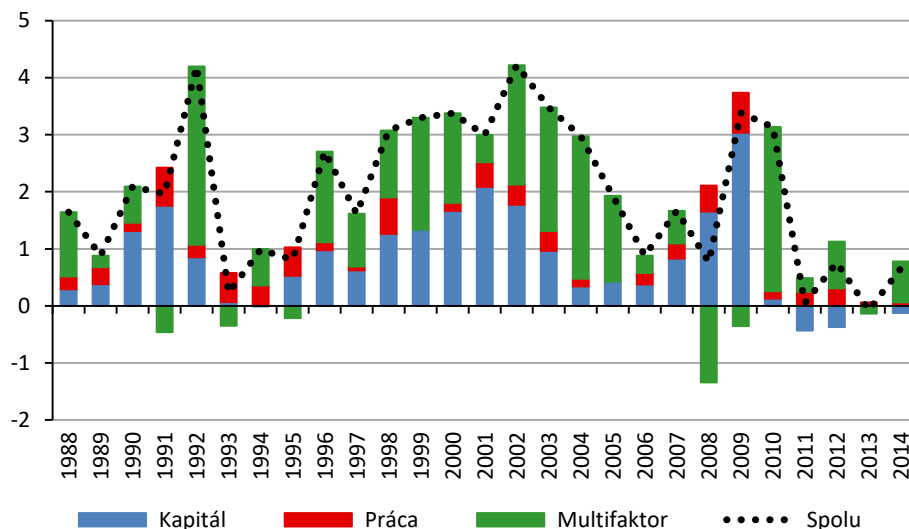
Ako je zrejmé z tabuľky 4.1, tvorba hrubého domáceho produktu bola v rokoch 2013 – 2015 ťahaná predovšetkým postupným zvyšovaním súkromnej spotreby. OECD ale odhaduje, že po troch rokoch rastu celkového domáceho dopytu by sa malo jeho tempo v rokoch 2016 a 2017 spomaliť. Hoci sa rast HDP podarilo zvýšiť, jeho výsledky zostávajú naďalej rozdeľované nerovnomerne, čo

zvyšuje príjmovú polarizáciu v krajine. Dôsledkom tohto vývoja sa venujeme v ďalšej časti kapitoly.

Vyhliadky do budúcnosti komplikuje viacero faktorov, jedným z nich je aj vývoj produktivity, ktorej rast je v pokrízovom období (2011 – 2014) neporovnateľne slabší ako to bolo v predchádzajúcich dekádach. Oslabenie je zrejmé vo všetkých jej parametroch, tak na strane kapitálových výdavkov, multifaktorovej produktivity, ako aj na strane faktora práce.

G r a f 4.1

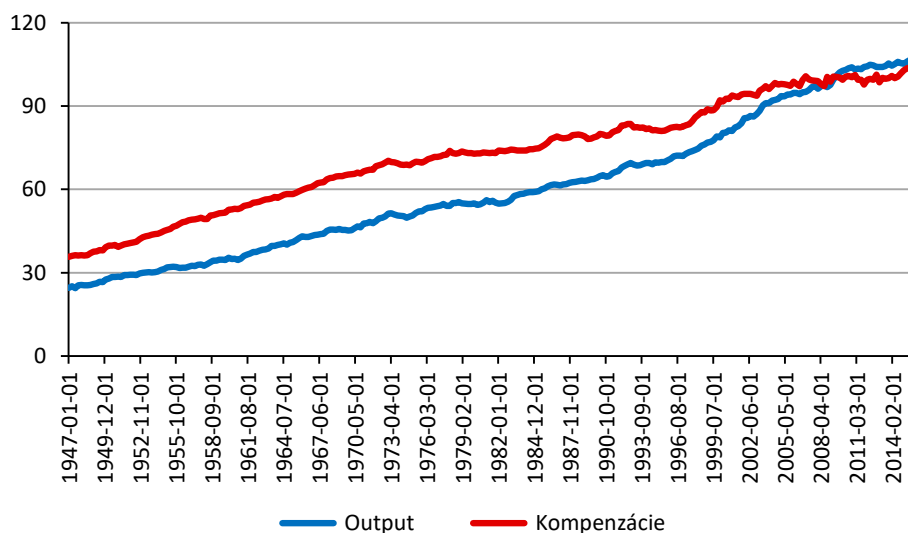
Vývoj celkovej produktivity a jej zložiek (tempo rastu v %, 1988 – 2014)

Prameň: OECD (2016a).

Zaujímavé je zistenie, že rast kapitálových výdavkov firiem je negatívny aj napriek ich vysokým ziskom, čo znamená, že firmy pred investovaním uprednostňujú výplatu dividend pre svojich akcionárov. Problémom je aj fakt, že rast produktivity už nie je sprevádzaný rastom mzdových príjmov. Veľká recesia znamenala definitívny zlom v komplementárnom vývoji produktivity a miezd (kompenzácií pre zamestnancov).

G r a f 4.2

Zmena trendu v raste *outputu* a kompenzácií pre zamestnancov

Prameň: FRED (2016).

Komplementárny vývoj produktivity a miezd trvajúci celé desaťročia tak bol napokon v roku 2008 prerušený. Od tohto okamihu môžeme sledovať pomalší rast kompenzácií pre zamestnancov v porovnaní s rastom ich produktivity. Vývoj za posledné roky v USA ukázal, že ich firmy, aj napriek vysokým ziskom, sa nepremietali do štedrejšieho odmeňovania zamestnancov, namiesto toho sa na rozdelení vytvoreného dôchodku zväčšil podiel akcionárov a manažmentu. Americké domácnosti, predovšetkým tie s nízkymi a strednými príjmami (ktoré klesajú alebo stagnujú), sa môžu cítiť právom obchádzané, čo určite neprospieva k sociálnemu zmieru a očakávaniam lepšej budúcnosti.

Trh práce

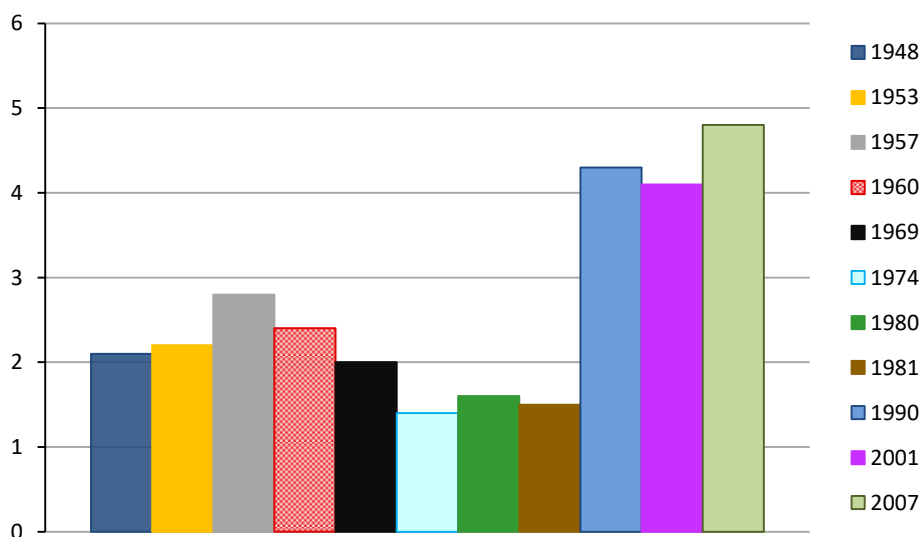
Spojeným štátom americkým sa na prvý pohľad podarilo zregenerovať trh práce po Veľkej recesii neporovnateľne lepšie ako Európskej únii. A tak, hoci v októbri 2009 bola miera nezamestnanosti na úrovni 10 %, v máji 2016 sa ju podarilo znížiť až na úroveň

4,7 %, čo už komisia FOMC (*Federal Open Market Committee*) považuje za hodnotu rovnajúcu sa jej dlhodobej rovnovážnej polohe (FOMC, 2016a).

Aj napriek tomuto nespornému úspechu chceme upozorniť na niekoľko zaujímavých faktov a súvislostí. Prvým je, že dosiahnutie úrovne nezamestnanosti pred recesiou trvalo v rámci prebiehajúceho hospodárskeho cyklu najdlhšie zo všetkých predchádzajúcich cyklov po druhej svetovej vojne (graf 4.3). Už po recesiách v rokoch 2001 a 1990 sme boli svedkami rekordne dlhých fáz oživovania trhu práce, keď dosiahnutie úrovne nezamestnanosti pred recesiou trvalo 34, resp. 36 mesiacov. Priemer za predchádzajúce obdobia bol pritom okolo 24 mesiacov. Napokon, zotavenie trhu práce po poslednej recesii 2007 trvalo v USA až 88 mesiacov, teda viac ako 7 rokov. To naznačuje štrukturálne zmeny v ekonomike USA, ktorá pri oživení konjunktúry už definitívne nedokáže generovať nové pracovné miesta v takom rýchlom tempe, ako to bolo počas porovnateľných epizód hospodárskych cyklov v minulosti.

G r a f 4.3

Predlžovanie času potrebného na regeneráciu trhu práce

Prameň: Vlastné výpočty; FRED (2016).

Druhým zaujímavým faktom je, že napriek nepochybnému úspechu pri znížení nezamestnanosti na federálnej úrovni, miera nezamestnanosti na regionálnej úrovni vykazuje značné špecifiká a rozdiely. Pred recesiou v decembri 2007 mali USA nezamestnanosť pod úrovňou 4 % v jednom z troch okresov. Po prepuknutí recesie sa nezamestnanosť zvýšila tak, že úroveň pod 4 % dosahoval už len jeden z pätnástich okresov. Empirické skúsenosti ukazujú, že rozptyl nárastu miery nezamestnanosti bol na úrovni okresov pomerne veľký, a to medzi 4 – 20 p. b. Potvrdilo sa pritom, že regióny, ktoré zaznamenali počas recesie väčší nárast v nezamestnanosti, mali relatívne vyššiu nezamestnanosť už pred samotným začiatkom tejto recesie (Dvorkin – Shell, 2016).

Rozdielne miery nezamestnanosti v jednotlivých regiónoch USA majú teda hlbší, štrukturálny charakter a nesúvisia len s bezprostrednými účinkami krízy. A tak, hoci sa v drvivej väčšine okresov podarilo po recesii nezamestnanosť vrátiť na pôvodnú úroveň, prípadne ešte nižšie, stále sú tu aj okresy, v ktorých miera nezamestnanosti zostáva na úrovni vyššej ako pred Veľkou recesiou.²⁰ Odpoveďou na tieto regionálne rozdiely by mohla byť rôzna miera elasticity ponuky bývania. To dáva nový rozmer hypotekárnej krízy, ktorou sa v roku 2008 Veľká recesia v USA začala. Ako uvádzajú Arias, Gascon a Rapach (2016), regióny s neelastickou ponukou bývania²¹ sú viac náchylné na recesie a zaznamenávajú väčšie prepady ekonomickej aktivity ako regióny vyznačujúce sa viac elasticitou ponuky bývania. Neelastická ponuka vedie počas recesie k väčším prepadom cien domov, a teda aj k väčšiemu poklesu čistého majetku domácností, keďže hodnota domov často predstavuje najväčšie aktívum domácností. To sa odráža na poklese spotrebiteľských výdavkov, čo negatívne vplýva na ostatné segmenty lokálnej ekonomiky a následne vedie k rastu regionálnej nezamestnanosti. Regióny, ktoré zaznamenali počas Veľkej recesie (2007 – 2009) najvýraznejší pokles čistého majetku domácností, zaznamenali aj

²⁰ Ide o okresy zo štátov ako Arizona, Nové Mexiko, Utah, Nevada.

²¹ Situácia, keď ponuka dostatočne nereaguje na zmeny cien.

najväčší nárast počtu nezamestnaných. Ukázalo sa pritom, že tento fenomén najviac postihuje tie regióny, ktoré sa vyznačujú vysokou mierou zamestnanosti v sektoroch produkujúcich neobchodovateľné tovary a služby (napr. maloobchod, reštaurácie a pod.). Ako uvádzame v ďalšom texte, vzhľadom na rozloženie tvorby nových pracovných miest v prospech služieb, tento fenomén sa v budúcnosti môže ešte viac posilniť. Prebiehajúce aj očakávané zmeny v štruktúre zamestnanosti dokumentuje nasledujúca tabuľka.

T a b u ľ k a 4.2

Zamestnanosť podľa sektorov (podiel v %)

	2004	2014	2024
Priemysel	15,1	12,7	12,0
Služby	76,8	80,1	81,0
Poľnohospodárstvo	1,5	1,4	1,3

Prameň: BLS (2016b).

Z údajov Bureau of Labor Statistics (BLS, 2015a) je zrejmé, že v predkrízovom a krízovom období sa tvorba pracovných miest koncentrovala takmer výlučne v sektore služieb. V rokoch 2004 – 2014 vzniklo v USA celkovo 6,4 mil. nových pracovných miest, pričom v službách to bolo viac ako 9,9 mil. nových pracovných miest, zatiaľ čo v priemysle sa zamestnanosť znížila o viac ako 2,6 mil. osôb. Jediným priemyselným sektorom s rastúcou zamestnanosťou bola ťažba nerastných surovín (+320,6 tis. osôb). Zamestnanosť v poľnohospodárstve sa v prvom období zvýšila len veľmi mierne o 26,9 tis. osôb. Tento vývoj na trhu práce korešponduje s vývojom *outputu* jednotlivých odvetví, keď klesá podiel priemyslu, rastie podiel služieb a, čo je zaujímavé, veľmi mierne sa zvyšuje aj podiel poľnohospodárstva na *outpute* ekonomiky USA. Je zaujímavé, že v predkrízovom a krízovom období vzniklo približne 60 % nových pracovných miest v segmente zdravotníckych a sociálnych služieb a v segmente služieb spojených so stravovaním a ubytovaním. Ak pridáme k týmto segmentom ešte aj podnikové služby tak dostaneme oblasť, v ktorej bolo v USA pred krízou a počas nej vytvorených takmer 85 % všetkých pracovných miest (BLS, 2015a).

Pokračovanie uvedených trendov sa očakáva aj v nasledujúcom období ohraničenom rokom 2024. Prepád tovarovej výroby by sa však mal spomaliť, predovšetkým vďaka rastu podielu stavebníctva²² a oveľa pomalšiemu prepádu zamestnanosti v priemyselnej výrobe. Na druhej strane bude pokračovať dlhodobý trend rastúceho podielu služieb na celkovej zamestnanosti (tab. 4.2), pričom sa predpokladá, že do roku 2024 bude jedna tretina nových pracovných miest vytvorená v oblasti zdravotnej starostlivosti a sociálnych služieb.

To, že absolútna väčšina nových pracovných miest vzniká a bude vznikať v sektore služieb, má svoje implikácie. Tieto pracovné miesta nie sú schopné vygenerovať dostatočné príjmy a tak dochádza k tomu, že v USA narastá miera pracujúcej chudoby (MPCH). Podľa údajov U.S. Census Bureau žilo v roku 2014 pod oficiálnou hranicou chudoby okolo 46,7 mil. Američanov (14,8 % obyvateľstva). Hoci väčšina z takto chudobných neparticipuje na pracovnej sile, až 9,5 mil. z nich možno zaradiť medzi pracujúcu chudobu.²³

T a b u ľ k a 4.3

Miera pracujúcej chudoby (v tisícoch, 2007 – 2014)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Pracovná sila	146,567	147,838	147,902	146,859	147,475	148,735	149,483	150,319
Chudoba	7,521	8,883	10,391	10,512	10,382	10,612	10,450	9,487
MPCH	5,1	6,0	7,0	7,2	7,0	7,1	7,0	6,3

Poznámka: MPCH – miera pracujúcej chudoby.

Prameň: BLS (2016a).

Štatistiky BLS naznačujú, že ľudia s prácou na plný úväzok sú menej ohrození chudobou ako ľudia pracujúci na čiastočný úväzok.²⁴ Nárast počtu nestálych pracovných kontraktov tak vedie

²² Na rozdiel od rokov 2004 – 2014, keď v ňom klesla zamestnanosť o 837,8 tis. osôb, v rokoch 2014 – 2024 sa očakáva v stavebníctve rast zamestnanosti o 790,4 tis. osôb.

²³ Ľudia, ktorí sú súčasťou pracovnej sily aspoň 27 týždňov a ktorých príjem je pod oficiálnou hranicou chudoby.

²⁴ Tento pomer je 4,1 % ku 13,5 %.

k reálnemu nárastu rizika ohrozenia chudobou väčšieho počtu pracujúcich. K rastu pracujúcej chudoby prispela aj koncentrácia tvorby nových pracovných miest v sektore služieb. Napokon BLS upozorňuje na ďalšie konzekvencie v podobe diskriminácie niektorých skupín obyvateľstva, ako sú napríklad pracujúce ženy, černosi, alebo hispánci; tí všetci sú chudobou ohrození približne dvakrát viac, ako je to pri mužoch či bielych a aziatoch (BLS, 2016a). Ohrozenie chudobou je závislé aj od stupňa dosiahnutého vzdelania, čo môže niektoré štatistiky skresľovať, faktom ale zostáva, že trend rozširovania pracujúcej chudoby je možné pozorovať vo všetkých vyspelých ekonomikách.

Uvedené trendy, v kombinácii s klesajúcimi reálnymi mzdami, rastúcimi životnými nákladmi, a nepochybne aj vplyvom zväčšujúcej sa príjmovej polarizácie, sú hlavnými príčinami zmenšovania strednej vrstvy obyvateľstva v USA. Ako sa uvádza v PEW (2016), tradičná stredná vrstva prestala v USA tvoriť väčšinu spoločnosti. Pritom ešte v roku 1971 sme do nej mohli zaradiť 61 % obyvateľov USA, ktorí disponovali so 62 % všetkých príjmov. V roku 2015 klesol podiel strednej vrstvy pod 50 %, rovnako ako klesol aj jej podiel na príjmoch (43 %). Zároveň sa zvýšil podiel nižších príjmových skupín z 25 % na 29 % zo všetkých obyvateľov (táto skupina má 9 % podiel na príjmoch). Na druhej strane, zastúpenie vyššej príjmovej skupiny narástlo zo 14 % v roku 1971 na 21 % v roku 2015, pričom táto skupina sústredovala až 49 % celkových príjmov, čo je o 20 % viac ako v roku 1971²⁵ (PEW, 2016). Rozsiahla erózia strednej vrstvy obyvateľstva sa deje v nadväznosti na klesajúce príjmy domácností, keď medián reálneho príjmu domácností klesol na úroveň porovnateľnú s rokom 1996. Medián reálneho príjmu domácností bol v roku 2014 o 6,5 % nižší ako v roku 2007, čo dokumentuje skutočnosť, že ekonomika USA sa v tomto smere ešte stále nespamätala z negatívnych dôsledkov Veľkej recesie.

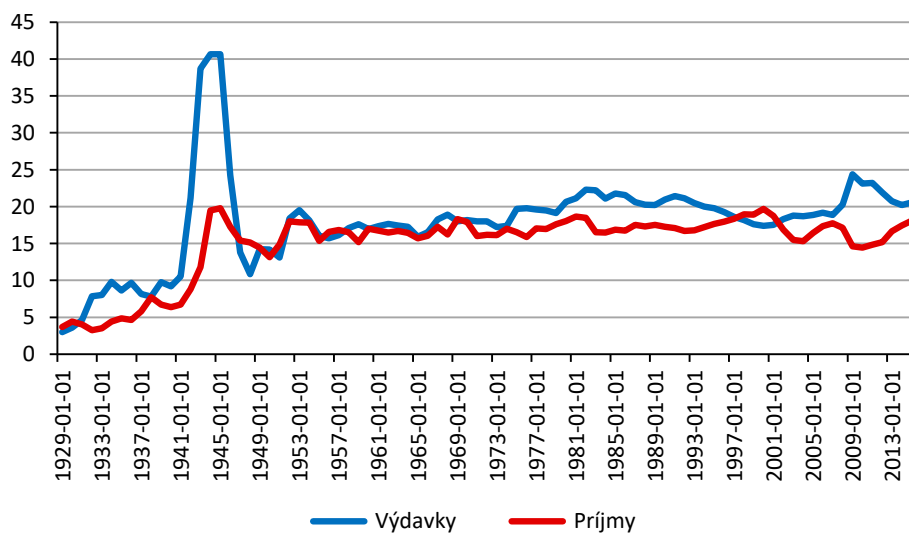
²⁵ Domácnosti so strednými príjmami zarábajú od dvoch tretín po dvojnásobok mediánu príjmov všetkých domácností (v roku 2014 to bolo v rozmedzí 42 000 – 125 000 USD), domácnosti s nižšími príjmami zarábajú menej ako dve tretiny mediánu príjmu a domácnosti s vyššími príjmami zarábajú viac, ako je dvojnásobok mediánu príjmu.

Fiškálna a monetárna politika

Podobne ako v EÚ aj v USA je stav verejných financií poznačený Veľkou recesiou (2007 – 2009) a fiškálnou reakciou na ňu. Príjmové a výdavkové opatrenia na federálnej úrovni namierené na zmiernenie negatívnych dôsledkov krízy viedli k bezprecedentnému nárastu rozpočtových deficitov. Išlo predovšetkým o rôzne daňové úľavy, ktoré príjmy do rozpočtu výrazne znížili. V roku 2013 boli však niektoré z výnimiek a úľav pre bohatých zrušené, čo viedlo k tomu, že príjmy federálneho rozpočtu sa vrátili späť na svoj dlhodobý priemer (graf 4.4). Zároveň sa pod stav verejných financií podpisuje demografický trend a expanzia sociálnych transferov, čo bude negatívne ovplyvňovať bilanciu rozpočtu predovšetkým v dlhodobom horizonte. Varovaním do budúcnosti je ale fakt, že výdavky federálneho rozpočtu boli za posledných štyridsať rokov po väčšinu času nad úrovňou príjmov.

G r a f 4.4

Príjmy a výdavky federálneho rozpočtu (v % HDP, 1929 – 2015)

Prameň: FRED (2016).

Určité známky zlepšenia v tomto smere naznačili len deväťdesiate roky minulého storočia, keď sa podiel výdavkov federálneho rozpočtu na HDP znížil. Tento trend sa ale v prvej dekáde nového milénia obrátil – príjmy do rozpočtu začali klesať a výdavky rásť. Podiel výdavkov na HDP dosiahol potom v roku 2009 svoje vôbec najvyššie hodnoty po druhej svetovej vojne (24,4 % HDP). Napriek tomu, že sa odvtedy znížili, stále zostávajú na hodnotách vyšších ako zvyčajne.²⁶ Martin (2016) v tomto smere uvádza, že výdavky by sa mali v nasledujúcej dekáde ďalej pozvoľne zvyšovať. Priestor na to určite existuje, keďže konsolidáciou rozpočtu sa podarilo znížiť deficit z 9,75 % HDP v roku 2009 na 2,5 % HDP v roku 2015. Potrebe väčšej fiškálnej angažovanosti štátu nahráva aj nižšia produktivita, nižší potenciálny rast, ako aj väčšia príjmová polarizácia v krajine.

Na strane príjmov rozpočtu je situácia tiež poznačená recesiami (2001, 2007) a ich vplyvom na reálnu ekonomiku. No dynamiku rozpočtových príjmov ešte pred Veľkou recesiou negatívne poznačilo zníženie potenciálneho rastu. Ak sa pozrieme bližšie na štruktúru príjmov federálneho rozpočtu, ukazuje sa tu minimálne jeden zaujímavý paradox. Ekonomika USA vytvára pracovné miesta rekordným spôsobom. Podľa predbežných údajov bolo v júli 2016 vytvorených 255 000 tisíc pracovných pozícií, čo je podstatne viac ako dlhodobý priemer za 12 mesiacov na úrovni 190 000 pracovných miest. Podľa BLS by malo byť počas fiškálneho roka 2016 (končí sa v októbri) vytvorených v ekonomike USA celkovo až 1,66 mil. nových pracovných miest (BLS, 2016c). Za daných okolností by sme mohli reálne očakávať, že príjmy z daní fyzických osôb porastú rýchlejšie a budú výraznejšie prispievať k znižovaniu deficitu federálneho rozpočtu. Nie je to však tak. Federálna daň FUTA (*Federal Unemployment Tax Act*) je daň,²⁷ z ktorej sa vypláca podpora v nezamestnanosti a vo výške 6 % je uvalená na prvých 7 000 USD zarobených každým zamestnaným Američanom. Rozpočtové

²⁶ To je úrovni vyššej ako 20 % HDP.

²⁷ Poistenie v nezamestnanosti.

príjmy, ktoré z tejto dane plynú, majú od roku 2012 klesajúcu tendenciu (Pento, 2016). Paradoxne, aj napriek rastúcej ekonomike a zvyšujúcej sa zamestnanosti. Vysvetlením môže byť charakter nových pracovných miest, ktoré v ekonomike vznikajú.

Ako uvádzame v predchádzajúcom texte, tvorba pracovných miest sa koncentruje takmer výlučne v sektore služieb, kde kombinácia čiastočných úväzkov a slabo platených pracovných miest na celý úväzok vedie k tomu, že na trhu práce je dopyt prevažne po nízkokvalifikovanej pracovnej sile a nové pracovné miesta sú tak relatívne slabo platené. Kvalita nových pracovných miest, ktoré vznikajú v USA po Veľkej recesii, je teda z tohto pohľadu relatívne slabá. Rast zamestnanosti tak v zmysle jej možných pozitívnych efektov smerom k životnej úrovni Američanov netreba preceňovať. Ak je kvalita novovytvorených pracovných miest taká slabá, mali by sme prehodnotiť predstavu o úspešnej expanzii a ozdravení trhu práce, navyše, keď klesajú príjmy do federálneho rozpočtu. Napokon, životné štandardy obyvateľov sa ani nemôžu zlepšovať, pokiaľ v ekonomike klesá produktivita.

Okrem domácností to spôsobuje problémy aj samotnému federálnemu rozpočtu. Kým v roku 2012 boli príjmy z dane FUTA na úrovni 66,6 mld. USD, počas nasledujúcich rokov stabilne klesali až na 51,8 mld. USD v roku 2015. Tento pokles nebol v žiadnom z uvedených rokov očakávaný (v plánovanom rozpočte) a je tak do veľkej miery prekvapením aj pre zodpovedné authority.²⁸ Neklesajú však len rozpočtové príjmy plynúce zo zdaňovania miezd, ale medziročne klesli o 12,8 % aj príjmy z daní právnických osôb (Pento, 2016). Congressional Budget Office (CBO) predpokladá, že rozpočtové príjmy by mali v nasledujúcej dekáde zostať stabilné, na úrovni okolo 18,1 % HDP. Projekcie tak pri pozvoľne rastúcich výdavkoch predpokladajú v najbližšom desaťročí rast deficitov federálneho rozpočtu, čo bude viesť k akumulácii väčšieho verejného dlhu. Ten by mal vzrásť až na úroveň 85,6 % HDP v roku 2026, čo je

²⁸ Podobne sa nedarí naplniť ani predstavy o príjmoch zo sociálneho poistenia, ktoré boli v roku 2015 tiež menšie, ako sa očakávalo.

pre USA z historického hľadiska nepochybne vysoká hodnota, avšak stále relatívne nízka v porovnaní s inými vyspelými ekonomikami. Ako odhaduje CBO, v rokoch 2017 – 2026 by mal byť deficit federálneho rozpočtu v priemere na úrovni okolo 3 % HDP, pričom sa očakáva, že v rokoch 2017 a 2018 by mal deficit klesnúť (Martin, 2016). V nasledujúcich rokoch tak budú podľa očakávaní rásť výdavky rýchlejšie ako príjmy, čo sa bude premietiť do pozvoľného rastu deficitov federálneho rozpočtu. S týmto vývojom bude korešpondovať aj vývoj verejného dlhu, ktorý sa bude tiež zvyšovať.

Pri pohľade na jednotlivé časti rozpočtu sa ukazuje, že zmeny vo veľkosti príjmov a výdavkov nie sú až také dramatické ako zmeny v ich samotnej štruktúre, čo sa týka predovšetkým výdavkov. Prudký nárast deficitu federálneho rozpočtu v roku 2009 nesúvisel len s bezprostredným vplyvom Veľkej recesie na príjmy, ale aj s potrebou navýšenia transferových platieb smerom do rozpočtov jednotlivých štátov a samospráv – rovnako negatívne zasiahnutých následkami Veľkej recesie. Na úrovni štátov a samospráv sa znížil podiel daní na príjmoch rozpočtov z úrovne 69 % v roku 1994 na úroveň 67,8 % v roku 2014. Súvisí to najmä s menším podielom majetkových daní a daní z príjmov právnických osôb. Tento výpadok nevykompenzoval ani väčší podiel daní z príjmov fyzických osôb, ktorý sa zvýšil z 15,8 % na 16,7 %. Na príjmoch samosprávnych rozpočtov sa tiež odrazil menší podiel sociálneho poistenia. Takýto vývoj na strane príjmov rozpočtov štátov a samospráv musel byť vo svetle požiadavky vyrovnaného rozpočtu, a najmä vo svetle zvýšených nárokov na výdavky vykompenzovaný nárastom transferových platieb z federálnej úrovne. Ich podiel na celkových príjmoch jednotlivých štátov a samospráv sa zvýšil z 21,8 % v roku 1994 na 28,4 % v roku 2014 (BLS, 2015b). Jednotlivé štáty USA sa tak aj vďaka federálnym transferom, ako aj obmedzeniu vlastnej spotreby dokázali lepšie vyrovnáť s potrebou väčších výdavkov v sociálnych oblastiach. Tento fakt dokumentuje veľký rozdiel medzi fungovaním fiškálnej a monetarnej únie v USA a v EMÚ, keďže EMÚ chýba silný pilier federálneho rozpočtu, ktorý by mohol prostredníctvom transferov účinne

kompenzovať výpadky príjmov na úrovni jednotlivých štátov a zmierňovať tak následky recesie na domácnosti aj firmy.

Na strane monetárnej politiky môžeme potvrdiť, že americká centrálna banka FED aktuálne uvažuje nad sprísnením menovej politiky a zvýšením úrokových mier, pričom argumentuje naplnením stanovených cieľov na úrovni požadovanej miery nezamestnanosti a inflácie. Ako sme však uviedli, napríklad situácia na trhu práce nemusí byť až tak priaznivá, ako sa na prvý pohľad môže zdať. Zvýšenie úrokových mier môže mať na ekonomickú aktivitu spomaľujúci efekt a môže tak, ako to bolo pri predchádzajúcich epizódach hospodárskych cyklov, prispieť k naštartovaniu recesie. Aj napriek tomu, že FED úrokovú mieru cieľovanú v rozmedzí 0,25 – 0,5 % udržiava nezmenenú, väčšina členov komisie FOMC sa domnieva, že stredná hodnota úrokovej miery by mala byť v roku 2016 cieľovaná v rozmedzí 0,62 – 0,87 % (FOMC, 2016b). Na nasledujúce roky 2017 a 2018 sa postupne zvyšuje počet členov komisie zodpovednej za cieľovanie úrokových mier, ktorí si myslia, že úrokové miery by mali byť vyššie.²⁹

Súčasná politika nízkych úrokových mier či prijaté opatrenia v oblasti finančného sektora, a konkrétne bánk, ktoré sú príliš veľké na to, aby mohli skrachovať, poukazujú na obmedzené možnosti centrálnej banky v smere podpory blahobytu celej spoločnosti. Ukazuje sa, že minimálne z pohľadu trhu práce a konkurencieschopnosti reálnej ekonomiky sú ako úrokové miery oveľa dôležitejšie iné parametre, na ktoré však politika FED-u nemá vplyv. Politika nízkych úrokových mier má, zdá sa, pozitívny efekt predovšetkým smerom k finančným trhom a bankám, ktoré už ale neplnia funkciu sprostredkovateľa tak ako kedysi, a uvoľnená monetárna politika sa tak namiesto podpory reálnej ekonomiky premieta do rastúcej financializácie ekonomiky (pri vznikaní nových bublín na trhoch s aktívami).

²⁹ V roku 2017 odhaduje väčšina členov stredné hodnoty v rozmedzí 1,37 – 1,87 %, v roku 2018 očakáva väčšina ďalší rast úrokov so strednou hodnotou v rozmedzí 2,12 – 2,87 %, pričom v dlhodobom horizonte by sa mali úrokové miery dostať cez hranicu 3 %.

4.2. Hospodársky vývoj Japonska a stratégia troch šípov

Expanzia hospodárskeho cyklu japonskej ekonomiky bola v roku 2015 negatívne ovplyvnená oslabením dopytu v Číne a v ďalších ázijských ekonomikách. Rozvíjajúce sa ekonomiky zaznamenali v roku 2015 najslabšiu expanziu za posledné tri roky, keď sa ich medziročný rast HDP znížil na 4 %, z úrovne 4,6 % v roku 2014. Medzinárodný menový fond (IMF, 2016g) vo svojej správe očakáva, že v rokoch 2016 a 2017 by malo postupne dôjsť k návratu dynamiky rastu na predchádzajúcu úroveň z roka 2014.

Medzinárodný menový fond vo všeobecnosti predpokladá, že medziročný rast HDP by mal byť v roku 2016 okolo 0,5 %, čo je na úrovni z roka 2015 (IMF, 2016g). Dôvodom na relatívny optimizmus je očakávaný rast reálnych miezd, ktorý by mal podporiť spotrebiteľské výdavky. To by mohlo naštartovať súkromnú spotrebu, ktorá v druhom kvartáli 2014 prudko klesla, aby potom začala stagnovať a v roku 2015 striedala mesiace mierneho rastu s poklesom. Prekážkou silnejšej expanzie domácej súkromnej spotreby ale môže byť naplánované zvýšenie spotrebnej dane v apríli 2017. Na ilustráciu možných dôsledkov uvádzame, že prvé zvýšenie spotrebnej dane viedlo v druhom kvartáli 2014 k medziročnému prepadu HDP o 7,2 %.

Pozitívny vplyv rastu miezd tak môže mať obmedzené trvanie a rast HDP by sa mohol po druhom štvrtroku 2017 opätovne oslabiť. Predtým by sme ale mali byť v roku 2016 a na začiatku roka 2017 svedkami nárastu dopytu v dôsledku predzásobenia spotrebiteľov. Rast spotrebnej dane by tak popri negatívnom vplyve mohol priniesť aj pozitíva, napríklad tiež smerom k oslabeniu deflačných tlakov a priblíženia sa k želanému inflačnému cieľu na úrovni 2 %, k čomu by mohlo v budúcnosti prispieť aj zastavenie či obrátenie trendu klesajúcich cien ropy a plynu na svetových trhoch. Vzhľadom na urgentnú potrebu štrukturálnych reforiem je zvýšenie spotrebnej dane v Japonsku takmer isté.

Ako vo svojej publikácii uvádza OECD, v priebehu dvoch dekád pomalého rastu a pretrvávajúcej deflácie klesol životný štandard

Japoncov pod priemer krajín OECD (OECD, 2015a). Zadlženie vlády dosiahlo nový rekord na úrovni 230 % HDP, čo je dôsledok nahromadených deficitov spôsobených rastúcimi sociálnymi výdavkami a neadekvátnymi príjmami rozpočtu.³⁰

Aktuálny vývoj jednotlivých komponentov HDP je zachytený v nasledujúcej tabuľke.

T a b u ľ k a 4.4

Aktuálny vývoj HDP (trilióny JPY, rast v %)

	2015				2016
	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1
HDP, b. c.	124,6	124,3	125,3	125,1	125,8
Spotreba ¹	73,4	72,9	73,3	72,7	72,8
Vláda ²	25,4	25,4	25,4	25,6	25,8
Fixný kapitál	27,0	27,1	27,1	27,1	26,7
Zásoby ³	0,3	0,6	0,5	0,3	0,3
Export	23,0	22,0	22,5	21,8	21,1
Import	24,5	23,7	23,6	22,4	20,8
HDP rast ⁴	1,28	-0,42	0,42	-0,44	0,46
Deflátor HDP ⁵	99,8	100,1	100,4	100,7	100,8

¹ Konečná spotreba, súkromné výdavky.

² Konečná spotreba vlády.

³ Zmena zásob.

⁴ Rast HDP v %.

⁵ Deflátor 2010 = 100.

Prameň: OECD (2016b).

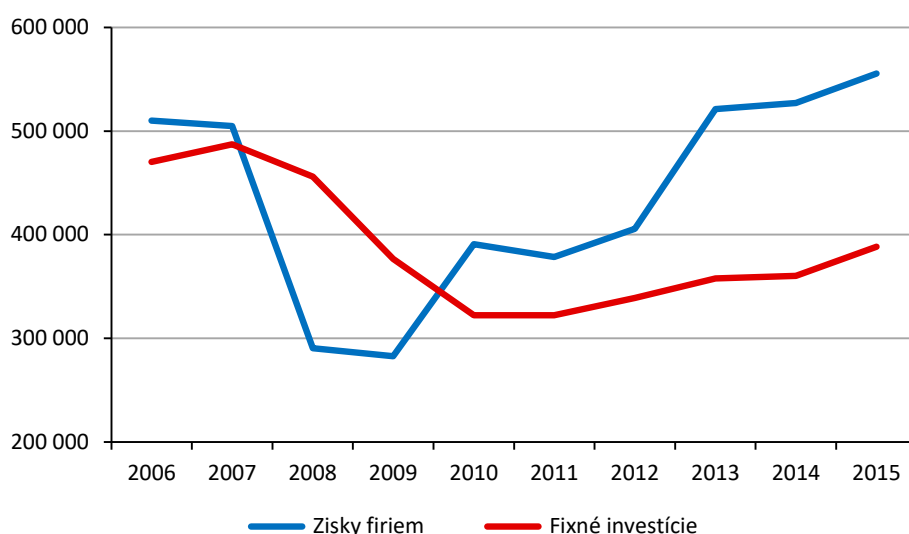
Hospodársky rast Japonska vykazoval po roku 2012 známky oslabovania a v roku 2014 sa ekonomika prepadla do recesie. Náznaky rozkolísanej konjunktúry boli zrejme aj v roku 2015, keď sme boli v druhom a štvrtom kvartáli svedkami záporného rastu HDP. Dôvodom boli predovšetkým slabé výdavky spotrebiteľov, stagnujúce investície firiem, ako aj slabší export. Výdavky nepripraviajú k rastu ekonomickej aktivity tak, ako by sme mohli pri záporných úrokových mierach očakávať. Tvorba fixného kapitálu bola síce v roku 2015 vyššia ako pred rokom, avšak v prvom kvartáli 2016 nezaznamenala ani zďaleka taký veľký skok, ako by sme

³⁰ Neadekvátne príjmy ako dôsledok slabej ekonomickej aktivity a zle nastaveného systému daní – hlavne úrovne spotrebných daní.

mohli po zavedení záporných úrokov očekávat. Japonské firmy tak zostávají vo vzťahu k novým investičným rozhodnutiam a aktivitám pomerne opatrné. A to aj napriek tomu, že dosahujú rekordne vysoké zisky. Tento rozporuplný vývoj je znázornený na nasledujúcom grafe.

G r a f 4.5

Fixné investície a zisky firiem (v mil. JPY)

Prameň: BOJ (2016).

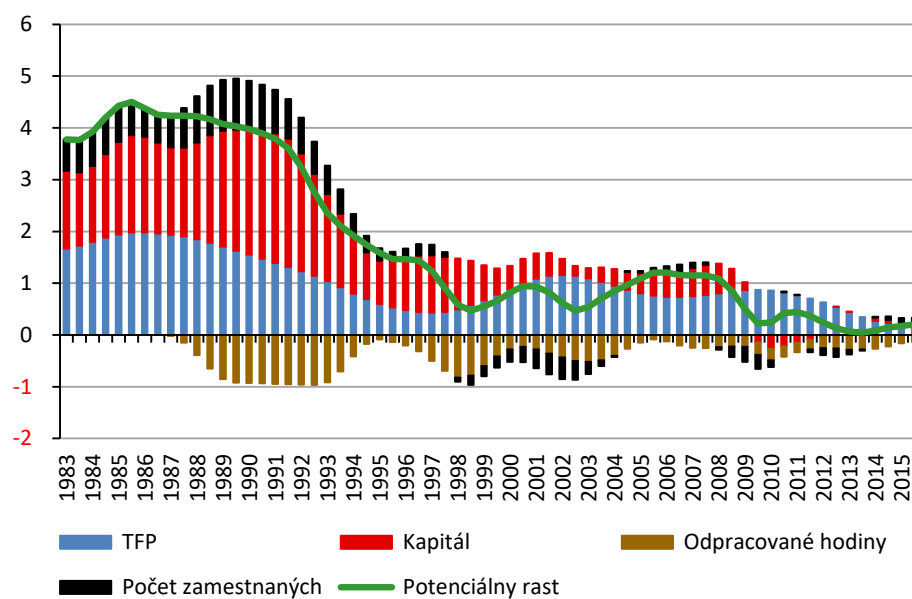
Investície firiem zostávajú relatívne nízke hlavne preto, lebo kľúčovým faktorom ich aktuálneho vývoja je zlepšovanie v ukazovateli *terms of trade*, a nie nárast objemov predaja. Ako uvádzajú Kato a Kawamoto (2016), rast ziskov firiem spôsobený zmenami v cenách³¹ nemá na ich investičné rozhodovanie v krátkodobom a strednodobom horizonte žiaden významnejší vplyv. Firmy vplyv tohto faktora vyhodnocujú opatrne, pretože na rozdiel od rastu ziskov v dôsledku väčšieho predaja môže ísť o dočasný stav s krátkym trvaním. A to sa negatívne podpisuje pod investičnú aktivitu firiem v krátkodobom a strednodobom horizonte. Môžeme

³¹ To znamená zlepšenie ukazovateľa *terms of trade*.

konštatovať, že japonské firmy sa správajú opatrne, s vedomím toho, že prebiehajúca expanzia nemusí viesť k vyššiemu potenciálnemu rastu. Preto firmy nevidia dôvod na rozširovanie svojich existujúcich výrobných kapacít, t. j. investície. Situáciu ohľadom vývoja potenciálneho rastu ale v Japonsku komplikuje viacero faktorov.

G r a f 4.6

Potenciálny rast (v %, roky 1983 – 2015)

Poznámka: TFP – Total Factor Productivity.

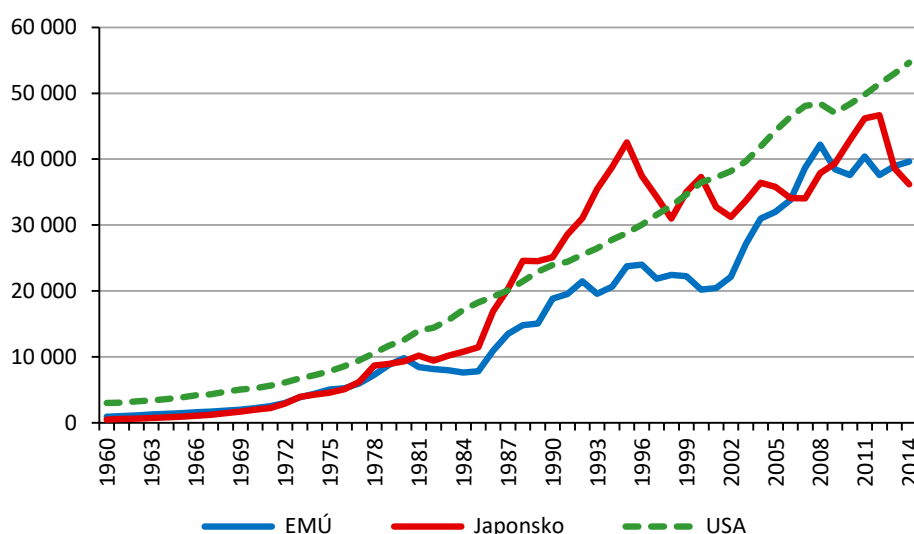
Prameň: OECD (2015a).

Ako je zrejmé z grafu 4.6, expanzia japonskej ekonomiky sa oproti minulosti vôbec nemôže opierať o taký robustný trh práce a tvorbu fixného kapitálu, ako to bolo v minulosti. Zvýšenie potenciálneho rastu, ktorý klesol z viac ako 3 % tempa v deväťdesiatych rokoch na približne 0,75 % v roku 2014, bude preto vyžadovať dôsledné štrukturálne reformy. Dôležité bude najmä zvýšiť rast reálneho HDP, ktorého tempo rastu v posledných dekádach výrazne pokrívá. Ako je zrejmé, významným faktorom podporujúcim vyšší potenciálny rast môže byť aj spomalenie, alebo zvrátenie

trendu úbytku pracovnej sily. Empirické skúsenosti nám ukazujú, že rýchlá expanzia HDP v osemdesiatych rokoch a v prvej polovici deväťdesiatych rokov bola neudržateľná a z porovnania na grafe 4.7 je zrejmé, že životná úroveň Japoncov za posledných 20 rokov stagnuje.

G r a f 4.7

HDP per capita (USD, b. c., 1960 – 2014)

Prameň: OECD (2015a).

Pozoruhodný je predovšetkým výrazný prepád a zaostávanie po roku 2012, čím sa japonská ekonomika v produkcii na jedného obyvateľa vrátila na úroveň z polovice deväťdesiatych rokov minulého storočia. K podobnej stagnácii síce dochádza aj v EMÚ, alebo v ekonomikách OECD všeobecne, avšak až pod vplyvom Veľkej recesie. Zo znázorneného porovnania je zrejmé, ako sa prehľbuje rozdiel medzi Japonskom, EMÚ a USA. Ešte horšie oproti minulosti vychádza porovnanie hodnôt indexu spotrebiteľských výdavkov. Ten sa po stagnácii v deväťdesiatych rokoch minulého storočia a dlhodobom poklese (1997 – 2015) dostal dokonca až na úroveň z prvej polovice osemdesiatych rokov minulého storočia.

Pochopiteľne, táto zmena v životnej úrovni³² Japoncov je dôsledkom spomalenia hospodárskeho rastu počas posledných dvoch dekád. Oslabený hospodársky rast sa navyše podpísal aj pod fiškálne problémy Japonska. Rastúce nároky na výdavky rozpočtu, či už z dôvodu potrieb starnúceho obyvateľstva alebo z dôvodu častých fiškálnych stimulov, musela japonská vláda uspokojovať prostredníctvom pôžičiek, čo rekordne zvýšilo úroveň verejného dlhu. K zhoršovaniu verejných financií prispela aj pretrvávajúca deflácia³³ a prírodné katastrofy, predovšetkým veľké zemetrasenie v roku 2011.

Program reforiem – stratégia troch šípov

Na ekonomickú stagnáciu a zhoršovanie životnej úrovne musela japonská vláda reagovať, a preto v roku 2013 prijala novú rozvojovú stratégiu nazvanú *tri šípy*. Táto stratégia má podobu expanzívnej monetárnej politiky, flexibilnej fiškálnej politiky a všeobecnej podpory hospodárskeho rastu prostredníctvom štrukturálnych reforiem. Kvantitatívne uvoľnenie japonskej centrálnej banky je dopĺňané veľkými fiškálnymi stimulmi,³⁴ pričom sa veľa očakáva najmä od revitalizačnej stratégie (štrukturálnych reforiem). Výsledná kombinácia efektov by mala podporiť súkromné investície a spotrebu, predovšetkým však skončiť s dekády trvajúcou deflačnou psychológiou tlmiacou ekonomický potenciál Japonska. Súčasťou stratégie sú preto aj kvantifikovateľné ciele, ako 2 % miera inflácie, dosiahnutie vyrovnaného rozpočtu či reálneho rastu 2 % za rok.³⁵

V súvislosti s plnením stanovených cieľov musíme konštatovať, že priemerný rast reálneho HDP bol v období medzi prvým

³² Japonsko sa z úrovne HDP na obyvateľa prevyšujúcej ostatné vyspelé ekonomiky dostalo na úroveň pod priemerom krajín OECD.

³³ Tým ako znížila nominálny HDP a spomalila rast *outputu*.

³⁴ Posledný z nich bol oznámený začiatkom augusta 2016 a má do ekonomiky postupne priniesť 276 mld. USD.

³⁵ Ciele chce vláda splniť do roku 2022.

kvartálom 2013 a prvým kvartálom 2016 na úrovni 0,2 % za rok. Požadované navýšenie tempa rastu teda predstavuje dodatočných 1,8 % rastu. Dosiahnuť takéto hodnoty nemusí byť vôbec jednoduché, pretože situáciu môžu skomplikovať rôzne očakávané aj neočakávané udalosti. Vývoj HDP na istý čas skomplikovalo napríklad zvýšenie spotrebnej dane v apríli 2014, ktoré sa aj napriek tomu, že bolo očakávané, premietlo do prudkého spomalenia tempa rastu HDP. V roku 2015 sa už ale objavili náznaky silnejúcej ekonomickej aktivity a mierne vyššieho hospodárskeho rastu. Zdá sa teda, že politika „troch šípov“ pozvoľna prináša výsledky.

Ako sa však ukazuje, monetárna a fiškálna politika (prvý a druhý šíp stratégie) majú svoje limity a na dosiahnutie stanovených cieľov bude potrebné zrealizovať rozsiahle štrukturálne reformy. Navyše, monetárnu a fiškálnu expanziu nie je možné realizovať donekonečna. Svoje opodstatnenie majú v krátkodobom a strednodobom horizonte, kde je v súčasnosti možné pozorovať ich pozitívne efekty. Na efekty samotných štrukturálnych reforiem si ale bude musieť Japonsko počkať dlhší čas.

Stanovený cieľ vyrovnaného rozpočtu do roku 2020 zostáva vládnu prioritou. Je to jediný spôsob, ako zvrátiť trend rastúceho verejného dlhu, ktorý sa v roku 2015 dostal na rekordnú úroveň 230 % HDP. Z hľadiska fiškálnej politiky je prioritou zníženie vysokého verejného dlhu a s tým súvisiacich úrokových platieb potrebných na jeho obsluhu (24,3 % HDP v roku 2015).³⁶ Tieto prostriedky potom chýbajú v ďalších rozpočtových kapitolách, ako sú napríklad sociálne výdavky (17,9 % HDP), výdavky na zdravotníctvo a dlhodobú starostlivosť (14,8 % HDP), alebo transfery pre lokálne vlády (16,1 % HDP) (OECD, 2015a). Takáto štruktúra jednoznačne nevyhovuje budúcim potrebám starnúceho obyvateľstva a podiely v segmentoch sociálnych a zdravotných výdavkov sa budú musieť v nasledujúcich rokoch navýšiť. Konsolidácia verejných

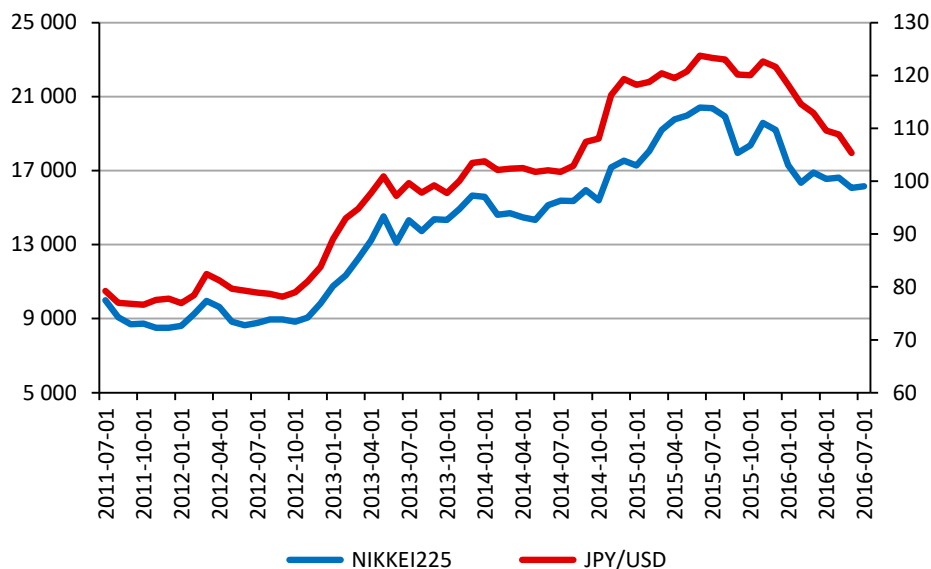
³⁶ Negatívny vplyv vysokého verejného dlhu je nateraz limitovaný nízkymi dlhodobými úrokovými mierami (nákladmi na obsluhu), čo však zároveň poukazuje na riziká, pretože rast úrokových mier by mohol už aj tak veľké bremeno dlhu spraviť neudržateľným.

financií a navrátenie dôvery v udržateľnosť rozpočtu si ale bude vyžadovať zrýchlenie hospodárskeho rastu a rozsiahle štrukturálne reformy, ktoré sa v Japonsku dlhodobo odkladajú.

Japonská centrálna banka (BOJ) sa v januári 2016 rozhodla posunúť kvantitatívne uvoľňovanie ešte o fázu ďalej a po vzore Európskej centrálnej banky adaptovala politiku záporných úrokových mier. Tento krok ale podobne ako v Európe viedol k zosilneniu deflačných tlakov, čo je zrejmé aj z nasledujúceho grafu.

G r a f 4.8

Akciový index NIKKEI 225 a výmenný kurz JPY/USD

Prameň: FRED (2016).

Od začiatku roka 2016 sa výmenný kurz jenu prudko posilnil, a zároveň došlo k prepadu akciového trhu. Tento vývoj sa paralelne premietal do cenovej deflácie. V júni 2016 sme boli svedkami pokračovania strednodobého deflačného trendu, keď sme už štvrtý mesiac po sebe mohli sledovať zápornú infláciu – vôbec prvýkrát po troch rokoch. Môžeme preto s väčšou určitosťou konštatovať, že Japonskej centrálnej banke sa nedarí vytvoriť dlhodobo udržateľné inflačné prostredie. Isté náznaky toho, že by sa to mohlo

podariť, sme sledovali len v období medzi júnom 2013 a marcom 2015, keď sa medziročná zmena indexu CPI pohybovala v jednotlivých mesiacoch na priemernej úrovni okolo 2,1 %.

Súčasný vývoj je okrem politiky BOJ pravdepodobne (podobne ako inde vo svete) ovplyvnený aj poklesom cien energií, čo v kombinácii s apreciáciou jenu zvrátilo inflačné očakávania ekonomických subjektov. Výsledkom je prerušenie trendu pozvoľného rastu cien a posilnenie deflačných tlakov v strednodobom horizonte. Keď BOJ začiatkom roka 2015 zaviedla politiku negatívnych úrokových mier, mala v zásade dva hlavné ciele. Jednak chcela podporiť infláciu, jednak stimulovať investície a spotrebu. Zároveň týmto svojím krokom štátu uľahčila dlhovú službu, keďže výnosy z obligácií sa dostali do záporných hodnôt.

Cieľom politiky negatívnych úrokových mier je v podstate penalizovať komerčné banky za držanie nadmernej hotovosti a rezerv na účtoch centrálnej banky, pričom sa predpokladá, že táto penalizácia prinúti banky k tomu, aby hotovosť poskytlí na nové pôžičky v reálnej ekonomike. Ako nám však ukazujú empirické skúsenosti, tento predpoklad nemusí byť reálny. Banky a iní finanční sprostredkovatelia majú pri úverovej kríze (resp. kríze dopytu) tendenciu vyhľadávať bezpečnejšie obchody ako zvyčajne, a tak investujú prevažne do málo rizikových aktív, ako je napríklad vlastná mena (v prostredí deflácie držia hotovosť), štátne dlhopisy (aj za cenu záporných úrokov) či drahé kovy. Navyše sa snažia uvalené záporné úrokové miery prenášať na svojich klientov v podobe vyšších poplatkov za služby, alebo sprísnením úverových podmienok. Ciele politiky negatívnych úrokových mier sa tak nemusia naplniť.

Efekt politiky záporných úrokových mier je pre Japonsko horší aj vzhľadom na veľký objem kapitálu odchádzajúceho do zahraničia.³⁷ V rokoch 2013 – 2015 sa výrazne zvýšil podiel odlevu PZI

³⁷ A tak zatiaľ čo odlev PZI z Japonska do zahraničia predstavoval v roku 2015 objem 3,127 % HDP, porovnateľný s odlevom PZI z EÚ na úrovni 3,135 % HDP, v prípade USA to bolo len 1,795 % HDP a priemer za krajiny OECD predstavoval okolo 2,642 % HDP.

z Japonska na HDP, a to tak z hľadiska jeho predchádzajúceho vývoja, ako aj z hľadiska medzinárodného porovnania. Negatívne úrokové miery v Európe, kolaps cien akcií, krátenie štátnych výdavkov, zvyšovanie daní, pokles cien štátnych dlhopisov, a napokon aj klesajúca výkonnosť zahraničných ekonomík však aktuálne vedú k tomu, že japonské ekonomické subjekty sťahujú kapitál naspäť domov. No tu aj v dôsledku politiky BOJ prakticky nemajú možnosti, ako výnosne investovať. Politika kvantitatívneho uvoľnenia a záporných úrokových mier tak naráža na svoje limity.

Japonská centrálna banka ale vyhlásila (BOJ, 2016), že v tejto svojej politike vytrvá, až pokiaľ sa nedosiahne cieľ cenovej stability na úrovni 2 % inflácie. Vo svetle aktuálnych udalostí a obáv z vývoja globálnej ekonomiky (brexit, spomalenie rozvíjajúcich sa ekonomík a neistý vývoj v zahraničí) sa dokonca rozhodla politiku kvantitatívneho uvoľňovania prehĺbiť a bude nakupovať ešte viac aktív (rozširovať svoju menovú bázu) ako doteraz.

Štrukturálne reformy a postavenie domácností

Vo vzťahu k tretiemu „šípu“ a podobe štrukturálnych reforiem treba povedať, že ide o najťažšie aplikovateľnú časť stratégie, pretože Japonsko systémové reformy – najmä tie na trhu práce – veľmi dlhý čas odkladalo. Krajina sa v mnohom drží tradícií a zvykov a je tak pozadu v prijímaní progresívnych reforiem, ktoré už iné vyspelé ekonomiky majú dávno za sebou. Máme tu na mysli napríklad lepšie uplatnenie žien na trhu práce, väčšie zapojenie migrantov do spoločnosti, alebo napríklad zlepšenie podmienok na prílev priamych zahraničných investícií.³⁸ Na slabšiu dynamiku podnikateľského sektora poukazujú relatívne nízke počty novo-vzniknutých firiem, s čím priamo súvisí slabo rozvinutý segment rizikového kapitálu a financovania malých a stredných firiem (OECD, 2015a).

Pochopiteľne, ide o politicky citlivé oblasti, ktoré okrem trhu práce zasahujú aj segmenty poľnohospodárstva, zdravotníctva,

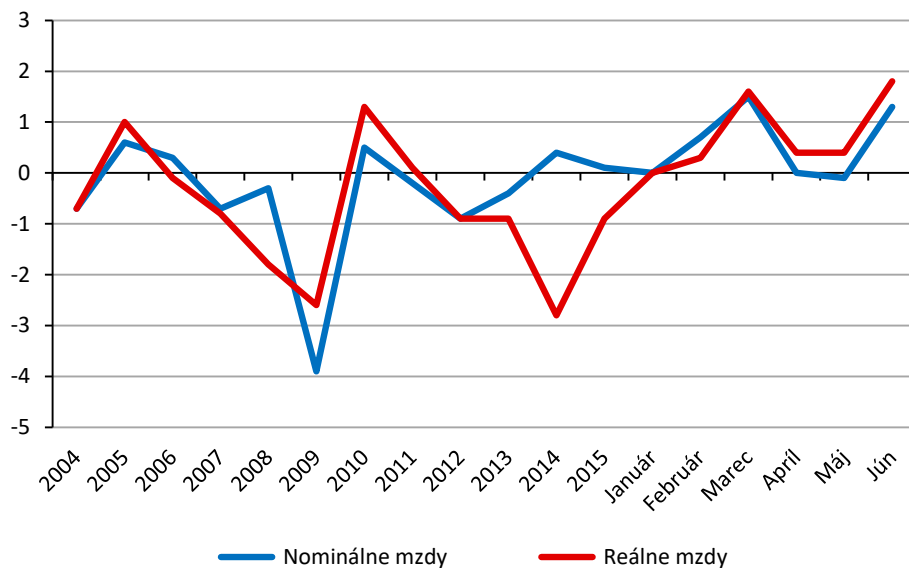
³⁸ Japonsko má najnižší podiel zahraničných investícií na HDP spomedzi krajín OECD.

imigračnú politiku, daňovú politiku, energetiku, ale aj spoločenskú a sociálnu oblasť. Na implementáciu reforiem japonská vláda zvolila systém špeciálnych ekonomických zón, v súvislosti s čím si stanovila niekoľko kľúčových reformných oblastí – strategických pilotných iniciatív, ktoré bude v rámci nich realizovať. Cieľom nie sú len samotné reformy, ale aj kultivácia regionálneho hospodárskeho prostredia a potenciálu, do akej miery sú tieto zóny rozmiestnené po celej krajine. V roku 2014 vláda napríklad vytvorila špeciálne ekonomické zóny v mestách Yabu (centrum pre reformu poľnohospodárstva), Kansai (centrum pre inovácie v zdravotníctve), Fukuoka (centrum pre reformu trhu práce), Okinawa (centrum pre turizmus), alebo Tokyo (centrum pre medzinárodný obchod a inovácie). V roku 2015 sa k tomu pridali ďalšie centrá pre reformu *start-ups*, vzdelávania či aktívnejšieho zapojenia žien do spoločnosti v mestách Sendai a Aichi. V roku 2016 vzniklo v meste Chiba centrum pre technológie budúcnosti a multikultúrne mestá, v meste Kitakyusyu zase centrum na riešenie problematiky starnúceho obyvateľstva a v meste Imabari centrum zamerané na využitie systému *big data* (JapanGov, 2016).

Ako konštatuje vo svojej publikácii OECD (OECD, 2015a), pre väčšiu dynamiku HDP bude kľúčový rast miezd. Naplneniu tohto scenára nahráva niekoľko faktorov. Firmy sa musia pri získavaní nových pracovníkov vyrovnávať s klesajúcim počtom produktívneho obyvateľstva. V prostredí nedostatku pracovnej sily sú potom nútené akceptovať aj vyššiu cenu práce, čo by sa malo prejaviť na raste reálnych miezd a následne pozitívne transformovať aj smerom k vyššej súkromnej spotrebe. Vývoj miezd je dôležitý nielen z pohľadu kúpnej sily a dopytu domácností, ale aj z pohľadu inflácie, pre ktorú je cena práce kľúčová. V tejto súvislosti je vážnym problémom diskrepancia medzi vývojom nominálnych a reálnych miezd, ktorá sa v rokoch 2013 – 2015 zväčšila. Najnovšie údaje z japonského Ministerstva práce ale naznačujú možné zlepšenie.

Graf 4.9

Vývoj nominálnych a reálnych miezd (medziročná zmena v %, 2004 – 2016)

Poznámka: Uvedené mesiace na časovej osi sú aktuálne údaje za rok 2016.

Prameň: Japan Ministry of Health (2016).

Pri pohľade na aktuálny vývoj nominálnych a reálnych miezd sa zdá, že japonskej ekonomike sa môže podariť zvýšiť inflačnú dynamiku, keďže v prvom a druhom štvrtroku 2016 zaznamenala vyššie tempo rastu reálnych miezd. Tomu, že by sa mohli reálne mzdy dostať na trajektóriu vyššieho rastu, nahráva nízka nezamestnanosť a fakt, že firmy dosahujú rekordné zisky.

Obavy však bude v smere ďalšej expanzie konjunktúry opätovne vzbudzovať odložené zvýšenie spotrebnej dane z 8 % na 10 %, ku ktorému má dôjsť v apríli 2017. Je pravdepodobné, že japonská ekonomika poznačená deflačnou psychológiou a nízkou flexibilitou nemusí toto zvýšenie dane zvládnuť, presne tak, ako to bolo v roku 2014, keď sa prepadla do recesie. Narastajú teda obavy, že tak ako už raz bolo zvýšenie spotrebnej dane odložené (z dôvodu nepriaznivého vývoja domáceho dopytu), môže sa tento krok v podobných súvislostiach zopakovať. Z tohto pohľadu je preto kľúčové,

aby sa nastúpený trend v raste miezd a inflácie z roka 2016 podarilo udržať aj v nasledujúcom období. Neistôt je však viac a nie sú skryté len v domácej ekonomike, ale aj na zahraničných trhoch.

Platobná bilancia a zahraničný obchod

To, že došlo k zmenám v zahraničných investíciách Japonska, dokumentujú aj štatistiky platobnej bilancie a portfóliových investícií. Prebytok na bežnom účte platobnej bilancie nám indikuje zvýšenie hodnoty čistých zahraničných aktív Japonska (aktíva mínus pasíva). V roku 2015 sa prebytok na bežnom účte platobnej bilancie zvýšil o viac ako 99 mld. USD, čo predstavuje najväčší medziročný nárast od roku 2000 (Jetro, 2016). Po trojročnom prepade sa tak zahraničná bilancia Japonska dostala opäť do prebytku, k čomu nepochybne prispela expanzia hospodárskeho rastu u obchodných partnerov v Ázii a Amerike, ako aj deprecia jenu. Oslabenie výmenného kurzu jenu vrcholiace v roku 2015 viedlo k veľkej akumulácii ziskov zo zahraničných investícií, navyše podporených rastom cien zahraničných aktív. To v kombinácii s rastom obchodného prebytku zásadne ovplyvnilo rekordnú bilanciu na bežnom účte platobnej bilancie. Treba poznamenať, že trend prílevu kapitálu do krajiny a rastúceho prebytku zahraničného obchodu pretrvával aj na začiatku roka 2016.

Z hľadiska zahraničného obchodu sú najdôležitejšími obchodnými partnermi Japonska ekonomiky z Ázie, ktorých podiel na japonskom exporte aj importe predstavuje viac ako 50 %. Preto je prirodzené, že hospodársky vývoj týchto ekonomík je pre konjunktúru Japonska rozhodujúci. V tomto smere Medzinárodný menový fond (IMF, 2016g) očakáva, že ázijské ekonomiky by mali aj naďalej zostať ťahúňom rastu svetového hospodárstva. Nie je prekvapením, že z ázijských ekonomík má najväčší podiel na zahraničnom obchode Japonska kontinentálna Čína, kam smeruje 16,6 % japonského exportu a odkiaľ prichádza viac ako štvrtina (26 %) japonského importu. Pokiaľ si ázijské ekonomiky, a predovšetkým Čína, udržia očakávané tempá hospodárskeho rastu nad 5 % ročne

a pokiaľ sa potvrdia očakávania ohľadom 2,5 % raste HDP v USA, kam smeruje až 20,9 % japonského exportu, môžeme predpokladať, že vonkajšie ekonomické vzťahy by mali expanziu japonskej ekonomiky podporiť.

* * *

Indikátory tempa rastu HDP, tvorby nových pracovných miest, alebo nezamestnanosti ukazujú ekonomiku USA v relatívne dobrom svetle a pri porovnaní s EMÚ, alebo Japonskom by sme mohli dokonca hovoriť o vynikajúcich výsledkoch. No skutočnosť pri bližšom pohľade nie je až taká priaznivá, ako to dokumentuje pokles strednej vrstvy obyvateľstva, ktorá vždy bola chrbticou ekonomiky USA. Situácia v ekonomike USA nevyzerá až tak dobre, pokiaľ sa pozrieme na reálne čísla. Nominálny HDP sa síce medziročne zvýšil o 2,4 %, avšak odhadovaná miera jadrovej inflácie na úrovni 2,2 % znamená, že ekonomika USA v poslednom roku reálne narástla len o 0,2 %.³⁹ Situáciu je preto potrebné hodnotiť opatrne, pretože ekonomika USA sa môže nachádzať bližšie k recesii, ako by sa mohlo na prvý pohľad zdať. Ako sa ukazuje, tradičná stredná vrstva prestala tvoriť väčšinu spoločnosti. Štatisticky vykazovaný hospodársky rast či stabilná situácia na trhu práce (nezamestnanosť na úrovniach pred krízou) sa vôbec neodrážajú na životnej úrovni, alebo výške príjmov väčšiny amerických domácností. Postavenie strednej vrstvy obyvateľstva je aj z toho dôvodu predmetom prebiehajúcej prezidentskej kampane. Mnohé vyspelé ekonomiky, vrátane USA, nevedia zvýšiť životné štandardy a ponúknuť možnosti na sociálnu mobilitu pre veľkú časť obyvateľstva. Ak sa aj po skončení Veľkej recesie podarilo naštartovať hospodársky rast, udialo sa tak bez toho, aby sa zlepšili životné podmienky väčšiny obyvateľstva. Pokiaľ by tento rastový model mal pokračovať, môže sa to premietnuť aj do politického systému, čo by

³⁹ Pokiaľ by bola miera inflácie nesprávne odhadnutá a bola by o málo vyššia, USA by mali záporný rast HDP.

mohlo negatívne poznačiť idey slobodného trhu a demokracie, tak ako to vidíme v USA počas prebiehajúcej prezidentskej kampane.

Pravdepodobne najväčším rizikom pre naplnenie cieľov japonskej vlády a centrálnej banky je pomalý hospodársky rast. To sa týka tak domácej ekonomiky, ako aj zahraničných trhov – predovšetkým pomalšieho rastu v Číne, neistoty ohľadom vývoja v EMÚ, alebo vplyvu prípadného sprísnenia monetárnej politiky v USA, čo by negatívne ovplyvnilo rastové vyhliadky najmä pre vysoko zadlžené krajiny a firmy. Pre Japonsko je bezprecedentne vysoký verejný dlh rizikom, pretože bremeno jeho splácania sa môže neúmerne zvýšiť po strate dôvery v jeho udržateľnosť a po raste dlhodobých úrokových mier. Prípadná recesia či finančná kríza vyvolaná neudržateľnosťou japonských verejných financií by mala vplyv aj na ázijskú a svetovú ekonomiku, hlavne vo svetle veľkého objemu zahraničných aktív, ktoré Japonsko vlastní.

II.

VÝVOJ EKONOMÍK KRAJÍN „RIC“

5. POSTUPNÉ ZNIŽOVANIE VYSOKÝCH TEMP RASTU ČÍNSKEJ EKONOMIKY

Čínska ekonomika patrí medzi tie, ktoré dlhodobo vykazujú vysokú dynamiku. Od roku 1991 miera rastu HDP prekračovala sedem percent. Za toto obdobie sa krajina stala výraznou súčasťou globálnej ekonomiky a vo svojich politikách musí stále viac reagovať na množstvo trhových i netrhových podnetov v domácom prostredí aj v zahraničí. V roku 2015 sa miera rastu HDP dostala tesne pod sedempercentnú hranicu a zvyšujú sa riziká, ktoré by mohli oslabovať hospodársky rast. Udržanie vysokej dynamiky ekonomického rastu je podmienkou realizácie ambiciózných projektov rozvoja čínskej spoločnosti.

Čínska centrálna banka pristúpila k oslabeniu kurzu jüanu, znamenala odlev kapitálu s priemetom do poklesu devízových rezerv. V štruktúre tvorby HDP je v porovnaní s hospodársky vyspelými krajinami vysoký podiel poľnohospodárstva a priemyslu. Váha služieb je nízka, ale postupne sa zvyšuje. Čínske firmy patria medzi najväčších svetových aktérov vo viacerých segmentoch. Pri výrobe ocele čínske firmy čelia antidopingovým opatreniam v USA a EÚ.

Zdrojom nerovnováhy je vysoký podiel investícií v štruktúre HDP a nízky podiel spotreby domácností. Orientácia na domácu spotrebu bude prinášať problémy v podobe tlaku na rast miezd, zvyšovania zadlžovania, vplyvov na životné prostredie a pod. Dôležitým aktérom rozvoja sa stávajú mestá a to sa odráža aj v stratégiách zameraných na urbanizáciu.

Významné je to, čo sa v krajine robí pre budúci rozvoj ekonomiky a spoločnosti. Základné smery politiky rozvoja sú formulované v päťročných plánoch. Dvanásty päťročný plán platil na obdobie 2011 – 2015. Obsahoval politické opatrenia na podporu domácej spotreby, zlepšenie životnej úrovne, rozvoj západných a centrálnych regiónov a ochranu životného prostredia. Rozvoj sa zameral

na sedem strategických odvetví, od ktorých sa očakával prínos pre spoločnosť a obyvateľstvo: úspora energie a ochrana životného prostredia, nová generácia informačných technológií, biotechnológie, výroba *high-tech* zariadení, energetika, nové materiály a vozidlá s čistou energiou. Riešenie ekologických, sociálnych a modernizačných výziev vytvára tlak na prípravu a realizáciu reforiem. Vyriešenie akútnych stabilizačných problémov nebude ľahké a vyžiada si dlhodobé cielené procesy zmien, ktoré už boli v minulosti naštartované, ale doteraz neboli v plnom rozsahu realizované tak, aby priniesli výrazné a dlhodobo udržateľné zmeny. Citlivý prístup k reformám sa prejavuje v tom, že najskôr sú čiastkové zmeny aplikované len v niektorých lokalitách a až po ich zhodnotení sa aplikujú v celej krajine.

Viacerí analytici už dlhší čas predpovedajú zhoršenie parametrov výkonnosti čínskej ekonomiky, ale tá zatiaľ nepodlieha zákonom globálnej ekonomiky a vývojových cyklov v miere, ktorá je bežná v štandardných trhovách ekonomikách. Neokonfuciánske princípy v čínskej spoločnosti sa opierajú o akceptovanie paternalistických princípov, akými sú napríklad pokora a pracovitosť či rešpektovanie danej spoločenskej hierarchie. Tie sa premietajú do celkového fungovania národnej ekonomiky (Baláž, 2015). Rozvoj krajiny je podmienený aj zahraničnopolitickým kontextom.

5.1. Hospodársky vývoj

Hrubý domáci produkt (HDP)⁴⁰ v roku 2015 vzrástol o 6,9 % a dosiahol hodnotu 10 770,7 mld. USD⁴¹ (graf 5.1). Z toho pridaná hodnota v primárnom sektore bola 968,7 mld. USD (rast 3,9 %), v sekundárnom sektore bola 4 365,5 mld. USD (rast 6,0 %) a v terciárnom sektore bola 5 436,5 mld. USD (rast 8,3 %). Podiel pridanej hodnoty primárneho sektora na HDP tvoril 9,0 %, sekundárneho

⁴⁰ Hrubý domáci produkt (HDP), pridaná hodnota a HDP na obyvateľa sú vykázané v b. c., kým ich miery rastu sú počítané v s. c. v jüanoch.

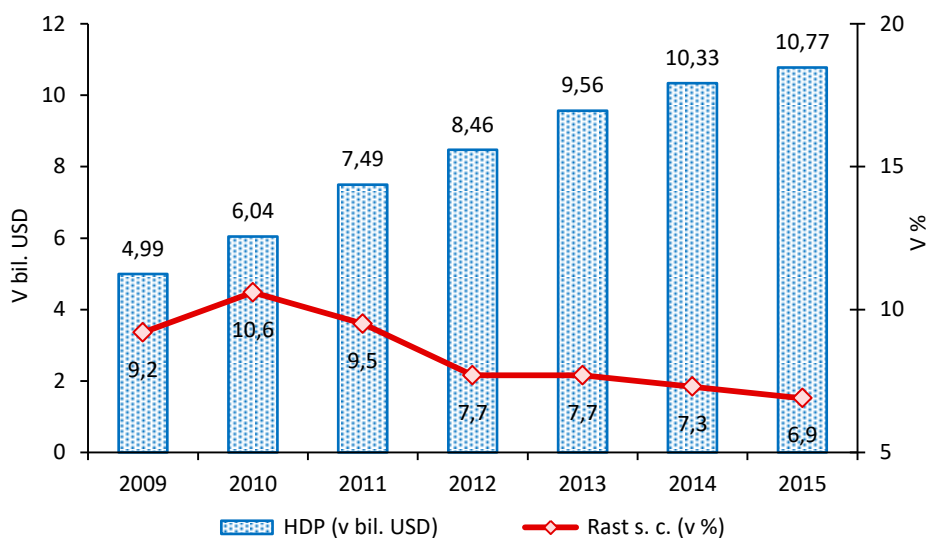
⁴¹ Prepočítané priemerným kurzom 6,2829 CNY/USD.

sektora 40,5 % a terciárneho sektora 50,5 %. Po prvýkrát podiel služieb prevýšil 50 % z HDP. Hrubý domáci produkt na obyvateľa bol 7 854,8 USD, čo predstavuje medziročný rast o 6,3 %.

Spotrebiteľské ceny v roku 2015 medziročne vzrástli o 1,4 %. Z toho ceny potravín vzrástli o 2,3 %. Ceny investícií do fixných aktív poklesli o 1,8 %. Ceny výrobcov poklesli o 5,2 % a nákupné ceny priemyselných tovarov klesli o 6,1 %. Inflácia v júli 2016 dosiahla medziročnú hodnotu 1,8 % a v troch mesiacoch po sebe došlo k medziročnému poklesu. Na miernu infláciu mala vplyv zmena cien potravín, ale napríklad cena bravčového mäsa v júli medziročne vzrástla o 16,1 %. Od januára 2016 dochádza pri výpočte cenového indexu k zmene porovnávacej základne. Čiastočne sa znížila váha podielu potravín a cenový index obsahuje viac produktov a služieb. Ide o logické vyústenie zmien v životnej úrovni obyvateľov.

G r a f 5.1

Hrubý domáci produkt a miera rastu v s. c. za obdobie 2009 – 2015 (v bil. USD, %)

Poznámka: Miera rastu je počítaná z HDP vyjadrenom v jüanoch.

Prameň: NBSC (2016); vlastné výpočty.

Celková pridaná hodnota v priemyselnom sektore bola 3 644,4 mld. USD (rast o 5,9 %). Podľa typu vlastníctva, pridaná hodnota štátnych holdingových firiem vzrástla o 1,4 %, v kolektívnych podnikoch sa zvýšila o 1,2 %, v akciových spoločnostiach o 7,3 %, v podnikoch vlastnených zahraničnými investormi a investormi z Hongkongu, Macaa a Taiwanu vzrástla o 3,7 % a v súkromných podnikoch o 8,6 %. Z hľadiska sektorov vzrástla pridaná hodnota v prípade spracovateľského priemyslu o 7,0 %, pridaná hodnota ťažobného priemyslu vzrástla o 2,7 % a v odvetví výroby a dodávky elektrickej energie, tepla, plynu a vody vzrástla o 1,4 %.

Zisk priemyselných podnikov klesol o 2,3 % a dosiahol 1 011,5 mld. USD. Z celkovej hodnoty predstavoval zisk štátnych holdingových podnikov 174,2 mld. USD (pokles o 21,9 %), zisk kolektívnych podnikov bol 8,1 mld. USD (pokles o 2,7 %), zisk akciových spoločností 684,1 mld. USD (pokles o 1,7 %) a zisk podnikov so zahraničnými investormi a investormi z Hongkongu, Macaa a Taiwanu bol 250,3 mld. USD (pokles o 1,5 %). Rast zisku o 3,7 % bol zaznamenaný v skupine súkromných podnikov a ich zisk dosiahol 369,6 mld. USD.

V roku 2015 bola pridaná hodnota podnikov v stavebníctve 739,4 mld. USD (rast o 6,8 %). Zisky realizované stavebnými podnikmi dosiahli 103,6 mld. USD (rast o 1,6 %), z toho zisk štátnych holdingových podnikov bol 26,7 mld. USD (rast o 6,0 %).

Celkový maloobchodný predaj spotrebného tovaru dosiahol 4 789,7 mld. USD (rast 10,6 %). Maloobchodný predaj spotrebného tovaru v mestských oblastiach dosiahol hodnotu 4 122,3 mld. USD (rast o 10,5 %) a vo vidieckych oblastiach dosiahol 667,4 mld. USD (rast o 11,8 %). Porovnanie hodnoty predajov v mestských a vidieckych oblastiach dokladá výraznú ekonomickú silu mestských oblastí. Postupujúca urbanizácia generuje nové aktivity a je príležitosťou pre hospodársky rast.

Zámery posilňovať kreatívny priemysel sa môžu opierať o kultúrnu rozmanitosť krajiny a o vysokú početnosť potenciálnych zákazníkov. Pridaná hodnota kreatívneho priemyslu v Pekingu

vzrástla z 27,1 mld. USD v roku 2010 na 48,9 mld. USD v roku 2015. Cieľom je do roku 2020 dosiahnuť 15 % podiel na lokálnom HDP.

Hodnotenie podľa Globálneho indexu kreativity (GCI) radí Čínu na 62. miesto zo 139 krajín. V GCI sa spájajú pohľady na technológiu, talent a toleranciu.⁴² Hodnotenie kreativity v Číne je znížené horším hodnotením tolerancie voči homosexuálom. Tolerancia pôsobí na ekonomický vývoj tým, že pomáha vytvárať široký kontext pre technologické inovácie a príležitosti pre talenty (Florida – Melander – King, 2016).

Medzinárodné porovnanie ukazuje, že prednosťami Číny sú formálne vzdelávanie i firemné tréningy. Mnoho študentov študuje v zahraničí a Čína je atraktívna pre návrat talentovaných ľudí. Politika zameraná na prilákanie úspešných Číňanov zo zahraničia prispieje ku skvalitneniu prostredia pre talentovaných ľudí. Získavanie skúseností z globalizovaného prostredia posilňuje konkurencieschopnosť čínskych subjektov. Kvalita ľudského kapitálu sa prenáša do inovácií a vývozu s vysokou pridanou hodnotou. Slabou stránkou je nízka početnosť prisťahovalcov a vzťah k nim. Využívanie sociálnych a profesionálnych sietí je nízke. Kriticky je hodnotená sloboda prejavu. Pri hodnotení talentov je Čína na 48. pozícii medzi 109 krajinami (INSEAD, 2015). Porovnávanie krajín nie je jednoznačné vzhľadom na rozmanitosť systémov, odlišný stupeň hospodárskeho rozvoja či odlišnosť v kultúre. Otvorenosť a tolerancia sa odrážajú v ďalších smeroch, ako sú rozmanitosť menšín, rozdielnosť v kultúre, rešpekt k spoločnosti umelcov atď. (Zhang – Kloudová, 2009).

Internet bude motorom budúceho rastu čínskej ekonomiky a tento potenciál chce využiť firma Dell,⁴³ ktorá pokračuje v expanzii na čínskom trhu. Čína je pre firmu Dell druhým najväčším trhom. Strategickým princípom spoločnosti Dell China je: „V Číne,

⁴² *Globálny index kreativity* obsahuje dve miery tolerancie – otvorenosť voči etnickým a náboženským menšinám a otvorenosť voči homosexuálom.

⁴³ Firma Dell je tretím najväčším výrobcom osobných počítačov na svete za čínskym Lenovo Group a americkým Hewlett-Packard.

pre Čínu“. Dell plánuje v Číne v období 2016 – 2020 investovať 125 mld. USD (Etrend, 2015c).

Podľa hodnotenia Svetovej banky sa podmienky na podnikanie v Číne príliš nemenia. Pri porovnávaní 189 ekonomík sveta je Čína na 84. mieste (The World Bank, 2016a). Najväčším negatívom je proces získavania stavebného povolenia. Ďalšie nepriaznivé hodnotenia sa vzťahujú na začiatok podnikania, ochranu minoritných akcionárov a platenie daní. Pozitívne je hodnotené vymáhanie plnenia zmlúv. Stratégia *Made in China 2025* a trojročný akčný plán na zvýšenie konkurencieschopnosti priemyslu poukazujú na cieľavedomé budovanie pozície čínskych firiem.

Čínsky investičný a finančný systém by mal byť reorganizovaný v snahe o zaistenie stabilného hospodárskeho rastu, prispôsobenie ekonomickej štruktúry a zlepšenie podmienok života ľudí. Nová smernica načrtávajúca tieto reformné opatrenia bola vydaná Ústredným výborom Komunistickej strany Číny (KSC) a Štátnou radou v júli 2016. Ide o prvý dokument konkretizujúci zmeny v rámci investičného a finančného systému odvtedy, čo sa uskutočnila reforma a proces otvárania sa ekonomiky pred tromi desaťročiami a zmeny v investičnom systéme z roku 2004. Tento dokument by mal usmerňovať posilňovanie strany ponuky. Očakáva sa, že zmeny by mohli vytvoriť lepšie podmienky na činnosť množstva rôznych aktérov pôsobiacich v tomto segmente a na ich férovú súťaž. Smernica sľubuje zaviesť inovácie finančného systému a umožniť jednoduchšie kanály na financovanie investičných projektov.

Čína plánuje zmeny aj v modeli riadenia investícií, ktorý bol v minulosti zbytočne strnulý a nerozlišoval medzi malými a veľkými projektmi. V prípade menších investičných projektov nie je potrebné tak dôsledne vyžadovať prísne schvaľovacie postupy ako pri veľkých investičných projektoch, v ktorých treba sledovať aj hľadisko vplyvov na životné prostredie. Práve tento aspekt bol v minulosti podceňovanou záležitosťou, ale súčasný stav ohľadne znečistenia životného prostredia na globálnej i národnej úrovni vyžaduje zmenu. Provincie Guangdong a Zhejiang už experimentujú

s takýmto modelom a uspokojivé výsledky by znamenali, že tento systém by sa mohol rozšíriť do zvyšku krajiny. Model by mal spájať rôzne hodnotenia tak, aby výsledok bol prijateľnejší pre investorov. Očakáva sa, že integrovanie rôznych položiek, ktoré spadajú pod vládne hodnotenie a schvaľovanie, prispeje k zabráneniu duplicit, pomôže zlepšiť administratívnu efektívnosť a zníži súvisiace poplatky.

Podľa novej smernice sa budú v ekonomike realizovať pilotné projekty umožňujúce finančným inštitúciám vlastniť firemné akcie. Toto opatrenie by malo dovoliť malým a začínajúcim firmám získať ďalšie alternatívne možnosti na financovanie pomocou bánk. Komerčné banky by zasa získali možnosť obmedziť počet rôznych sprostredkovateľov a tým znížiť svoje náklady a zvýšiť efektívnosť.

Menová politika

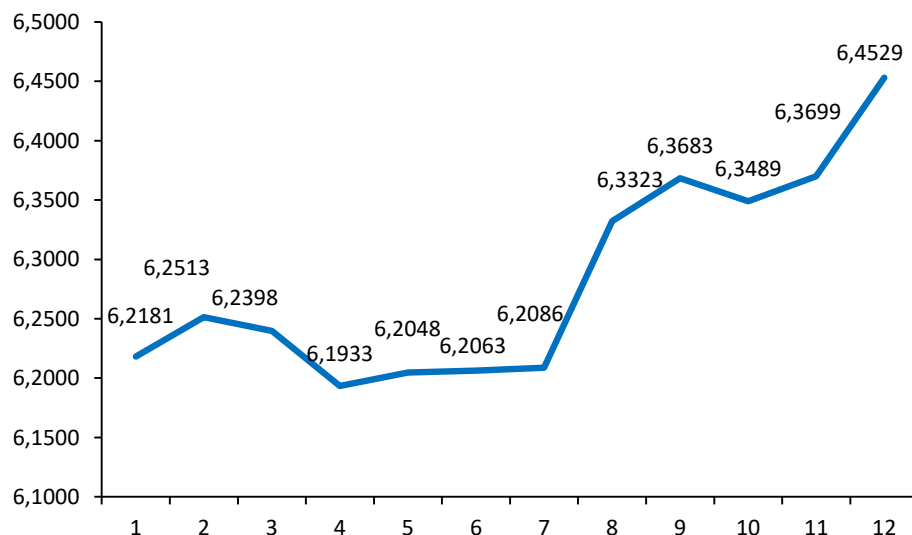
Menová politika v roku 2015 bola zameraná na podporu ekonomiky a musela sa vyrovnávať s čoraz vážnejšími problémami, súvisiacimi s obchodovaním na burze cenných papierov. Čínska centrálna banka v polovici roka 2015 devalvovala jüan o takmer 2 %, keď znížila stredný kurz na 6,2298 jüanu za USD (graf 5.2). Odpovedala tak na trhové tlaky na pokles meny. Bola to najväčšia zmena oficiálneho kurzu od roku 2005, keď bolo zrušené naviazanie domácej meny na USD. Devalvácia jüanu mala vplyv na pokles mien krajín najvýznamnejších obchodných partnerov i konkurentov Číny vo východnej Ázii a Tichomorí (Etrend, 2015a). Požiadavky zahraničných aktérov na posilňovanie kurzu jüanu v záujme dosiahnutia rovnovážnejších zahraničnoobchodných vzťahov tak zostávajú neuspokojené.

Ku koncu roka 2015 ponuka peňazí v širšom zmysle (agregát M2) bola 22,2 bil. USD, čo odrážalo nárast o 13,3 %. Ponuka peňazí v užšom zmysle (agregát M1) bola 6,4 bil. USD, nárast o 15,2 %. Hotovosť v obehu (agregát M0) dosiahla objem 1,0 bil. USD, nárast o 4,9 %.

Úspory v bankách vzrástli o 1,5 bil. USD a dosiahli 18,5 bil. USD. Celkové pôžičky sa zvýšili o 1,7 bil. USD a dosiahli 14,1 bil. USD. Čínska centrálna banka vo februári 2015 podporila domácu ekonomiku znížením povinného objemu rezerv komerčných bánk. Požadovaný minimálny podiel rezerv veľkých komerčných bánk k prijatým vkladom sa znížil o 0,5 p. b. na 19,5 %.

Graf 5.2

Vývoj kurzu CNY/USD v roku 2015 (priemerné hodnoty za jednotlivé mesiace)

Prameň: X-RATES (2015).

Čínska centrálna banka uvoľnila na medzibankový trh 21,8 mld. USD v podobe krátkodobej likvidity (Etrend, 2015b). Splatnosť pôžičiek bola šesť dní a priemerná úroková sadzba bola 2,3 %. Banka tým chcela podporiť ekonomiku a stabilizovať situáciu na trhu, keď prudko klesali ceny akcií.⁴⁴ Čínska centrálna banka znížila

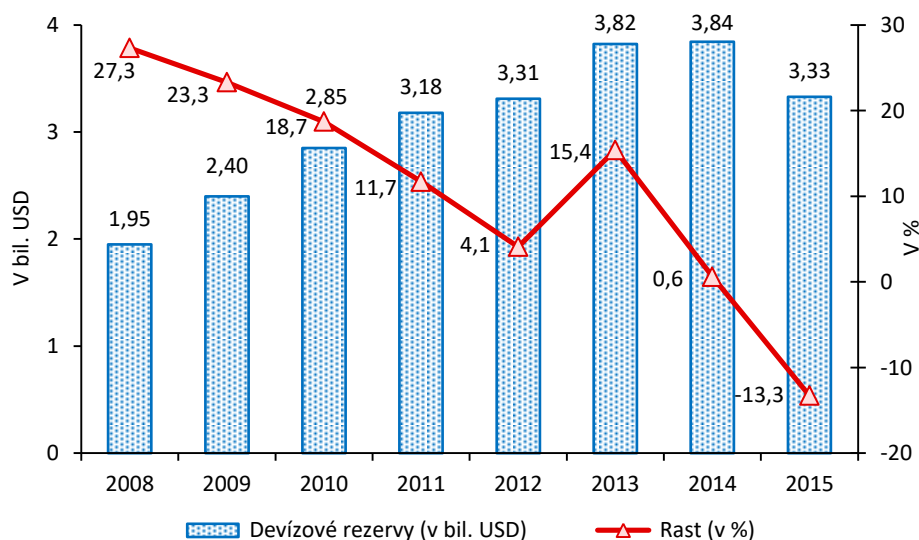
⁴⁴ Do upokojenia situácie na burze okrem zásahov centrálnej banky prispela aj polícia, ktorá prešetruje prípady možného porušenia obchodných pravidiel alebo šírenia nepodložených obchodných informácií. Pre opakujúce sa prerušovania obchodovania na burze v dôsledku veľkých cenových výkyvov pri predajoch akcií sú zavádzané rôzne regulatívy, najmä pre držiteľov vyšších podielov akcií. Regulácia smeruje aj k obmedzeniu nákupov akcií na úver.

základné úrokové sadzby o 0,25 p. b. a požiadavku na minimálne rezervy komerčných bánk o 0,5 p. b. s cieľom podporiť ekonomický rast. Zníženie požadovaného objemu rezerv by mohlo podporiť ekonomiku dodatočnými financiami 103,5 mld. USD.

Konkurencieschopnosť a vysoké podiely na zahraničných trhoch sa odrážajú v tvorbe najväčších devízových rezerv na svete. Avšak po období rastu devízových rezerv sa ich výška na konci roka 2015 medziročne znížila o 512,7 mld. USD na 3 330,4 mld. USD (graf 5.3). V roku 2016 devízové rezervy oscilujú okolo úrovne 3,2 bil. USD.

G r a f 5.3

Vývoj devízových rezerv (v bil. USD, %)

Prameň: NBSC (2016).

5.2. Zahraničnoobchodné vzťahy a investície v zahraničí

Exportné zameranie prispieva k rastu čínskej ekonomiky, ale zároveň vystavuje krajinu externým rizikám. Orientácia dovozu a vývozu zostáva v hrubých obrysoch podobná tej, ktorú sme naznačili už v minuloročnej štúdii (Brzica – Vokoun, 2015) a predstavuje stabilitu zahraničnoobchodných vzťahov Číny v kontexte globálnej

ekonomiky. Zmeny vo svete vyžadujú sústavne budovať portfólio dlhodobých obchodných partnerov, ktorí nebudú mimoriadne citliví na premenlivé obrysy globálnej politickej scény. V predchádzajúcich prácach sme naznačili počiatky rekonštrukcie vzťahov Číny s Ruskou federáciou a z toho odvodený rad obchodno-investičných iniciatív a zámerov, ktoré sa s rôznou intenzitou a úspechom postupne realizujú.

Pomalé zotavovanie globálnej ekonomiky, nízke domáce investície a nízky domáci dopyt viedli k tomu, že celková hodnota dovozu a vývozu tovarov v porovnaní s rokom 2014 poklesla na 3 911,3 mld. USD (pokles o 7,0 %). Z toho hodnota vyvezeného tovaru bola 2 248,3 mld. USD (pokles o 1,8 %) a hodnota dovezeného tovaru predstavovala 1 663,0 mld. USD (pokles o 13,2 %). Bilancia dovozu a vývozu (vývoz mínus dovoz) dosiahla prebytok 585,2 mld. USD.

Za prvých sedem mesiacov roka 2016 zahraničný obchod s EÚ ako najväčším obchodným partnerom vzrástol medziročne o 1,8 %. Zároveň v rovnakom období poklesol o 4,8 % obchod Číny s druhým najvýznamnejším obchodným partnerom Spojenými štátmi americkými a pokles o 2,2 % zaznamenala výmena s tretím najväčším partnerom – krajinami Združenia krajín juhovýchodnej Ázie (ASEAN).

Hongkong pôsobí ako reexportný partner pre ČĽR. Významnejšie priemyselné kapacity boli postupne presunuté do pevninskej Číny a pre hongkonskú ekonomiku sú najdôležitejšie odvetvia služieb. Služby majú 92,7 % podiel na HDP, z toho finančné služby 16,6 %, cestovný ruch 21,8 %, obchod a logistika 24,1 % a verejná správa 17,2 % (MZVaEZ SR, 2016a).

Cieľom stratégie nazvanej *Jeden pás, jedna cesta* (One Belt, One Road – OBOR) je vytvoriť nový model medzinárodnej spolupráce a rozvoja. „Pás“ označuje suchozemské trasy a „Cesta“ označuje námorné trasy „Hodvábnej cesty“ medzi Čínou a Európou. Stratégia OBOR nemá oficiálny zoznam členských štátov, hrubý odhad udáva počet 60. Veľké čínske štátne podniky zriaďujú oddelenia

zamerané na OBOR s cieľom získať financie pre svoje projekty napojené na iniciatívy OBOR. Súčasťou iniciatívy OBOR je získanie kontroly nad významnými dopravnými uzlami a cestami. V apríli 2016 čínska námorná spoločnosť Cosco Shipping Corporation kúpila 67 % podiel v gréckom prístave Pireus, z ktorého čínske firmy postavia železničnú sieť do Maďarska a Nemecka.

V roku 2015 prebiehali ratifikačné procedúry a na začiatku roka 2016 v Pekingu otvorili Ázijskú banku pre investície do infraštruktúry (AIIB), ktorá má 57 zakladajúcich členov z Ázie, Blízkeho východu a Európy.⁴⁵ Banka má kapitál vo výške 100 mld. USD a jej najväčšími akcionármi sú Čína, India a Rusko. Čína má 29,9 % podiel zo všetkých hlasov členských štátov tejto banky. Banka AIIB bude financovať najmä projekty v oblasti železničnej, cestnej a námornej dopravy v Ázii. Bude dopĺňať súčasné celosvetové finančné inštitúcie a očakáva sa, že prispeje k procesu reformovania systému globálneho ekonomického riadenia.

V oceliarskom sektore je už dlhšie obdobie obchodné napätie medzi USA, EÚ a Čínou kvôli nadmerným dovozom ocele z Číny. V roku 2016 USA zaťažili plochú oceľ valcovanú za studena dovezenú z Číny dovozným clom vo výške 522 % (Szalai, 2016). Európska únia zaviedla antidumpingové opatrenia vo forme cla na dovoz oceľových produktov z Číny v rozsahu 19,7 – 22,1 % s platnosťou na päť rokov. Čínske oceliarné deformujú svetové ceny, pretože predávajú svoju nadprodukciiu v zahraničí za dumpingové ceny. Obvinenia z dumpingu sú čínskou stranou odmietané s tým, že 90 % čínskej oceliarskej produkcie sa spotrebúva doma.

V oblasti investícií sa naďalej prejavuje snaha krajiny a jej fondov a firiem investovať do zaujímavých projektov a firiem vo svete. Do roku 2020 chce Čína strojnásobiť svoje zahraničné aktíva zo 6,4 mld. USD na takmer 20 mld. USD (The Economist, 2016a). Napríklad čínska spoločnosť China Energy Company Limited (CEFC) v roku 2016 získala 50-percentný podiel vo finančnej skupine J & T

⁴⁵ Aktuálny zoznam členov pozri na:
<<http://euweb.aiib.org/html/aboutus/introduction/Membership/?show=0>>.

Finance Group (JTFG) SE sídlíacej v Prahe. Súčasťou strategického partnerstva je rámcová dohoda o spolupráci JTFG s China Development Bank v celkovej hodnote 800 mil. eur na investície do vybraných projektov.

Zahraničný obchod SR – ČLR

Čínska ľudová republika bola v roku 2015 pre Slovenskú republiku tretím najvýznamnejším zdrojom dovozov s podielom 8,4 % na celkovom dovoze. Z hľadiska obchodu mimo krajín EÚ 28 je ČLR najväčší dovozný partner. Avšak vo vývoze do ČLR bola až štrnástym najdôležitejším trhom s podielom len 1,5 % na celkovom vývoze zo SR. Obchodná výmena je dlhodobo charakteristická pasívnym saldom na strane SR (tab. 5.1). Zahraničný obchod s Čínou celkovo zaznamenal pokles, keď dovoz sa znížil o 7,1 % a vývoz klesol až o 37,9 %. V zahraničnoobchodnej výmene sme s Čínou dosiahli historicky najvyššie pasívne saldo 4,9 mld. USD spomedzi všetkých krajín. Presnosť štatistík skresľujú skutočnosti, keď do čínskeho exportu sa zahŕňajú aj tovary vyvezené zahraničnými, hlavne globálnymi firmami, čo sa negatívne premieta na celkovom zahraničnoobchodnom obrate, a naopak, veľká časť slovenských vývozov nie je evidovaná ako výrobky, s pôvodom v SR napríklad automobily (MZVaEZ SR, 2016b).

T a b u ľ k a 5.1

Vývoj zahraničného obchodu Slovenska a Číny v rokoch 2010 – 2015
(v mld. USD)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Export	1,288	2,075	1,733	2,119	1,827	1,134
Import	3,869	4,621	4,720	5,902	6,503	6,040
Saldo	-2,582	-2,546	-2,986	-3,629	-4,677	-4,905

Prameň: MH SR (2016); vlastné výpočty.

Negatívny trend v zahraničnoobchodnej výmene je výzvou pre firmy i inštitúcie na Slovensku. Ekonomickú spoluprácu so subjektmi v ČLR pomáhajú sprostredkovať viacerí aktéri – vláda SR, Eximbanka SR, SARIO, Slovensko-čínska obchodná komora,

SOPK⁴⁶ a ďalšie. Minister zahraničných vecí a európskych záležitostí SR M. Lajčák uskutočnil v júli 2016 pracovnú návštevu ČĽR. Počas rokovaní s ministrom zahraničných vecí ČĽR Wang Yi bol deklarovaný obojstranný záujem na ďalšom rozvoji vzťahov vo všetkých oblastiach vrátane kontaktov na politickej a medzirezortnej úrovni, hospodárskej spolupráce, diverzifikácie obchodu, investícií, vedy a výskumu, vzdelávania a kultúry (MZVaEZ SR, 2016a). Výsledky formálnych vzťahov sa zatiaľ nedarí premeniť do zvýšenia ekonomických aktivít slovenských subjektov v ČĽR. Čínski investori neuskutočnili žiadnu väčšiu investíciu na Slovensku,⁴⁷ na rozdiel od ich angažovanosti v Česku, Maďarsku a Poľsku. Čína má záujem vybudovať prekládkové centrum v Košiciach. Z bezpečnostných dôvodov chce tak presmerovať časť námornej dopravy na železniciu (TASR, 2015).

5.3. Sociálny rozvoj

Počet obyvateľov vzrástol o 6,8 mil. a dosiahol 1,375 mld. Počet obyvateľov v mestách vzrástol o 1,3 %, takže miera urbanizácie dosiahla 56,1 %. Počet zamestnaných bol 774,5 mil., z toho v mestách 404,1 mil. Počet migrujúcich pracovníkov bol 277,5 mil. (rast 1,3 %). Počet tých, ktorí opustili svoje rodné mesto, dosiahol 168,8 mil. (rast 0,4 %).

Disponibilný ročný príjem pripadajúci na jednotlivca bol 3 496,2 USD (rast o 8,9 %; reálny rast 7,4 %). Mediánová hodnota ukazovateľa bola 3 068,8 USD. Disponibilný príjem pripadajúci na jednotlivca v mestských domácnostiach bol 4 965,1 USD (medián 4 636,3 USD), čo predstavovalo rast o 8,2 % alebo reálne zvýšenie o 6,6 % (graf 5.4). V prípade vidieckych domácností bol disponibilný príjem pripadajúci na jednotlivca 2,9-krát nižší a činil 1 818,0 USD (medián 1 637,9 USD), resp. ročný čistý príjem bol 1 714,5 USD, čo

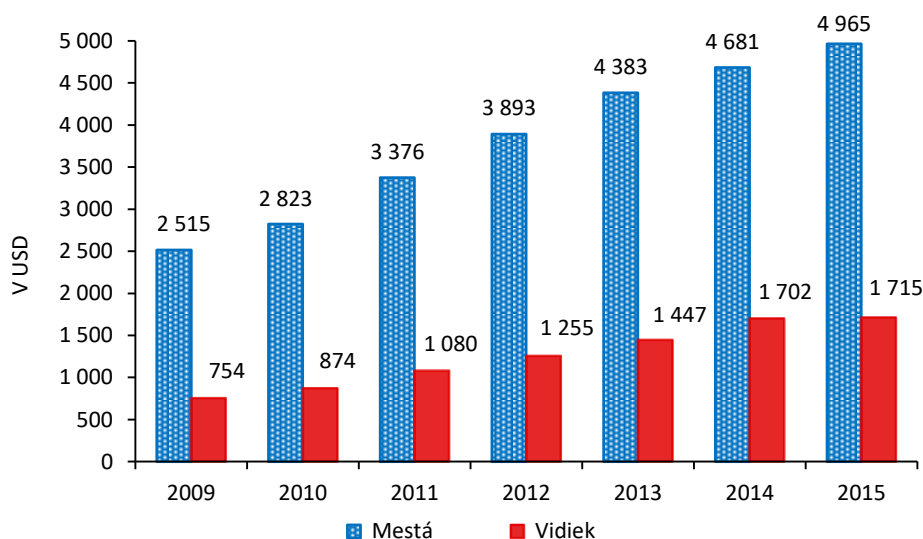
⁴⁶ Slovenská obchodná a priemyselná komora (SOPK) je členom Medzinárodnej obchodnej komory Hodvábnej cesty (*Silk Road Chamber of International Commerce* – SRCIC).

⁴⁷ Určitá miera angažovanosti je viditeľná, ale v projektoch, kde sa chceli čínski investori uplatniť, boli úspešnejší iní investori.

predstavovalo rast 8,9 % alebo reálny rast 7,5 %. Mesačný príjem v prípade migračných pracovníkov bol 488,9 USD (rast 7,2 %).

G r a f 5.4

Vývoj ročného čistého disponibilného príjmu pripadajúceho na jedného obyvateľa v mestských a vidieckych domácnostiach v období 2009 – 2015 (v USD)

Prameň: NBSC (2016).

Miera registrovanej nezamestnanosti v mestách je 4,1 %. Nízku mieru nezamestnanosti pomáha udržiavať systém registrácie domácností Hukou, pretože migrujúci pracovníci sa po strate zamestnania vracajú na vidiek a ako roľníci obrábajúci pôdu nie sú evidovaní ako nezamestnaní. Pri spomaľovaní hospodárskeho rastu vytvára sektor služieb priaznivé podmienky na trhu práce. Služby sú v porovnaní s priemyslom viac náročné na množstvo i kvalitu pracovnej sily a s rastom životnej úrovne bude rásť aj ich potenciál zdroja nových pracovných príležitostí. Vyššiu zamestnanosť pomáhajú udržiavať štátne podniky. Tie sú aj povinné vyhraď 5 % voľných miest pre demobilizovaných vojakov.

Ku koncu roka 2015 bolo v Číne 222 mil. ľudí vo veku 60 a viac rokov. To predstavuje 16,1 % celkového počtu obyvateľstva. Z toho bolo 143,9 mil. starších ako 65 rokov (10,5 % z celkového počtu

obyvateľstva). Podľa medzinárodných štandardov krajina alebo región sa považujú za starnúcu spoločnosť, ak počet ľudí starších ako 60 rokov presiahne 10 %. Čína je v tejto situácii od roku 1999. V Číne je približne 116 tis. domov s opatrovateľskou službou disponujúcich so 6,7 mil. lôžok (rast o 23,4 %, resp. 16,4 %). Avšak stále to v priemere predstavuje len asi 30 lôžok na tisíc starých občanov.

Trojročný plán oživenia ekonomiky severovýchodu Číny je zameraný na zlepšenie dlhodobého ekonomického postavenia tohto regiónu. Zahŕňa spustenie 127 veľkých projektov v období 2016 až 2018. Širokospektrálny plán je zameraný na dopravu, energetiku, vodné hospodárstvo, poľnohospodárstvo, ako aj na rozvoj miest a vidieka. Do týchto projektov bude investovaných vyše 160 mld. USD a budú financované súkromnými spoločnosťami, ako aj centrálnou vládou a miestnymi vládami. Prostriedky nebudú použité pre odvetvia s nadmernou kapacitou, ale pôjdu do kľúčových oblastí vytvárajúcich nový rast, akými sú infraštruktúra a novovznikajúce odvetvia. Snahou je aj zlepšiť manažment miestnej vlády, prehĺbiť reformu štátnych podnikov a podporiť rozvoj súkromného sektora. V dôsledku ekonomického spomalenia v posledných dvoch rokoch severovýchod krajiny, predstavujúci starú priemyselnú základňu, zaznamenal viac ťažkostí ako zvyšok krajiny. Tento región závisí prevažne od ťažkého a chemického priemyslu, od zdrojov energie a surovín a od veľkého počtu štátnych podnikov. Podľa údajov Národnej a reformnej rozvojovej komisie (NDRC) rástla ekonomika tohto regiónu v prvej polovici roka 2016 len o 2,2 %; to je oveľa menej, ako je rast 7,6 % pre východný; 7,8 % stredný a 8,0 % pre západný región.

Chudoba je stále problémom čínskej spoločnosti, ale je tu progresívny trend znižovania počtu tých najchudobnejších. Hranica chudoby na vidieku je stanovená na ročný príjem 2 300 jüanov v stálych cenách roku 2010, čo predstavuje približne 1 USD na deň. V roku 2015 sa znížil počet obyvateľov na vidieku s príjmom pod stanovenou hranicou chudoby o 14,4 mil. na 55,8 mil.

Rozvoj Číny sprevádza prehlbovanie nerovnosti v prerozdelení príjmov. V roku 1981 dosahoval GINI index hodnotu 29,1. V roku 2010 dosahoval GINI index hodnotu 42,1 (The World Bank, 2016b). Situácia je pravdepodobne ešte horšia kvôli príjmom z korupcie a nepriznaným príjmom.

Krajine sa nevyhýbajú ani štrajky ako výraz nespokojnosti so situáciou v niektorých firmách. China Labour Bulletin z Hongkongu v roku 2015 zaznamenal 2 774 štrajkov a protestov pracovníkov v Číne, čo je o 1 379 viac ako v roku 2014 (The Economist, 2016b).

Sociálne siete umožňujú šíriť a zdieľať informácie a názory, a tak ovplyvňovať rozvoj spoločnosti. Zároveň to politickému centru krajiny umožňuje monitorovať verejnú mienku a identifikovať problémy.

Mestá ako centrá rastu a rozvoja

Rozvoj čínskych miest pokračuje rýchlym tempom. Ako sme už uviedli, miera urbanizácie dosiahla 56,1 %. Z ekonomického hľadiska je zaujímavý nárast počtu mestských zhlukov svetovej a regionálnej úrovne. K prvej kategórii je možné zaradiť klaster Peking – Tanjin – Hebei a dva klastre v deltách rieky Yangtse a Perlovej rieky. Okrem toho tu existuje celý rad regionálnych klastrov: okolo mesta Liaoning, okolo miest Lanzhou-Xining, okolo miest Guangzhou či Harbin, pri taiwanskej úžine a inde. Všetky tieto klastre sú vo východnej časti Číny s výnimkou klastra Urumqi-Shihezi-Changji, ktorý sa nachádza na severozápade krajiny. Spolu ide približne o 17 väčších regionálnych klastrov s 25 mestami a tri globálne klastre s deviatimi mestami.

Oblasť Perlovej rieky začala svoju industrializáciu s realizáciou obchodov založených na externých dodávkach a vytvorila priemyselný pracovne náročný typ založený na nekvalifikovanej a čiastočne kvalifikovanej pracovnej sile. Odvetvová štruktúra v tejto oblasti sa dlho významne nemenila, napriek svojim skúsenostiam so mzdovou infláciou a nedostatkom pracovnej sily koncom minulého desaťročia. Naproti tomu technologicky náročnejšie odvetvia

vznikajú v oblasti delty rieky Yangtse a vo výrobe sa orientujú na kvalifikované pracovné sily. Medzičasom sa v dôsledku rozmachu starých priemyselných základní rozvinuli severovýchodné provincie svoje sektory zamerané na výrobu zariadení, ktoré sú kapitálovo náročnejšie. Pretrvávajú snaha rozvíjať infraštruktúru a sieť miest v menej prosperujúcich oblastiach.

K pozitívnym zmenám má prispieť realizácia plánu, na základe ktorého budú vydané povolenia registrácie mestských domácností, týkajúce sa až 100 miliónov ľudí. Plán Novej urbanizácie urýchli reformu registračného systému pre domácnosti. S tým súvisí mechanizmus pre nastavenie lokalít určených na výstavbu, rozvojových fondov a transferových platieb v súlade s počtom migrujúcich pracovníkov. Úsilie bude smerovať k rozvoju inteligentných miest a zelených miest. V podzemí miest sa vybuduje 2 000 kilometrov kolektorov (Xinhua, 2016).

5.4. Vzdelávanie, veda a technológie

Ambiciózne plány rozvoja je možné dlhodobo naplňať len s kvalitným vzdelávacím systémom a dobre vybudovanou vedeckovýskumnou základňou. Preto už dlhý čas prebieha snaha zmeniť, resp. postupne meniť tradičné systémy vzdelávania a posilňovať výučbu cudzích jazykov, matematiky, ako aj spoločenských vied, najmä ekonómie a manažmentu.

V roku 2015 bolo na postgraduálne štúdiá zapísaných 1,9 mil. študentov. Na vysokých školách študovalo 26,3 mil. študentov, z čoho 7,4 mil. boli noví študenti a 6,8 mil. boli absolventi. Na stredných odborných školách bolo 16,6 mil. študentov. Na nižších stredných školách študovalo 43,1 mil. študentov. Vyššie stredné školy absolvovalo 23,7 mil. študentov. Základné školy navštevovalo 96,9 mil. žiakov (NBSC, 2016).

V júni 2016 čínske ministerstvo školstva oznámilo vypršanie súboru regulačných dokumentov vrátane dvoch hlavných projektov zameraných v posledných dvoch desaťročiach na rozvoj univerzít v Číne (ide o projekty 211 a 985 z rokov 1995, resp. 1998).

Tieto projekty nespĺnili v požadovanej miere očakávania a priniesli do vzdelávacieho procesu nerovnosť a stagnáciu. Do polovice roka 2014 univerzity a vysoké školy získali v rámci týchto projektov vyše 70 % zo všetkých finančných prostriedkov investovaných vládou do výskumu. To narušilo konkurenčnú schopnosť škôl nezaraďených do projektov a znížilo ich motiváciu na zlepšenie. V novembri 2015 Štátna rada oznámila, že krajina vybuduje univerzity svetovej úrovne. Podľa nového systému sa univerzity a vysoké školy pôsobiace mimo projektov 211 a 985 môžu dostať medzi špičkové univerzity v prípade, ak budú zabezpečovať jednu alebo dve vyspelé vedné disciplíny. Z projektu 985 budú vyradené tie univerzity, ktorým budú chýbať vyspelé vedné odbory. Potreba rozvíjať kozmický a zbrojársky priemysel, posilňovanie leteckého priemyslu a podobné aktivity vyžadujú značnú koncentráciu zdrojov. Centralizovaná vláda má v tomto smere pomerne široký manévrovací priestor napriek tomu, že široký záber aktivít a ambicióznosť (a tým aj finančná náročnosť) jednotlivých projektov je značná a tak ďalšia selekcia sľubných projektov musí byť priebežne redukovaná.

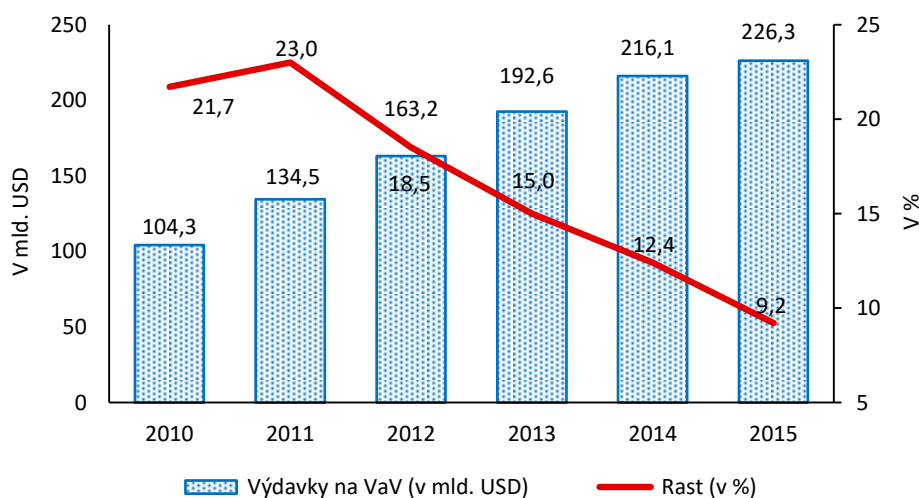
Výdavky na výskum a vývoj (VaV) vzrástli o 9,2 % a dosiahli 226,3 mld. USD (graf 5.5). Podiel výdavkov na VaV na HDP mierne vzrástol na 2,1 %. V rámci *Programu špičkového technologického výskumu a vývoja* bolo implementovaných vyše 2 500 projektov (o pätinu viac ako v minulom období) a takmer 4 tis. projektov sa realizovalo v rámci *Národného programu výskumu a vývoja kľúčových technológií* (NBSC, 2016).

Bolo založených 206 podnikov inovačných rizikových investícií s podporou *Štátnych plánov investícií inovačného rizikového kapitálu pre nové odvetvia*, s celkovou hodnotou fondu 8,9 mld. USD a investíciami do 1 233 firiem inovačného rizikového podnikania. Približne 2,8 mil. patentových žiadostí bolo prijatých z domova i zo zahraničia a celkovo bolo schválených 1,7 mil. patentov. Ku koncu roka 2015 bolo registrovaných 5,5 mil. patentov v platnosti, z čoho 0,9 mil. boli domáce patenty. Počet patentov prepočítaný na tisíc obyvateľov

bol 0,6. Spolu bolo podpísaných 307 tisíc kontraktov technologického transferu, ktoré predstavovali hodnotu 156,5 mld. USD (rast o 14,7 %).

G r a f 5.5

Výdavky na výskum a vývoj v rokoch 2010 až 2015 (v mld. USD, %)

Prameň: NBSC (2015).

Moderné technológie bežného použitia si rýchlo získavajú obľubu, najmä medzi čínskou mládežou. Ku koncu júna 2016 mala Čína podľa údajov Čínskeho informačného centra pre internetovú sieť (CNNIC) už 710 mil. „internetových občanov“ (tzv. netizenov), z čoho 23 % bolo vo veku do 19 rokov. Takmer 20,6 mil. netizenov malo menej ako desať rokov (Florida – Mellander – King, 2016).

5.5. Životné prostredie, doprava a energetika

Plán na ochranu životného prostredia predpokladá vybudovanie špecializovaných miest do roku 2020. V Číne je vyše 20 000 miest a mnohé z nich sú vybavené zastaranou infraštruktúrou a nedostatočnými verejnými službami. Približne polovica z nich nevhodne zaobchádza s odpadkami a takmer 80 % miest nedokáže

čistiť odpadové vody. Preto je prioritou správne vypúšťanie domových odpadov a likvidácia odpadkov.

Snahy o zlepšenie životného prostredia sa prejavujú pri nových investíciách. Príkladom je budova Shanghai Tower (výška 632 m), ktorá má predstavovať najekologickejší mrakodrap na svete. Budova dostala najvyššiu medzinárodne uznávanú značku kvality v oblasti šetrnosti k životnému prostrediu.

Vysoký dopyt po využívaní obnoviteľných zdrojoch energie v Číne prispieva k zlacňovaniu potrebných technológií pre celý svet. Zároveň čínske firmy uskutočňujú stratégiu nákupu technológií v zahraničí s cieľom ovládnuť výrobu kľúčových komponentov.

Oproti roku 2014 došlo k poklesu celkovej prepravy z hľadiska počtu osôb o 4,4 %. Z hľadiska štruktúry druhov dopravy bol pokles len v prípade cestnej diaľničnej prepravy a najväčší nárast znamenala železničná preprava (o 10,0 %, celkom 2,5 mld. osôb). Podľa počtu osobokilometrov (okm) bol objem cestnej diaľničnej prepravy a železničnej prepravy podobný (1,1 mld. okm, resp. 1,2 mld. okm). Najvyššie medziročné percentuálne zvýšenie objemu vyjadreného v okm, ako aj v percentuálnom náraste počtu prepravených zaznamenala civilná letecká preprava (o 14,8 %, resp. 11,1 %).

Charakteristickou črtou v doprave je trvalý nárast počtu súkromne vlastnených motorových vozidiel. V roku 2015 sa medziročne zvýšil o 14,4 % a dosiahol 144 mil. vozidiel.

Čína má vyše 19 tis. km vysokorýchlostných železníc. Má dostupné technológie a skúsenosti na budovanie nových železničných liniek. Jednou z nich by mala byť železničná spojnica medzi tibetským regiónom a juhoázijským subkontinentom. Pokiaľ ide o rozvoj obchodu s Európou, potom by tu dôležitú úlohu mala zohrať železničná dopravná cesta v rámci projektu Novej hodvábnej cesty zo Si-anu cez Lan-čou a Urumči a ďalej cez Alma-Atu, Dušanbe, Teherán, Moskvu, Duisburg, Antverpy a Benátky. Ide o snahu doplniť touto suchozemskou cestou už existujúcu námornú cestu z Šanghaja cez Kanton, Singapur, Kolombo, Mombasu do prístavu Pireus v Grécku.

Úsilie o vyššiu ekologizáciu predstavuje výzvu, ktorá vyžaduje progresívne zmeny v prístupoch, koncepciách a nástrojoch hospodárskej politiky nielen v energetickom sektore ale v celom národnom hospodárstve. Štruktúrne zmeny sú len jednou zložkou, ktorá musí naštartovať, resp. prehĺbiť modernizačný proces a znižovanie energetickej náročnosti priemyslu. Realizujú sa domáce investičné energetické projekty (napr. jadrové elektrárne) a čínske firmy budujú aj energetické kapacity v zahraničí. Čínska štátna firma China National Nuclear Corporation (CNNC) plánuje výstavbu 30 nových jadrových reaktorov v krajinách ležiacich na tzv. Novej Hedvábnej ceste. Takto dochádza k využitiu a zhodnoteniu vlastných skúseností získaných pri domácich projektoch.

V Číne je doteraz 33 jadrových reaktorov a vyše 20 ich je vo výstavbe. V päťročnici 2016 – 2020 sa predpokladá vybudovanie ďalších 40 nových reaktorov, čo odráža dlhodobé snahy o obmedzenie využívania klasických elektrární spaľujúcich uhlie. V krajine sa spotrebuje takmer polovica svetovej produkcie uhlia.

* * *

O budúcich vyhliadkach čínskej ekonomiky ako celku možno povedať, že predstavujú kombináciu perspektívnych faktorov rastu, ako veda a výskum, moderné technológie a značné finančné rezervy, s niektorými brzdiacimi faktormi, ako problém ekologickej záťaže, štruktúry spotreby a tlaku na rast miezd. Rizikom budúceho vývoja je nerovnováha spojená s investíciami a úvermi, ktoré boli masívne využité pri podpore ekonomického rastu v minulosti. Tvorcovia politik sa sústreďujú na reformy finančného systému, menovej politiky a štátnych podnikov. Je prirodzené, že pri zložitom systéme so svojimi špecifikami je to náročný proces, ktorý sa neobíde bez chýb. Naďalej bude podporovaná symbióza politickej monokultúry predstavovanej Komunistickou stranou Číny na jednej strane a dynamického súkromného sektora na strane druhej. V zahraničnej oblasti je záujem o hospodársku expanziu nielen

smerom do krajín Afriky a Južnej Ameriky, ale čoraz viac aj do európskych postsocialistických krajín.

Čína a Európska únia sa spoločne snažia o synergické prepojenie čínskej stratégie *Jeden pás, jedna cesta* s Rozvojovým plánom pre Európu a medzinárodnej priemyselnej spolupráce s Investičným plánom pre Európu. V nadväznosti na prioritné oblasti čínskeho 13. päťročného plánu (2016 – 2020) by spolupráca mala umožniť väčšie vzájomné využívanie rozvojových príležitostí (European Council, 2016a).

Vedúce postavenie v spoločnosti má Komunistická strana Číny. V jej záujme je posilniť a zlepšiť svoju pozíciu po pri ekonomickom rozvoji a koordinovať domáce a medzinárodné aktivity. V súlade s filozofiou inovatívneho, koordinovaného, zeleného, otvoreného a zdieľaného rozvoja sa realizuje celkový plán socialistického, sociálno-ekonomického, politického, kultúrneho a ekologického rozvoja. Reformy majú viesť k zabezpečeniu hospodárskeho rastu, štruktúrnym zmenám, zlepšeniu životnej úrovne a ochrane pred rizikami. Dôležité je uvedomenie si toho, že ide o dlhodobý proces. S reformným procesom úzko súvisí proces znižovania prebytočných výrobných kapacít, znižovania nákladov, ako aj riešenia slabých miest.

Komunistická strana Číny predpokladá, že v roku 2016 bude rast HDP v intervale 6,5 – 7 %. Takýto hospodársky rast je základom na dosiahnutie cieľa dokončiť budovanie stredne prosperujúcej spoločnosti počas obdobia 13. päťročného plánu. V prípade, že ekonomika porastie pomalšie ako o 6,5 % v roku 2016, tempo rastu by v nasledujúcich štyroch rokoch muselo byť vyššie. Plánovaný rast ekonomiky pomôže efektívne stimulovať zamestnanosť. Podľa čínskych zdrojov (Xinhua, 2016) by pri raste HDP medzi 6,5 % až 7 % malo byť vytvorených okolo 10 miliónov pracovných miest v mestách.

6. RUSKO NA CESTE Z RECESIE?

Spomalenie ekonomík hlavných obchodných partnerov, zvýšenie geopolitického napätia a implementácia sankčného režimu, zaostávajúci proces modernizácie a diverzifikácie ekonomiky, pokles investičného dopytu a odlev kapitálu – kombináciu týchto faktorov môžeme hľadať za recesiou, s ktorou ruská ekonomika vstúpila do roku 2016. Viac než čokoľvek iné sa však pod vývoj ruskej ekonomiky podpísala vysoká miera závislosti od zmien svetových cien jej exportných komodít, predovšetkým ropy.

Popri kolísaní cien ropy je ďalšie smerovanie ruskej ekonomiky v súčasnosti v podstatnej miere ovplyvňované geopolitickým vývojom – udalosti posledných dvoch rokov môžu priniesť čiastočné posuny v teritoriálnej štruktúre zahraničného obchodu Ruska; zintenzívnenie spolupráce smerom na východ; zmenu inštitucionálneho rámca medzinárodných vzťahov; a v kontexte vnútorného trhu zmenu štruktúry produkcie v prospech obchodovateľných „nesurovinových“ sektorov a služieb (štruktúrne zmeny nad rámec aktuálneho procesu nahrádzania importu). Nasledujúci text preto ponúka makroekonomický pohľad, ktorý odhaľuje, akými kanálmi sa do vývoja ekonomiky premietli nedávne udalosti a čo stojí za prebiehajúcou recesiou, ale detailnejšie približuje i zahraničnopolitické súvislosti a širší kontext týchto udalostí.

Už v roku 2012 sa ruská ekonomika začala odchyľovať od vývoja v hlavných rozvíjajúcich sa ekonomikách, no hlavne výsledky roka 2013 boli sklamaním. Rýchlejšie zotavovanie externého prostredia a oživený vonkajší dopyt síce prispeli k rastu ruskej ekonomiky, tú však ochladzovali štrukturálne problémy – limity existujúcich produkčných kapacít a absencia rozsiahlejších nových investícií, úbytok produktívnej populácie a nedostatok pracovnej sily, chýbajúce inovácie, nedostatok kapitálu, vratký investorský sentiment, neefektívna alokácia zdrojov v niektorých odvetviach, zložitá podnikateľská prostredia aj inštitucionálne zázemie prispeli k tomu, že priemerný výsledok za rok 2013 bol trikrát slabší než rok predtým, alebo v porovnaní s prognózami zo začiatku roka.

Spomalenie ekonomiky vyvrcholilo v roku 2014, k zmieneným tradičným štrukturálnym problémom sa pridali nové udalosti – vypuknutie rusko-ukrajinského sporu a následné uvalenie sankcií po anexii Krymu v marci, druhá vlna sankcií z júla 2014 s dôsledkami pre finančný sektor a v druhej polovici roka najmä prepád svetových cien ropy. Adekvátna reakcia ruskej centrálnej banky a (síce už v tom čase klesajúca, ale ešte vždy) solídna úroveň spotreby ruských domácností zabránili prepadu ekonomiky; priemerný celoročný rast produktu na úrovni 0,7 % ale zaostával už nielen za rozvíjajúcimi sa ekonomikami, ale i priemerom krajín OECD či priemerom európskych rozvíjajúcich sa ekonomík. Hodnota HDP z posledného štvrtroka 2014 (0,2 %) už signalizovala, že Rusko sa s príchodom roka 2015 ocitlo na prahu ďalšej recesie.

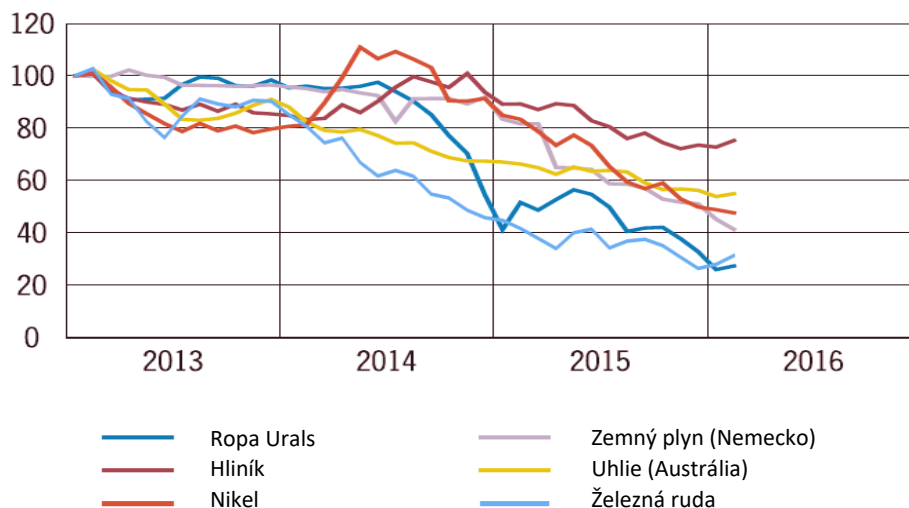
6.1. Ropa – kľúčový faktor pádu ekonomiky

Naposledy sa cena *ruskej ropy Urals* nachádzala nad hranicou 100 USD za barel v auguste 2014, po lete 2014 nasledoval prudký pád svetových cien ropy, dynamika poklesu bola podobná pádu cien ropy z druhej polovice roka 2008. Prepád cien ropy sa zastavil až s príchodom nového roka: prvé dno dosiahla cena ropy Urals v januári 2015, keď sa pohybovala okolo 45 USD/barel – v priebehu druhého polroka 2014 teda ropa stratila viac ako polovicu svojej hodnoty. Po kolísavom zlepšovaní, ktoré vrcholilo začiatkom leta (ceny Brent i Urals prekročili na prelome mája/júna 60 USD/barel), dochádzalo v druhej polovici 2015 opäť k poklesu ceny, druhé dno prišlo opäť s príchodom nového roka a bolo ešte hlbšie – v januári 2016 sa cena ropy dostala na 13-ročné minimum, pod 30 USD/barel.

Taký výrazný pokles cien ropy negatívne ovplyvnil i obchodovanie so *zemným plynom*, do konca roku 2015 sa k energetickým surovinám pridali i *kovy* a niektoré *poľnohospodárske komodity* (pozri kapitoly 1 a 2). Pretrvávajúce vysoké zásoby či obavy zo spomalenia čínskej ekonomiky prispeli k tomu, že ceny viacerých komodít sa na prelome rokov 2015/2016 stabilizovali na nižšej úrovni, čo malo vplyv i na exportné komodity Ruskej federácie (RF) (graf 6.1).

G r a f 6.1

Vývoj svetových cien hlavných ruských exportných komodít (2013 – 2016)

Prameň: CBR (2016a).

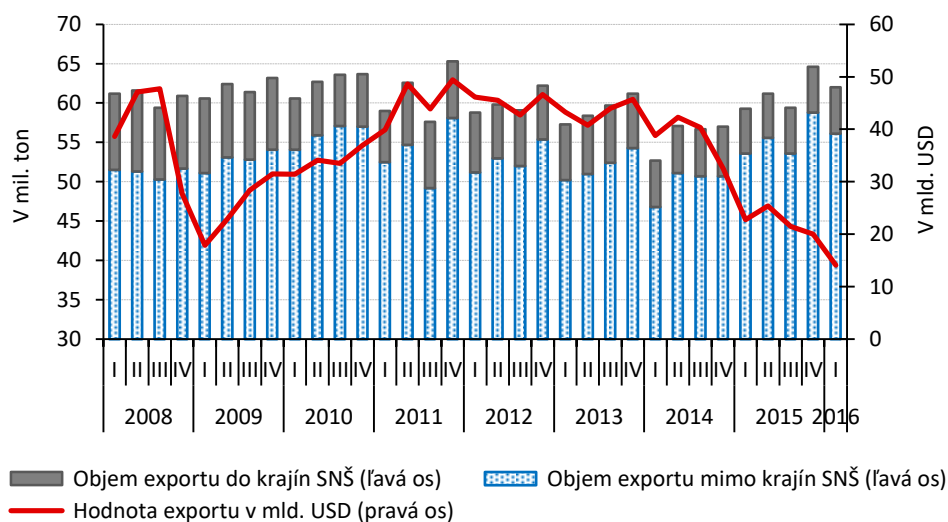
Kým v minulosti boli výkyvy v cenách ropy z väčšej časti cyklického pôvodu, tentoraz išlo o následok nerovnováhy medzi ponukou a dopytom (detailnejšie pozri kapitoly 1 a 2). Situácia sa zmenila s príchodom roka 2016, správy o nepretržite klesajúcich investíciách v ropnom priemysle, ohlásené koordinované obmedzenie ťažby Ruska, Saudskej Arábie a menších exportérov (rast globálnej produkcie ropy sa spomalil už vo štvrtom kvartáli 2015), zníženie ťažby bridlicovej ropy a mierne oslabenie dolára prispeli k zvýšeniu ceny ropy už v prvých mesiacoch 2016. Na strane dopytu nízke ceny v predošlých mesiacoch motivovali k vyššej spotrebe.

Dopyt po ruskej rope v rokoch 2014 – 2015 kolísal, čo sa prejavilo najmä na objeme jej exportu v roku 2014 (graf 6.2). Už v roku 2015 však Rusko v skutočnosti exportovalo o 21 mil. ton ropy viac ako rok predtým. Objem ropy exportovanej do krajín mimo SNŠ dokonca medziročne vzrástol o 11,2 % (objem exportu ropy do krajín SNŠ poklesol o 5,2 %, do tých ale Rusko exportuje 10-násobne menší objem). Priemerná ročná exportná cena ruskej ropy však klesla z 94,21 USD za barel v roku 2014 na 50,12 USD za barel

v roku 2015, dôsledkom čoho boli *exportné príjmy z ropy* v roku 2015 o 41,8 % nižšie než rok predtým (údaje podľa databázy Centrálnej banky Ruska – CBR, vývoj príjmov je v grafe vyjadrený čiarovým zobrazením). Prepad exportných príjmov z ropy o približne polovicu zažilo Rusko v novodobej histórii len bezprostredne po hospodárskych krízach, a to v roku 2009 a v roku 2001.

G r a f 6.2

Export ruskej ropy – fyzický objem (v tonách) a príjmy (v USD) (1Q 2008 – 2016)

Poznámka: Surová ropa, bez započítania ropných produktov.

Prameň: CBR (2016c).

Na rozdiel od roka 2014, tentoraz nebol pokles exportných príjmov z ropy ani čiastočne kompenzovaný príjmami z exportu ropných produktov⁴⁸ – podobne ako v prípade ropy, objem ich exportu síce stúpol, prepád ich ceny bol ale taký výrazný (ropné produkty stratili oproti predošlému roku 45 % svojej ceny; na porovnanie, v roku 2014 klesla ich cena len o tri %), že pokles exportných príjmov i pri týchto komoditách bol podobný ako v prípade ropy.

⁴⁸ V roku 2014 stúpol objem exportu ropných produktov medziročne o 9 % a aj keď ich cena klesla o 3 %, príjmy sa predsa len udržali v kladných číslach, ich nárast o 5,8 % aspoň čiastočne kompenzoval pokles príjmov z exportu ropy.

Príjmy z predaja ropy pritom tvorili polovicu príjmov *federálneho rozpočtu* Ruska (51 % podľa plnenia rozpočtu v roku 2014), novela zákona o štátnom rozpočte na rok 2015 z apríla toho roka už rátala s príjmami z predaja ropy o 26 % nižšími, než sa predpokladalo v pôvodne schválenom rozpočte na rok 2015. Návrh rozpočtu na rok 2016 ráta s cenou ropy na úrovni 50 USD za barel, odhad Svetovej banky na tento rok je však len 37 USD za barel (World Bank, 2016), samotná Centrálna banka Ruska zverejnila v reakcii na vývoj z prelomu rokov 2015/2016 v marci 2016 ešte konzervatívnejší odhad – 30 USD/barel (CBR, 2016a). Ten sa ku koncu prvého polroka ukázal byť až príliš opatrný a centrálna banka v júni revidovala odhad ceny ropy na rok 2016 na úroveň 38 USD/barel (pozri CBR, 2016b). Centrálna banka predpokladá, že pri agregátnom raste ekonomík obchodných partnerov na odhadnutej úrovni 2 % sa dopyt po ruských surovinách nezníži, zostane stabilný.

Obnovený pokles cien ropy v druhej polovici a ku koncu roka 2015 oddialil ruskú ekonomiku od návratu na rastovú trajektóriu, stabilizácia ceny ropy v najbližších mesiacoch by prispela k zníženiu volatility kurzu rubľa, poklesu inflácie, zvýšeniu reálnych príjmov, uvoľneniu časti úspor, čo by sa premietlo do zotavenia domácej spotreby a oživenia ekonomickej aktivity, a tým by sa cesta z recesie urýchlila. Vývoj vo finančnom sektore a vývoj zahraničného obchodu môžu ale byť naďalej pod vplyvom sankcií.

6.2. Vonkajšie vzťahy Ruskej federácie a proces euroázijskej hospodárskej integrácie

Vonkajšie vzťahy Ruskej federácie sú druhou oblasťou, ktorá môže v nadchádzajúcom období významne ovplyvniť smerovanie ruskej ekonomiky. Snahy ruského prezidenta o hospodársku reintegráciu postsovietskeho priestoru sa odrážali na vzťahoch s predstaviteľmi niektorých republík SNŠ i na vzťahoch s EÚ ešte pred jeho súčasným funkčným obdobím. Snáď prvým formálnym procesným krokom k hospodárskej integrácii bol vznik *colnej únie*

v roku 2010;⁴⁹ colnú úniu okrem Ruska tvorili Bielorusko a Kazachstan. Ukrajina, Kazachstan a Bielorusko, po Rusku tri najväčšie ekonomiky v postsovietskom priestore (vo vyjadrení HDP v PKS), boli aj v čase rokovaní o vytvorení colnej únie kľúčovými hospodárskymi partnermi Ruska v regióne (obchod s Ukrajinou, Bieloruskom a Kazachstanom vtedy tvoril 86 % celkového obchodu s tovarmi Ruskej federácie s krajinami SNŠ), navyše, z dôvodu vysokého podielu obyvateľstva ruskej národnosti medzi občanmi Ukrajiny a Kazachstanu, Moskva považovala tieto dve krajiny vždy za prirodzenú sféru svojho vplyvu. Turbulentný vývoj na ukrajinskej politickej scéne však v čase vzniku colnej únie komplikoval presadzovanie ruských integračných záujmov,⁵⁰ ani po zvolení nového (prorusky) orientovaného prezidenta a vymenovaní novej vlády v prvej polovici roka 2010 k úplnej konsolidácii vzťahov s RF nedošlo. Nový prezident Janukovyč po nastúpení do funkcie deklaroval, že Ukrajina nebude pokračovať v úsilí o vstup do NATO a sústredí sa na posilnenie vzťahov s Ruskom, na čo ruská strana reagovala, že neexistujú právne prekážky, ktoré by Ukrajine bránili pristúpiť k prebiehajúcim dohodám o colnej únii. Ešte v apríli toho roka po vyhláseniach komisára EÚ pre rozšírenie a susedskú politiku Füleho, že pripojenie Ukrajiny k colnej únii by bolo v rozpore s prebiehajúcimi rokovaniami Ukrajiny s EÚ o zóne voľného obchodu, ukrajinskí predstavitelia popreli, že by kedy o vstupe do colnej únie medzi Ruskom, Bieloruskom a Kazachstanom uvažovali. Ukrajina sa k colnej únii s Ruskom nepripojila, v októbri 2011 ale v Petrohrade osem krajín SNŠ, vrátane Ukrajiny a Ruska, oznámili vytvorenie *zóny voľného obchodu* (s výnimkou energetických surovín

⁴⁹ Podmienky *colnej únie* (v platnosti od júla 2010) dokonca na krátky čas ohrozili aj vstup RF do WTO, na ktorý Rusko čakalo rekordne dlhý čas.

⁵⁰ Rozpory medzi vtedajším ukrajinským prezidentom Juščenkom a premiérkou Tymošenkovou, ktoré v kritickej hospodárskej situácii, keď sa ekonomika potácala na dne hlbkej recesie, znemožnili akúkoľvek konsolidovanú reakciu hospodárskej politiky, vyriešili až prezidentské voľby vo februári 2010, v ktorých zvíťazil bývalý premiér, prorusky orientovaný Viktor Janukovyč. Nasledovalo vyslovenie nedôvery vláde Julie Tymošenkovej ukrajinským parlamentom v marci 2010 a vymenovanie novej vlády na čele s premiérom Azarovom, čo vytvorilo predpoklad na urovnanie vzťahov s Ruskou federáciou.

a kovov). Ukrajina ale zároveň začala rokovania s EÚ o dohode o pridružení. Rokovania o *asociačnej dohode* sa stali kameňom úrazu v zahranično-hospodárskej politike nielen vo vzťahu Ruska voči Ukrajine, ale i voči Arménsku, Gruzínsku a Moldavsku. Polemiky o relatívnych výhodách a nevýhodách euroatlantickej verzus euroázijskej hospodárskej integrácie prebiehali vo všetkých dotknutých krajinách, každá z nich sa však vzhľadom na politické či ekonomické prepojenia na Rusko nachádzala v inej pozícii.⁵¹

Ďalším míľnikom v procese hospodárskej integrácie „smerom na východ a/či na západ“ bol summit Európskej únie a krajín *Východného partnerstva* vo Vilniuse v novembri 2013, kde zo štyroch krajín napokon len Moldavsko a Gruzínsko podpísali asociačné dohody s EÚ. Pôvodne sa o podpise asociačných zmlúv a dohody o voľnom obchode⁵² rokovalo aj s Ukrajinou a Arménskom, Arménsko už v septembri ohlásilo zmenu svojho rozhodnutia a záujem vstúpiť do existujúcej colnej únie s Ruskom, ukrajinský prezident oznámil svoje rozhodnutie nepodpísať asociačnú dohodu s EÚ týždeň pred konaním summitu. Vilniuský summit v plnej nahote odkryl krehkú stabilitu v zahraničných vzťahoch medzi EÚ a Ruskom.⁵³

⁵¹ Napríklad v prípade Arménska Moskva naznačila, že ak krajina podpíše asociačnú dohodu s EÚ, Rusko prehodnotí svoju vojenskú podporu Arménsku v spore s Azerbajdžanom. Keď Moldavsko pokračovalo v prípravách ratifikácie dohody s EÚ, Rusko obnovilo obmedzenie dovozu moldavského vína a uskutočnilo záťahy na moldavských sezónnych robotníkov pracujúcich v Rusku. Proeurópski politici kontrovali prísľubom skoršieho bezvízového styku s krajinami EÚ. Najjednoduchšia bola politická scéna v Gruzínsku, kde dlhoročné ruské hospodárske embargo už beztak znížilo závislosť od ruského trhu.

⁵² Súčasťou asociačnej dohody bola i tzv. prehĺbená a komplexná dohoda o zóne voľného obchodu (DCFTA – *Deep and Comprehensive Free Trade Agreement*). Tá je platformou nielen na liberalizáciu obchodu (odstraňovanie ciel), ale i zbližovanie technických noriem. Východné partnerstvo malo byť projektom modernizácie a demokratizácie partnerských krajín, projektom ekonomických reforiem a postupného otvárania európskeho trhu týmto krajinám. Nezanedbateľnou stránkou je ale i zaistenie stability a bezpečnosti v regióne v blízkosti hraníc EÚ či obchodné (a politické) záujmy zo strany EÚ.

⁵³ Moskva s nevôľou sledovala rozširovanie vplyvu EÚ smerom na východ. Vyhlásenia, ktoré adresovala predstaviteľom krajín chystajúcich sa pristúpiť k ratifikácii asociačných dohôd s EÚ, označili európski politici za nátlak. Hrozba stiahnutia vojenskej podpory v Arménsku a zavedenia hospodárskych obmedzení v prípade pristúpenia k dohode Ukrajinou sa ukázali byť úspešné, obe krajiny svoje rozhodnutie podpísať dohody o pridružení zmenili ešte pred summitom. Niektorí komentátori dokonca prirovnali summit vo Vilniuse k začiatku „novej ruskej agresívnej zahraničnej politiky získavania vplyvu nad západnými časťami bývalého sovietskeho impéria“.

Ukrajinská vláda v rokovaníach s EÚ pokračovala, vzhľadom na obavy z poklesu obchodu s Ruskom sa snažila vyjednať s Úniou preferenčné kvóty, ktoré by prípadné straty zo zníženia obchodu s Ruskom kompenzovali. Nespokojnosť so smerovaním krajiny po nepodpísaní asociačnej dohody prezidentom Janukovyčom vyvrcholila protestmi vo viacerých ukrajinských mestách, demonštráciami za pokračovanie procesu integrácie s EÚ, a napokon februárovými krvavými udalosťami na *Majdane*, následným zosadením prezidenta Janukovyča a jeho exilom do Ruska. Politická časť asociačnej dohody s EÚ bola podpísaná hneď v marci 2014 po zosadení prezidenta Janukovyča, hospodárska časť v júni, parlamenty EÚ a Ukrajiny ratifikovali asociačnú dohodu v septembri 2014, nový prezident Porošenko podpísal dokumenty bezprostredne po schválení parlamentom. Úvodná fáza procesu hospodárskej integrácie Ukrajiny s EÚ sa tým ale ani formálne, ani prakticky neskončila.⁵⁴

Definitívnym zlyhaním v snahe začleniť Ukrajinu do prebiehajúceho procesu užšej hospodárskej integrácie v postsovietskom regióne boli udalosti *krymskej krízy*, ktorá vypukla po spomínanej zmene vedenia krajiny v Kyjeve a vyvrcholila narušením suverenity Ukrajiny – anexiou *Krymu* Ruskom.⁵⁵ Zatiaľ posledným medzníkom v procese intenzifikácie euroázijskej hospodárskej spolupráce bol 1. január 2015, keď aj napriek zvýšenému geopolitickému

⁵⁴ Vzhľadom na obavy z obchodných obmedzení zo strany Ruska sa Kyjev rozhodol pre odklad plnenia obchodnej časti asociačnej dohody – formálne išlo o rozhodnutie na základe výsledkov trojstranných rokovaní (EÚ, Ukrajiny a Ruska) o vykonávaní dohody o voľnom obchode medzi EÚ a Ukrajinou; strany sa dohodli na odklade dočasného uplatňovania ustanovení súvisiacich s dohodou o voľnom obchode do konca roku 2015. Rusko sa zaviazalo, že aj naďalej bude platiť preferenčný režim s Ukrajinou. Hospodárska časť asociačnej dohody (DCFTA) tak začala platiť až v januári 2016 (ide o „dočasné“ plnenie dohody, tú museli ešte ratifikovať všetky parlamenty členských štátov EÚ; problém s ratifikovaním malo len Holandsko, kde sa v apríli 2016 v referende občania vyjadrili proti dohode). V reakcii na to Rusko ešte v januári Ukrajine zastavilo platnosť svojej zmluvy o voľnom obchode (1. 7. 2016 začala platiť i asociačná dohoda EÚ s Gruzínskom).

⁵⁵ Po vládnom prevrate v Kyjeve neoznačení vojaci obsadili kľúčové objekty na Kryme, vláda Autonómnej republiky Krym pod nátlakom rezignovala a nová vláda, ktorá neuznala legitimitu dočasnej vlády v Kyjeve, vypísala referendum o rozšírení autonómie (to sa konalo v komplikovanej atmosfére okamžite v polovici marca 2014) a na základe jeho výsledkov krymský parlament vyhlásil nezávislý a zvrchovaný štát Republika Krym a požiadal o vstup do Ruskej federácie.

napätiu Rusko naplnilo pôvodný plán a na základoch spomínanej colnej únie vznikla tzv. *Euroázijská hospodárska únia*. K Rusku, Bielorusku a Kazachstanu sa pri vzniku pridalo Arménsko a v auguste 2015 sa členom únie stalo Kirgizsko (očakáva sa, že v najbližšom čase oficiálne oznámi záujem o členstvo i Tadžikistan). Únia definuje podmienky pre voľný pohyb tovaru, služieb, kapitálu a osôb, dlhodobou perspektívou je rozšíriť členstvo na všetky postsovietske krajiny v regióne, s výnimkou pobaltských krajín. Euroázijská únia by mala byť protiváhou Európskej únie, mala by umožniť zjednotenie ekonomík, právnych poriadkov či ozbrojených síl, mala by sa stať významným nadnárodným celkom suverénnych štátov. Uplatňovanie jednotnej hospodárskej politiky si vyžaduje od členov plnenie stanovených kritérií, ako obmedzenie rozpočtového deficitu, verejného dlhu, inflácie, úrokových mier. Treba poznamenať, že napäté vzťahy Ruska s Ukrajinou, ktorej pôvodne zamýšľané začlenenie do tohto integračného úsilia udalosti posledných dvoch rokov znemožnili úplne, ako aj jednostranné uvalenie obmedzení na ukrajinský import (Ruskom, bez súhlasu ostatných členov Únie) môžu potenciálne narušiť integračný proces v rámci nej (Havlik, 2015). Obchodné obmedzenia, ktoré sú výsledkom hospodárskych sankcií proti Rusku, aj protiopatrení zo strany Ruska, nijako neuľahčujú prehĺbenie hospodárskej integrácie v regióne, navyše, efekty recesie, s ktorou ruská ekonomika bojuje už druhý rok, sa prelievajú i do ostatných ekonomík Euroázijskej hospodárskej únie.

Aj bez sankcií by sa ruská ekonomika ocitla v recesii

Prvé kolo zavedenia ekonomických sankcií proti Rusku prebehlo bezprostredne po vypuknutí rusko-ukrajinského sporu, týkalo sa špecifikovaného okruhu fyzických a právnických osôb, druhé kolo sankcií z júla 2014 bolo cielené na ruský *vojenský, energetický a bankový sektor*; USA a EÚ okrem iného obmedzili prístup významných ruských bánk (Gazprombank, VTB, Vnešnekonombank, Sberbank) a kľúčových firiem z oblasti energetiky (Rosneft), ako aj zbrojárskeho priemyslu a obrany (Kalašnikov, Uralvagonzavod, Almaz-Antej) na svoje finančné trhy a obmedzili obchodné kontakty

so subjektmi na sankčnom zozname; k USA a EÚ sa pridali ďalšie krajiny.⁵⁶ Komplikácie s externým financovaním pocítili i banky, ktoré na zozname neboli – centrálna banka bola nútená podniknúť sériu krokov na stabilizáciu ruského finančného sektora (podpora likvidity, emisia dlhopisov, zábezpeky, rekapitalizácia bánk). Centrálna banka reagovala promptne a ruské subjekty sa novej realite postupne prispôbovali. Z dlhodobého hľadiska tak finančný trh a úverové inštitúcie ovplyvni skôr ohrozenie transferu technológií do ekonomiky a nezáujem investovať do rozvojových plánov. Bez

⁵⁶ Po udalostiach na Ukrajine USA v marci 2014 zaviedli prvé sankcie voči RF. Krátko na to zaviedla sankcie aj EÚ, Kanada, Austrália, Nový Zéland, Švajčiarsko, Albánsko, Čierna Hora, Nórsko, Lichtenštajnsko, Island, Ukrajina, Japonsko. Sankcie sa týkali vybraných vrcholových politikov Ruska a vybraných firiem, predovšetkým bánk. Sankčný zoznam osôb a firiem sa postupne rozširoval. Rusko prijalo recipročné opatrenia a v auguste 2014 obmedzilo dovoz poľnohospodárskej a potravinárskej produkcie z krajín, ktoré zaviedli voči Rusku sankcie (zákaz bol v júni 2016 predĺžený do konca roku 2017). Spojené štáty americké následne zaviedli sankcie voči ruským firmám ropného priemyslu ako Gazprom, Lukoil, Transneft' a ďalším vrátane ďalších bánk. Európska únia obmedzila prístup ruských firiem a bánk na svoje kapitálové trhy. Počas roka 2014 sa sankcie proti Rusku postupne rozširovali a koncom roka 2014 platobné systémy VISA a Mastercard prerušili používanie svojich kariet na území Krymu. Počas rokov 2015 a 2016 sa sankcie voči Rusku naďalej rozširovali a predlžovali (posledné predĺženie bolo v septembri 2016 (European Council, 2016b), ale niektorí predstavitelia EÚ hovoria o zavedení trvalých sankcií (Globalresearch, 2016)), no recipročne reagovala aj Moskva.

V Európskej únii nepanuje jednota ohľadom sankcií voči Rusku. Silným podporovateľom sankcií je samotný Brusel, Veľká Británia, Poľsko, Pobaltské štáty či Holandsko. Vysoká predstaviteľka EÚ pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku Federica Mogheriniová vyzvala v marci 2016 členské štáty OSN, aby sa pridali k sankciám voči Rusku a nasledovali EÚ. V Nemecku je politická scéna rozdelená na časti, ktoré sú proti sankciám voči Rusku predovšetkým z dôvodu ekonomických škôd, ktoré utrpeli nemecké firmy. Na druhej strane sú v nemeckej politike sektory, napríklad CDU (Kresťansko-demokratická únia), ktoré naopak podporujú zosilnenie sankcií, a dokonca podporujú začatie dodávok zbraní Ukrajine (Frankfurter Allgemeine, 2016). Blok krajín EÚ, ktoré otvorene kritizujú sankcie voči Rusku a podporujú ich zrušenie, zahŕňa Grécko, Maďarsko, Slovensko, Rakúsko, Taliansko, Francúzsko, Cyprus a Českú republiku. Okrem ekonomických sankcií boli voči Rusku zavedené aj politické sankcie. Začiatkom roka 2015 bolo dočasne zastavené hlasovacie právo Ruska v Parlamentnom zhromaždení Európy. Tak tiež bolo Rusko vylúčené zo zoskupenia štátov G8 a skupina sa vrátila k názvu G7 atď.

Vzťahy Ruska s USA a EÚ sú veľmi napäté aj vďaka krokom, ktoré podniká NATO. Okrem toho, že sa snaží o prijatie Ukrajiny za člena, rozširuje svoju vojenskú prítomnosť v Pobaltí na ruských hraniciach. Ukrajina predstavuje tradičnú inváznu trasu do Ruska, preto Rusko chápe prípadné členstvo Ukrajiny v NATO ako ohrozenie svojej bezpečnosti.

Ruská politická a ekonomická elita neočakáva zrušenie sankcií voči Rusku, či už zo strany USA alebo EÚ. Podľa Dmitrija Rogozina, podpredsedu vlády pre oblasť obrany a bývalého veľvyslanca Ruska pri NATO, sankcie voči RF budú v tej alebo onej forme už navždy, preto bude potrebné ďalší rozvoj krajiny tomu prispôbiť.

expanzívnych (výrobných) plánov ruské subjekty dodatočné zdroje financovania nebudú v takej miere potrebovať.

Ruská centrálna banka vo svojich odhadoch ráta s možnosťou predĺženia sankcií na obdobie 2016 – 2018, je pripravená poskytnúť úverovým inštitúciám možnosť predĺženia splatnosti záväzkov a využiť ďalšie inštrumenty, a zároveň predpokladá, že záujem využiť tieto operácie bude nižší, než sú jej pripravené scenáre (CBR, 2016a). S pretrvávajúcim poklesom *investičného dopytu* (aspoň na rok 2016) rátajú nielen ruské orgány, ale i medzinárodné inštitúcie, k miernej stabilizácii investícií dôjde podľa odhadov až v roku 2017. Viac ako sankcie k tomu však prispieva cenový vývoj na svetových trhoch a historické dedičstvo ruskej ekonomiky. Ruský export sa prepadol najmä v hodnotovom vyjadrení, keďže jeho prevažnú časť tvoria surovinové zdroje.

Vzájomná obchodná výmena tak bola pod vplyvom cenových výkyvov a hospodárskych obmedzení zavedených voči Rusku a odvetných opatrení z ruskej strany, ktoré na seba nenechali dlho čakať – prišli v podobe embarga na dovoz poľnohospodárskych a potravinárskych produktov už v auguste 2014. Kombinácia týchto udalostí sa odrazila na obchodnej výmene s EÚ aj s Ukrajinou ešte v roku 2014 (obchodná výmena s Ukrajinou klesla o 30 %, s EÚ o 8 %, z toho najviac s Fínskom, Poľskom, Francúzskom, Španielskom; EÚ ostala hlavným obchodným partnerom s 52 % podielom na ruskom exporte a 41 % podielom na ruskom importe). Prepád vzájomného obchodu sa v roku 2015 prehĺbil, len za prvý polrok klesol obchod s EÚ o 37 % a s Ukrajinou o 60 %. Embargo na dovoz potravín v rozsiahlej miere prispelo k nárastu celkovej inflácie v Rusku (už k máju boli ceny potravinových tovarov medziročne o pätinu vyššie), dovoz mäsa, rýb a mlieka výrazne klesal od začiatku roka 2015; ruský zákaz najviac postihol Dánsko (syr), Poľsko (jablká), Nórsko (ryby), a samozrejme Ukrajinu (Havlik, 2015), naopak, z ruského embarga ťažilo Bielorusko.

V súčasnosti sa s *dohľadným zrušením sankcií neráta*, ešte pred júnovým rozhodnutím EÚ (2016) o predĺžení sankcií proti Rusku predĺžilo v máji Rusko platnosť embarga na dovoz potravín z EÚ,

a to nie na rok, ale až do konca roku 2017 (s odôvodnením, že ruskí poľnohospodári potrebujú plánovať investície na dlhšie obdobie). Sankcie postihujú nielen ekonomiku Ruska, ale i jeho partnerov. Efekt vzájomných sankcií je ťažko merateľný, predsa sa však niektorí ekonómovia pokúsili o odhad strát ruskej ekonomiky v dôsledku nich. Samotná ruská strana ekonomické straty v dôsledku zavedenia sankcií pripustila, podľa vyjadrení zástupcov ministerstva hospodárstva boli straty na úrovni 1,5 % HDP, podľa Ruska však na sankcie dopláca viac EÚ, ktorá podľa ruského ministerstva prišla o 40 mld. eur v roku 2014 a o 50 mld. eur v roku 2015 (kým strata Ruska bola len v polovičnom rozsahu). Odhad WIIW (detailne pozri Havlik, 2015) hovorí o kumulatívnom znížení HDP Ruska v dôsledku kombinácie efektov nižších investícií, vyššej inflácie a odlevu kapitálu za obdobie 2014 – 2016 v rozsahu 250 miliárd eur, resp. menej než 1 % HDP. Z toho odhad strát bez zohľadnenia pádu ceny ropy, teda strát súvisiacich výlučne s konfliktom s Ukrajinou a sankciami, predstavoval 18 miliárd eur len v roku 2014. Vzhľadom na to, že ekonomika smerovala k stagnácii už predtým, a so zreteľom na hĺbku recesie v roku 2015 to len potvrdzuje predpoklad, že Rusko by sa v recesii ocitlo i bez konfliktu s Ukrajinou a následných obchodných obmedzení.

Na druhej strane, pretrvávajúce nízke ceny ropy, predĺženie sankcií a protisankcií ruskej strany môžu prispieť nielen k zmene vonkajších vzťahov Ruska a *teritoriálnej štruktúry zahraničného obchodu*, ale i k zmene *vnútornej štruktúry ruskej produkcie*. Nahrádzanie výpadku importu už teraz prospelo niektorým domácim odvetviam, cenová výhoda v podobe slabého rubľa nahráva expanzii obchodovateľných sektorov (World Bank, 2016). Užšia hospodárska integrácia s členmi Euroázijskej hospodárskej únie a intenzifikácia obchodných vzťahov s Čínou predznamenávajú silnejšiu orientáciu na bližšie ekonomiky z regiónu na úkor iných západných obchodných partnerov. Popri tom rastie podiel „nepalivového“ exportu na celkovom exporte Ruska, i keď stále podstatnú časť tvoria suroviny. Taktiež podiel príjmov z exportu ropy na celkových príjmoch federálneho rozpočtu v roku 2015 klesol pod 50 %. Práve

v snahe využiť túto príležitosť na štrukturálne zmeny v ekonomike sa môže o to viac ukázať nedostatok investícií, oslabenie transferu technológií, zastarané produkčné kapacity a neefektívne procesy. Zmena exportného profilu ekonomiky, ktorý je podmienený „historickým dedičstvom“, by prospela toľko očakávanej diverzifikácii ekonomiky, modernizácia sa však nedá realizovať bez investícií a bez potrebných štrukturálnych reforiem, zlepšenia podnikateľského prostredia, zvýšenia transparentnosti.

Zo strednodobého hľadiska zatiaľ nemožno očakávať výraznejší pokrok v rozvoji sofistikovanejších odvetví spracovateľského priemyslu, odvetví s vysokou mierou pridanej hodnoty či odvetví služieb; ekonomika bude naďalej závislá predovšetkým od vývoja svetových cien svojich exportných surovín, no berúc do úvahy stále vysoké zásoby ropy v krajinách OECD, svetovú produkciu ropy stále na trojročných maximách a vložnejší dopyt závislý okrem iného od spomaľujúcej sa ekonomiky Číny, vyhliadky ruskej ekonomiky sú neuspokojivé – po prekonaní aktuálnej recesie možno očakávať návrat k nízkym tempám rastu. Na jednej strane kombinácia hospodárskych sankcií a výrazného poklesu svetových cien energetických surovín donútila ekonomiku preniesť váhu pri substitúcii zdrojov príjmov i rastového potenciálu aj na menej tradičné sektory a činnosti; na druhej strane, stimuly k obnoveniu rastu bude Rusko hľadať na vnútornom trhu (čo by mohlo nahrávať štátnemu intervencionizmu) a v zintenzívnení obchodných vzťahov s krajinami euroázijského regiónu, kde minulosťou podmienené vzťahy sú často komplikované. V krátkodobom horizonte by táto stratégia mohla byť úspešná, dlhodobý rozvoj ruskej ekonomiky si však vyžaduje zásadnejšie zmeny.

6.3. Makroekonomický rámec dôsledkov poklesu ceny ropy a zavedenia sankcií

Ako sme predpokladali už v minuloročnom vydaní tejto publikácie, kombinácia poklesu cien ropy, sankcií uvalených na Rusko i jeho protiopatrení a následný pokles obchodnej výmeny, uvrhli ruskú ekonomiku do recesie – tá dosiahla svoje dno v druhom

štvrtťroku 2015, keď sa tvorba hrubého domáceho produktu prepadla medziročne o 4,5 %. Výrazné znehodnocovanie meny a reálnych príjmov, zhoršenie situácie v bankovom sektore, geopolitické napätie či zhoršenie podnikateľského a investorského sentimentu sa podpísali pod oslabenie spotrebiteľského dopytu a chuť investovať, a tým pod pokles ekonomickej aktivity. Ďalšia vlna zníženia svetových cien ropy v auguste 2015 opäť podlomila znehodnocujúci sa rubel, čo sa spolu s 20 % rastom cien potravín premietlo do nárastu inflácie. Zníženie reálnych príjmov viedlo ku konzervatívnemu správaniu domácností a výsledný pokles spotreby domácností o 9,6 % sa stal kľúčovým momentom, ktorý priviedol ekonomiku do recesie. K poklesu súkromnej spotreby došlo po prvýkrát od roka 1999 (s výnimkou recesie v roku 2009).

Opakované rozširovanie a predlžovanie hospodárskych sankcií voči Rusku bolo dôležité hlavne z pohľadu finančných trhov a bankového systému – obmedzený prístup ku kapitálu, zvýšenie nákladov na financovanie, odlev súkromného kapitálu a zhoršený investorský sentiment si vyžiadali spojenie síl centrálnej banky, vlády a parlamentu, masívnu rekapitalizáciu bánk, uvoľnenie prostriedkov Fondu národného blahobytu či sprísnenie monetárnych podmienok (ešte v roku 2014). Ochromený investičný i spotrebiteľský dopyt a zhoršenie podmienok na bankovom trhu sa vo výsledku odrazili na prepade hrubej tvorby kapitálu o 18,7 %.

Na druhej strane, prepad cien ropy a slabší rubel zvýhodnili iné ruské exportné firmy, exportná výkonnosť v niektorých odvetviach sa zlepšila (týkalo sa to napr. exportu uhlia, kovov, chemikálií), čím sa čiastočne narušili tradičné podiely „ropného“ a „neropného“ exportu. Znížil sa aj podiel príjmov z ropy a plynu na celkových príjmoch štátneho rozpočtu – príjmy z ropy a plynu klesli na 40 % federálnych príjmov; rozpočtový deficit bol krytý z Rezervného fondu RF, ktorý sa tak ku koncu roka 2015 zmenšil na polovicu. Po celé desaťročia vysoké zisky z exportu primárnych komodít odrádzali od rozvoja odvetví s vyššou tvorbou pridanej hodnoty – súčasný pokles rubľa a cien komodít by sa mohol stať príležitosťou na diverzifikáciu produkcie aj exportu.

Trh práce sa adaptoval cez výrazný pokles reálnych príjmov

Trh práce sa so zhoršujúcou sa hospodárskou situáciou vyrovnával najmä znížením reálnych príjmov – došlo síce aj k nárastu miery nezamestnanosti, najvyšší (sezónne očistený) medziročný nárast bol zaznamenaný v druhom kvartáli 2015 a bol v rozsahu 0,6 p. b., v ostatných častiach roka rástla nezamestnanosť pomalšie (údaje centrálnej banky). Celoročne sa miera nezamestnanosti zvýšila z 5,3 % na 5,6 %, pritom nezamestnanosť vo vidieckych oblastiach sa takmer nezmenila (8%; World Bank, 2016). Len mierny nárast nezamestnanosti odrážal dlhodobý problém s nedostatkom pracovnej sily,⁵⁷ ekonomika sa tak na recesiю adaptovala zmenou iných parametrov zamestnanosti (počet čiastočných úväzkov sa zvýšil o tretinu, znížil sa počet odpracovaných hodín na zamestnanca), ale hlavne prostredníctvom príjmov.

Priemerná *nominálna mzda* síce naďalej medziročne rástla (v prvých troch kvartáloch zhruba 5 % tempom), tempo rastu na úrovni 3 % z prelomu rokov 2015/2016, na ktorom sa napokon rast mzdy ustálil, je však pre ruskú ekonomiku netypicky nízke. Výrazné znehodnotenie meny a rast cien potravinových tovarov sa odrazili na reálnych príjmoch domácností a následne na ich spotrebe – znehodnotenie miezd v reálnom vyjadrení sa počas roka stupňovalo, z 9 % v prvom kvartáli na 10,4 % v poslednom kvartáli 2015. Výsledná redukcia vo *výdavkoch domácností* na úrovni 10,1 % ku koncu roka (CBR, 2016a) sa podpísala pod slabšiu dynamiku spotrebiteľského dopytu. Ďalším faktorom, ktorý podmýval domáci dopyt, bol nárast sklonu k úsporám, *miera úspor* ruských domácností stúpila medziročne zo 7,8% na 15,8 %. Zvýšený záujem o úspory bol motivovaný jednak rastom neistoty, výsledkom čoho bolo konzervatívne

⁵⁷ Nedostatok pracovníkov pociťujú hlavne niektoré sektory (stavebníctvo a maloobchod) a veľké mestá (Moskva, Petrohrad). Pokles ruskej populácie v produktívnom veku, a teda nižšia ponuka práce (demografický faktor ovplyvňuje ruský trh práce od roku 2012) rozprúdila i pracovnú migráciu smerom do krajiny (legálnu a nelegálnu), podľa niektorých odhadov pracovalo pred aktuálnou recesiou v Rusku až 10 miliónov migrantov, prevažne z krajín bývalého sovietskeho bloku (Havlik, 2015). Vyšší prílev migrantov je rizikom z pohľadu potenciálneho sociálneho, politického napätia a nacionalistických nálad.

rozhodovanie sa domácností, jednak výhodnosťou vkladov denominovaných v rubľoch, keďže súčasťou sprísnenia monetárnych podmienok bolo udržiavanie vysokých úrokových mier.

A napokon, okrem nevýrazného rastu nominálnej mzdy v súkromnom sektore, inflácie znehodnocujúcej príjmy a neistotou aj ziskami motivovaných vyšších úspor, to boli i obmedzené možnosti vlády na valorizáciu miezd v štátnom sektore a na zvyšovanie ostatných verejných transferov, čo prispelo k výslednému oslabeniu spotreby. Vládi sa podarilo realizovať *valorizáciu dôchodkov*, podľa štatistického úradu vzrástol priemerný dôchodok v roku 2015 o 11 % (kým priemerná mzda v Rusku predstavuje približne 34 tisíc rubľov, výška priemerného dôchodku je 12 tisíc rubľov; Rosstat, 2016b). Vzhľadom na rozsah cenového rastu sa však v reálnom vyjadrení dôchodky znehodnotili o 4 % (mzdy o 9,5 %). Zvýšil sa podiel populácie žijúcej z príjmu *pod hranicou životného minima* (na 13,3 %, čo zodpovedá 19 miliónom osôb).⁵⁸

Pokles reálnych príjmov a spotreby viedli k prepadu produktu

Zmienené dôsledky nepriaznivého vývoja vo vonkajšom i domácom prostredí na zamestnanosť, a hlavne na oblasť mzdových a nemzdových príjmov sa vo výraznej miere podpísali pod pokles spotreby domácností.⁵⁹ Len za prvý polrok 2015 poklesla *konečná spotreba domácností* medziročne o 7,5 %, ďalšia fáza pádu kurzu rubľa od augusta 2015 a pokračujúca inflácia ochromili kúpyschopnosť obyvateľstva v druhej polovici roka ešte viac. Výsledný celoročný pokles spotreby domácností o 9,6 % tak bol kľúčovým faktorom, ktorý stiahol vývoj HDP do záporných čísel. Konečná spotreba domácností totiž predstavuje 52,6 % ruského HDP (2015,

⁵⁸ K výraznejšiemu zhoršovaniu tohto ukazovateľa dochádza už druhý rok v rade, zvýšenie životného minima o 20 % totiž prevyšuje tempá rastu ostatných príjmov, čo dokladuje i nárast pomeru životného minima k priemernej mzde i dôchodku.

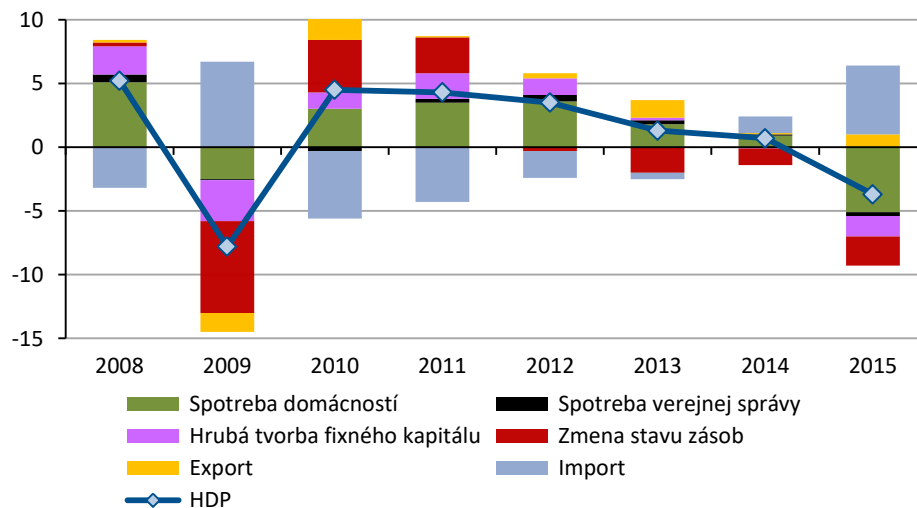
⁵⁹ Prepad svetových cien ropy a ostatných surovín, zmiernenie rastu partnerských ekonomík, uvalenie sankcií a obmedzenie dovozu potravín, pokles hodnoty rubľa, obmedzený prístup k úverom a zdraženie úverov pre podniky i domácnosti, nižšie štátne príjmy a obmedzený fiškálny priestor, vysoká inflácia atď., to všetko v konečnom dôsledku prispelo k prepadu domácej spotreby.

dáta Rosstatu), jej medziročný pokles v roku 2015 prispel k výslednej zmene HDP v rozsahu -5,1 p. b., čo je záporný príspevok k rastu HDP dokonca dvakrát vyšší, než bol počas recesie v roku 2009 (graf 6.3). Opätovné zrýchlenie znehodnocovania rubľa na prelome rokov 2015/2016 oddialilo prípadné zotavovanie spotreby, v prvom kvartáli 2016 pokračoval trend poklesu spotreby domácností (medziročne na úrovni 4,3 %).

Nižšie príjmy z exportu surovín, a teda obmedzený fiškálny priestor limitoval i vládne výdavky, *spotreba verejnej správy* bola v priebehu celého roka približne o 2 % nižšia ako v roku 2014, v tomto trende pokračuje aj v roku 2016, len s minimálnym zlepšením. Výsledný spotrebiteľský dopyt tak prispel k poklesu HDP -5,4 percentuálnymi bodmi.

G r a f 6.3

Hrubý domáci produkt (v %) a príspevky jeho komponentov k jeho medziročnej zmene (v p. b.) (2008 - 2015)

Prameň: World Bank (2016).

Jednoznačne proti rastu produktu pôsobil aj *investičný dopyt*. Slabší spotrebiteľský dopyt neprinášal domácim podnikom dostatočnú motiváciu investovať do rozširovania svojich produkčných

kapacít. Svoju úlohu zohrali i hospodárske sankcie.⁶⁰ Stabilne negatívnu investičnú dynamiku vykazovali hlavne odvetvia doprava a komunikácia, dodávka elektriny, vody a plynu a spracovateľské odvetvia (CBR, 2016a). *Investície do fixného kapitálu* tak medziročne klesli o 7,6 % (Rosstat), čo prispelo k zníženiu HDP v rozsahu -1,6 p. b. (graf 6.3). Ešte výraznejší podiel na poklese *outputu* malo čerpanie zásob; *zmena stavu zásob* sa už tretí rok v rade drží v záporných hodnotách. Pozitívnym signálom môže byť spomalenie čerpania zásob v druhej polovici roka, čo súvisí jednak s tým, že proces ich dočerpávania, ktorý odrážal očakávania blížiaceho sa poklesu dopytu a trval už viac ako tri roky, priblížil ich stav k minimu (CBR, 2016a), jednak so stabilizáciou cien dovážaných vstupov. Čerpanie zásob prispelo k zmene HDP vo všetkých kvartáloch 2015 negatívne, celkovo za rok v rozsahu -2,3 p. b. (graf 6.3). Výsledná *hrubá tvorba kapitálu* tak medziročne poklesla o 18,7 %, pritom počas dvoch rokov predtým, keď práve klesajúci investičný dopyt spôsoboval spomaľovanie ruskej ekonomiky, bolo tempo poklesu len 7 – 8 %. Stále však nejde o rozsah, v akom prepád investícií stiahol ruskú ekonomiku do hlbkej recesie v roku 2009. Hrubá tvorba kapitálu je po spotrebe domácností druhým najvýznamnejším komponentom HDP (predstavuje pätinu HDP). Okrem spomaľovania čerpania zásob možno s príchodom roka 2016 badať i nepriame signály spomalenia poklesu investícií do fixného kapitálu, čo podľa centrálnej banky (tá odhaduje zvoľnenie prepadu fixných investícií na 5 – 7 % v prvom kvartáli 2016) môže naznačovať, že investičná kríza má svoje najhlbšie dno už za sebou.

Pokles spotrebiteľského dopytu sprevádzalo rapídne zníženie *dovozu*, ten sa medziročne zmenšil až o štvrtinu (o 25,7 % podľa ruského štatistického úradu). K zmene HDP tak import prispel 5,4 p. b. Slabší rubel cenovo zvýhodnil *vývoz* niektorých ruských exportných artiklov, prejavilo sa to najmä v prípade uhlia, kovov a chemikálií; vývoj investícií a zamestnanosti v týchto oblastiach naznačili v roku

⁶⁰ Obmedzil sa prístup na kapitálové trhy, čiastočne sa zamedzil prílev zahraničných investícií, náklady na úvery v domácich finančných inštitúciách sa zvýšili, k čomu prispieval i odklad uvoľnenia monetárnej politiky.

2015 i realokáciu výrobných faktorov do týchto sektorov (World Bank, 2016). Vývoz sa medziročne mierne zvýšil, o 3,6 % (Rosstat), čo prispelo k zmene HDP jedným percentuálnym bodom. Ani pozitívne príspevky exportu, a hlavne importu (príspevok čistého exportu teda spolu predstavoval 6,4 percentuálnych bodov a bol tak hlavným zdrojom rastu *outputu*) však nedokázali vykompenzovať negatívny príspevok domáceho dopytu, vo výsledku teda *hrubý domáci produkt Ruskej federácie v roku 2015 poklesol o 3,7 %* (graf 6.3).

Nadálej pretrvávajúci pokles podielu importovaných tovarov na maloobchodnom obrate dokazuje, že *proces substitúcie dovážaných tovarov* pokračuje. Navyše, ďalšia fáza poklesu hodnoty rubľa na prelome rokov 2015/2016 opäť cenovo zvýhodnila domácu produkciu; centrálna banka predpokladá (CBR, 2016a), že nahrádzanie časti dovozu domácou produkciou bude pokračovať aj v roku 2016. Väčšina odvetví *spracovateľského priemyslu*, ktoré by mohli profitovať z nahrádzania oslabeného (v podmienkach prepadu meny drahého) dovozu, však čelili kolapsu domáceho dopytu, a tak vzniknutú cenovú výhodu nemohli naplno využiť. Investície do spracovateľského priemyslu ostali negatívne aj z dôvodu kapacitných limitov, štrukturálnych problémov, ale aj kvôli drahšiemu dovozu medziproduktov. Spracovateľský priemysel vo výsledku poklesol o 5,1 %. Naopak, z obmedzenia dovozu potravín profitovalo domáce poľnohospodárstvo; odvetvie *poľnohospodárstva, poľovníctva a lesníctva* rástlo viac ako 3 % tempom. Treba však povedať, že tento sektor rastie už tretí rok v rade. V podstate všetky ostatné hlavné odvetvia v roku 2015 klesali (pri porovnaní medziročnej zmeny pridanej hodnoty) alebo stagnovali, s výnimkou ťažby nerastných surovín (1,1 % rast; Rosstat).

Oslabený spotrebiteľský aj investičný dopyt sa podpísali aj pod vývoj *priemyselnej produkcie*, ktorá medziročne klesla o 3,4 %; ešte hlbšiemu prepadu zabránil práve vývoj v subsektoroch, ktorých exportná výkonnosť sa zvýšila vďaka cenovej výhode, a tých, ktoré profitovali z nahrádzania drahšieho dovozu (čo podľa centrálnej banky dokazuje napríklad to, že kým produkcia v spracovateľskom priemysle klesla o spomínaných približne 5 %, dovoz tovarov spracovateľského priemyslu klesol o 37 %). Začiatkom roka

2016 sa pokles priemyslu spomalil (2,7 % v januári), pri zachovaní hlavných trendov z roku 2015: ťažba mierne rástla, výroba a distribúcia elektriny, vody, plynu stagnovala, produkcia v spracovateľskom priemysle klesala; vo viacerých sektoroch spracovateľského priemyslu ale centrálna banka hlásila začiatkom roka zlepšenie vývoja. Naďalej rástol potravinársky priemysel.

Celková hodnota dovezených tovarov sa v roku 2015 znížila medziročne o 37,3 % (podľa metodológie *platobnej bilancie*) nielen z dôvodu, že import sa stal nákladnejším, ale i kvôli oslabeniu vnútorného dopytu, stagnujúcej produkcii (to sa prejavilo najmä na poklese dovozu strojov, prístrojov, zariadení a vozidiel) a reštrikciám na dovoz potravín. Ani viac ako tretinový prepád hodnoty dovozu nedokázal vykompenzovať (ešte výraznejší) pokles príjmov z vývozu, len príjmy z exportu ropy a plynu klesli o takmer 40 %. Príjmy z exportu nepalivových tovarov sa znížili o 17,5 %, a to aj napriek tomu, že v oboch skupinách fyzický objem exportu medziročne stúpol. Výsledkom väčšieho rozsahu prepádu exportných príjmov v porovnaní so znížením hodnoty importu bolo *zmenšenie prebytku obchodnej bilancie* v porovnaní s predošlým rokom o 40,4 mld. USD na výsledných 148,5 mld. USD. Nepriaznivý vývoj v prípade ceny ropy sa podpísal pod to, že „neropný“ deficit bežného účtu platobnej bilancie (PB) sa zmenšil z 13 % HDP na necelých 10 %. Čistý odlev kapitálu sa v porovnaní s rokom 2014 znížil (k čomu prispela normalizácia dopytu po zahraničných aktívach), vrátil sa na úroveň rokov 2012 – 2013, keď klesol na 58,5 mld. USD (2015), čo prispelo k zníženiu deficitu na kapitálovom a finančnom účte PB takmer 2,5-krát. Aj vďaka tomu, že sa centrálna banka obmedzila na minimum intervencií na devízových trhoch (jednorazový predaj rezerv v hodnote 2,3 mld. USD v januári), *devízové rezervy* RF sa v priebehu roka stenčili len o 17 mld. USD, na 368,4 mld. USD k 31. decembru 2015 (údaje o platobnej bilancii a devízových rezervách pozri CBR, 2016d).

Klesajúce ceny ropy ovplyvnili i rozpočet Ruskej federácie, príjmy z ropy a zemného plynu klesli v roku 2015 o 2,3 p. b. vo vyjadrení k HDP, tento pokles bol len čiastočne kompenzovaný nárastom „neropných“ príjmov (o 0,8 p. b. vo vyjadrení k objemu HDP), *deficit*

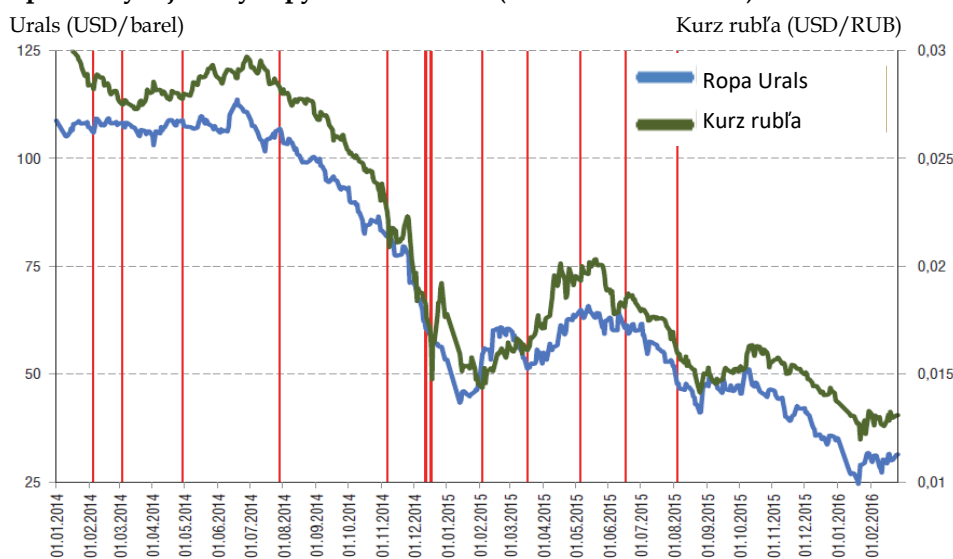
federálneho rozpočtu dosiahol 2,4 % HDP (o 2 p. b. viac než v roku 2014). Deficit bol prevažne krytý prostriedkami Rezervného fondu, na tento účel bolo použitých približne 2,6 bil. rubľov (CBR, 2016a).

Uvoľňovanie monetárnej politiky napriek rekordnej inflácii

Rozhodnutia ruskej centrálnej banky v oblasti menovej politiky boli ovplyvnené vývojom z predchádzajúceho roka, domáca mena bola pod tlakom už od začiatku roka 2014, sprvoti v dôsledku neistoty vyvolanej na trhoch politikou kvantitatívneho uvoľňovania americkej centrálnej banky, neskôr ohlásením zámeru prejsť k vyššej flexibilitě kurzu ruskej meny, na jar 2014 sa pridalo zvýšené napätie v dôsledku sporu s Ukrajinou, a napokon sa od polovice roka tým podstatným faktorom stal prepád cien ropy (graf 6.4).

G r a f 6.4

Spätosť vývoja ceny ropy a kurzu rubľa (1. 1. 2014 – 1. 2. 2016)

Prameň: Matovnikov (2016; podľa údajov CBR a Bloomberg).

Na *znehodnocovanie domácej meny* reagovala centrálna banka hneď v úvode roka 2014, v januári a februári použitím prostriedkov z *Rezervného fondu*, v marci zvýšením kľúčovej úrokovej sadzby z 5,5 % na 7 %. Podmienky sa však v priebehu roka ďalej zhoršovali

(postupne prichádzali externé šoky: sankcie a nadväzné protipatrenia, po lete pád ceny ropy, druhá vlna sankcií cielená na finančný sektor, zrýchlenie poklesu cien ropy v októbri a novembri, špekulácie pred uvoľnením politiky menového kurzu, nedostatok likvidity), čo si vyžiadalo početnú sériu zásahov centrálnej banky. Tá pristúpila k zvýšeniu *klúčovej úrokovej sadzby* v priebehu roka 2014 ešte 5-krát; v decembri, keď už kurz rubľa klesal takpovediac voľným pádom (graf 6.4), dokonca jednorazovo až o 650 bazických bodov na 17 %.

V októbri centrálna banka použila ďalších 30 mld. USD na podporu meny, a napokon v novembri pristúpila k ohlásenému prechodu na *politiku plávajúceho kurzu*. Toto rozhodnutie uľavilo štátnym devízovým rezervám, ktoré sa v dôsledku intervencií v priebehu roka 2014 značne stenčili. Aj napriek všetkým intervenciám stratil v roku 2014 rubel voči doláru 40,6 % a voči euru 34,1 % svojej hodnoty (nominálny menový kurz; december 2015 voči decembru 2014, údaje centrálnej banky; CBR, 2016c). Vyhrotenie situácie v decembri 2014 si vyžiadalo koordinovaný postup centrálnej banky, ministerstva financií a Štátnej dumy: vláda v decembri spustila masívny program rekapitalizácie bánk, centrálna banka emitovala štátne dlhopisy a prostriedky boli investované do kľúčových ruských bánk, parlament schválil zákon umožňujúci uvoľniť až do 10 % prostriedkov Fondu národného bohatstva na ďalšie posilnenie bankového sektora.

Vývoj ceny ropy bol i naďalej v priebehu roka 2015 tým determinantom, ktorý najviac ovplyvňoval zmeny *menového kurzu* (graf 6.4). K decembru 2015 stratil rubel voči americkému doláru medziročne ďalších 20,5 % a voči euru 9,9 % (údaje centrálnej banky). Oslabenie meny tak bolo za posledné dva roky vskutku dramatické, kým v januári 2014 stál dolár 33 rubľov a euro 46 rubľov, v januári 2016 potrebovali Rusi na jeden dolár 76 rubľov a na jedno euro 83 rubľov. V prvom kvartáli 2016 sa depreciácia rubľa spomalila, v druhom štvrtroku sa už rubel voči euru, a hlavne voči doláru mierne posilnil (v porovnaní s koncom roka 2015) (CBR, 2016c).

Devalvujúci rubel' a obmedzenia dovozu potravín prispeli k inflačným tlakom ešte v roku 2014, 12-mesačná *inflácia (CPI)* sa v priebehu roka takmer zdvojnásobila a ešte pred koncom roka 2014 prekročila 10 % hranicu, pritom inflačným cieľom bolo udržať rast cien v intervale 5 – 6 %. Inflačné tlaky pretrvávali i počas roka 2015, rast cien sa stupňoval do marca, keď inflácia dosiahla medziročne rekordných 16,9 %, v ďalších mesiacoch sa rast cenovej hladiny síce spomalil, tempo rastu sa ale udržalo na dvojciferných hodnotách. Výsledná celoročná hodnota inflácie (CPI) 15,6 % je dokonca vyššia než rekordne vysoký rast spotrebiteľských cien z krízového roka 2008. Najväčšou mierou k celkovej inflácii prispel rast cien potravín; *potravínová inflácia* presahovala v prvých piatich mesiacoch roka 20 % hranicu, z toho ceny zeleniny a ovocia sa v januári a februári 2015 zvýšili o viac ako 40 % (CBR, 2016a; tabuľková príloha). Spomalenie rastu cenovej hladiny bolo možné badať v posledných mesiacoch roka a tento trend sa zachoval aj začiatkom roka 2016. K uvoľneniu inflačných tlakov s príchodom roka 2016 prispel pokles svetových cien energetických, poľnohospodárskych a potravinárskych (nespracovaných) komodít, pretrvávajúce oslabenie domáceho dopytu, racionalizačné opatrenia podnikov, slabý rast príjmov; mesačná sezónne upravená inflácia klesala už od októbra. Na základe vývoja v prvých mesiacoch revidovala centrálna banka svoje inflačné očakávania smerom nadol, predpokladá, že ku koncu roka bude inflácia dosahovať 6 – 7 %.

Pomalé zmierňovanie inflačných tlakov umožnilo centrálnej banke pristúpiť k *uvoľňovaniu monetárnej politiky*, predsa len počas roka musela banka niektoré kroky pozdržať. K postupnému uvoľňovaniu monetárnych podmienok dochádzalo už v prvej polovici roka, centrálna banka pristúpila k postupnému znižovaniu kľúčovej úrokovej sadzby z rekordných 17 % (k výraznému jednorazovému zvýšeniu sa uchýlila v decembri 2014, v čase vrcholiacej menovej krízy) už vo februári 2015, v piatich krokoch znížila sadzbu do augusta na 11 % a na tejto úrovni ju ponechala takmer rok, až do júna 2016. Koncom júna vydala banka vyhlásenie, podľa ktorého je vývoj inflačnej dynamiky a zotavovanie ekonomickej aktivity v súlade so základným variantom prognózy, čo jej umožňuje znížiť

úrokovú sadzbu o 50 bázických bodov (na 10,5 %), a zároveň zverejnila očakávania, podľa ktorých bude možné dosiahnuť inflačný cieľ 4 % ku koncu roka 2017 (CBR, 2016c). Uvoľnenie monetárnej politiky prispelo k zníženiu nákladov na financovanie na medzibankovom trhu, na raste úverov sa to však neprejavilo, ten sa z 26 % spomalil na menej ako 8 % (porovnanie posledného mesiaca 2014 a 2015), čo odrážalo pretrvávajúcu vysokú mieru averzie voči riziku, ako aj rastúci podiel nesplácaných úverov (World Bank, 2016).

Hoci situácia v tejto oblasti sa v priebehu roka stabilizovala, proces *rekapitalizácie bánk* pokračoval aj v roku 2015; v máji schválila vláda poskytnutie pôžičiek štyrom vybraným bankám v rozsahu 20 mld. rubľov, ďalších 8,5 mld. rubľov odsúhlasila vláda v auguste na rekapitalizáciu desiatich regionálnych bánk (World Bank, 2016). Centrálna banka zintenzívnila bankový dohľad, odobrala 93 licencií, čím sa počet bánk znížil na 733, v rámci vykonávania dozoru v bankovom systéme menovala zástupcov do 156 bánk, predovšetkým tých, ktoré čerpali v rokoch 2014 – 2015 pomoc od centrálnej banky alebo vlády.

6.4. Zahraničnopolitické súvislosti stavu ruskej ekonomiky

Turbulentný vývoj ruskej ekonomiky v roku 2016, rovnako ako v roku predchádzajúcom, je predovšetkým spôsobený zásadnými zmenami v zahraničných politických a ekonomických vzťahoch pre Rusko s hospodársky a politicky významnými krajinami; prepadom svetových cien hlavných vývozných surovín, teda ropy a zemného plynu, a s celkovými geopolitickými zmenami vo svete.

V rokoch 2014 a 2015 došlo vo svete k niekoľkým kľúčovým udalostiam, ktoré znamenajú dramatické zmeny mocenských pomerov. Tieto zmeny majú ďalekosiahle následky – výrazne sa zvýšilo riziko vojenského konfliktu medzi svetovými veľmocami USA a Ruskom a došlo k zásadným zmenám v ekonomických vzťahoch medzi mnohými krajinami.

Prvou z týchto kľúčových udalostí bol politický prevrat na Ukrajine vo februári 2014. Nová vláda, otvorene podporovaná

Spojenými štátmi americkými, začala otvorenú nepriateľskú politiku voči Rusku. Dôsledkom tohto prevratu bolo vyhlásenie nezávislosti Autonómnej republiky Krym a jej následný vstup do Ruskej federácie v marci 2014 a začiatok občianskej vojny na východe Ukrajiny. Tieto udalosti spôsobili radikálnu zmenu v politických a ekonomických vzťahoch Ruska s USA, EÚ a Ukrajinou. Druhou kľúčovou udalosťou bol v septembri 2015 vojenský vstup Ruska do občianskej vojny v Sýrii na strane sýrskej vlády. Tento vstup sa stal ďalšou konfliktnou zónou s USA a do politického konfliktu aj s ekonomickými následkami sa týmto krokom dostalo Rusko aj so Saudskou Arábiou a Tureckom. Naopak, posilnili sa vzťahy s Iránom. Treťou mimoriadne významnou udalosťou je stúpajúca politická konfrontácia s vojenskými provokáciami medzi USA a Čínou v oblasti Juhočínskeho mora. Táto konfrontácia Číny s USA spôsobila výrazné prehĺbenie spolupráce Číny s Ruskom v politickej, ekonomickej a vojenskej oblasti.

Tieto tri veľmi významné udalosti spôsobili výrazné zmeny v medzinárodnej politickej situácii a prejavili sa aj v problémoch ruskej ekonomiky a v posilnení ekonomických aktivít Ruska smerom na východ. Rovnako sa ukazujú signály, že dochádza k zmene filozofie vnútorného rozvoja ruskej ekonomiky.

Rusko-ukrajinské vzťahy a prepád vzájomného obchodu

Politické udalosti na Ukrajine začiatkom roka 2014 priniesli radikálny obrat vo vzťahoch s Ruskom. Dočasná vláda zakázala politické strany, ktoré reprezentovali proruské obyvateľstvo a tým čím nové všeobecné voľby priniesli úplne odlišné výsledky ako voľby v predchádzajúcich volebných obdobiach. Na Ukrajine sa k moci dostali nacionalistické a protiruské strany, čo sa vzápätí prejavilo vo vzájomných vzťahoch.

Už v apríli 2014 sa Ukrajina pridala k sankciám EÚ proti Rusku a vypovedala množstvo medzištátnych dohôd. Od 1. januára 2016 Rusko zaviedlo voči Ukrajine sankcie na potravinové produkty a zrušilo preferovaný status Ukrajiny. Tento krok odôvodnilo začiatkom platnosti asociačnej dohody Ukrajiny s EÚ. Ukrajinská odpoveď

prišla vzápätí 10. 1. 2016. Vzájomná obchodná výmena začala dramaticky upadať. Za prvých 5 mesiacov 2016 klesol export do Ruska o 36,2 % (RIA Novosti, 2016a) a pokračuje v trende z rokov 2014 a 2015.

Nepriateľské prostredie voči akémukoľvek ruskému elementu v ukrajinsko-ruských vzťahoch je v časti Ukrajiny mimoriadne silné a prejavilo sa to aj početnými útokmi na pobočky ruských bánk (napr. Alfa Bank, Sberbank) pôsobiace na Ukrajine (The Wall Street Journal, 2016). V máji 2016 predstavitelia troch ruských bánk (Sberbank, VTB, Vnešnekonombank) potvrdili, že hľadajú kupcov na svoje pobočky a chcú odísť z ukrajinského trhu.

Ruskej ekonomike kroky Ukrajiny proti Krymu spôsobili veľké ekonomické škody. Ukrajina prerušila dodávky vody na Krym (počet obyvateľov približne 2 milióny) cez Severokrymský kanál, ktorý predstavoval 85 % všetkých dodávok (TASS, 2014). Týmto krokom spôsobila na Kryme okrem iných problémov nedostatok závlahovej vody, čo malo za následok veľmi zlú úrodu predovšetkým ryže a sóje. Ruská vláda nahradila dodávky vody vyhlĺbením nových studní a vybudovaním nových distribučných vodovodov. Ďalšie náhle rozsiahle infraštruktúrne investície musela Ruská vláda vykonať ako odpoveď na energetickú blokádu Krymu, keď elektrické vedenie z Ukrajiny na Krym bolo násilne zničené. Nedostatok elektrickej energie si vynútil vyhlásenie stavu ohrozenia (The Telegraph, 2016) a počas niekoľkých mesiacov polostrov fungoval v núdzovom režime, zatiaľ čo ruské firmy pokladali podmorské elektrické káble cez Kerčský prieliv.

Ďalšie ekonomické škody spôsobila blokáda ruských kamiónov prevážajúcich tovar z EÚ a do nej začiatkom roku 2016. Túto blokádu organizovali aktivisti, avšak oficiálna štátna moc im v tom nebránila. Ruská vláda v reakcii zakázala všetku ukrajinskú kamiónovú prepravu na svojom území a následne na to prijala rovnaký zákaz Ukrajina pre ruský tranzit na svojom území. Po obnovení tranzitnej prepravy cez Ukrajinu Rusko povolilo tranzit ukrajinskej kamiónovej dopravy cez svoje územie, avšak iba za podmienky, že na ruské územie budú vstupovať z Bieloruska. Ukrajina ohlásila svoj úmysel žalovať tieto kroky Ruska na pôde WTO.

Ešte koncom októbra 2015 ukrajinská vláda zakázala všetky priame lety medzi Ukrajinou a Ruskom. Týmto krokom nielenže vznikli veľké ekonomické škody pre zainteresované aerolínie (takmer 70 000 cestujúcich mesačne) (Independent, 2015) a ďalšie firmy podieľajúce sa na leteckej doprave, ale výrazne sa skomplikovali aj ďalšie obchodné styky.

Rusko utrpí ekonomické škody aj rozhodnutím ukrajinskej vlády prestať používať vo svojich jadrových elektrárnach ruské palivo, na ktoré tieto elektrárne boli stavané. Ukrajinská vláda nariadila prejsť na palivo od americkej firmy Westinghouse. Prechod z jednej jadrovej technológie na inú, odlišného typu, nesie so sebou mnoho neznámych a v prípade jadrových elektrární ide o mimoriadne veľké riziká.

Medzinárodne významnou udalosťou bolo odmietnutie Ukrajiny splatiť Rusku dlh vo výške 3 mld. USD, ktorý bol splatný 20. 12. 2015. Podľa pravidiel Medzinárodného menového fondu, fond neposkytuje pôžičky krajinám, ktoré nie sú ochotné splatiť svoje štátne dlhy tretím krajinám. Toto pravidlo bolo zavedené v roku 2001 po štátnom bankrote Argentíny (Hudson, 2016). Napriek tomuto pravidlu MMF ohlásil, že bude Ukrajine aj naďalej požičiavať (IMF, 2015b). Tento krok sa stal precedensom pre celý svet a môže mať nepredvídateľné následky. Rusko krok Ukrajiny odsúdilo a už vo februári 2016 zažalovalo Ukrajinu na Londýnskom súde pre medzinárodnú arbitráž.

Rusko-turecké vzťahy v posledných rokoch

Turecko je pre Rusko významným obchodným partnerom a export zemného plynu do Turecka je druhý najvyšší po Nemecku (Gazprom Export, 2016). Dňa 24. novembra 2015 zostrelila turecká armáda ruskú bojovú stíhačku na turecko-sýrskych hraniciach. Táto veľmi vážna udalosť prudko zhoršila Rusko-turecké vzťahy a temer okamžite sa prejavila aj v hospodárskej oblasti.⁶¹

⁶¹ Ruská vláda nariadila všetkým ruským turistom nachádzajúcim sa v tom čase v Turecku urýchlený návrat do vlasti. Zároveň zakázala akékoľvek charterové lety, a tým

Ruská vláda zaviedla sankcie a zakázala dovoz ovocia, zeleniny, hydiny a soli. Dodávky zemného plynu Rusko neprerušilo, prerušilo však spoluprácu pri plánovanom novom plynovode Turk Stream z Ruska cez Čierne more do Turecka. Rusko prerušilo aj ostatné stavebné projekty s Tureckom a zaviedlo obmedzenia pre Turkov pracujúcich pre ruské firmy.

Ekonomické škody, ktoré Turecko postupne začalo pociťovať, primälo tureckého prezidenta pristúpiť na ruskú požiadavku, aby sa Turecko oficiálne za zostrelenie ruskej stíhačky ospravedlnilo. Tento krok Turecka podstatne zmiernil napätie medzi krajinami a po neúspešnom pokuse o štátny prevrat v Turecku 15. 7. 2016, keď prezident Ruska Vladimir Putin podporil tureckého prezidenta Recepa Tayyipa Erdogana, došlo k obnoveniu vzťahov. Už začiatkom augusta prišiel turecký prezident na návštevu do Petrohradu, kde obe strany podpísali memorandum o obnove vzťahov a o rozvoji ekonomickej a kultúrnej spolupráce.⁶²

Pre Rusko je obnova vzťahov dôležitá z ekonomických i politických dôvodov. V ekonomickej oblasti je Turecko druhým najväčším odberateľom ruského zemného plynu a vybudovanie nového plynovodu cez Turecko by Rusku poskytlo novú alternatívnu cestu dodávok plynu do Európy, keďže Gazprom v roku 2019 plánuje ukončiť dodávky cez Ukrajinu. Z geopolitického hľadiska sú dobré vzťahy s Tureckom kľúčové z dôvodu, že Turecko je členský štát NATO a má na svojom území umiestnené jadrové zbrane USA, ktoré predstavujú pre Rusko hrozbu.

Významné zahraničné a domáce ekonomické aktivity Ruska

Okrem komplikovaných vzťahov s EÚ, USA, Ukrajinou a Tureckom, Rusko aktívne rozvíja hospodársku spoluprácu s mnohými

efektívne zastavila prúd ruských turistov do Turecka. Pre Turecko je Rusko veľmi významným partnerom. Pre ruských turistov je už niekoľko rokov jednou z hlavných letných dovolenkových destinácií Turecko; v roku 2015 ho navštívilo viac ako 3,6 milióna dovolenkárov z Ruska (po Nemecku druhý najväčší segment).

⁶² V septembri 2016 boli obnovené turistické lety do Turecka, znovu bol oživený projekt Turk Stream, obnovená bola aj spolupráca pri budovaní jadrovej elektrárne Akkuyu, ktorú má pomôcť vybudovať Rosatom.

krajinami vo svete. Medzinárodne veľmi aktívna je štátna korporácia pre rozvoj atómovej energetiky Rosatom. V marci 2016 podpísal Rosatom s ministerstvom energetiky Bolívie kontrakt na výstavbu najväčšieho výskumného nukleárneho centra v Južnej Amerike v bolívijskom meste El Alto. S Jordánskom bola podpísaná dohoda o vypracovaní štúdie o možnosti výstavby prvej jadrovej elektrárni v Jordánsku. V pláne je postaviť aj 8 jadrových reaktorov v Iráne, a zároveň poskytnúť Iránu na túto výstavbu pôžičku 2,2 mld. eur. Pripravuje sa aj dohoda o výstavbe jadrových blokov v Saudskej Arábii.

Mimoriadne dôležitými aktivitami Ruska je snaha o vybudovanie nových plynovodov – plynovodu Nord Stream 2, ktorý má kopírovať trasu úspešného plynovodu Nord Stream; a plynovodu Turk Stream, ktorý má byť alternatívou plynovodu South Stream, ktorý mal viesť cez Bulharsko, avšak jeho výstavbu zablokovala EÚ. Plynovod Nord Stream 2 je snahou Ruska obísť Ukrajinu a ukončiť tranzit cez túto krajinu. Nord Stream 2 by viedol po morskom dne Baltického mora z Ruska priamo do Nemecka. Proti výstavbe tohto plynovodu aktívne vystupujú klasické tranzitné krajiny Poľsko a Slovensko, ktorých tranzitná infraštruktúra po dobudovaní Nord Stream 2 stratí svoje využitie a krajiny prídu o dôležité príjmy. Dobudovanie Turk Streamu má zabezpečiť dodávky zemného plynu pre juhovýchodné štáty Európy. Oba tieto projekty sú vo fáze príprav a ich dobudovanie bude znamenať zásadnú zmenu geopolitických pomerov v Európe.

Ruská vláda investuje do rozvoja železničnej infraštruktúry, predovšetkým vysokorýchlostných železníc a v tomto smere výrazne spolupracuje s Čínou, ktorá je v tejto oblasti svetovým lídrom. Čína poskytne Rusku úver 6,2 mld. USD na vybudovanie vysokorýchlostnej trate z Moskvy do Kazane. Ďalšími trasami, na ktorých sa bude Čína podieľať, je trasa medzi mestami Samara a Togliatti a trasa medzi Čelabinskou a Jekaterinburgom na Urale. Asi najambicióznejším projektom je spojenie Moskvy s Pekingom, ktoré by skrátilo dĺžku cesty zo súčasných šesť dní na dva. Náklady na túto viac ako 7 000 km dlhú trať, ktorá by viedla cez Kazachstan, sú odhadované na 230 mld. USD.

Už prebiehajúcim veľkým infraštruktúrnym projektom je dobudovanie mostu cez Kerčský prieliv, ktorý bude spájať Krym s Krasnodarským regiónom RF. Projekt má mimoriadny význam pre rozvoj Krymu, keďže polostrov nemá priame pozemné spojenie so zvyškom krajiny. Most má byť hotový do konca roku 2018 a plánované náklady na výstavu sú takmer 3,6 mld. USD (228,3 mld. RUB). Vďaka náročným prírodným podmienkam je výstavba mosta považovaná za najnáročnejší infraštruktúrny projekt v Rusku za posledné desaťročia. Jeho dĺžka bude 19 km a bude slúžiť na automobilovú aj železničnú dopravu. Pre jeho význam bola výstavba označená za národnú prioritu.⁶³ Nadväzujúcim projektom je vybudovanie diaľnice, ktorá bude spájať Kerčský most s mestami Simferopol' až po Sevastopol' v dĺžke viac ako 300 km.

Rusko pokračuje aj v dobudovávaní nového kozmodrómu Vostočnyj, ktorý sa má perspektívne stať hlavnou základňou pre ruské vesmírne lety a nahradiť tak kozmodróm Bajkonur v Kazachstane. Prvý úspešný štart z kozmodrómu Vostočnyj sa uskutočnil 28. apríla 2016 a bol to štart rakety Sojuz 2.1a. Kozmodróm sa nachádza v Amurskej oblasti na Ďalekom východe Ruska. Jeho prevádzka má priniesť do regiónu desiatky tisíc pracovných miest a celkovo oživiť ekonomiku regiónu.

V júni 2016 ruská vláda oznámila podporu pri presadzovaní sa na trhu výrobcovi nového osobného dopravného lietadla Irkut MC-21 na krátke a stredné trasy, ktoré má byť priamou konkurenciou Airbusu a Boeingu. Ruská vláda aktívne podporuje letecký priemysel vo vývoji nových civilných lietadiel, aby krajina posilnila svoje pozície v medzinárodnej konkurencii.

Ruské poľnohospodárstvo zaznamenalo v rokoch 2015 a 2016 výrazné zmeny, a to hlavne z dôvodu zákazu dovozu potravín z krajín, ktoré uvalili na Rusko sankcie. Domáci výrobcovia takto získali jedinečnú príležitosť posilniť svoju pozíciu na domácom trhu. V roku 2016 malo Rusko rekordnú úrodu obilia (109,3 mil. t) a stalo sa svetovým lídrom v pestovaní pšenice (63,3 mil. t) a najväčším exportérom. Ministerstvo poľnohospodárstva plánuje do

⁶³ USA uvalili na firmy budujúce Kerčský most sankcie.

10 rokov dosahovať ročný výnos obilia 120 – 130 mil. ton.⁶⁴ Krajina však stále zaostáva vo výrobe mlieka a syrových výrobkov, a to predovšetkým technologicky. Rusko v roku 2016 zakázalo dovoz, pestovanie a používanie geneticky modifikovaných organizmov, a to rastlín aj zvierat. Tento krok je všeobecne vnímaný ako veľmi pozitívny, ktorý prispeje k posilneniu ruského poľnohospodárstva na medzinárodných trhoch.

Ruská vláda naďalej investuje veľké prostriedky do budovania arktickej severnej námornej cesty, ktorá sa vďaka globálnemu otepľovaniu stáva čím ďalej tým viac možnou a Rusko na tom intenzívne pracuje. V oblastiach, kde ustupuje ľad, podniká ropné prieskumy a uskutočňuje ťažbu, buduje stále výskumné a vojenské základne. Rusko aktívne pozvalo Čínu, aby participovala na arktických projektoch vrátane ťažby zemného plynu. Rovnako Čína považuje Rusko za mimoriadne dôležitú krajinu pri budovaní novej hodvábnej cesty.

Príprava zásadnej zmeny filozofie rozvoja ruskej ekonomiky

Mimoriadne turbulentný vývoj v medzinárodných vzťahoch, sankcie voči Rusku a nízke ceny hlavných vývozných komodít mali silný vplyv na ruskú ekonomiku. Po viac ako dvoch rokoch zhoršujúcej sa ekonomickej situácie sa začínajú objavovať signály, že sa pripravuje zmena ekonomickej rozvojovej politiky. Ruská ekonomika v dôsledku sankcií, nízkej ceny ropy na svetových trhoch a geopolitickými zmenami veľmi utrpela. Zhoršenie vzťahov medzi Ruskom a Západom v posledných rokoch, dramaticky zmenilo vzťah Ruska k USA a EÚ. Dlhoročná orientácia ekonomickej politiky na Západ sa končí a vidieť jednoznačné aktivity smerujúce k posunu orientácie zahraničnej ekonomickej aktivity na Strednú a Východnú Áziu.

Objavujú sa aj náznaky, že dochádza k zmenám aj v doterajšej orientácii vlády na neoliberálnu ekonomickú politiku. V júni 2016

⁶⁴ Export poľnohospodárskych plodín dosiahol vďaka dobrej úrode a slabému rubľu rekord a príjmy z neho prvýkrát presiahli príjmy z exportu zbraní.

poveril prezident Vladimir Putin skupinu ekonómov z tzv. Stolypinského klubu vypracovaním alternatívneho modelu ekonomického rozvoja krajiny (Stolypinsky Club, 2016), ktorý má byť predložený Ekonomickej rade prezidenta vo štvrtom kvartáli 2016. Má ísť o úplne odlišný model, ako je súčasná neoliberálna ekonomická politika, ktorú reprezentuje bývalý dlhoročný minister financií z rokov 2000 – 2011 Alexej Kudrin. Ten bol pokračovateľom politiky, ktorú zaviedol ešte bývalý prezident Boris Jeľcin v 90. rokoch. Hlavnými prioritami tejto politiky sú: slobodný trh a znižovanie úlohy štátu v národnom hospodárstve, rozsiahla privatizácia, súkromné investície, úloha štátu len v udržiavaní makroekonomickej stability, nízkej inflácie, nízkeho deficitu štátneho rozpočtu.

Nová stratégia ekonomického rastu od ekonómov Stolypinského klubu má byť postavená na odlišnej ideológii. Cieľom je nastaviť takú ekonomickú politiku, ktorá prinesie stabilný ekonomický rast a posilní imunitu krajiny pred externými šokmi a zahraničnými vplyvmi. Nástrojmi majú byť štátne investície do infraštruktúry, postupné viazanie rubľa na zlato, vrátenie menovej politiky a tvorby peňazí pod štátnu kontrolu, nalievanie peňazí do ekonomiky prostredníctvom štátneho rozpočtu, cielené investície, rozvoj Euroázijskej únie. Stratégia vytvorenia silnej národnej a sebestačnej ekonomiky má byť inšpirovaná ekonomickým zázrakom Nemecka po roku 1871, ktorý zaostalú krajinu v priebehu troch dekád priviedol medzi najrozvinutejšie ekonomiky Európy. Vzhľadom na veľkosť a bohatosť krajiny má takáto stratégia určite šancu na úspech. Ako však bude táto nová stratégia budovania národného hospodárstva Ruska vyzeráť a do akej miery bude implementovaná, bude možné posúdiť až neskôr.

* * *

Prvé mesiace roka 2016 priniesli spomalenie inflácie, stabilizáciu reálnych príjmov, mierne zlepšenie investičnej aktivity, výraznejšie zvýšenie maloobchodného obratu, zlepšenie v externom prostredí a výsledné spomalenie poklesu HDP. Zlepšenie niektorých makroindikátorov centrálna banka dokonca interpretuje ako signál

zníženia závislosti ekonomiky od dynamiky vývoja ceny ropy a zvýšenia schopnosti pružnejšie reagovať na zmeny v externom prostredí. Nadalej pretrvávajú efekty substitúcie dovozu s pozitívnym vplyvom na rýchlejšie zotavovanie niektorých sektorov spracovateľského priemyslu a zvyšovanie podielu nesurovinového exportu. Prechod na plávajúci menový kurz a rozsiahla rekapitalizácia bánk prispeli k zlepšeniu stability finančného a bankového systému.

Predpokladá sa, že pri stabilizácii ceny ropy zhruba na úrovni 40 USD/barel v rokoch 2016 – 2018 dôjde k obnoveniu rastu domáceho dopytu už v roku 2017. Zotaveniu priemyselnej produkcie okrem toho pomôže aj zlepšenie situácie v externom prostredí. Ďalšie uvoľňovanie monetárnej politiky, znižovanie zadlženia, postupné zmenšovanie neistoty na trhoch a zlepšenie podnikateľskej klímy prispeje k posilneniu investičného dopytu, investície by mali začať rásť v roku 2017. Konzervatívne rozhodovanie domácností a ich zvýšený sklon k úsporám bude ustupovať len pomaly, preto sa spotrebiteľský dopyt bude zotavovať len pozvoľna. *Výsledná zmena HDP* by mala byť v roku 2016 ešte záporná (od optimistických $-0,3$ až $-0,7$ % ruskej centrálnej banky až po pesimistickejší odhad $-1,9$ % Európskej komisie a Svetovej banky), v roku 2017 by sa rast produktu už mal pohybovať nad 1 % (hoci Komisia je aj v tomto prípade pesimistická; European Commission, 2016). Zotavenie dovozu pri cenách surovín stabilizovaných na nižších hladinách než v minulosti by malo priniesť zmenšenie prebytku bežného účtu PB. Plánované zvyšovanie regulovaných cien a taríf bude v roku 2016 v menšom rozsahu než rok predtým, čo spolu s pokračovaním obozretnosti v spotrebe domácností udrží rast cien na prijateľnej úrovni (pod 6 % ku koncu roka 2016 podľa centrálnej banky, pod 7,6 % podľa Svetovej banky a Európskej komisie).⁶⁵

⁶⁵ Aj keď so zrušením sankcií pred rokom 2018 sa v súčasnej obdobi neráta, Svetová banka vypracovala alternatívnu prognózu makroekonomického vývoja na najbližšie dva roky v prípade, že by k uvoľneniu sankčného režimu došlo už v roku 2017. Zníženie geopolitických rizík a uvoľnenie prístupu na medzinárodné finančné trhy by sa v takom prípade podľa Svetovej banky bezprostredne premietli do zníženia kapitálových nákladov

Popri hospodárskych sankciách, ktoré ovplyvnili nielen prístup k zahraničnému financovaniu, ale i toky kapitálu a rozhodnutia o priamych zahraničných investíciách smerom do ekonomiky, to bol predovšetkým výrazný prepád svetových cien ropy a následné znehodnotenie domácej meny, ktoré zanechali najväčšiu stopu na vývoji ruskej ekonomiky: prepád reálnych príjmov, nižšia spotreba, pokles dopytu, stagnácia produkcie. Rozsah, v akom došlo k depreciácii rubľa a k rastu inflácie, opäť raz ilustrovali zraniteľnosť ekonomiky plynúcej zo závislosti od exportu surovín. Navyše, stenčujúce sa príjmy z predaja ropy zmenšujú fiškálny priestor na väčšie verejné investície či proticyklické opatrenia. Na druhej strane, tento vývoj by mohol byť príležitosťou na diverzifikáciu produkcie aj exportu – kľúčovým ale musí byť technologický transfer, transparentnosť podnikania a inštitucionálneho rámca, zvýšenie efektívnosti a, samozrejme, prílev investícií. Bez konsolidácie vonkajších vzťahov RF s hlavnými partnermi bude ekonomika vo väčšej miere odkázaná na vnútorný trh a euroázijský región a skomplikovanie transferu pokročilých technológií a zahraničných investícií spomalí procesy modernizácie. Implementácia hospodárskej časti asociačných dohôd v krajinách Východného partnerstva, perspektíva koexistencie a spolupráce Euroázijskej a Európskej únie a prípadná ďalšia eskalácia napätia vo vzťahoch s Ukrajinou tak tiež predstavujú potenciálnu hrozbu ďalšieho vývoja.

ruských subjektov a do vyššieho prílevu zahraničných investícií. Vzhľadom na ruský exportný profil by sa vyššie investície prejavili najmä v oblasti produkcie ropy, zemného plynu a ostatných kľúčových exportných surovín. Prístup ruských bánk na kapitálové trhy by znížil nákladovosť domácich úverov, čo by viedlo k rastu objemu pôžičiek podnikateľských subjektov i domácností. Zvýšené investovanie by sa odrazilo vo vyššej miere hrubej tvorby kapitálu, tá by rástla v roku 2017 viac ako 10 % tempom v porovnaní s prognózovanými 6,4 % v prípade pokračovania sankčného režimu. Rastúca spotrebiteľská dôvera by prispela k tomu, že tempo rastu celkovej spotreby by nepredstavovalo 0,1 % (s čím ráta stredný variant prognózy Svetovej banky), ale 0,7 %. Výsledný silnejší agregátny dopyt by urýchlil zotavenie sa z recesie, rast HDP by sa vyšplhal na 2 % v porovnaní s prognózovanými 1,1 % tempom. Pozitívne efekty by sa však obmedzili len na rok 2017, už v ďalšom roku by sa prejavili štrukturálne problémy, ktoré brzdia ruskú ekonomiku a už v roku 2018 by sa efekt skoršieho zrušenia sankcií vytratil (pozri World Bank, 2016).

7. INDICKÁ EKONOMIKA: ORIENTÁCIA NA DOSAHOVANIE INKLUZÍVNEHO RASTU

Prognózy Medzinárodného menového fondu (IMF, 2016k) naznačujú, že rast indickej ekonomiky by mal byť v rozmedzí rokov 2015 – 2017 zhruba dvojnásobný v porovnaní s rastom svetovej ekonomiky. Ako kľúčové sa javí zabezpečovanie inkluzívneho rastu, teda takého z ktorého by mohli profitovať aj tie najviac zraniteľné skupiny spoločnosti. Veľkým problémom však naďalej ostáva nielen vysoký podiel pracujúcich v neformálnom (neorganizovanom) sektore (najmä z dôvodu nižších príjmov, horších pracovných podmienok a pod.), ale aj rast nerovností v krajine. V rámci fiškálnej politiky tak budú dôležitú úlohu zohrávať výdavky na vzdelávanie, ale aj výdavky smerujúce do oblasti sociálnej a zdravotnej starostlivosti či oblasti zameranej na podporu inovácií a tvorby nových pracovných miest.

7.1. Hospodársky vývoj Indie

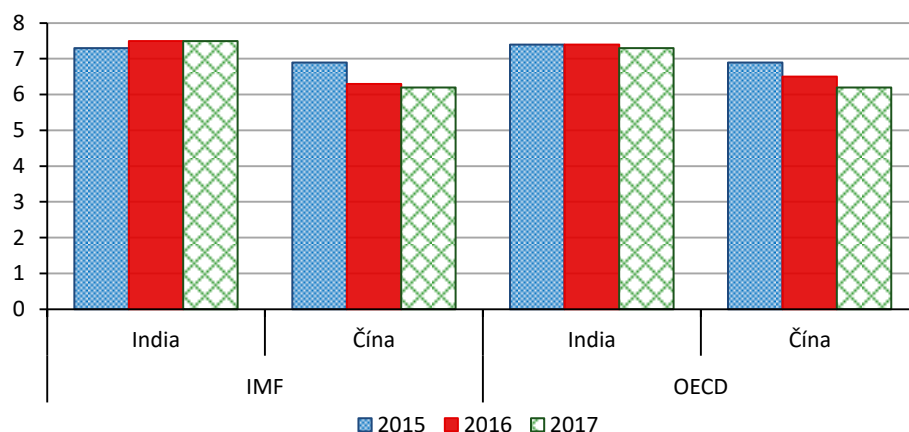
Podľa prognóz OECD (2016c) v strednodobom horizonte (2016 – 2020) by mal byť priemerný rast reálneho hrubého domáceho produktu dvanástich krajín juhovýchodnej Ázie (ASEAN⁶⁶ krajiny vrátane Indie a Číny) na úrovni 6,2 %. Rast by mal byť ťahaný najmä domácou spotrebou. V nasledujúcom období sa očakáva, že India sa bude snažiť upevniť svoju pozíciu v juhovýchodnej Ázii, pričom v priebehu dvoch rokov by mala predstihnúť Čínu a stať sa najrýchlejšie rastúcou ekonomikou regiónu. Podľa prognózy OECD (2016d), kým medziročný rast Indie by mal byť v roku 2017 na úrovni 7,3 %, tak v Číne by mal byť mierne nižší, a to na úrovni 6,2 % (graf 7.1). Prognózy Medzinárodného menového fondu sú o niečo menej optimistické, avšak v strednodobom horizonte naznačujú rovnaký trend. Zlepšiť makroekonomický výhľad Indie

⁶⁶ ASEAN je geopolitické združenie desiatich krajín juhovýchodnej Ázie.

pomohli nedávno uskutočnené ekonomické a štrukturálne reformy, ktoré zvýšili investičnú aktivitu. K priaznivým hospodárskym výsledkom prispeli aj nižšie ceny ropy, ktoré podporili riešenie problémov s vysokou mierou inflácie a fiškálnym deficitom, ako aj tých, ktoré sa týkali deficitu bežného účtu platobnej bilancie. Došlo aj k zvýšeniu domácej spotreby, ktorá bola podporená pozitívnym vývojom v oblasti reálnych príjmov. V blízkej budúcnosti sa takisto očakáva pozitívny efekt vyšších verejných výdavkov do infraštruktúry a vládnych projektov, ktoré by mali pozitívne ovplyvniť výšku súkromných investícií.

G r a f 7.1

Prognóza ekonomického rastu Číny a Indie (v %)

Prameň: Spracované z údajov OECD (2016d) a IMF (2016k).

V strednodobom horizonte však môžu mať pretrvávajúce štrukturálne problémy negatívny vplyv nielen na hospodársky vývoj Indie, ale aj na trh práce, pre ktorý je charakteristická pomalá tvorba pracovných miest v organizovanom sektore (tvorenom podnikmi s 10 a viac zamestnancami), nízka miera participácie žien na trhu práce, vysoká zamestnanosť v poľnohospodárstve, ktoré sa vyznačuje nízkou produktivitou práce, pričom stále je prítomný aj problém s vykonávaním detskej práce (OECD, 2016f). Ako sme už spomenuli, niektoré dôležité ekonomické a štrukturálne reformy

už boli uskutočnené (dotkli sa napr. oblastí, ako dotačné schémy, poľnohospodárstvo, finančná inklúzia a pod.), avšak na využitie rastového potenciálu Indie bude potrebné iniciovať ďalšie reformné kroky. Ako naznačujú strednodobé rozvojové plány, India sa bude zameriavať skôr na rýchlejší, inkluzívnejší a udržateľnejší ekonomický rast (vrátane zlepšenia výkonnosti v oblasti poľnohospodárstva, zníženia zraniteľnosti malých farmárov či zlepšenia potravinovej bezpečnosti), pričom napríklad Čína sa v strednodobom horizonte bude viac sústreďovať na podporu vnútorného dopytu, riešenie nerovností a ochranu životného prostredia.

Výzvou do budúcnosti v súvislosti s hospodárskym vývojom Indie zostáva zvýšenie exportu tovarov a služieb, ktorý je výrazne oslabený stagnovaním vonkajšieho dopytu (tab. 7.1). Očakáva sa, že priemerný rast dopytu (okrem ropných komodít) hlavných indických partnerov bude v období 2015 – 2020 iba na úrovni 5,5 %, čo znamená signifikantný pokles v porovnaní s 10 % priemerným rastom medzi rokmi 2001 – 2008 (IMF, 2016l). Deficit bežného účtu platobnej bilancie bol pozitívne ovplyvnený okrem iného aj priaznivým cenovým vývojom importovaných komodít či poklesom importu zlata.⁶⁷ Medzi rokmi 2012/2013 a 2014/2015 sa tak deficit bežného účtu platobnej bilancie znížil zo 4,8 % HDP na 1,3 % HDP.

T a b u ľ k a 7.1

Vývoj vybraných základných makroekonomických ukazovateľov

	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2014	2014/ 2015	2015/ 2016*	2016/ 2017*
<i>Zahraničný obchod</i>						
Export (v mld. USD)	309,8	306,6	318,6	316,5	277,9	280,1
Medziročná zmena (v %)	20,9	-1,0	3,9	-0,6	-12,2	0,8
Import (v mld. USD)	499,5	502,2	466,2	461,5	429,8	449,3
Medziročná zmena (v %)	30,3	0,5	-7,2	-1,0	-6,9	4,5
<i>Platobná bilancia (v mld. USD)</i>						
Bežný účet platobnej bilancie	-78,2	-88,2	-32,4	-26,7	-27,7	-34,8
(v % HDP)	-4,2	-4,8	-1,7	-1,3	-1,3	-1,5

* Prognózované obdobie.

Prameň: Spracované z údajov IMF (2016l).

⁶⁷ Až 90 % domáceho dopytu zlata pochádza z importu. India je druhý najväčší spotrebiteľ zlata na svete (IMF, 2016l).

Napriek určitým zlepšeniam, ktoré sa v Indii dosiahli, v krajine naďalej pretrvávajú problémy s infraštruktúrou, vzdelávacím systémom, ako aj s vysokým podielom neformálneho sektora (OECD, 2016e). V blízkej budúcnosti bude potrebné zamerať sa na odstránenie inštitucionálnych bariér tak, aby sa podporilo formálne zamestnávanie, čím by sa zlepšili podmienky najmä v oblasti práva na mzdu za vykonanú prácu, zaistenia bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci, skončenia pracovného pomeru či v oblasti sociálnej ochrany. Krajina naďalej zápasí s vysokou mierou nezamestnanosti mladých ľudí. Na dosahovanie rýchleho a inkluzívneho rastu a využitie demografickej dividendy⁶⁸ bude potrebné zlepšiť prístup ku vzdelávaniu na všetkých úrovniach, zlepšiť kvalitu vzdelávania, ale aj podporiť vzdelávanie v oblasti finančnej gramotnosti (OECD, 2016c). Z tohto pohľadu možno pozitívne hodnotiť implementovanie Sarva Shiksha Abhiyan programu, ktorý by mal podporiť univerzálny prístup k základnému vzdelaniu.⁶⁹ Cieľom tohto programu, implementovaného v rozmedzí rokov 2000 – 2001, bolo zabezpečiť vzdelanie v dostatočnej kvalite pre všetky deti bez ohľadu na pohlavie či sociálny status rodičov. Podľa údajov Ministerstva rozvoja ľudských zdrojov (Ministry of Human Resource Development, 2014) sa v období medzi rokmi 2000 – 2001 a 2013 – 2014 zvýšil počet základných škôl zo 638,7 tis. na 858,9 tis., čo znamená, že približne 98 % vidieckeho obyvateľstva má prístup k základnej škole vzdialenej do 1 km. Miera návštevnosti základnej školy tak dosiahla 88,1 % (medzi sledovanými rokmi sa však zvýšil počet žiakov v základnom vzdelávaní zo 113,8 mil. na 132,4 mil., teda približne o 18,6 mil.). V danom období sa znížila aj miera predčasného ukončenia základnej školskej dochádzky a zvýšila miera

⁶⁸ *Demografická dividend* – obdobie, keď veková štruktúra obyvateľstva vytvára pozitívne podmienky na hospodársky vývoj. Dochádza k rastu populácie v produktívnom veku, pričom sa znižuje podiel závislých ľudí.

⁶⁹ Je potrebné pripomenúť, že od roku 2002 sa v Indii nadobudnutím účinnosti 86. dodatku k ústave považuje vzdelávanie za základné právo. Od roku 2010 nadobudol účinnosť zákon o práve na prístup k bezplatnému a povinnému vzdelávaniu detí od 6 do 14 rokov. Detská práca tak naďalej popiera základné právo dieťaťa, ktorým je právo na vzdelanie.

gramotnosti, čo však vytvára väčší tlak na vyššie stupne vzdelávania. Vytvorenie univerzálneho prístupu k stredoškolskému vzdelaniu sa stáva prioritnou úlohou z pohľadu snahy umožniť mladým ľuďom nadobudnúť znalosti a zručnosti, ktoré sú potrebné pri vstupe na trh práce alebo na dosiahnutie vyššieho vzdelania. Pozitívne preto možno hodnotiť to, že v poradí v dvanástom päťročnom pláne (2012 – 2017) vzdelávanie zohráva kľúčovú úlohu pri rozvoji ľudských zdrojov a v boji s chudobou.

Vzdelávanie a detská práca

Proces starnutia v mnohých krajinách výrazne pokročil, avšak India bude mať možnosť využiť príležitosť, ktorú ponúka tzv. demografická dividenda. Na porovnanie uvádzame, že kým svetová populácia rástla medzi rokmi 2001 až 2011 tempom 1,23 %, tak tá indická rástla tempom až 1,64 % (napr. čínska populácia rástla v rovnakom období tempom 0,53 %), čo nasvedčuje tomu, že India by mala mať možnosť v budúcnosti ťažiť zo svojho veľkého demografického potenciálu. Výhody demografickej dividendy spočívajú v tom, že na jednej strane by zvýšená ponuka práce mala pomôcť zvýšiť produkciu tovarov a služieb, pričom na druhej strane znižovanie hodnoty indexu závislosti mladých ľudí⁷⁰ by malo pozitívne ovplyvniť výšku úspor a investícií. Podnikateľskému sektoru však chýba schopnosť generovať 10 – 12 miliónov pracovných miest ročne tak, aby ekonomika dokázala absorbovať príchod novej pracovnej sily súvisiaci s demografickým vývojom počas nasledujúcich dvoch dekád (PWC, 2014). V budúcnosti bude potrebné zvýšiť mieru participácie pracovnej sily, ktorá bola v roku 2014 podľa údajov Svetovej banky len na úrovni 54 %, čo je nízke číslo aj v porovnaní napríklad s Čínou, kde dosahovala 71 %. Aby sa India vyhla tomu, že nevyužije demografickú dividendu, bude nevyhnutné správne nastaviť hospodársku politiku. India tak stojí pred výzvami týkajúcimi sa viacerých oblastí, či už ide o trh práce,

⁷⁰ Index závislosti mladých ľudí – počet osôb v predproduktívnom veku k počtu osôb v produktívnom veku.

vzdelávací systém alebo systém zdravotníctva. Bude potrebné napríklad uskutočniť zásadné reformy tak, aby bolo kvalitné vzdelávanie prístupné čo najväčšiemu počtu ľudí, keďže India má ešte v súčasnosti stále jednu z najvyšších mier negramotnosti na svete, a to na úrovni približne 33 % (PWC, 2014).

Slabé vyhliadky na uplatnenie sa na trhu práce predstavujú najmä pre sociálne slabšie rodiny prekážku pre investovanie do vzdelania detí, čo urýchljuje vstup detí na trh práce. Medzi ďalšie faktory ovplyvňujúce ponuku detskej práce patrí napríklad nízke vzdelanie rodičov, potreba dodatočného príjmu v rodine, rigidita kastového systému, nízka kvalita niektorých vzdelávacích inštitúcií, kultúrne zvyklosti, materiálny nedostatok či vysoká miera ohrozenia chudobou rodičov predovšetkým vo vidieckych oblastiach (Barman – Barman, 2014).

India patrí medzi tie krajiny, v ktorých existujú značné bariéry v možnostiach získania dôstojnej práce vyžadujúcej vysokú úroveň znalostí či zručností. Motivácia rodičov odkladať vstup detí do pracovného procesu je tak nižšia ako v tých krajinách, kde je dopyt po kvalifikovanej sile vysoký a kde je relatívne vysoká návratnosť investícií do vzdelania. Túto motiváciu rodičov môžu pozitívne ovplyvniť rôzne faktory, napríklad rozvoj odvetvia. Tento príklad bolo v praxi vidieť v 90. rokoch dvadsiateho storočia, keď zaznamenali výrazný rozmach informačné technológie (tzv. IT priemysel), čo znamenalo zvyšovanie dopytu po vysokokvalifikovaných pracovníkoch, najmä s dobrou úrovňou anglického jazyka. Viaceré štúdie potvrdili, že školská dochádzka sa zlepšila v tých oblastiach krajiny, ktoré v rozmedzí rokov 1995 – 2003 zaznamenali najväčšiu tvorbu pracovných miest v oblasti informačných technológií (ILO, 2015). Nevýhody detskej práce sa prejavujú najmä v tlačení miezd smerom dole, v nižšom počte pracovných miest pre dospelú časť populácie či v prenose chudoby z generácie na generáciu.

Uviesť presnú štatistiku o detskej práci v Indii je obťažné najmä z toho dôvodu, že tieto deti pracujú v prevažnej miere v neformálnom sektore. V absolútnom vyjadrení však India relatívne dlhé obdobie patrila medzi krajiny s najväčším počtom pracujúcich detí

vo veku do 14 rokov na svete. Podľa UNICEF-u v Indii pracuje približne 28 miliónov detí vo veku od 5 do 14 rokov.⁷¹ Podľa údajov sčítania obyvateľov (Cenzus),⁷² kým v roku 1991 bol počet pracujúcich detí na úrovni 11,28 milióna (z celkového počtu 210 miliónov detí vo veku od 5 do 14 rokov pracovalo približne 5 % z nich), tak v roku 2001 sa zvýšil na 12,66 milióna a následne v roku 2011 poklesol na približne 4,35 milióna detí.⁷³ Z prieskumu ďalej vyplynulo, že najväčší podiel z nich, približne 56,4 %, pracuje v poľnohospodárstve; 33,1 % v priemysle a 10,4 % v službách. Značné sú aj regionálne rozdiely (napr. kým vo vidieckych oblastiach pracuje 13 % detí, tak v mestských častiach 9 % detí) a rozdiely medzi pohlaviami (dievčatá sú častejšie zapájané do domácich prác ako chlapci).

Za posledné roky vláda znásobila úsilie v oblasti dodržiavania základného práva detí na vzdelanie. Indický parlament tento rok schválil novelu zákona o detskej práci, ktorou sa zakazuje práca detí vo veku do 14 rokov vo všetkých odvetviach, teda už nie iba v tých, ktoré boli zákonom označené ako „nebezpečné“. Rovnako sa tiež zvýšili pokuty a tresty za porušenie tohto zákona. Zákon rozšíril okruh prác, ktoré môžu vykonávať mladiství vo veku od 15 do 18 rokov. Tento zákon však ešte musí podpísať prezident, avšak už teraz čelí kritike za povolenie výnimiek detskej práce v tzv. rodinných podnikoch počas prázdnin a počas doby mimo vyučovacieho procesu v prípade, že to nemá vplyv na vzdelávací proces dieťaťa (Reuters, 2016). Podľa UNICEF-u by prijatie takejto legislatívy viedlo k rozšíreniu využívania detskej práce v náročných odvetviach (napr. brúsenie diamantov). Ostro kritizovaná je aj kontrola dodržiavania legislatívy týkajúcej sa detskej práce, ktorá je naďalej považovaná za nedostatočnú.

⁷¹ UNICEF (2011) vychádza z tejto definície: vo veku 5 až 11 rokov musia deti vykonať aspoň 1 hodinu ekonomickej činnosti alebo 28 hodín domácich prác za týždeň a vo veku 12 až 14 rokov musia vykonať aspoň 14 hodín ekonomickej činnosti alebo 28 hodín domácich prác za týždeň.

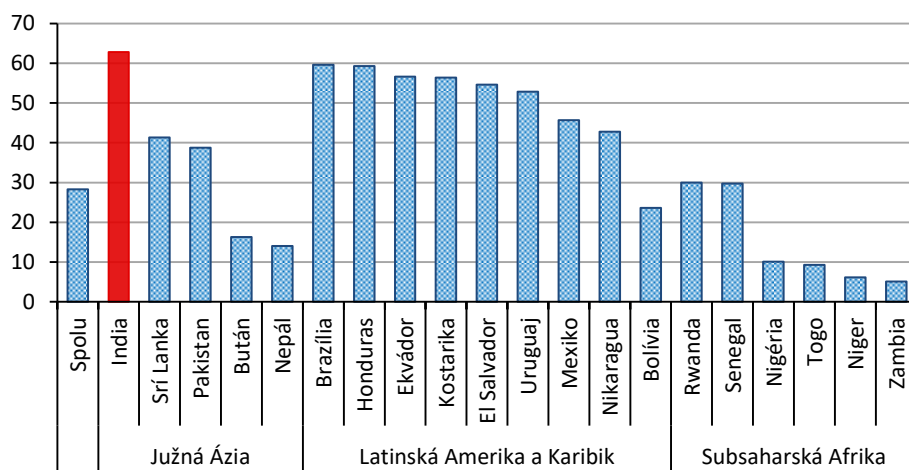
⁷² Bez zahrnutia prác v domácnosti.

⁷³ Podľa ILO (2015) na svete pracuje približne 168 mil. detí vo veku 5 až 17 rokov, pričom z toho približne 5,7 milióna žije v Indii.

Svetová správa o detskej práci (ILO, 2015) udáva, že v roku 2012 vykonávalo nebezpečné práce približne 47,5 milióna mladých ľudí vo veku od 15 do 17 rokov. Toto číslo predstavuje približne 40 % všetkých pracujúcich mladých ľudí v tejto vekovej skupine. Ako ukazuje graf 7.2, v celosvetovom meradle sa odhaduje, že dospelávajúci mladí ľudia vykonávajúci nebezpečnú prácu tvoria podstatnú časť celkovej detskej práce. V Indii je tento pomer až na úrovni približne dvoch tretín (62,8 %), čo zaraďuje Indiu medzi krajiny s najhorším vývojom toho ukazovateľa na svete. Vykonávanie nebezpečných prác dospelávajúcimi mladými ľuďmi výrazne ovplyvňuje možnosti sociálnej mobility, ako aj možnosti nájdenia si dôstojnej práce v budúcnosti, pričom je možné pozorovať, že tí, ktorí vykonávajú nebezpečné práce, ukončia školskú dochádzku v skoršom veku ako tí, ktorí popri škole vykonávajú iný typ prác.

G r a f 7.2

Podiel mladých ľudí vo veku od 15 do 17 rokov vykonávajúcich nebezpečnú prácu¹ vo vybraných krajinách (% z celkového počtu pracujúcich detí vo veku 5 až 17 r.), 2007 – 2013

¹ Práca, ktorá svojou povahou alebo okolnosťami, za ktorých sa vykonáva, môže poškodiť zdravie a bezpečnosť mladých pracovníkov.

Prameň: Spracované z údajov ILO (2015).

Niektoré štúdie naznačujú, že základné vzdelanie nepostačuje mladým ľuďom, aby vymanili svoje rodiny z chudoby. Ako sa ukazuje, stredoškolské vzdelanie má zásadný význam pre zastavenie medzigeneračného prenosu chudoby. Nadálej však pretrváva nerovný prístup k stredoškolskému vzdelaniu. Podľa údajov Svetovej banky existuje rozdiel v hrubej miere návštevnosti strednej školy medzi horným a dolným kvintilom domácností (s80/a20) až 40 p. b., medzi vidieckymi a mestskými časťami (20 p. b.), ako aj medzi pohlaviami (10 p. b.). Priemerná miera návštevnosti strednej školy v Indii je aj v porovnaní napríklad s Východnou Áziou (70 %) či Latinskou Amerikou (82 %) veľmi nízka, a to iba na úrovni 40 % (World Bank, 2009). Táto skutočnosť následne negatívne ovplyvňuje mieru návštevnosti vysokých škôl (11 %). India tak nevyhnutne potrebuje zvýšiť verejné investície do vzdelávania, aby si udržala konkurencieschopnosť v globálnom meradle. Ako problematický sa ukazuje aj nesúlad medzi získanými a požadovanými zručnosťami, ktorý pretrváva najmä v oblasti odborného vzdelávania a prípravy (Raman – Gupta, 2015). Zlepšenie kvality vzdelávania na všetkých úrovniach a znižovanie nerovností v prístupe ku vzdelaniu budú v budúcnosti v súvislosti s využívaním potenciálu demografickej dividendy kľúčové na dosahovanie inkluzívneho a udržateľného rastu.

Vznikajúca stredná vrstva

Podľa Správy o Miléniových rozvojových cieľoch (2015) sa odhaduje, že kým v roku 1990 žila približne polovica populácie v rozvojových regiónoch za menej ako 1,25 dolára za deň, tak v roku 2015 bol tento podiel len na úrovni 14 %. Počet ľudí žijúcich v extrémnej chudobe sa tak celosvetovo znížil o viac ako polovicu, z 1,9 miliardy v roku 1990 na 836 milióna v roku 2015.

Ako vidieť z tabuľky 7.2, podiel indického obyvateľstva žijúceho z menej ako 1,25 dolára za deň je zhruba na úrovni 24,7 %, teda je o niečo vyšší, ako je priemer za Južnú Áziu. Aj napriek určitým zlepšeniam, ku ktorým došlo v krajine za posledné tri dekády,

podiel obyvateľstva žijúceho z menej ako 2 doláre na deň ostáva relatívne vysoký, a to na úrovni 60,6 %. Ako ďalej vidieť v tejto tabuľke, poľnohospodárstvo zohráva v Indii naďalej dôležitú úlohu pri tvorbe zamestnanosti, ako aj pri znižovaní chudoby. Práve chudoba a jej sprievodné javy, ako podvýživa, choroby či nízke vzdelanie, predstavuje naďalej limitujúci faktor rastu produktivity v poľnohospodárstve.

T a b u ľ k a 7.2

Medzinárodné porovnanie miery chudoby a ukazovateľov významnosti poľnohospodárstva v Južnej Ázii

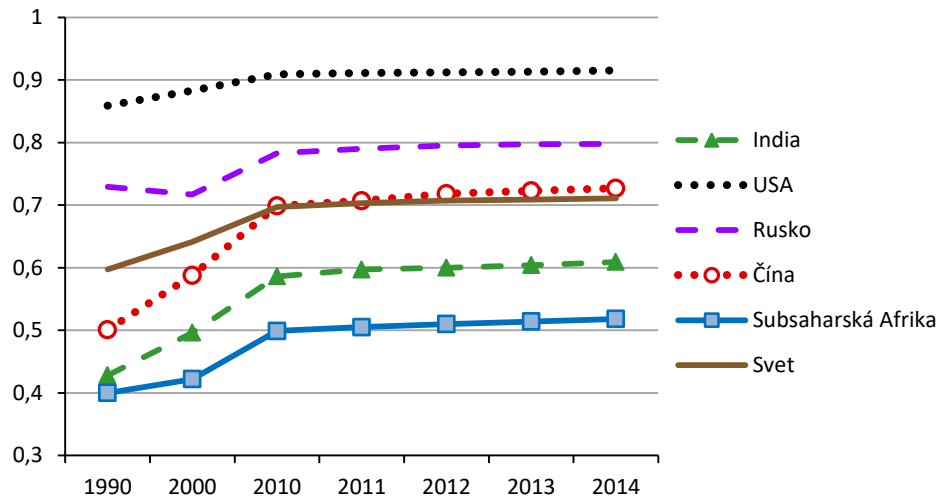
Krajina	Podiel (%) obyvateľstva žijúceho:		Podiel poľnohospodárstva na pridanej hodnote	Podiel pracujúcich v odvetví poľnohospodárstva
	z menej ako 1,25 USD/deň	z menej ako 2 USD /deň		
Južná Ázia	24,5	60,2	18,1	50,5
Afganistan	–	–	24,6	58,4
Bangladéš	39,6	73,9	17,1	41,6
Bután	3,0	17,1	17,0	92,7
India	24,7	60,6	17,5	52,5
Maledívy	0,0	2,3	4,2	12,5
Nepál	25,4	58,0	36,5	92,9
Pakistan	12,7	50,7	24,5	37,1
Srí Lanka	2,8	19,9	11,0	41,3

Prameň: Spracované z údajov FAO (2015).

Aby sa predišlo zvyšovaniu nestability v krajine, v súvislosti s ekonomickým rastom sa čoraz viac hovorí o potrebe zabezpečenia jeho inkluzívnosti. Podľa vývoja hodnôt indexu ekonomického rozvoja sa ekonomický rast v dlhodobom horizonte nepretavuje v dostatočnej miere do zvyšovania priemernej životnej úrovne obyvateľstva. Priemerná hodnota indexu ľudského rozvoja (HDI – *Human Development Indices*) sveta sa zvýšila medzi rokmi 1990 až 2014 z úrovne 0,597 na úroveň 0,711 (graf 7.3). Hodnota tohto indexu v Indii však ostala aj v roku 2014 relatívne dosť výrazne vzdialená od celosvetovej priemernej hodnoty indexu; jej zaostávanie je evidentné aj napríklad v porovnaní s Čínou, ktorá v roku 2011 prevýšila hodnoty celosvetového priemeru. Podľa tohto indexu sú v Indii problematické tieto oblasti: zdravie, vzdelávanie a príjem.

G r a f 7.3

Vývoj HDI Indie (1990 – 2014)

Prameň: Spracované z údajov UN (2014).

Z pohľadu udržateľnosti rastu sa do budúcnosti ukazuje ako problematický rast príjmových nerovností, ktoré okrem iného môžu ovplyvniť optimálnu výšku investícií do zdravia a vzdelávania. Rastúce nerovnosti tiež môžu negatívne ovplyvniť znižovanie chudoby v krajine, čo by mohlo viesť k menej inkluzívnemu rastu v porovnaní s predchádzajúcim obdobím. Mnohé ázijské krajiny, v ktorých je možné pozorovať najmä od 90. rokov dvadsiateho storočia rast nerovnosti, si preto stanovili na úrovni národných cieľov inkluzívny rast za kľúčový a implikovali ho do svojich plánov rozvoja. Nielen India si stanovila vo svojom 12. päťročnom pláne (2012 – 2017) za cieľ dosahovať vyvážený, inkluzívny a udržateľný rast, ale urobila tak napríklad aj Čína vo svojom 13. päťročnom pláne (2016 – 2020) či Filipíny, Indonézia a Malajzia, ktoré majú v centrálnych plánoch rozvoja stanovené podobné ciele.

Na porovnanie uvádzame, že kým v Číne sa hodnota Giniho koeficientu⁷⁴ zvýšila v období 1990 – 2013 z hodnoty 33 na 53, tak

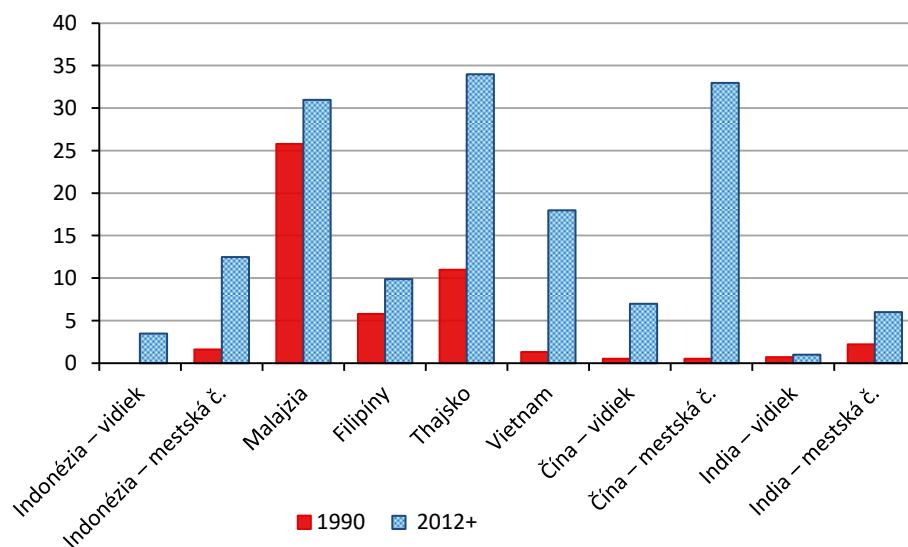
⁷⁴ Giniho koeficient je štatistický ukazovateľ rozdelenia príjmov v populácii, ktorý sa využíva na vyjadrenie príjmových rozdielov.

v Indii došlo v sledovanom období k rastu tejto hodnoty zo 45 na 51 (Jain-Chandra – Kinda – Kochhar – Piao – Schauer, 2016). V roku 1990 tak bola miera nerovnosti v Indii nižšia ako v Číne, avšak v súčasnosti patrí medzi najvyššie v danom regióne.

Ekonomický rast pomohol znížiť mieru chudoby v krajine, ale už menej prispel k rastu strednej vrstvy v krajine.⁷⁵ Veľká časť populácie sa dokázala vymaniť z extrémnej chudoby, avšak dosahuje relatívne nízku úroveň príjmov, teda naďalej patrí do zraniteľnej skupiny obyvateľstva. Ako vidieť na grafe 7.4, Čína v oblasti tvorby strednej vrstvy dosiahla lepšie výsledky ako India, keď zvýšila podiel ľudí žijúcich z 10 – 20 dolárov na deň na celkovej populácii o 33 p. b. v sledovanom období v mestských častiach krajiny, ale rovnaké pokroky sa jej nepodarilo dosiahnuť vo vidieckych oblastiach.

G r a f 7.4

Medzinárodné porovnanie vývoja strednej vrstvy v Ázii
(% ľudí žijúcich z 10 – 20 dolárov na deň z celkovej populácie)

Prameň: Spracované z údajov Jain-Chandra – Kinda – Kochhar – Piao – Schauer (2016).

⁷⁵ V tomto prípade strednú vrstvu definujeme ako obyvateľstvo žijúce z 10 – 20 dolárov na deň (v PKS r. 2011).

Niektoré štúdie sú však smerom do budúcnosti optimistické a v prípade, že by sa dokázala zabezpečiť inkluzívnosť ekonomického rastu, tak očakávajú nástup novej strednej vrstvy. Napríklad podľa štúdie (PWC, 2014) by novovznikajúcu strednú vrstvu v Indii (s príjmom v rozmedzí od 1,7 – 5 dolárov na obyvateľa na deň) mohlo tvoriť do roku 2021 takmer 600 mil. obyvateľov, pričom počet obyvateľov žijúcich z menej ako 1,7 dolára na deň by sa mal znížiť približne zo 460 miliónov na 290 miliónov (tab. 7.3). Do roku 2021 by sa tak mal relatívne výrazne zvýšiť počet obyvateľov zo vznikajúcej strednej, ako aj nižšej strednej vrstvy, a to až na takmer 900 mil., čo by malo vytvoriť nové príležitosti pre podnikateľský sektor. Očakáva sa zvýšený dopyt v týchto oblastiach: bezpečnosť, vzdelávanie, zdravotná starostlivosť, ale aj dopyt v oblasti nových technológií. Podnikateľský sektor sa tak už nebude môcť spoliehať len na existujúce riešenia, ale bude potrebné viac sa zameriavať na inovácie.

T a b u ľ k a 7.3

Distribúcia populácie Indie podľa príjmov

Spoločenské vrstvy	Príjem na jedného obyvateľa na deň (v USD)	Rok 2010 (celková populácia 1,19 mld. obyvateľov)	Rok 2021 (celková populácia 1,36 mld. obyvateľov)
Vyššia stredná + (ročný príjem vyšší ako 850 000 INR)	>10	80 mil.	190 mil. (t. j. 14 % z celkovej populácie)
Nižšia stredná (ročný príjem 300 000 – 850 000 INR)	5 – 10	170 mil.	300 mil. (t. j. 23 % z celkovej populácie)
Vznikajúca stredná (ročný príjem 150 000 – 300 000 INR)	1,7 – 5	470 mil.	570 mil. (t. j. 42 % z celkovej populácie)
Nižšia (ročný príjem nižší ako 150 000 INR)	<1,7	460 mil.	290 mil. (t. j. 21 % z celkovej populácie)

INR – indická rupia (= 0,013609914 eura).

Prameň: PWC (2014).

Potravinová bezpečnosť a sebestačnosť⁷⁶

Podľa demografických prognóz sa predpokladá, že do siedmich rokov by sa India mohla stať najľudnatejšou krajinou na svete. V súčasnosti je populácia Indie na úrovni približne 1,31 mld. obyvateľov, čo je o niečo menej, ako je veľkosť populácie Číny (1,38 mld.). Po roku 2022 by sa populácia Indie mala medzi rokmi 2030 – 2050 zvýšiť z 1,5 mld. na 1,7 mld. (UN, 2015b). V súvislosti s demografickým vývojom tak vyvstáva dôležitá otázka, do akej miery bude India potravinovo sebestačná a do akej miery bude schopná zabezpečiť obyvateľstvu primeranú potravinovú bezpečnosť. Právo na potraviny je v Indii jedným zo základných ľudských práv, ktoré je úzko spojené s právom na život zakotveným v Indickej ústave z roku 1950.

Za posledných šesť desaťročí sa v Indii výrazne zvýšil nielen počet obyvateľov (z približne 361 mil. v roku 1950 na 1,31 mld. v súčasnosti), ale v danom období sa podarilo zvýšiť produkciu obilia, ktorá sa v rozmedzí rokov 1950 – 2012 zvýšila päťnásobne (t. j. z 50 mil. ton na 250 mil. ton).⁷⁷ Za ostatných niekoľko dekád bol rast produkcie potravín rýchlejší ako rast obyvateľstva. V oblasti potravinovej sebestačnosti urobila India značný pokrok, pričom od roka 1991 je krajina čistým potravinovým vývozcom (Hoda – Gulati, 2013). V súčasnosti je India druhý najväčší producent ovocia a zeleniny, vajícok či kozieho mäsa a najväčším producentom mlieka, ako aj byvolieho mäsa na svete. Dosiahnutie tohto pokroku jej umožnila najmä kombinácia týchto faktorov: využívanie nových technológií (R&D), vládne opatrenia (cenové regulácie, dotácie a i.), infraštruktúra, pričom dôležitú úlohu zohrali aj inštitucionálne faktory (legislatíva a i.). V súčasnosti však trpí India nedostatkom niektorých plodín, napríklad strukovín, ktoré musí importovať.

⁷⁶ Potravinovou bezpečnosťou rozumieme najmä dostupnosť potravín, prístup k potravinám, ako aj kvalitu potravín a sebestačnosťou rozumieme schopnosť zabezpečiť potreby domáceho trhu vlastnými výrobnými kapacitami danej krajiny.

⁷⁷ V roku 1951 bola India potravinovo nesebestačná, závislá od dovozu potravín z USA.

Aj napriek tomu, že krajina urobila počas posledných niekoľko dekád významný pokrok v produkcii potravín, dosahované výsledky v oblasti potravinovej bezpečnosti nemožno považovať za uspokojivé. Podľa rebríčka Global Food Security Index (2016), ktorý hodnotí 113 krajín z pohľadu 28 indikátorov v týchto troch kategóriách: cenová prístupnosť, dostupnosť a kvalita a bezpečnosť potravín, sa India umiestnila na 75. mieste (The Economist Intelligence Unit, 2016).⁷⁸ V súvislosti s týmto indexom sa ako problematické ukazujú najmä tieto oblasti: vysoký podiel obyvateľstva žijúceho pod úrovňou svetovej hranice chudoby (t. j. 3,10 USD/deň v PKS r. 2011), vysoké clá na import poľnohospodárskych plodín/produktov, problémy s infraštruktúrou, korupcia či kvalita potravín. Ako problém číslo jeden sa ukazuje distribúcia potravín, o čom svedčí aj tá skutočnosť, že v období 2014 – 2016 žilo v Indii celkovo 194,6 mil. podvyživených ľudí, čo predstavuje zhruba 15,2 % populácie krajiny. Tabuľka 7.4 ukazuje, že od 90. rokov dvadsiateho storočia došlo aj v tejto oblasti k určitému zlepšeniu, avšak v porovnaní napríklad s Čínou distribúcia potravín ostáva naďalej problematická.

T a b u ľ k a 7.4

Vývoj počtu podvyživených ľudí (v mil. a % z celkovej populácie)

	1990 – 1992	2000 – 2002	2005 – 2007	2010 – 2012	2014 – 2016
India	210,1 mil. (23,7 %)	185,5 mil. (17,5 %)	233,8 mil. (20,5 %)	189,9 mil. (15,6 %)	194,6 mil. (15,2 %)
Čína	289 mil. (23,9 %)	211,2 mil. (16,0 %)	207,3 mil. (15,3 %)	163,2 mil. (11,7 %)	133,8 mil. (9,3 %)

Prameň: Spracované z údajov FAO, IFAD, WFP (2015).

Podľa oficiálnych štatistík približne 1 zo 4 domácností je vystavená potravinovej neistote. Približne 1 zo 4 detí sa rodí s nízkou pôrodnou hmotnosťou, pričom je vedecky dokázané, že podvýživa v nízkom veku (t. j. do dvoch rokov života) zvyšuje riziko narušenia

⁷⁸ Na porovnanie uvádzame, že napríklad Čína sa umiestnila na 42. mieste, pričom lepšie skóre dosiahla najmä v ukazovateľoch týkajúcich sa kvality a bezpečnosti potravín, ako aj ich cenovej dostupnosti pre obyvateľstvo.

kognitívneho vývoja, čo môže následne ovplyvniť produktivitu človeka v dospelom veku. Ekonomické náklady súvisiace s podvýživou tak zahŕňajú nielen priame náklady ako napríklad zvýšené výdavky na zdravotnú starostlivosť ale aj nepriame náklady v podobe nižšej produktivity (World Bank, 2012). Veľkým problémom v krajine zostáva vysoký počet detí s podváhou vo veku do päť rokov (43 %), čo súvisí nielen s nedostatkom výživy, ale aj s nedostatočným vzdelaním žien. Približne jedno z troch úmrtí detí v Indii súvisí s podvýživou, ktorá nielenže spomaľuje kognitívny vývoj, ale aj zvyšuje výskyt detských ochorení, zhoršuje ich priebeh a spomaľuje rekonvalescenciu. Podľa správy o Globálnom indexe hladu (GHI)⁷⁹ sa India v roku 2014 umiestnila na 55. mieste z celkového počtu 120 hodnotených krajín. Chudoba býva označovaná za hlavný faktor, ktorý obmedzuje prístup k dostatočnej, výživnej strave.

S rastom populácie sa v oblasti poľnohospodárskej politiky stáva čoraz naliehavejšou otázka zabezpečenia potravinovej bezpečnosti zvyšovaním domácej produkcie efektívnym a udržateľným spôsobom. Vláda už v minulosti podporovala dotačnou politikou nielen produkciu potravín,⁸⁰ ale chránila aj spotrebiteľov, čo viedlo k vzniku rozsiahleho verejného distribučného systému v krajine; jeho cieľom by malo byť spravodlivé rozdelenie dostupného množstva základných komodít za prijateľné ceny. Zavedených tak bolo niekoľko ďalších programov na zlepšenie potravinovej bezpečnosti v krajine, napríklad Antyodaya Ann Yojanam, ktorý je zameraný na tých najchudobnejších z chudobných; Midday Meal Scheme, zameraný na zlepšenie výživy študentov (v súčasnosti pokrýva zhruba 120 mil. detí), ako aj programov na zlepšenie postavenia určitých skupín ľudí na trhu práce, čo by im malo pomôcť zvýšiť svoj

⁷⁹ Globálny index hladu (GHI) sa skladá z troch rovnako dôležitých ukazovateľov: podiel osôb, ktoré trpia podvýživou; podiel osôb mladších ako 5 rokov, ktoré trpia podváhou; miera úmrtnosti detí mladších ako 5 rokov.

⁸⁰ Vláda podporovala farmárov najmä z dôvodu nedostatku zdrojov, pretože podľa Cenzusu až približne 85 % z nich hospodáril na ploche menšej ako 2 ha, pričom v poľnohospodárstve bolo v roku 2011 zamestnaných približne 49 % pracovnej sily (Hoda – Gulati, 2013).

príjem a zabezpečiť cenovú dostupnosť potravín. Zlepšiť potravinovú bezpečnosť by mali aj niektoré zákony, napríklad *National Rural Employment Guarantee Act* (2005), ktorý garantuje vo vidieckych oblastiach možnosť vykonávať aspoň 100 dní platenú prácu v jednom fiškálnom roku každej domácnosti, ktorej dospelí členovia dobrovoľne vykonávajú nekvalifikovanú manuálnu prácu. Platená práca musí byť dostupná do 5 km od bydliska žiadateľa, pričom ten má nárok na minimálnu mzdu. V prípade, že do 15 dní takúto prácu nedostane, môže požiadať o dávku v nezamestnanosti. Za jeden z najväčších programov v oblasti zabezpečovania potravinovej bezpečnosti na svete sa považuje tzv. *National Food Security Act* (NFSA) z roku 2013, ktorého cieľom je zabezpečenie primeraného množstva kvalitných potravín za prijateľné ceny pre ľudí tak, aby mohli žiť dôstojný život. Zákon pokrýva až 75 % vidieckeho obyvateľstva a 50 % mestského obyvateľstva (tzn. asi 2/3 obyvateľov), ktoré má nárok na potraviny za dotované ceny.⁸¹

Medzi najväčšie výzvy v oblasti potravinovej bezpečnosti možno zaradiť tieto (Jain, 2016):

- *Klimatické zmeny* – poľnohospodársku produkciu môže do veľkej miery ovplyvniť nedostatok vody, v dôsledku čoho bude potrebné prehodnotiť techniky zavlažovania. Väčšina poľnohospodárskej pôdy, najmä v južnej časti Indie, sa nachádza v suchých, kopcovitých, skalnatých alebo piesočnatých regiónoch, čo výrazne sťažuje pestovanie plodín. Kultivácia v suchých oblastiach je závislá vo veľkej miere od monzúnov. Aj v budúcnosti sa očakáva, že v dôsledku rastu počtu obyvateľov, ale aj prebiehajúceho procesu industrializácie a urbanizácie krajiny sa dostupnosť vodných zdrojov na účely poľnohospodárstva výrazne zníži. Negatívne vplyvy na poľnohospodárstvo možno očakávať v dôsledku častejšieho výskytu extrémneho počasia, s ktorým súvisia napríklad záplavy, dlhotrvajúce vlny horúčav či sucha a pod.

⁸¹ Čína sa na rozdiel od Indie viac sústredila na zavedenie priamej podpory zvyšovania príjmov a zavedenie sociálnej záchranej siete na pomoc chudobným.

- *Potreba zvýšenia produktivity v poľnohospodárstve* – relatívne nízka produktivita v oblasti poľnohospodárstva býva v Indii spájaná s problémami, ako znižovanie úrodnosti pôdy, problémy so zavlažovaním, problematická infraštruktúra, neekonomická veľkosť fariem umožňujúca produkciu len pre vlastnú potrebu, no v dôsledku nízkych výnosov neumožňuje uskutočňovať farmárom väčšie investície napríklad do nových technológií a pod.
- *Vývoj cien* – nepriaznivý vývoj cien niektorých plodín napríklad obilia, ryže, môže viesť k preorientovaniu sa poľnohospodárov na pestovanie plodín s vyššou výnosnosťou a k ukončeniu pestovania niektorých dôležitých plodín z hľadiska potravinovej bezpečnosti.
- *Narušovanie celistvosti pozemkov a úbytok poľnohospodárskej pôdy* – predpokladá sa, že ďalšie delenie, drobenie a narušovanie celistvosti pozemkov môže viesť k zníženiu produktivity v poľnohospodárstve. Rast populácie môže viesť k úbytku ornej pôdy v dôsledku urbanizácie poľnohospodárskej pôdy.
- *Zabezpečenie kvalitného osiva a sadiva* – výzvou je zabezpečiť dostatočné množstvo kvalitného osiva a sadiva s dobrým genetickým potenciálom pre poľnohospodárov tak, aby poľnohospodári dosiahli v daných podmienkach čo možno najvyšší výnos, pričom potraviny by boli cenovo dostupné pre väčšiu časť populácie.
- *Infraštruktúra* – kľúčovú úlohu zohráva aj zabezpečenie vstupu farmárov na trh, čomu v súčasnosti bránia nielen prísne regulácie, ale aj cestná infraštruktúra.
- *Korupcia* – vláda a jej politiky dodnes zohrávajú pri zabezpečovaní potravinovej bezpečnosti kľúčovú úlohu. Je tu však potreba prejsť od súčasného neefektívneho, nákladného a korupciou popretkávaného inštitucionálneho usporiadania k systému, ktorý by zaručil lacnú distribúciu požadovaného množstva obilia/potravín transparentným spôsobom tým, ktorí to potrebujú.
- *Globalizácia* – globalizácia zintenzívnila vzájomnú závislosť medzi krajinami, a preto bude veľkou výzvou pre Indiu zachovať si konkurencieschopnosť v oblasti poľnohospodárskej produkcie.

7.2. Fiškálna a monetárna politika

Z pohľadu cieľov súvisiacich s dosahovaním rýchleho a inkluzívneho rastu je dôležité nastavenie fiškálnej a monetárnej politiky. Kľúčovou výzvou pre rozpočet na fiškálny rok 2016/2017 bolo pokračovať v konsolidácii verejných financií, čo pri súčasnej snahe podporiť reformné opatrenia zamerané na zlepšenie hospodárskeho vývoja, najmä tie, ktoré boli uskutočnené už v predchádzajúcich fiškálnych rokoch,⁸² nebude ľahká úloha.

Napriek realizovaným opatreniam na zvýšenie rozpočtových príjmov, vyššie výdavky podporujúce rast miezd vo verejnom sektore, ako aj rast dôchodkov obmedzili priestor na zvýšenie kapitálových výdavkov, čo ovplyvnilo najmä programy v oblasti budovania infraštruktúry. Zavedených bolo niekoľko opatrení zameraných na zvýšenie príjmov do rozpočtu, napríklad zvýšili sa dane pre tie osoby, ktorých ročný príjem z dividend, je vyšší ako 1 mil. INR, rovnako sa zvýšili poplatky pre tie osoby, ktorých príjem je vyšší ako 10 mil. INR (ICRA, 2016). V oblasti priamych daní sa však vláda zamerala viac na rozšírenie daňového základu pri súčasnom zachovaní daňových sadzieb. Prijala opatrenia nielen na zvýšenie daňových, ale aj nedaňových príjmov. Určitým sklamaním naďalej ostáva výška korporátnych daní, kde nedošlo k významnému pokroku. Najvýznamnejším pokrokom v oblasti daňovej reformy je dlho očakávané schválenie zavedenia novej dane Hornou komorou indického parlamentu, známej ako daň z tovarov a služieb (GST – Goods and Services Tax), čo by malo výrazne zjednodušiť daňový systém a znížiť transakčné náklady pre firmy exportujúce tovary v rámci jednotlivých štátov Indie. Indická vláda by chcela týmto krokom podporiť vytvorenie jednotného trhu, odstrániť viacnásobné zdaňovanie pri prechode tovaru cez hranice jednotlivých štátov Indie, podporiť produktivitu, stimulovať rast investícií, znížiť daňové úniky, zvýšiť daňové príjmy, ako aj zjednodušiť podnikanie (BBC News, 2016).

⁸² Išlo najmä o reformy zamerané na podporu podnikania, zvýšenie prílevu zahraničných investícií a pod.

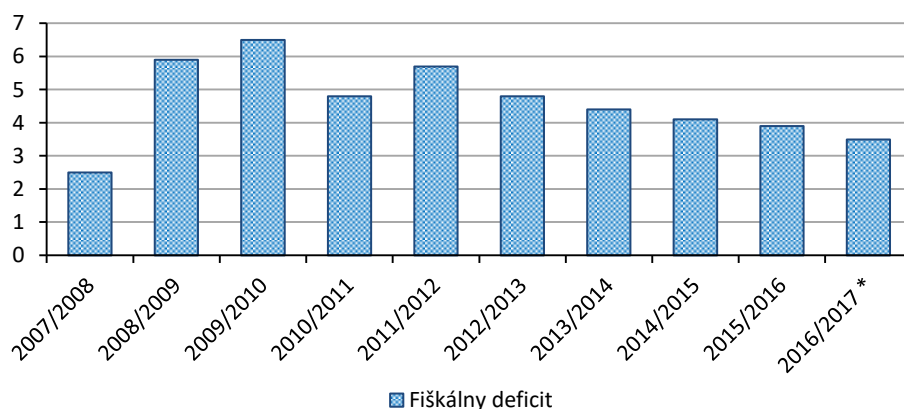
Pri rozpočte sa kládol veľký dôraz na zvýšenie alokovania prostriedkov smerujúcich do poľnohospodárstva, rozvoja vidieka, sociálnych služieb, ľudský rozvoj a infraštruktúru (NIC, 2016a). Očakáva sa, že väčší dôraz na poľnohospodárstvo (v rámci neho je dôležitá oblasť budovania zavlažovacích systémov), rozvoj vidieckych oblastí, ako aj podpora cenovo dostupného bývania budú mať priaznivý vplyv z hľadiska oživenia domáceho dopytu. Podstatne sa zvýšila alokácia finančných prostriedkov na podporu zamestnávania vo vidieckych oblastiach (National Rural Employment Guarantee Act) a podporilo sa aj zvyšovanie finančnej inklúzie. Vláda plánuje alokovať viac zdrojov aj do schémy Navodaya Vidyalaya, v rámci ktorej sa poskytuje kvalitné vzdelanie talentovaným deťom prevažne z vidieckych oblastí bez ohľadu na sociálno-ekonomickú situáciu rodiny. V súčasnosti existuje 589 takýchto internátnych škôl, pričom v novom rozpočte vláda vyčlenila finančné prostriedky na založenie ďalších 62 škôl (NIC, 2016a). Vo väčšej miere sa má podporiť aj schéma Sarva Shiksha Abhiyan, ktorá je zameraná na zabezpečenie univerzálneho prístupu k vzdelávaniu pre všetky sociálne skupiny, ako aj na zvýšenie kvality vzdelávania. V rozpočte sa ráta aj so založením Agentúry na podporu vyššieho vzdelávania (Higher Education Financing Agency), ktorá by mala financovať zlepšenie infraštruktúry v špičkových vzdelávacích inštitúciách v krajine. Vytvoriť by sa mal regulačný rámec na podporu 10 súkromných a 10 verejných vzdelávacích a výskumných inštitúcií, ktoré by mali dosahovať špičkovú svetovú kvalitu. Vzniknúť by malo 1 500 nových inštitúcií na podporu rozvoja zručností (tzv. Multi Skill Training Institutes), čo by malo posilniť možnosti využitia demografickej dividendy (NIC, 2016a). Masívne sa plánuje podporiť neformálne vzdelávanie prostredníctvom on-line kurzov zameraných na rozvoj podnikania. Prudko vzrástli rozpočtované prostriedky na zdravotné poistenie. V oblasti ochrany zdravia by mala vzniknúť nová schéma (tzv. New Health Protection Scheme), ktorá by mala pomôcť najmä nízkopríjmovým domácnostiam z toho dôvodu, že vážna choroba rodinného príslušníka má obyčajne vážne dôsledky na finančnú situáciu ekonomicky slabších rodín. Zlepšiť by sa mala aj situácia v oblasti

zdravotného poistenia seniorov. Okrem iného sa plánuje otvoriť nových 3 000 Jan Aushadhi obchodov, ktoré ponúkajú cenovo dostupnejšie generické lieky. V súčasnosti je v prevádzke 137 takýchto obchodov celkovo v 19 štátoch (NIC, 2016a). V oblasti rozvoja vidieka si vláda stanovila dosiahnuť 100 % elektrifikáciu dedín do mája 2018. Hlavnou výzvou pri zabezpečovaní dodávok elektrickej energie je: poskytnúť spoľahlivé dodávky elektrickej energie pre približne 235 miliónov ľudí žijúcich vo vidieckych oblastiach, ktorí k nej v súčasnosti nemajú prístup, ako aj kontrolovať environmentálny vplyv napojenia takej veľkej časti populácie. Miera elektrifikácie sa od roku 1990 zvýšila z 50 % na takmer 80 %, avšak India je naďalej jednou z krajín s najväčším počtom ľudí žijúcich bez elektriny (Institute for Transformative Technologies, 2016).

Fiškálna politika sa aj nasledujúci rozpočtový rok bude riadiť zásadami na dosiahnutie cieľov fiškálnej konsolidácie, stanovených v zákone o fiškálnej zodpovednosti a rozpočtovom manažmente. V súlade s konsolidáciou verejných financií bol fiškálny deficit na rok 2016/2017 naplánovaný na 3,5 % HDP, pričom v predchádzajúcom roku zodpovedal približne 3,9 % HDP (graf 7.5). Relatívne ambiciózne, a to na 3 % HDP, je stanovený cieľ pre fiškálny deficit na nasledujúce dva roky 2017/2018 a 2018/2019 (ICRA, 2016).

G r a f 7.5

Fiškálny deficit ako % HDP

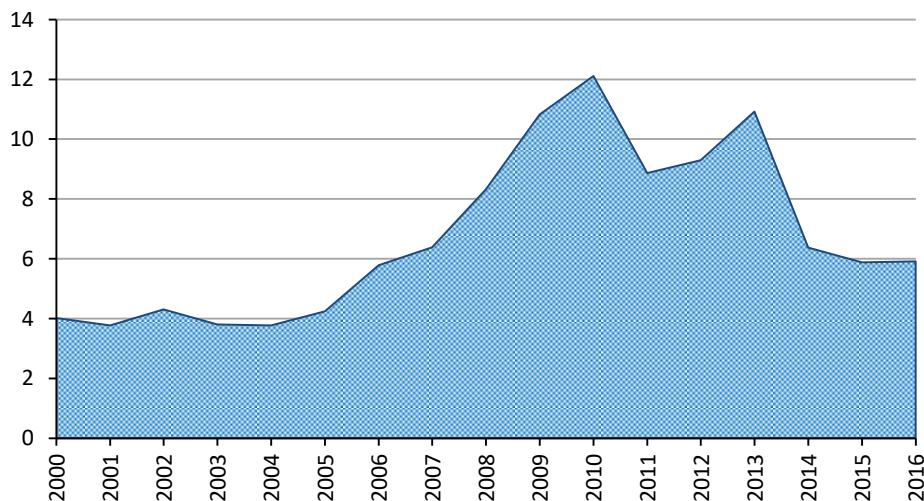
* Odhadovaná hodnota.

Prameň: Spracované z údajov ICRA (2016).

V centre pozornosti indickej vlády bola vysoká miera inflácie za poslednú dekádu, pričom medzi rokmi 2007 až 2014 dosahovala priemerné ročné hodnoty merané indexom spotrebiteľských cien vyššie ako 6 % (priemerná hodnota za toto obdobie sa vyšplhala až na úroveň blízku 9 %). Po dosiahnutí vrcholu v novembri 2013 (inflácia meraná na medziročnej báze bola na úrovni 11,47 %) sa jej hodnoty postupne znižovali, až v roku 2015 boli priemerné hodnoty inflácie meranej indexom spotrebiteľských cien (CPI index) pod úrovňou 6 % (graf 7.6). Dezinflácia v priebehu posledných dvoch rokov bola mnohokrát spájaná najmä s poklesom cien ropy a komodít na svetových trhoch. Veľkú úlohu pri vývoji miery inflácie zohrali očakávania. Pozitívny vplyv malo aj uplatňovanie obozretnej menovej politiky. Prepád cien ropy a komodít sa ukazuje ako pozitívny aj z toho dôvodu, že tento prepád cien bol vnímaný ako permanentný proces, čím sa zmenili inflačné očakávania, čo malo následne vplyv na vývoj miezd a cien (Chinoy – Kumar – Mishra, 2016).

G r a f 7.6

Vývoj miery inflácie meranej indexom spotrebiteľských cien (2000 – 2016)

Prameň: Spracované z údajov Inflation.eu, Worldwide Inflation Data.

Pozitívne sa hodnotí prijatie rámca pre flexibilné inflačné ciele-
nie zo začiatku roka 2015. Tento nový rámec má jasné ciele a po-
skytuje určitú samostatnosť Indickej rezervnej banke pri určovaní
menovej politiky. Vo februári minulého roka vláda uzavrela rám-
covú dohodu s Indickou rezervnou bankou, podľa ktorej by RBI
mala stanovovať úrokové miery tak, aby sa miera inflácia (meraná
CPI indexom) znížila do januára 2016 pod 6 % a aby počas nasle-
dujúcich piatich rokov (t. j. do roka 2021) bola na úrovni 4 %
(± 2 %). Do budúcnosti však určitú obavu v súvislosti s vývojom
miery inflácie predstavujú okrem iného aj naďalej relatívne vysoké
inflačné očakávania domácností, vývoj úhrnu zrážok,⁸³ ako aj rast
miezd vo verejnom sektore, ktoré by mohli byť prekážkou pri spl-
není stanovených cieľov v stanovenom čase.

* * *

Prognózy hospodárskeho vývoja Indie na nasledujúce obdobie
dvoch rokov sú veľmi priaznivé, avšak väčší dôraz sa bude musieť
klásť na inkluzívnosť ekonomického rastu. V strednodobom hori-
zonte bude potrebné zvýšiť produktivitu v poľnohospodárskom
sektore, podporiť domáci dopyt (najmä dopyt tvorený obyvateľ-
stvom vidieckych oblastí), rast súkromných investícií a exportu,
ako aj dosiahnuť efektívne využívanie verejných výdavkov. V sú-
vislosti s demografickým vývojom sa vláda bude musieť viac
orientovať na zabezpečenie využitia demografickej dividendy, ale
svoju pozornosť bude musieť upriamiť aj na dosahovanie potravi-
novej sebestačnosti a potravinovej bezpečnosti. V oblasti vzdeláva-
nia sa dosiahli značné pokroky najmä pri zabezpečovaní základ-
ného vzdelávania, prioritou sa tak stáva vytvorenie univerzálneho
prístupu k stredoškolskému vzdelávaniu, ktoré je potrebné na do-
siahnutie vyššieho vzdelania, ale aj pre vstup na trh práce. Slabé
vyhliadky na uplatnenie na trhu práce predstavujú najmä pre

⁸³ Približne 75 % úhrnu ročných zrážok v Indii zabezpečujú monzúny, pričom práve
v posledných dvoch rokoch poľnohospodári museli zápasíť s nedostatkom vody na
zavlažovanie.

sociálne slabšie rodiny prekážku pri investovaní do vzdelania detí, čo výrazne sťažuje boj proti detskej práci, ktorá je v krajine ešte stále značne rozvinutá. V oblasti potravinovej sebestačnosti urobila India za posledné dekády značný pokrok, avšak už menší pokrok je vidieť v oblasti potravinovej bezpečnosti, pričom práve chudoba býva označovaná za hlavný faktor, ktorý sťažuje prístup k potravinám. V nasledujúcom fiškálnom roku 2016/2017 sa ráta s tým, že fiškálna politika by mala podporiť dosahovanie inkluzívneho rastu. V rozpočte tak vláda bude klásť väčší dôraz na poľnohospodárstvo, rozvoj vidieka, sociálnych služieb, ľudský rozvoj, ale aj infraštruktúru.

III.

VYBRANÉ PROBLÉMY GLOBÁLNEJ EKONOMIKY

8. UTEČENECKÁ KRÍZA V EÚ A JEJ DÔSLEDKY NA EKONOMIKU, SPOLOČNOSŤ I POLITICKÉ VZŤAHY

Migrácia pracovných síl je považovaná za jeden z kľúčových faktorov rastu. Jej význam spočíva v prvom rade v tom, že nejde len o presun pracovníkov, ale hlavne v ich charakteristike. Zmena nielen počtu pracovníkov, ale predovšetkým ich vlastností, skúseností, vedomostí – to je považované za hlavný determinant súčasného rastu. Súčasné štúdie skúmajú migráciu cez rozličné modely. Niektoré berú do úvahy aj krajinu pôvodu migrantov, iné len migračné saldo v danej krajine. Na základe toho sa možno stretnúť s modelmi, ktoré obsahujú i gravitačné či priestorové prvky. Priestorové modely umožňujú odhadnúť aj efekty, ktoré majú migračné toky na ekonomické subjekty nachádzajúce sa v istej, pre daný model definovanej blízkosti. Inými slovami, priestorové modely umožňujú odhadovať efekty prelievania indukované migračnými tokmi, a to pozitívne i negatívne, ako napríklad prelievanie znalostí, skúseností, ale i chorôb.

Roky 2015 a 2016 poznamenal obrovský prísun pracovnej sily do členských štátov Európskej únie (EÚ). Tento prísun bol prevažne ťahaný nemeckou azylovou politikou a vzhľadom na jeho rozsah možno očakávať veľké zmeny v spoločnosti – sociálne, ako aj ekonomické a politické.

Naším cieľom je zhodnotiť prísun imigrantov z hľadiska ich počtu i ekonomickej užitočnosti a na základe existujúcich štúdií načrtnúť vývoj predovšetkým Európskej únie pod vplyvom tohto prísunu. Zameriame sa pritom na prísun utečencov ako špecifickú skupinu migrantov, ktorí v niektorom z členských štátov Európskej únie podali žiadosť o azyl, a nie o iný druh povolenia na pobyt či prácu.

8.1. Utečenecká kríza v číslach

Utečeneckou krízou v EÚ rozumieme prudký nárast žiadateľov o prvý azyl v členských štátoch EÚ, ktorý eskaloval v rokoch 2014 – 2015 a pokračuje aj v roku 2016. Prichádzajúci žiadatelia sa dostávajú do krajín EÚ dvoma koridormi – cez Stredozemné more a juhovýchodnou cestou – cez Turecko a Balkán. Keďže hovoríme o eskalácii žiadostí, je dôležité poznamenať, že podľa údajov FRONTEX⁸⁴ už v roku 2014 nelegálne prekročilo hranice EÚ viac ako 278 000 utečencov, čo bolo 2,5-krát viac ako v roku 2013 (107 000) a dvakrát viac ako v roku 2011 (141 000) (Frontex, 2015). Príslušné úrady EÚ v roku 2014 oficiálne registrovali celkovo až pol milióna žiadostí o azyl (tab. 8.1). V roku 2015 podľa údajov Úradu Vysokého komisára OSN pre utečencov (UNHCR – *United Nations High Commissioner for Refugees*) a Medzinárodnej organizácie pre migráciu (IOM – *International Organization of Migration*) prekročilo hranice EÚ až vyše milióna utečencov (Miles, 2015). Oficiálny štatistický úrad Európskych spoločenstiev – EUROSTAT zaregistroval až 1,2 milióna nových žiadateľov o azyl. Podľa údajov UNHCR v roku 2014 až polovica utečencov prišla zo Sýrie, Eritrey a Afganistanu, v roku 2015 len samotná Sýria prispela takmer polovicou utečencov (46,7 %). Z Afganistanu prišlo do EÚ 20,9 % a z Iraku to bolo 9,4 % všetkých utečencov. Z hľadiska pohlavia a veku až 58 % utečencov tvorili dospelí muži, 17 % dospelé ženy a 25 % deti.

Aj keď utečenci vstúpili na územie EÚ prevažne cez Grécko a Taliansko, ich cieľovou destináciou v rámci EÚ boli predovšetkým tri krajiny: Nemecko, Maďarsko a Švédsko. Nemecko samotné prijalo až 35 % všetkých žiadostí o azyl – 441 800 žiadostí, Maďarsko až 14 % – 174 400, Švédsko 12 % – 156 100. Na porovnanie, Rakúsko prijalo „len“ 7 % zo všetkých žiadostí – 85 500, Taliansko 7 % – 83 200 a Francúzsko 6 % – 70 600. V prepočte žiadostí na počet

⁸⁴ Názov pochádza z francúzskeho spojenia *Frontières extérieures*, teda Externé hranice. Ide o agentúru EÚ založenú v roku 2004 s cieľom koordinovať ochranu hraníc EÚ a hraníc jednotlivých štátov.

obyvateľov – *per capita* – rebríčku suverénne kraľuje Maďarsko (17 699 žiadostí na 1 milión obyvateľov), nasledované Švédskom (16 016 žiadostí na milión obyvateľov). Tretie v poradí Rakúsko dosahuje „len“ 9 970 žiadostí o azyl na milión obyvateľov, štvrté Fínsko 5 876 a piate Nemecko 5 441 žiadostí na milión obyvateľov. Na porovnanie, najmenej žiadostí na počet obyvateľov zaregistrovalo Chorvátsko (34 žiadostí na milión obyvateľov), Slovensko (50 žiadostí na milión obyvateľov) a Rumunsko (62 žiadostí na milión obyvateľov), ale i Portugalsko (80 žiadostí na milión obyvateľov).

T a b u ľ k a 8.1

Počet prvých žiadostí o azyl v EÚ (2014 – 2015)

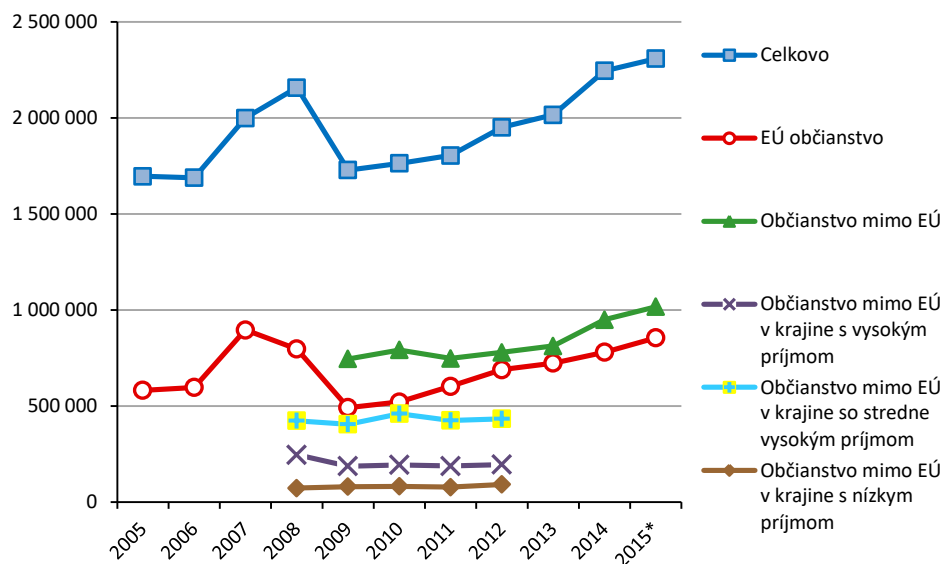
	2014	2015	2014/2015 zmena v %	% podiel na EÚ	Na mil. obyvateľov
EÚ	562 680	1 255 685	123,2	100,0	2 470
Belgicko	14 045	38 990	177,6	3,1	3 463
Bulharsko	10 805	20 165	86,6	1,6	2 800
Česká republika	905	1 235	36,5	0,1	117
Dánsko	14 535	20 825	43,3	1,7	3 679
Nemecko	172 945	441 800	155,5	35,2	5 441
Estónsko	145	225	55,2	0,0	172
Írsko	1 440	3 270	127,1	0,3	707
Grécko	7 585	11 370	49,9	0,9	1 047
Španielsko	5 460	14 600	167,4	1,2	314
Francúzsko	58 845	70 570	19,9	5,6	1 063
Chorvátsko	380	140	-63,2	0,0	34
Taliansko	63 655	83 245	30,8	6,6	1 369
Cyprus	1 480	2 105	42,2	0,2	2 486
Lotyšsko	365	330	-9,6	0,0	165
Litva	385	275	-28,6	0,0	93
Luxembursko	1 030	2 360	129,1	0,2	4 194
Maďarsko	41 215	174 435	323,2	13,9	17 699
Malta	1 275	1 695	32,9	0,1	3 948
Holandsko	21 780	43 035	97,6	3,4	2 546
Rakúsko	25 675	85 505	233,0	6,8	9 970
Poľsko	5 610	10 255	82,8	0,8	270
Portugalsko	440	870	97,7	0,1	80
Rumunsko	1 500	1 225	-18,3	0,1	62
Slovinsko	355	260	-26,8	0,0	126
Slovensko	230	270	17,4	0,0	50
Fínsko	3 490	32 150	821,2	2,6	5 876
Švédsko	74 980	156 110	108,2	12,4	16 016
Veľká Británia	32 120	38 370	19,5	3,1	591

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov Eurostatu.

Prílev 1,2 milióna utečencov predstavuje pri porovnaní s legálnou migráciou približne pomer 1 : 2, t. j. až tretina všetkých imigrantov do EÚ v roku 2015 tvorili utečenci (graf 8.1). Do EÚ sa za poslednú dekádu dostávali najmä občania z krajín mimo EÚ a so stredne vysokým príjmom, ako napríklad India, Čína, štáty severnej Afriky.

G r a f 8.1

Počet imigrantov do vybraných krajín EÚ z hľadiska pôvodu (občianstva)

Poznámka: Vybrané krajiny sú krajiny najviac zasiahnuté utečeneckou a imigračnou krízou a tie, o ktorých sme mali aj dostatok údajov – Belgicko, Holandsko, Nemecko, Francúzsko, Taliansko, Dánsko, Švédsko, Maďarsko a Poľsko. Údaje za rok 2015 sú zatiaľ len odhadované.

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov Eurostatu.

Nárast podielu utečencov na celkovej imigrácii je bezprecedentný. V priebehu rokov 2008 až 2015 došlo k zvýšeniu tohto podielu z 9 % na 51 %. Najvyšší podiel v roku 2015 zaznamenalo jednoznačne Maďarsko – 379 %, nasledované Švédskom – 133 %. V ostro sledovanom Nemecku stúpol podiel utečencov na celkovom počte imigrantov zo 4 % na 60 % (tab. 8.2).

T a b u ľ k a 8.2

Podiel žiadateľov o azyl na počte imigrantov vo vybraných krajinách EÚ (v %)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
EÚ	9	12	12	14	14	17	23	51
Belgicko	10	14	19	22	19	18	18	38
Dánsko	4	7	10	7	11	12	21	33
Nemecko	4	10	12	11	13	18	23	60
Francúzsko	14	16	17	18	19	20	19	22
Taliansko	6	4	2	10	5	9	23	37
Maďarsko	8	17	8	6	6	48	78	379
Holandsko	11	13	12	11	11	10	17	34
Poľsko	6	6	4	4	5	7	4	5
Švédsko	24	24	32	31	43	47	64	133

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov Eurostatu.

Pre zaujímavosť uvádzame, že z celkového počtu imigrantov len zanedbateľné množstvo bolo vlastníkom tzv. modrej karty. Počet vydaných modrých kariet v EÚ dlhodobo vykazuje štatisticky nevýznamný záujem o tento druh víz. V roku 2013 ich bolo vydaných menej než 13 000 a v roku 2015 o málo viac – 16 838, z čoho až 88 % kariet bolo vydaných v jedinej krajine – Nemecku.

8.2. Príčiny vzniku utečeneckej krízy v EÚ

Faktory, ktoré stáli za masívnym prílevom utečencov v posledných rokoch, mali politický, ekonomický, kultúrny i spoločenský charakter. Môžeme ich rozdeliť na interné a externé z hľadiska EÚ. V tejto časti sa zameriame len na tie z nášho pohľadu najvýznamnejšie.

Medzi interné politické faktory patrí predovšetkým rozdiel v azylovej a sociálnej politike medzi členskými štátmi EÚ. Kým všeobecné práva pre azylantov sú pre celú EÚ rovnaké vďaka Spoločnému európskemu azylovému systému (*Common European Asylum System* – CEAS), podpora azylantov v jej najrozličnejších formách je už v rukách jednotlivých členských štátov EÚ. Žiadatelia o azyl dostanú v prepočte na týždeň v Nemecku 92,67 eur, vo Švédsku 65,29 eur, v Holandsku 63,72 eur, vo Francúzsku 56,82 eur, vo Veľkej Británii 50,23 eur a v Portugalsku 45 eur.

Podľa viacerých vyhlásení zozbieraných spravodajskými službami a novinármi medzi utečencami smerujúcimi do Nemecka (Debnár, 2015), utečenci „*Idú, pretože v Nemecku dostanú sociálne dávky. Vedia, že ich odmietnu, ale cesta ich vyjde na tisíc eur. V Nemecku dostanú jedlo, oblečenie, ubytovanie. Zostanú tri mesiace, než ich zamietnu, a potom im nemecká vláda dá šesťtisíc eur. Keď ich ide napríklad šesť, tak to máte pre rodinu tridsaťtisíc. To je dôvod, prečo je to tu tak preplnené.*“

Vo Francúzsku môžu utečenci pracovať iba vtedy, ak sa ani do 9 mesiacov nerozhodne o ich žiadosti o azyl. Jednotlivec dostáva mesačne 91 eur vreckového, ak býva v záchytnom tábore, kde má poskytnuté ubytovanie a stravovanie, ale rodina pozostávajúca zo 6 ľudí v záchytnom tábore môže mesačne poberať až 718 eur. Mimo záchytného tábora získava žiadateľ o azyl 340,5 eur mesačne, bez ohľadu na to, či má rodinu, alebo nie. Oproti ostatným krajinám EÚ Francúzsko poskytuje plnú zdravotnú starostlivosť pre žiadateľov o azyl. Holandsko má prísnejšiu politiku získania azylu, a najmä striktné deportačné zákony pre neúspešných žiadateľov o azyl. Ponúka však pomerne vysoké dávky pre úspešných azylantov – až do výšky 1 600 eur pre rodinu na mesiac, pre jednotlivca 220 eur.

Švédsko ponúka najmä príspevok na hľadanie ubytovania – 37 eur na osobu a 89 eur na rodinu mesačne. Jednotlivci však poberajú i denné vreckové 71 švédskych korún, čo v prepočte predstavuje približne 7,5 eur, a môžu pracovať všetci od prvého dňa, ak je pravdepodobné, že získajú azyl. Rodina môže získať až 225 eur denne. Dánsko pomáha i neúspešným žiadateľom o azyl. V prvej polovici roka 2015 ponúkalo jednotlivcom mesačne 10 849 DKK (približne 1 454 eur), ku koncu roka 2015 to znížilo o 45 % na 891 eur. Dánsko má politiku otvorenej deportácie Sýrčanov v prípade, že vojna skončí.

Na porovnanie (tab. 8.3), v Rakúsku získavajú migranti mesačne 40 eur vreckové, ak žijú v záchytných centrách, a teda majú poskytnuté ubytovanie, stravovanie a núdzovú zdravotnú starostlivosť. Na Slovensku získavajú len 0,40 eur denne vreckového a v Českej republike to je 1,1 eur denne. Najmenej môžu získať utečenci v Rumunsku – len 0,13 eur denne na vreckovom.

T a b u l k a 8.3

Verejná podpora žiadateľov o azyl vo vybraných krajinách EÚ v roku 2015 – najväčší prijímatelia žiadostí o azyl

Štát	Opätovné stretnutie	Vreckové suma benefitov	Zdravotná starostlivosť	Bývanie	Vzdelávanie	Získanie občianstva
Veľká Británia	obmedzené	36,95 GBP pppw (171 EUR pppm)	obmedzená	obmedzené, súkromné	zadarmo pre deti 5 – 17 r.	6 – 12 m.
Nemecko	3 – 5 m.	143 EUR pppm (prvé 3 mesiace), 370 – 390 EUR pppm	obmedzená	azylové kempy	v závislosti od spolkovej krajiny	3 – 5 m.
Francúzsko	po 12 m.	91 EUR pppm/227,3 EUR pppm	plne hradená, zadarmo	centrá alebo hotely	zadarmo pre deti 6 – 16 r.	3 m. – 1 rok
Švédsko	10 – 16 m.	71 SEK pppd (228 EUR pppm)	len núdzová	dočasné	zadarmo pre deti do 18 r.	3 – 5 m.
Holandsko	6 – 12 m.	220 EUR pppm, 1 600 EUR pfpmm	plne hradená, zadarmo	hradené vládou		1 – 3 m.
Dánsko	po obnove azylu	5 945 DKK pppm (799 EUR pppm)	len urgentná	zariadený dom/byt	zadarmo pre deti do 18 r.	aspoň 5 r.

Poznámka: Konverzný kurz mien DKK, SEK, GBP voči EUR je stanovený k 20. 8. 2016. Je zřejmé, že kurz GBP/EUR sa prepadol od referenda o vystúpení Veľkej Británie z EÚ – reálna cena podpory bola teda pred referendumom približne 200 EUR.

Vysvetličky: m – mesiac; r – rok; pppd – na osobu a deň (*per person per day*); pppw – na osobu a týždeň (*per person per week*); pppm – na osobu a mesiac (*per person per month*); pfpmm – na rodinu a mesiac (*per family per month*).

Prameň: EurActiv.com (2015); Buchanan (2015).

T a b u ľ k a 8.4

Verejná podpora žiadateľov o azyl vo vybraných krajinách EÚ v roku 2015 – ostatné krajiny

Štát	Stravné*	Vreckové	Povolenie na prácu
Belgicko	276 EUR pppm	7.4 EUR pppw (29,6 EUR pppm)	po 6 m. alebo po získaní azylu
Bulharsko	n. a.	65 BGN pppm (33,23 EUR pppm)	po získaní azylu
Cyprus	452 EUR pppm	85 EUR pppm	po 6 m. alebo po získaní azylu
Česká republika	125 EUR pppm	360 CZK pppd (33,55 EUR pppm)	po 1 r. alebo po získaní azylu
Estónsko	90 EUR pppm	n. a.	
Írsko	n. a.	19,1 EUR pppw (76,4 EUR pppm)	
Litva	n. a.	10 EUR pppm	po získaní azylu
Lotyšsko	2,15 EUR pppd (65,58 EUR pppm)	n. a.	
Luxembursko	225 EUR pppm	25 EUR pppm	po 9 m.
Maďarsko	950 HUF pppd (91,5 EUR pppm)	25 EUR pppm	
Malta	130 EUR pppm	n. a.	po získaní azylu
Poľsko	177,5 EUR pppm	70 PLN pppm (16,28 EUR pppm)	po získaní azylu
Portugalsko	45 EUR pppw (180 EUR pppm)	n. a.	po získaní azylu
Rakúsko	210 EUR pppm	40 EUR pppm	po získaní azylu
Rumunsko	n. a.	0,13 EUR pppd (4 EUR pppm)	po 1 r. alebo po získaní azylu
Slovinsko	n. a.	18 EUR pppm	od 1. dňa
Slovensko	n. a.	0,4 EUR pppd (12,2 EUR pppm)	po 6 m.
Španielsko	347 EUR pppm	51,6 EUR pppm	po získaní azylu
Taliansko	n. a.	2,5 EUR pppd (106,75 EUR pppm)	po 6 m. alebo po získaní azylu

* Stravné nahrádza vreckové, ak utečenec žije v zariadení, v ktorom si varí sám. Dané zariadenie mu je poskytované bezodplatne.

Poznámka: n. a. znamená, že daný údaj sa nepodarilo zohnať – môže ísť o prípad, keď daná dávka neexistuje v rámci systému azylovej podpory; napríklad na Slovensku, v Litve, v Taliansku či v Bulharsku a Rumunsku sa žiadateľom o azyl neposkytuje ubytovanie mimo schválených zariadení so stravou, a teda vyplácanie stravného je irelevantné. Väčšina štátov ponúka po udelení azylu povolenie na prácu a všetky sociálne dávky platné v danom štáte, i keď nie právo voliť a byť volený. Väčšina štátov umožňuje i prácu pre komunitu v tábore, za čo si môžu utečenci privyrobiť – v Belgicku je tak možné zarobiť si až 183 EUR za týždeň (732 EUR za mesiac), na Slovensku však len 37 EUR za mesiac.

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov Eurostatu; Trevelyan and Jones (2015).

Druhým dôvodom vzniku migračnej krízy bola *politika „otvorených dverí“ vedená predovšetkým Nemeckom, ale i Švédskom*. Švédsko ešte v roku 2013 prisľúbilo udeliť povolenie na trvalý pobyt pre všetkých utečencov zo Sýrie (EurActiv.com, 2015). Prvým zlomovým bodom v politike „otvárania dverí utečencom“ bolo však v auguste 2015 odsúhlasenie výnimky Nemecka z doložky Dublinskej dohody, ktorá nútila deportovať žiadateľov o azyl z každej ďalšej krajiny schengenského priestoru⁸⁵ do prvej krajiny ich vstupu do tohto priestoru (Dernbach, 2015). Týmto krokom Nemecko umožnilo všetkým utečencom v rámci EÚ požiadať o azyl v Nemecku a tak získať prístup k štedrosti nemeckého sociálneho systému pre azylantov. Nemecko, ako i viaceré krajiny západnej EÚ vytvorili tzv. Kultúru prijatia (*Willkommenskultur*). Široké zástupy obyvateľov sa postavili za pomoc utečencom.⁸⁶ Poskytovali im na ceste do ich cieľovej destinácie jedlo, oblečenie, alebo ich sami prevážali. Za príjem utečencov sa podobne postavilo 120 vedúcich ekonómov sveta (Kollewe, 2016). Utečenci boli vítaní i pod vplyvom už existujúcej heterogenity v spoločnosti.

Problém však nastal, keď sa politika „otvorených dverí“ stretla s masívnym prílevom migrantov a Nemecko požiadalo o pomoc partnerské krajiny EÚ. V tomto druhom zlomovom bode sa vytvorili v rámci EÚ dva bloky: blok národnostne heterogénnych krajín, ktorý presadzoval prerozdeľovanie migrantov a zavedenie kvót na prijatie migrantov v krajine EÚ, a blok národnostne homogénnych štátov, ktoré navrhované riešenia odmietali. Viaceré štúdie dokazujú, že národnostne heterogénna spoločnosť víta prílev ďalších národností (Hooghe et al., 2009 prehľad teórií o pozitívnom vplyve

⁸⁵ Schengenský priestor tvorí 28 suverénnych štátov EÚ a EFTA (*European Free Trade Association*, Európska zóna voľného obchodu), ktoré sú s výnimkou Cyprusu, Chorvátska, Bulharska a Rumunska spojené Schengenskou dohodou zo 14. júna 1985. Táto dohoda zrušila cezhraničné kontroly v rámci priestoru a ponechala ich len na vstup z krajín mimo schengenského priestoru.

⁸⁶ V Nemecku vznikli viaceré projekty, ako Refugeehero – AirBnB verzia poskytovania ubytovania pre imigrantov; Kiron – projekt poskytovania online vzdelania zadarmo pre utečencov; Geecycle – platforma, prostredníctvom ktorej môžu ľudia darovať svoje smartfóny utečencom; Project Reconnect – online vzdelávanie a vzájomné vymieňanie informácií pre utečencov a neziskové organizácie, ktoré s nimi pracujú.

heterogenity spoločnosti na ústretový pohľad spoločnosti na prísun migrantov pozri Rusterbach, 2010). Krajiny západnej EÚ boli z predošlých rokov „zvyknuté“ na národnostnú rôznorodosť a pri riešení migračných otázok v nich prevládol morálny aspekt, t. j. pomoc ľuďom utekajúcim pred vojnovým konfliktom. Krajiny s nízkou mierou národnostnej heterogenity v EÚ – ako napríklad i Slovensko a štáty strednej a východnej EÚ – videli v navrhovaných riešeniach ohrozenie svojej suverenity. Rozdielne názory viedli k neschopnosti EÚ ako celku riešiť vzniknutú krízu.

Tretím dôvodom utečeneckej krízy bol *rozmach prevádzачských a pašeráckych skupín*. Pod vplyvom problémov v Sýrii a politiky „otvorených dverí“ Nemecka viaceré ilegálne skupiny vycítili príležitosť na zisk. Pašeráctvo a prevádzactvo sa stalo zdrojom príjmov pre rozsiahle skupiny nezamestnaných v EÚ i mimo EÚ. Neexistujú žiadne oficiálne štatistiky na tieto ilegálne činnosti, avšak v rámci EÚ sa pracuje s tzv. overeným odhadom. Podľa údajov prezentovaných vo Výročnej správe *Frontex Annual Risk Report* (Frontex, 2015), overený odhad počtu pašeráckych sietí sa v EÚ zvýšil o 40 % zo 7 252 na 10 234, najmä v Španielsku, Taliansku a Bulharsku. Podľa správy až 67 % pašeráckych skupín bolo nájdených vnútri teritória EÚ, zatiaľ čo len 12 % na pozemných hraniciach EÚ; 3,3 % na leteckých hraniciach a 5,7 % na námorných hraniciach EÚ. Frontex však upozornil, že najmä odhad pašerákov na námorných hraniciach EÚ je s veľkou pravdepodobnosťou podhodnotený (EC, 2015). V tomto smere totiž možno argumentovať masívnym prílevom migrantov, ktorí sa dostali do EÚ námornou prepravou. Predstavu o zárobkoch pašeráckych skupín možno získať i prostredníctvom informácií zo súdnych spisov. Napríklad, podľa rozsudku Krajinského súdu v rakúskom meste Korneuburg bol 31-ročný sýrsky občan odsúdený na 2,5 roka väzenia za prevádzactvo z Bulharska do Rakúska, a to až 220 osôb, pričom od každej z nich zinkasoval minimálne 7 000 eur, čo predstavuje celkový zisk odsúdenej osoby vyše 1,54 milióna eur. Celkovo sa odhaduje že prevádzactvo za posledných 15 rokov vynieslo poskytovateľom týchto ilegálnych služieb viac ako 10 miliárd eur (Bélka, 2015).

Za utečeneckou krízou stoja i *ekonomické dôvody*. Ako prezentuje štúdia viacerých prominentných ekonómov, Európske spoločenstvá dlhodobo čelia problémom spojeným so starnutím populácie a nedostatkom pracovnej sily. Prísun migrantov ovplyvňuje objem voľných pracovných síl, a tým otvára priestor na zabezpečenie činností, ktoré domáce obyvateľstvo nemá záujem vykonávať (OECD, 2011; OECD, 2015c).

Medzi externé politické faktory možno zaradiť *eskaláciu vojnových konfliktov v Sýrii a Afganistane, nestabilitu politického vývoja v severnej Afrike, ale i politiku Turecka*. Utečeneckú krízu treba vnímať v širšom kontexte migračnej krízy vo svete. V porovnaní s celkovým počtom nútene presídleného obyvateľstva zo Sýrie a Afganistanu v objeme až 59,5 milióna ku koncu roka 2014, čo bolo najviac od čias druhej svetovej vojny a až o 40 % viac ako v roku 2011, je podiel 1,5 milióna, ktorí prišli do EÚ, relatívne malý. Nestabilita v severnej Afrike po tzv. Arabskej jari postavila viacerých ľudí na hranicu chudoby, čím ich prinútila zapojiť sa do nelegálnej činnosti, ako pašeráctvo či pirátstvo. Nestabilita týchto regiónov v bezprostrednej blízkosti EÚ je ešte podporená i politikou Turecka. Výskum tureckých sociológov ukázal, že Turecko vedie preferenčnú azylovú politiku. Napriek pristúpeniu k Ženevskej konvencii o statuse utečencov z roku 1951 udeľuje azyl predovšetkým sýrskym utečencom, ktorí majú „nábožensky, etnický alebo politicky akceptovateľné pozadie pre vládnucu Islamistickú AKP, a podporuje ich na cestu ďalej do EÚ“ (Korkut, 2016). V posledných rokoch bolo Turecko viackrát kritizované za svoje aktivity v podpore islamských radikálov v Sýrii, za nestráženie hranice so Sýriou, ako aj za to, že umožňuje pašeráckym skupinám ľahký presun cez územie ďalej do EÚ (Lendman, 2016).

8.3. Následky utečeneckej a migračnej krízy v EÚ

Podobne ako príčiny, i následky utečeneckej krízy sú širokospektrálne. Hoci sa budeme zaoberať predovšetkým ekonomickými dôsledkami, poukážeme i na politické a spoločenské efekty.

Spoločenské a politické následky utečeneckej a migračnej krízy v Európskej únii

Z hľadiska politického došlo ku kolízii názorov v oblasti azylovej politiky a k nástupu krajne pravicových strán do národných parlamentov. Je zrejmé, že EÚ nedokázala nájsť spoločné stanovisko a zostrenie názorov na riadenie azylovej politiky vyústilo do výsledku referenda vo Veľkej Británii v júli 2016, ktoré odsúhlasilo vystúpenie krajiny z EÚ. Okrem toho rozdielne názory na vedenie azylovej politiky sa pretavili i do nástupu krajnej pravice na politickú scénu. Príkladom je Maďarsko s parlamentnou stranou Jobbik, ale aj Slovensko, ktoré v marci 2016 umožnilo ultrapravicovej strane ĽS-NS Mariána Kotlebu vstup do parlamentu. V samotnom Nemecku došlo k rozkolu v rámci vládnucej strany kancelárky Angely Merkelovej (Connolly, 2016). Okrem toho reálne existuje riziko, že problém prílevu utečencov bude pokračovať aj v nasledujúcich rokoch, čo zvyšuje riziko destabilizácie politických vzťahov.

Tieto politické zmeny sú úzko späté so zmenami v spoločnosti. Frustrácia utečencov, ktorí nemôžu pracovať a čakajú, kým sa rozhodne o ich žiadosti o azyl, sprevádzajú škriepky v táboroch eskalujúce do konfliktov. Nedostatočná integrácia a výchova imigrantov o kultúrnych rozdieloch (ako napríklad v postavení ženy či prístupe k homosexualite) vedie k zvýšenej kriminalite, sexuálnym útokom a terorizmu. Medializácia týchto činov vedie domáce občianstvo k protestom (Mansfield, 2016) a formovaniu nacionalistických či krajne pravicových skupín, ktoré vedú cielené útoky na utečencov. V Nemecku denne upozorňujú viaceré periodiká na čoraz častejšie vítanie utečencov neonacistami pohmkávaním piesní Tretej ríše (Connolly, 2016). Rastúcu kriminalitu a konflikty sťažuje nedostatok policajného personálu. Napätie v spoločnosti sa zvyšuje aj medializáciou rozličných sociálnych projektov, ktoré boli obetované v prospech starostlivosti o utečencov (Connolly, 2016).

Je pravdepodobné, že asymetrickosť prílevu migrantov len zosilí kultúrnu stratifikáciu medzi krajinami. Kultúrne heterogénne spoločnosti sa stanú heterogénnejšími, kým homogénnejšie krajiny EÚ budú brzdiť prílev cudzích národností ešte vehementnejšie, čo ponechá tlak prílevu migrantov na krajiny už i tak národnostne heterogénne. Príkladom je i Slovensko, ktoré sa radí k najmenej heterogénnym krajinám v EÚ. Podľa oficiálnych štatistík bolo v roku 2015 na území Slovenska len 1,56 % populácie so statusom imigranta a aj z tohto podielu až vyše 60 % malo národnosť iného členského štátu EÚ. Slovenská republika si už od svojho vzniku udržiava homogénnu populáciu: z celkovo prijatých 58 321 žiadostí o azyl od roku 1993 do konca roka 2015 (23 rokov) bol udelený azyl len v 653 prípadoch. Teda úspešnosť žiadostí o azyl predstavuje len 1,1 %. Slabá expozícia slovenského obyvateľstva voči cudzím národnostiam podporuje protiimigračné nálady v spoločnosti a nedostatok pozitívnych medializovaných skúseností s imigrantmi tento trend len zosilňuje. Podľa získaných údajov 7. kola prieskumu *European Social Survey* vykonanom na vzorke obyvateľov krajín EÚ v roku 2014 až 89 % Slovákov je striktne proti prijatiu utečencov.

Nemožno zabúdať ani na možné *zdravotné následky*. Ako indikuje nedávna štúdia (Culter, 2016), do EÚ sa s príchodom imigrantov dostali aj niektoré zriedkavé choroby, ako napríklad boreliózne infekcie typu všami prenášanej recidivujúcej horúčky (*louse-borne relapsing fever*, LBRF), ktoré sú typické pre tropické oblasti. V Nemecku diagnostikovali u ošetrovaných utečencov 21 prípadov a celkovo v Európe 31 prípadov tohto smrteľného, vysoko nákazlivého ochorenia.

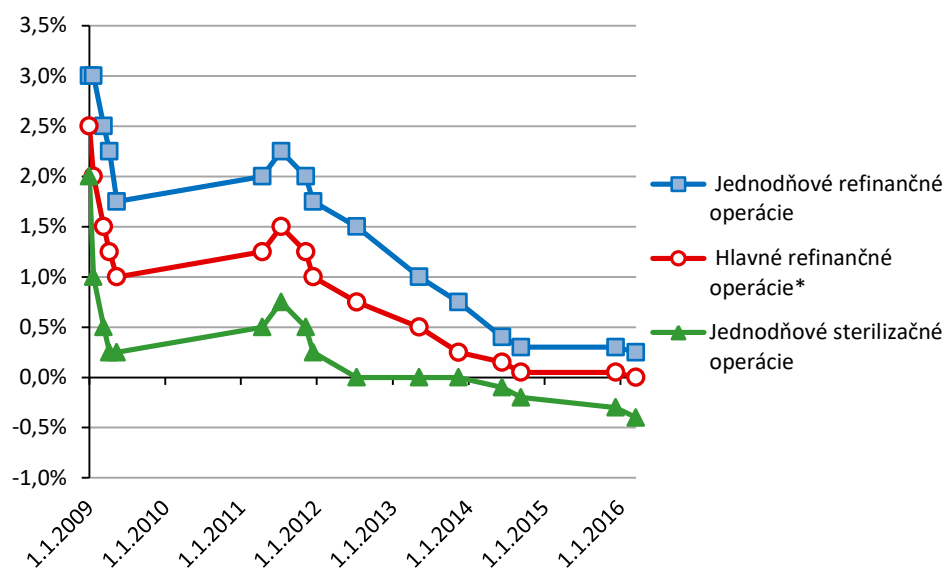
Ekonomické dôsledky utečeneckej a migračnej krízy v EÚ

Okamžitým prejavom utečeneckej krízy je *zvýšený agregátny dopyt*. Zvýšený agregátny dopyt súvisí v prvom rade s fiškálnou expanziou, ktorá je nevyhnutná na zabezpečenie bývania, stravovania, zdravotnej starostlivosti či vzdelávania migrantov. V druhom

rade však súvisí aj s rastom cien a ziskov súkromných spoločností. Keďže v EÚ je momentálne fiškálna expanzia podporená i monetárnou expanziou (graf 8.2), možno očakávať, že negatívne tlaky na infláciu a mzdy, spojené s postupným vstupom utečencov na pracovný trh, sú kompenzované práve touto duálnou expanziou.

G r a f 8.2

Základná úroková sadzba ECB

* Sadzba hlavné refinančné operácie (obchody) sa považuje za základnú úrokovú sadzbu ECB podľa § 17 ods. 1 zákona o zavedení meny euro v Slovenskej republike (Zákon č. 659/2007 Z. z. a ďalších všeobecne záväzných právnych predpisov SR).

Prameň: NBS (2016).

Fiškálna expanzia je dokumentovaná tabuľkami 8.5 a 8.6. Podľa odhadov Inštitútu pre svetovú ekonomiku (IfW) v nemeckom meste Kiel príval migrantov bude stáť Nemecko ročne do 55 miliárd eur (Boysen-Hogrefe et al., 2015). Autori štúdie vychádzali z predpokladu, že do Nemecka od roku 2018 príde ročne minimálne 360-tisíc migrantov – v tom prípade by sa náklady vyšplhali na 25 miliárd eur. Ak by ich bolo milión, ako tohto roku, suma by dosiahla až 55 miliárd eur. Autori štúdie sa domnievajú, že 30 % migrantov sa po čase vráti do svojej pôvodnej vlasti a ďalších 20 % bude mať

problém nájsť si v Nemecku zamestnanie. V rozpore s inými predpo-ved'ami IfW uvádza, že prílev migrantov nebude mať pozitívny účinok na celkovú prosperitu krajiny. Kým dopyt a hospodárska výroba môžu rásť, sociálne výdavky sa takisto môžu zvýšiť, tvrdí IfW.

T a b u ľ k a 8.5

Náklady na utečencov – prognóza vývoja do roku 2020

Scenár		Základný	Vyšší prísun	Vyšší návrat	Intenzívna integrácia
Prísun utečencov (v tis.)	2016	1 000	1 400	1 000	1 000
	2017	600	1 200	600	600
	2018	360	1 000	360	360
	2020	360	1 000	360	360
Ročné náklady na podporu utečenca (v eurách)		13 000	13 000	13 000	14 000
Podiel „navrátilcov“ do vlasti počas 3 rokov (v %)		30	30	40	30
Podiel nezamestnaných (v %)		20	20	0	0
Podiel poberateľov podpory (% pôvodne prijatých utečencov)					
- po 2 rokoch		68,0	68,0	60,6	62,5
- po 5 rokoch		33,5	33,5	21,5	22,2
- po 10 rokoch		17,5	17,5	9,0	17,5
Celkové náklady (v mld. eur)	2016	23,6	25,7	23,3	25,2
	2017	28,2	37,4	26,7	29,2
	2018	27,5	43,0	24,5	27,2
	2020	24,7	48,6	19,7	21,8
	2022	25,5	55,0	19,7	21,9

Prameň: Boysen-Hogrefe et al. (2015).

Krátkodobé fiškálne náklady spojené s azylantmi však budú značné aj v ďalších krajinách EÚ. Odhady IMF (2016m) uvádzajú, že priemerné rozpočtové náklady môžu zvýšiť HDP až o 0,1 % HDP v roku 2016 (tab. 8.6).

Autori štúdie upozorňujú, že ich odhady sú predbežné a budú závisieť od zmien v súčasnom trende prílevu žiadateľov o azyl. Najvyššie náklady podľa odhadov bude znášať Rakúsko (0,23 % HDP), Fínsko (0,28 % HDP), Švédsko (0,7 % HDP) a Nemecko (0,27 % HDP).

T a b u ľ k a 8.6

Fiškálne náklady žiadateľov o azyl v období 2014 – 2016 (v % HDP)

	2014	2015	2016
Rakúsko	0,08	0,16	0,31
Belgicko	0,07	0,09	0,11
Chorvátsko	0,002	0,09	0,11
Cyprus	0,003	0,012	0,012
Česká republika	0,0	0,0	0,02
Dánsko	0,24	0,47	0,57
Fínsko	0,09	0,13	0,37
Francúzsko	0,05	0,05	0,06
Nemecko	0,08	0,20	0,35
Grécko	n. a.	0,17	n. a.
Maďarsko	0,0	0,1	0,0
Írsko	0,03	0,04	0,05
Taliansko	0,17	0,20	0,24
Luxembursko	0,05	0,09	0,09
Holandsko	0,10	0,18	0,23
Slovensko	0,0	0,0	0,01
Španielsko	0,006	0,006	0,03
Švédsko	0,3	0,5	1,0
Veľká Británia	0,015	0,016	n. a.
Jednoduchý priemer	0,07	0,14	
HDP vážený priemer	0,08	0,13	

* n. a. znamená, že daný údaj sa nepodarilo zohnať.

Prameň: IMF (2016m).

Tieto fiškálne náklady prichádzajú v čase, keď štátne rozpočty sú vyťažené fiškálnou expanziou iniciovanou globálnou finančnou a ekonomickou krízou od roku 2008. Viaceré členské štáty EÚ tak čelia výzve konsolidovať svoje verejné financie v súlade s Paktom stability a rastu. Je však dôležité pripomenúť, že krajiny prijímajúce utečencov majú v súčasnosti prevažne dobrú kondíciu ekonomiky. Nemecko od roku 2014 pracuje s prebytkami štátneho rozpočtu a verejný dlh vykazuje na úrovni 72,2 % HDP, Švédsko a Fínsko zavádzajú fiškálne opatrenia (znižovanie dávok pre azylantov), no i bez nich majú verejný dlh na úrovni 40,6 % a 61 % HDP. Rakúsko ako jediné zo skupiny v posledných dvoch rokoch vzbudilo obavy zo svojej ekonomickej výkonnosti – v dôsledku zmeny metodiky EÚ im verejný dlh v roku 2014 stúpol zo 74,5 % na 87 % HDP.

V otázke vplyvu utečeneckej krízy na HDP autori štúdie IMF (2016m) na modeli EUROMOD⁸⁷ a s dosadením zmeny populácie a zvýšených výdavkov štátneho rozpočtu odhadujú, že HDP v EÚ porastie v rokoch 2016 a 2017 o 0,09 % a 0,13 %. Akokoľvek, tento efekt bude rozdielny v dôsledku asymetrií rozdelenia utečencov. V roku 2017 by najvyšší prínos migrantov k HDP mohlo očakávať Rakúsko s HDP rastúcim o 0,5 %, nasledované Švédskom (0,4 % HDP) a Nemeckom (0,3 %). Celkovo by ekonomiky mali rásť o viac ako 1 % – Nemecko o 1,9 %, Rakúsko o 1,5 %, Fínsko o 1,4 % a Švédsko 2,8 % HDP (FocusEconomics, 2015). V strednodobom a dlhodobom horizonte, vplyv utečencov na zamestnanosť a HDP môže byť vyšší, avšak bude závisieť od ich úspešnej integrácie na trhu práce, do akej miery budú ich skúsenosti a zručnosti komplementárne alebo substitučné tým, ktoré už na trhu práce existujú.

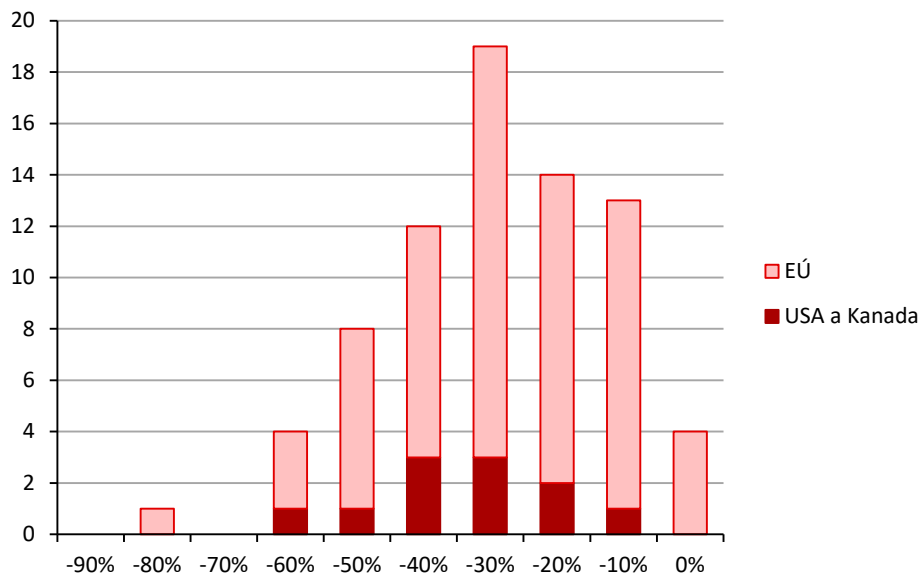
Efekty na pracovný trh budú dvojaké: postupne so schvaľovaním žiadostí bude rásť ponuka práce. Kľúčovou otázkou je však, aká táto ponuka práce je – vzdelanie, skúsenosti, jazyková bariéra, prístup k práci, zručnosti – to všetko bude definovať zamestnanosť utečencov a mieru nezamestnanosti v spoločnosti. Súčasné štúdie upozorňujú, že utečenci na trhu práce dosahujú horšie výsledky ako domáci obyvatelia (Ott, 2013). Počas posudzovania ich žiadosti o azyl viacerí nemajú právo pracovať a aj po získaní azylu čelia viacerým prekážkam pri získaní práce (Hatton, 2013).

V Európe a ďalších rozvinutých ekonomikách dosahujú utečenci nižšiu zamestnanosť a nižšie platy (Kerr – Kerr, 2011). Rozdiely sú najväčšie v období po príchode a rokmi sa zmenšujú, i keď úplne nevymiznú. Najhoršie výsledky dosahujú ženy utečenkyne (Aldén – Hammarstedt, 2014; Ott, 2013).

⁸⁷ EUROMOD je súčasťou IMF Flexibilného systému globálnych modelov (*Flexible System of Global Models* – FSGM), ktorý zachytáva vývoj globálnej ekonomiky; FSGM je semi-štruktúrny model, v ktorom súkromné výdavky a investície sú mikrofinancované; obchod, ponuka práce a inflácia sú v redukovanej forme; ponuka je determinovaná agregátnou Cobbovou-Douglasovou produkčnou funkciou. Model ráta len s jedným typom práce, takže nie je možné rátať s rozdielmi v produktivite medzi utečencami a domácim obyvateľstvom (Andrle et al., 2015).

Graf 8.3

**Rozdiel v mzdách medzi imigrantmi a domácim obyvateľstvom:
rozdelenie odhadov vo vybraných štúdiách**

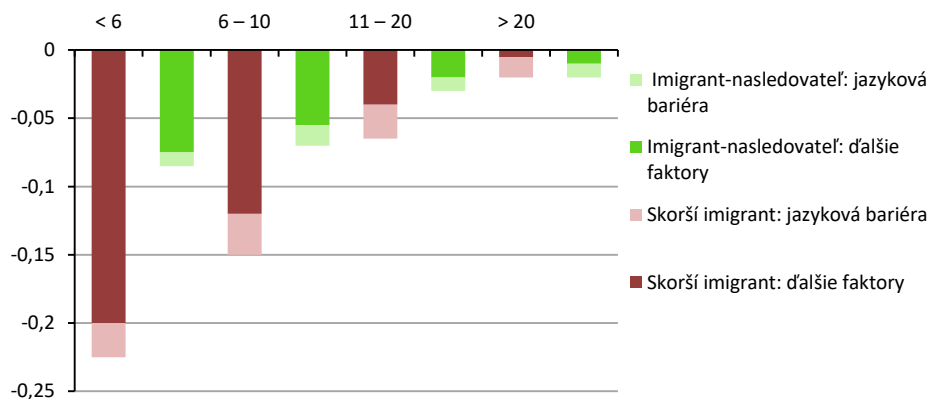

Poznámka: Histogram znázorňuje 75 odhadov z 9 štúdií o asimilácii zárobkov imigrantov v USA, Kanade a EÚ. Vyššia výška pre EÚ relatívne voči USA odzrkadľuje vyšší počet odhadov pre EÚ; medián a spôsob distribúcie je rovnaký pre oba celky.

Prameň: IMF (2016m).

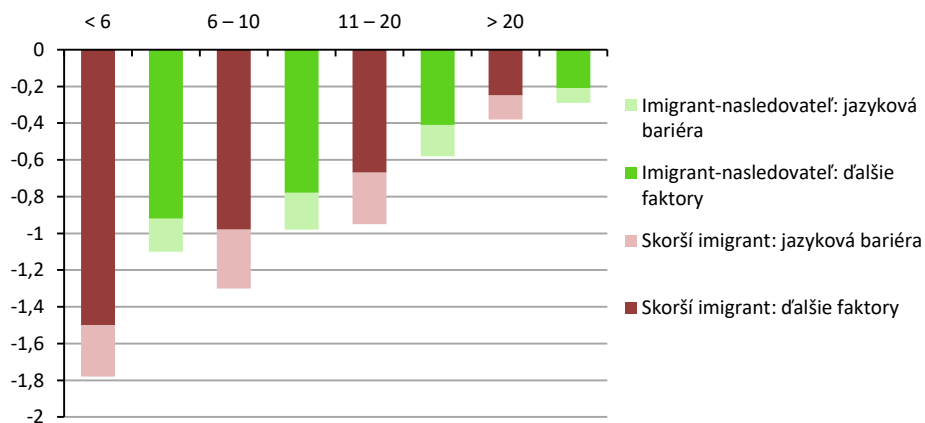
Tieto efekty však nemusia byť silné, keďže utečenci žiadajú o azyl v krajinách s nízkou mierou nezamestnanosti a nižšími bariérami na trhu práce. Nemecko i Švédsko povoľujú migrantom legálne pracovať už od 3 mesiacov po podaní žiadosti. Nemecko zároveň disponuje vysokým percentom už integrovaných migrantov z krajín Sýrie a Blízkeho východu. Štúdie dokazujú, že skorší imigranti z tých istých krajín čelia vyšším problémom na trhu práce ako ich nasledovatelia (grafy 8.4 a 8.5). Výhodou imigrantov-nasledovateľov je práve možnosť ich napojenia na už integrovaných, etablovaných migrantov s rovnakým jazykom a kultúrou. Siete skorších migrantov môžu pomôcť pri hľadaní práce, učení jazyka i administratívy v krajine.

Graf 8.4

Zamestnanosť imigrantov: podiel na zamestnanosti domáceho obyvateľstva

Prameň: Prieskum European Social Study 7 vykonaný v roku 2014 na vzorke 300 000 ľudí z 36 európskych krajín za roky 2002 – 2012, imigranti z tretích krajín zahŕňajú všetkých respondentov nenarodených v krajine ich pobytu a vylučujú respondentov z Afganistanu, Iránu, Sýrie, Iraku, Somálska, Eritrey a bývalej Juhoslávie. Vzorka neumožňuje rozlišovať medzi ekonomickým migrantom, žiadateľom o azyl a uznaným utečencom. Príčiny migrácie pravdepodobne ovplyvnia demografické charakteristiky migrantov z tej istej krajiny.

Graf 8.5

Príjmy imigrantov: podiel na príjmoch domáceho obyvateľstva

Prameň: Prieskum European Social Study 7 vykonaný v roku 2014 na vzorke 300 000 ľudí z 36 európskych krajín EÚ za roky 2002 – 2012, imigranti z tretích krajín zahŕňajú všetkých respondentov nenarodených v krajine ich pobytu a vylučujú respondentov z Afganistanu, Iránu, Sýrie, Iraku, Somálska, Eritrey a bývalej Juhoslávie. Vzorka neumožňuje rozlišovať medzi ekonomickým migrantom, žiadateľom o azyl a uznaným utečencom. Príčiny migrácie pravdepodobne ovplyvnia demografické charakteristiky migrantov z tej istej krajiny.

Imigranti narodení v Afganistane, Iráne, Iraku, Sýrii, Somálsku, Eritrey a v krajinách bývalej Juhoslávie – hlavných krajinách pôvodu súčasnej vlny žiadateľov o azyl v EÚ – sú v priemere menej vzdelaní ako domáca populácia alebo iní imigranti. Je dvakrát väčšia pravdepodobnosť, že majú len nižšie stredné vzdelanie a výrazne nižšiu pravdepodobnosť, že absolvovali vysokú školu (IMF, 2016m). Spoľahlivé údaje o zručnostiach a vzdelaní súčasných žiadateľov o azyl nie sú zatiaľ dostupné. Napriek tomu môžeme nájsť niekoľko nedávno publikovaných štúdií, ktoré poskytujú aspoň orientačný obraz v tomto smere. Napríklad, až 21 % žiadateľov o azyl v Nemecku, ktorí prišli medzi rokmi 2013 a 2014, uviedlo, že dosiahlo vysokoškolské vzdelanie. Eakin (2015) v tomto smere argumentuje, že vysoké náklady na ilegálny vstup do EÚ zabezpečujú, že len ľudia s relatívne vysokým príjmom (a aj vzdelaním) si môžu dovoliť cestu z krajín, ako je Sýria.

Podľa zverejnených údajov až 86 % sýrskych prisťahovalcov, ktorí sa zaregistrovali v Grécku v roku 2015, uviedlo, že má minimálne úplné stredoškolské vzdelanie. Až 40 % sýrskych žiadateľov o azyl, ktorí sa registrovali vo Švédsku v roku 2014, uviedlo, že má vyššie stredoškolské vzdelanie a až 51 % všetkých tých, ktorí sa registrovali v Nemecku v roku 2014, tiež uviedlo absolvované úplné stredoškolské vzdelanie a ďalších 15 % vysokoškolské vzdelanie. Samozrejme, toto vzdelanie sa neoverovalo a taktiež sa nezisťuje, kde vzdelanie získali a vďaka akým zdrojom.

V Nemecku síce nie je povinné systematické zaznamenávanie vzdelanostnej úrovne a kvalifikácie žiadateľov o azyl, ale môžu to dobrovoľne poskytnúť. Podľa údajov (OECD, 2015c) získaných od migrantov, ktorí prišli v rokoch 2013 – 2014 do Nemecka, približne 21 % malo vysokoškolské vzdelanie, 22 % udalo, že má vyššie stredné vzdelanie a 47 % nižšie stredné vzdelanie alebo základné vzdelanie. V prípade Francúzska na základe prieskumu ELIPA v roku 2010 približne 14 % utečencov disponuje vysokoškolským diplomom a 43 % aspoň stredoškolským vzdelaním. Podiel vysokoškolsky

vzdelaných bol o čosi vyšší u tých, ktorí prišli z Európy (20 %) a nižší pri utečencoch zo subsaharskej Afriky (10 %).

Nedávna štúdia z tureckých regiónov (Akgunduz et al., 2015) dokumentuje, že prísun viac ako pol milióna sýrskych utečencov ovplyvnil najmä *rast cien nehnuteľností a do istej miery i potravín*. Autori skúmali vplyv utečencov na vnútornú migráciu medzi regiónmi. Podľa ich záverov mal prísun utečencov do istých regiónov averzný vplyv na lokálnu tureckú populáciu a bol spojený s odlevom tureckých občanov z oblastí, v ktorých sa utečenci zdržiavajú. Na strane druhej bol zaznamenaný minimálny vplyv na *zamestnanosť*.

* * *

Súčasná utečenecká kríza mení charakter vzťahov v EÚ – politických, ekonomických i spoločenských. Politické strety medzi členskými štátmi v otázke riešenia prílevu utečencov sprevádzajú konflikty medzi spoločenskými skupinami a nárast nacionalizmu a extrémizmu v spoločnosti. Ekonomické vzťahy sa menia pod vplyvom asymetricky rastúceho agregátneho dopytu. Je zrejmé, že integrácia týchto azylantov sa stane nadlho jedným z kľúčových cieľov EÚ, aby sa tak zabránilo nežiaducim efektom tejto imigrácie a podporil sa ekonomický rast.

Pri tvorbe politík na integrovanie utečencov v dlhodobom horizonte je nevyhnutné budovať flexibilný trh. V prvom rade treba myslieť na flexibilitu vstupu na legálny pracovný trh. Pasca nečinnosti spôsobuje nielen ekonomické straty v podobe fiškálnych nákladov na nepracujúceho azylanta či neodvedený daňový príjem z jeho činnosti, ale i rastúce riziko kriminality, ilegálnej práce, strata pracovných návykov či chuti integrovať sa. V súčasnosti pretrvávajú prieťahy pri vybavovaní žiadostí o azyl a s ním spojenými pracovnými povoleniami (Connolly, 2016). V druhom rade, nadmerná ochrana na pracovnom trhu výrazne redukuje pravdepodobnosť zamestnania sa, osobitne u ľudí, pri ktorých je rozsah

vzdelania neznámy ako pri utečencoch (Blanchard et al., 2013). Hoci empirických dôkazov je stále málo, viaceré štúdie poukazujú na fakt, že imigranti majú vyššie percento zamestnanosti v krajinách s nižšími minimálnymi mzdami, nižšou ochranou zamestnania a menej dualistickým pracovným trhom (Aleksynska – Tritah, 2013; Ho – Shirono, 2015). Ako vhodné opatrenie sa tu javí, napríklad, zavedenie výnimky z minimálnej mzdy. Skúsenosť z Nemecka podporuje i možnosť zaviesť podporu súkromného sektora, ak zamestná azylanta (Caliendo – Künn, 2011). Podobne efektívnym riešením by bola podpora systému mikropôžičiek na vlastné podnikanie (IMF, 2016m). Spolu s utečencami sa zvyšuje aj dopyt po špecifických potravinách či službách charakteristických pre krajinu ich pôvodu. To vytvára priestor na zakladanie malých podnikov zameraných na tento dopyt. V EÚ až 18 % všetkých mikropôžičiek bolo poskytnutých imigrantom a etnickým skupinám (OECD, 2015b). Kým v Belgicku a vo Veľkej Británii bol dopyt po týchto mikropôžičkách vysoký, v ostatných krajinách EÚ len mizivý. Štúdia OECD (2011) potvrdila, že *startup* firmy založené imigrantom skrachovali častejšie ako firmy založené domácim podnikateľom. Je teda nutné poskytovať nielen pôžičky, ale aj poradenstvo v tomto smere.

Pri riešení integrácie azylantov je dôležité využiť nástroje vzdelávacej politiky. I keď prevažnú časť prichádzajúcich azylantov tvoria muži, je pravdepodobné, že po získaní azylu ich budú nasledovať aj ich ženy a deti. Nápor na vzdelávací systém bude značný, a preto treba na to pripraviť vzdelávací systém a poskytnúť i pre dospelých preškoľovacie kurzy v záujme ich lepšieho uplatnenia na trhu práce. Vysoký stupeň koncentrácie študentov z imigrantských rodín v školách s nízkou kvalitou – čiastočne spôsobený segregáciou imigrantov a domácej populácie – podľa štúdií roztvára kvalifikačnú medzeru medzi deťmi imigrantov a domáceho obyvateľstva (Borgna – Contini, 2014). Na zamyslenie taktiež zostáva oddialenie veku, v ktorom sa deti štandardne ohodnocujú. Štúdie preukazujú, že väčšia flexibilita v školskom systéme oproti štandardným diferenciačným školským systémom, ktoré presne

určujú, dokedy dieťa má zvládnuť aké učivo a ako to otestovať, je pre deti imigrantov menej diskriminačná (Nusche, 2009). Skoré začlenenie do školského systému a dobre vyvinutý predškolský systém tiež pomáhajú riešiť segregáciu detí imigrantov. Iné štúdie poukazujú na pozitívne výsledky projektov, ktoré podporujú stanovenie vysokých kvót detí z imigrantských rodín, kurzy pre učiteľov v interkultúrnej komunikácii, poskytovanie adekvátnej jazykovej podpory a podporujú zaangažovanie rodičov do vzdelávacieho procesu (Nusche, 2009; Sacramento, 2015).

Kľúčom k úspešnej integrácii azylantov je podpora spoločnosti. Podporovatelia „kultúry prijatia“ v súčasnosti strácajú svojich prívržencov a medializácia negatívnych skúseností s imigrantmi tohto trendu nepomáha. Neodmysliteľnou súčasťou úspechu integrácie je teda regulovanie prílevu utečencov a skrínigový proces, ktorý by zvýšil počet pozitívnych skúseností s integráciou imigrantov, ako i vylepšil mediálny obraz o utečencoch. Je nereálne domnievať sa, že prílev utečencov utíchne v nasledujúcich rokoch, keďže v tomto smere existujú inerčné efekty. Je možné predpokladať, že strach zo straty kontroly v spoločnosti je väčší ako strach z prílevu migrantov. Politika, ktorá preukáže, že prílev utečencov je regulovaný a podlieha zodpovednému skríningu na účasť napríklad aj v teroristických organizáciách, môže výraznou mierou napomôcť procesu integrácie.

Dôležité je vedenie štatistických údajov o žiadateľoch o azyl. Už pri ich registrácii by mali byť žiadatelia registrovaní spolu s údajmi o ich veku, jazykových znalostiach, dosiahnutom vzdelaní, predšlom zamestnaní. Je nutné spoznať skúsenosti, ktoré prichádzajú s utečencami na európsky pracovný trh a zabezpečiť ich zúčtovanie, aby sa štátnym rozpočtom vrátili náklady utečeneckej krízy. Zaznamenanie takých informácií by značne pomohlo nielen výskumu, ale predovšetkým návrhu efektívnych politík na integrovanie utečencov do nového prostredia, pričom inkrementálne náklady zaznamenávania by boli len minimálne.

Hoci sme sa v tejto kapitole zamerali len na ekonomické dôsledky utečeneckej krízy a ich možné riešenia v EÚ, je zrejmé, že táto kríza bude vyžadovať riešenie širšieho spektra jej príčin. Predovšetkým rozdielny prístup k azylovej politike je nevyhnutné riešiť so zreteľom na existenciu Schenghenskej dohody. Riešením však nie je jednostranné rozhodnutie prijať žiadateľov o azyl vybranými členskými štátmi EÚ a následne riešiť prílev týchto ľudí na pôde EÚ. Navrhnutie akceptovateľných riešení pre prísun imigrantov a azylantov a navrhnutie spoločného skríningového procesu by pomohol zvládnuť ďalšie vlny azylantov, ktoré EÚ v nasledujúcich rokoch nepochybne čakajú.

9. OD JEDNOPOLÁRNEHO K MULTIPOLÁRNEMU MEDZINÁRODNÉMU MENOVÉMU SYSTÉMU

Vytvorenie brettonwoodskeho menového systému, ktorý sa zakladal na vzájomne relatívne pevných paritách mien členských štátov, ukotvených na americký dolár, viedlo k relatívnej stabilite v oblasti výmenných kurzov. Opustenie systému fixných výmenných kurzov a zavedenie systému voľne pohyblivých kurzov však vyvolalo relatívnu nestabilitu veľkého počtu mien v medzinárodnom menovom systéme. Tá sa začala prejavovať hneď po vytvorení systému voľne pohyblivých výmenných kurzov, ale reálnu ekonomiku a podnikateľský sektor najvýraznejšie zasiahla v období nestability svetovej ekonomiky, t. j. v prvej polovici 80. rokov – počas svetovej finančnej krízy a hlbkej recesie hospodárskej krízy a dlhovej krízy.

V procese prehlbujúcej sa globalizácie, ale hlavne finančnej globalizácie sa vývoj výmenných kurzov, vzhľadom na zložitost' a komplexnosť skúmania medzinárodných menových vzťahov, stáva jednou z najzložitejších a najčastejšie diskutovaných oblastí ekonomickej teórie a reálnej ekonomickej praxe. Čoraz väčšiu pozornosť si zasluhuje skúmanie vývoja výmenných kurzov so zreteľom na meniace sa celkové postavenie národných, voľne zamenniteľných a rezervných mien v medzinárodnom menovom systéme.

Ako sme už uviedli, novým znakom súčasného vývoja medzinárodného menového systému je postupný prechod od jednopolárneho medzinárodného menového systému k viacpolárnemu medzinárodnému menovému systému, čo by mohlo podporiť stabilitu výmenných kurzov. Cieľom tejto časti je historická analýza vývoja výmenných kurzov a možností prechodu od jednopolárneho menového systému k multipolárnemu menovému systému.

Výmenné kurzy majú dôležité miesto pri ovplyvňovaní vývoja reálnej ekonomiky a pri porovnávaní cenovej konkurencieschopnosti. Pravda, systém voľne pohyblivých výmenných kurzov vniesol

do medzinárodného menového systému okrem pozitívnych efektov na stav vnútornej ekonomiky aj negatívne efekty, a to tak na reálnu ekonomiku, ako aj na podnikateľský sektor.

Mnoho popredných odborníkov v oblasti medzinárodných menových vzťahov a tvorcov hospodárskych politík jednotlivých priemyselne vyspelých a novoindustrializovaných štátov dospelo k záveru, že vzhľadom na súčasný vývoj vo svete je potrebné fungovanie medzinárodného menového systému prehodnotiť a navrhnúť opatrenia na jeho celkové zlepšenie.

9.1. Výmenné kurzy

Problematikou výmenných kurzov a ich vplyvom na ekonomický vývoj sa zaoberá celý rad význačných ekonómov, a to nielen na teoretickej úrovni, ale aj pri koncipovaní hospodárskych politík v jednotlivých štátoch. Preto táto problematika patrí k najčastejšie diskutovaným témam v súčasnej teórii aj v hospodárskej praxi, a výmenné kurzy sú zároveň tou oblasťou makroekonómie, ktorá z hľadiska skúmania ich vývoja patrí k najzložitejším.

Systém voľne pohyblivých výmenných kurzov si vyžaduje stále väčšiu pozornosť hlavne preto, lebo na jeho vývoj a aktuálnu úroveň vplýva veľa faktorov. Niektoré z týchto faktorov sú merateľné, no existujú aj iné faktory, ktoré sa merať nedajú, napríklad špekulácie, psychologické faktory, a v súčasnosti sú to do istej miery aj faktory geopolitické a geoekonomické. V tejto kapitole sa pokúsime objasniť, ktoré faktory a akým spôsobom ovplyvňujú vývoj výmenných kurzov.

Zmena systému fixných výmenných kurzov na systém voľne pohyblivých výmenných kurzov vyvolala potrebu prehodnotiť podstatu fungovania samotného systému výmenných kurzov. Preto sa budeme zaoberať v prvom rade otázkou: čo je základom stanovenia výmenných kurzov? Bázou na stanovenie nominálnych výmenných kurzov v súčasnom systéme voľne pohyblivých kurzov je dopyt a ponuka po jednotlivých menách na domácich a medzinárodných finančných trhoch.

Nominálne výmenné kurzy, ktoré sa stanovujú na základe dopytu a ponuky na domácich a medzinárodných finančných trhoch, nepreukazujú svoj dostatočne merateľný vplyv na konkurencieschopnosť jednotlivých ekonomík, keďže dopyt aj ponuku ovplyvňuje viacero faktorov. Preto analytici aj tvorcovia hospodárskych politík dospeli k záveru, že pri hodnotení cenovej konkurencieschopnosti treba vychádzať z reálnych efektívnych výmenných kurzov. Navyše, v súčasnosti je so zreteľom na komplexný prístup k meraniu konkurencieschopnosti nevyhnutné uskutočniť analýzu vývoja cien v obchodovateľnom a neobchodovateľnom sektore ekonomiky a komplexnejšie tak hodnotiť cenovú konkurencieschopnosť.

Aj napriek oficiálne deklarovanej myšlienke, že základom súčasného medzinárodného menového systému sú voľne pohyblivé výmenné kurzy, v praxi existuje celý rad výmenných kurzov jednotlivých štátov, ktoré sú odvodené hlavne od rezervných, voľne zameniteľných a národných mien. V reálnej praxi to znamená, že nie všetky štáty stanovujú svoje národné meny na základe dopytu a ponuky, ale výmenné kurzy odvodzujú na základe rezervných, a národných mien.

Ak vychádzame zo známej a všeobecne akceptovanej definície, že výmenný kurz je cena jednej menovej jednotky vyjadrená v inej menovej jednotke, je teda zrejmé, že kľúčom na porovnanie dvoch mien je cenová úroveň aspoň vo dvoch štátoch. Na porovnanie úrovne cien vo dvoch alebo viacerých štátoch, a takisto na porovnanie reálnej kúpnej sily medzi jednotlivými štátmi sa spravidla sa používajú reálne výmenné kurzy. Práve reálne výmenné kurzy tvoria základ merania cenovej konkurencieschopnosti.

Nezastupiteľné miesto pri hodnotení reálneho vývoja výmenných kurzov má porovnanie vývoja cien v obchodovateľnom a neobchodovateľnom sektore. Medzi odborníkmi existuje zhoda v tom, že na vývoj cien v obchodovateľnom sektore má rozhodujúci vplyv technologický pokrok. Aby sme lepšie pochopili fungovanie súčasného medzinárodného menového systému, vrátime sa k vzniku bretonwoodskeho medzinárodného menového systému a stručne popíšeme jeho vývoj.

9.2. Fungovanie súčasného medzinárodného menového systému

Na sklonku druhej svetovej vojny v júli 1944 sa zástupcovia 44 signatárskych štátov stretli na medzinárodnej menovej konferencii Organizácie Spojených národov v americkom meste Bretton Woods, kde sa dohodli na vytvorení *brettonwoodskeho medzinárodného menového systému*.

Cieľom novovytvoreného medzinárodného menového systému bolo nastolenie systému fixných výmenných kurzov s orientáciou na zabezpečenie ich stability, podporu medzinárodného obchodu, zabezpečenie multilaterálneho platobného styku, ako aj rozvoj svetovej ekonomiky podporovaný rastom životnej úrovne. Brettonwoodsky medzinárodný menový systém bol založený na tandeme amerického dolára (USD) a menového zlata.

Základom stanovenia fixných výmenných kurzov boli menové parity. Dohoda pripustila, že jednotlivé štáty mohli uskutočniť odchýlky $\pm 1\%$ od menovej parity. V prípade, že odchýlky od menovej parity boli vyššie ako $\pm 1\%$, bol potrebný súhlas všetkých signatárskych štátov dohody o fixných výmenných kurzoch.

Medzinárodný brettonwoodsky menový systém fungoval od júla 1944 až do 15. augusta 1971, keď vtedajší prezident USA Richard Nixon jednostranným rozhodnutím zrušil voľnú zameniteľnosť amerického dolára za zlato. Medzi základné príčiny, ktoré viedli k rozpadu brettonwoodskeho menového systému, patrila hlavne vonkajšia nerovnováha americkej ekonomiky, t. j. deficit na bežnom účte platobnej bilancie, ale aj neudržateľnosť ceny menového zlata.⁸⁸

⁸⁸ Dňa 18. decembra 1971 sa stretli zástupcovia Skupiny 5 (guvernéri a ministri financií USA, Japonska, Nemecka, Spojeného kráľovstva a Francúzska) vo Washingtone, kde prerokovali a zhodnotili vývoj výmenných kurzov po zrušení voľnej zameniteľnosti amerického dolára (USD) za menové zlato a podpísali *Smithonovskú dohodu*. Výsledkom tejto dohody bola devalvácia kurzu USD, t. j. cena za 1 trójsku uncu vzrástla z 35 USD na 38 USD. Nepriaznivý vývoj výmenného kurzu USD pokračoval aj počas roka 1972. To viedlo k tomu, že 12. februára 1973 sa opäť stretli zástupcovia Skupiny 5 a prijali dohodu o druhej devalvácii USD. Cena za 1 trójsku uncu vzrástla z 38 USD na 42,22 USD.

Možno konštatovať, že brettonwoodsky menový systém, založený na režime fixných výmenných kurzov, vniesol po druhej svetovej vojne relatívnu stabilitu do medzinárodných menových vzťahov. Prejavilo sa to v raste svetového obchodu, ako aj v toku investícií a svetového hrubého domáceho produktu.

Po dvoch devalváciách amerického dolára zástupcovia Skupiny 5 v marci 1973 rozhodli o zmene medzinárodného menového systému založeného na vzájomnej väzbe USD a menového zlata. Fixný systém výmenných kurzov nahradili systémom voľne pohyblivých výmenných kurzov, ktorý sa v anglosaskej terminológii označuje pojmom *floating*, schváleným a prijatým na medzinárodnej menovej konferencii v hlavnom meste Jamajky v Kingstone.

Kingstonský medzinárodný menový systém

Základom súčasného *kingstonského medzinárodného menového systému* sú voľne pohyblivé výmenné kurzy. Výmenné kurzy rezervných, voľne zameniteľných a niektorých vybraných národných mien sa stanovujú väčšinou na základe dopytu a ponuky na národných a medzinárodných finančných trhoch.

Keďže nie všetky štáty svetovej ekonomiky dosahujú dlhodobu makroekonomickú stabilitu, vonkajšiu a vnútornú ekonomickú rovnováhu, na konferencii v Kingston bolo dohodnuté, že základom na stanovenie výmenných kurzov nebude ponuka a dopyt na medzinárodných a národných finančných trhoch, ale budú to voľne pohyblivé výmenné kurzy, od ktorých sa budú odvodzovať rôzne kurzové režimy.

Kurzové režimy majú zodpovedať danému stupňu rozvoja národných ekonomík, ich vnútornej a vonkajšej ekonomickej rovnováhe, stupňu otvorenosti ekonomiky, ale aj miere zapojenia jednotlivých ekonomík do svetovej ekonomiky. V súčasnosti existujúca štruktúra kurzových režimov je uvedená v tabuľke 9.1. Pôvodným zámerom pri prechode od fixných výmenných kurzov na voľne pohyblivé výmenné kurzy bolo, že voľne pohyblivé výmenné kurzy sa stanú základom súčasných kurzových režimov.

T a b u l k a 9.1

Súčasná štruktúra kurzových režimov

<i>Floating</i>	Fixné výmenné kurzy	Fixné výmenné kurzy s väzbou
voľný	<i>currency board</i>	<i>crawling peg</i>
riadený	dolarizácia	menový koš
	menová únia	centrálna parita

Prameň: Vlastné spracovanie.

Problémy, ktoré sa môžu vynoriť v súvislosti tak s vnútornou, ako aj s vonkajšou ekonomickou nerovnováhou v jednotlivých štátoch, sa odvíjajú od skutočnosti, že nie všetky štáty mohli zaviesť *floating* v úplne čistej podobe.

Doterajšie skúsenosti z vývoja výmenných kurzov ukazujú, že jedným z najvhodnejších kurzových režimov je *riadený floating*. Pri tomto kurzovom režime centrálne banky jednotlivých štátov intervenujú na medzinárodných finančných trhoch len sporadicky, aby v prípade krátkodobých nepriaznivých reálnych šokov z vonkajšieho prostredia dosiahli rovnovážny stav svojich národných a voľne zameniteľných mien.

Úplne iná situácia je v tých štátoch, v ktorých je cenová nestabilita a vysoká inflácia obvykle spojená s vnútornou ekonomickou nerovnováhou. V takom prípade jednotlivé štáty aplikujú režim fixných výmenných kurzov, t. j. *currency board*, dolarizáciu/euroizáciu (*dolarization, eurozation*), alebo menovú úniu.

Štáty, ktorých národné meny sú relatívne nadhodnotené voči iným menám, využívajú na korekciu svojich mien inštitút *plazivej devalvácie* (*crawling peg*), pri ktorej dochádza k postupnému znižovaniu hodnoty meny, až pokiaľ dosiahne svoj rovnovážny stav.

Štáty, ktoré vo všeobecnosti nemajú problémy ani s vnútornou, ani s vonkajšou ekonomickou nerovnováhou, spravidla používajú kurzový režim v podobe menového koša. Využitie *menového koša* (*currency basket*) pomáha jednotlivým štátom stanoviť objektívne reálnejší výmenný kurz svojej národnej meny voči národným menám štátov, s ktorými majú najrozšírenejšie obchodné vzťahy a finančné toky.

Pre centrálnu nominálnu menovú paritu je stanovené fluktučné pásmo – tak smerom nahor, ako aj smerom nadol. Od zavedenia systému voľne pohyblivých výmenných kurzov možno sledovať

ich relatívnu nestabilitu, predovšetkým popredných rezervných, voľne zameniteľných a národných mien. Nestabilita práve týchto popredných rezervných a voľne zameniteľných mien viedla k prijatiu spoločných dohôd na zabezpečenie stability výmenných kurzov.

Nestabilita výmenných kurzov a Dohoda Plaza⁸⁹

Pre fungovanie súčasného systému voľne pohyblivých výmenných kurzov je charakteristická jeho relatívna nestabilita. Historicky sa táto nestabilita najvýraznejšie prejavovala medzi poprednými rezervnými menami, predovšetkým medzi americkým dolárom (USD) a japonským jenom (JPY), ale aj medzi USD a západonemeckou markou (DEM). Nestabilita popredných rezervných mien sa najmarkantnejšie prejavila už v prvej polovici 80. rokov, v čase recesie v USA (pozri graf 9.1).

Bola to prvá najväčšia hospodárska recesia po Veľkej hospodárskej kríze. Federálny rezervný systém (FED) v snahe podporiť hospodársky rast v USA zaviedol politiku prudkého zvyšovania úrokových sadzieb. V priebehu niekoľkých mesiacov zvýšil úrokovú sadzbu zo 4,5 % na 16 %; jej maximálnu úroveň dosiahla až 21 %. Neprimerané zvýšenie úrokovej sadzby v USA bolo čiastočne ovplyvnené aj relatívne vysokou mierou inflácie. Vysoké úrokové sadzby viedli nielen k obrovskému prílevu zahraničného kapitálu takmer zo všetkých štátov sveta do USA, ale aj k zhodnoteniu kurzu USD, no zároveň spôsobili aj chronickú dlžnícku krízu predovšetkým v štátoch Latinskej Ameriky – ktoré mali pôžičky denominované (vyjadrené) v USD.

V snahe stabilizovať výmenné kurzy sa zástupcovia Skupiny 5⁹⁰ rozhodli prijať spoločnú intervenčnú politiku ich centrálnych bánk

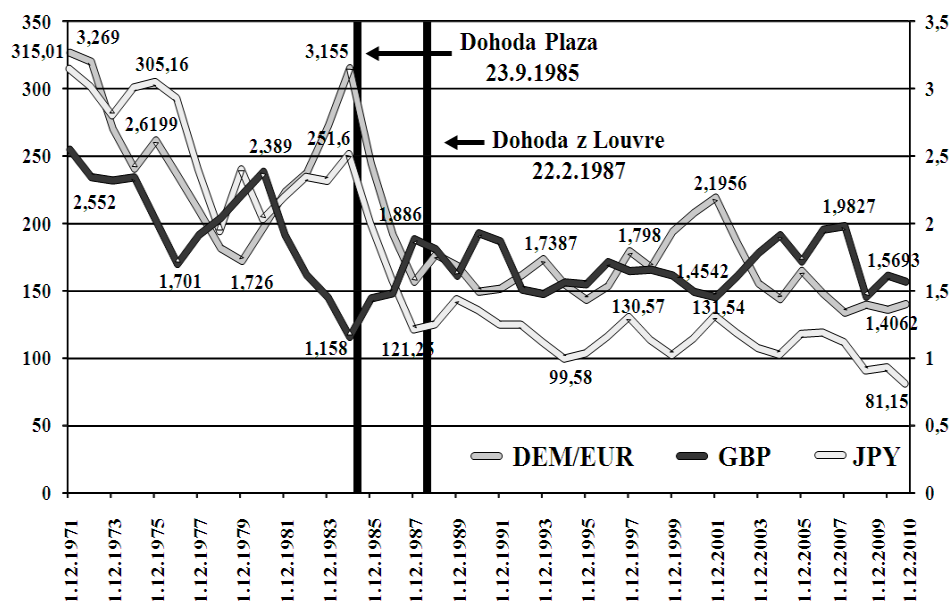
⁸⁹ Pomenovali ju *Dohoda Plaza* (*Plaza Accord*), keďže sa uskutočnila v hoteli Plaza v New Yorku, dňa 22. septembra 1985 medzi štátmi Skupiny 5. Po tejto dohode sa uskutočnilo stretnutie v Tokiu na najvyššej úrovni Skupiny 5. Historicky sa uskutočnil celý rad stretnutí, napr. v 60. rokoch bolo mimoriadne zasadanie Skupiny 10, ktoré riešilo krízu anglickej libry šterlingov. Okrem riešenia vonkajších a vnútorných ekonomických nerovnováh medzi Nemeckom a Francúzskom sa uskutočnili stretnutia v rokoch 1968 – 1969.

⁹⁰ Guvernéri centrálnych bánk a ministri financií Skupiny 5 sa dohodli na tom, že spoločná intervenčná politika centrálnych bánk (USA, Japonska, SRN a Francúzska) bude

na stabilizáciu JPY a DEM voči výmennému kurzu USD. Vysoká úroková miera FED-u začiatkom 80. rokov viedla k nadmernému prílevu kapitálu do USA, čoho výsledkom bolo historicky najvyššie zhodnotenie výmenného kurzu USD voči JPY a DEM.

Graf 9.1

Vývoj výmenných kurzov USD, JPY, DEM/EUR a GBP (1971 – 2010)

Prameň: Vlastné spracovanie podľa Bloomberg.

Nadmerné a z časového hľadiska rýchle zhodnotenie kurzu USD výrazne ovplyvnilo aj medzinárodný obchod, a zároveň prehĺbilo svetové ekonomické nerovnováhy. Vzájomný vývoj výmenného kurzu USD voči výmenným kurzom JPY a DEM/EUR dokumentuje grafické znázornenie časových radov obdobia od 1. januára 1971 do konca roku 2010 (pozri graf 9.1). Na týchto časových radoch

orientovaná na dosiahnutie rovnovážnych reálnych výmenných kurzov medzi USD, JPY a DEM. Cieľom spoločne koordinovanej intervenčnej politiky, realizovanej FED-om, Bank of Japan, Bundesbank a Banque de France, bolo znížiť hodnotu kurzu amerického dolára o 10 – 12 % v priebehu krátkeho obdobia. Okrem spoločnej intervenčnej politiky sa zástupcovia Skupiny 5 dohodli predovšetkým na prijatí nasledovných opatrení: USA zavedú reštriktívnu fiškálnu politiku; Japonsko podporí súkromný dopyt, v spojení s daňovou reformou a SRN zníži dane.

možno názorne vidieť dlhodobú nestabilitu výmenných kurzov USD voči JPY a DEM/EUR.

Najvyššia nestabilita vývoja výmenných kurzov popredných rezervných mien (USD, JPY a DEM) bola zaznamenaná vo februári 1985, keď 1 USD predstavoval hodnotu 3,48 DEM a 1 USD predstavoval hodnotu 240 JPY. Prudké výkyvy výmenných kurzov najdôležitejších rezervných mien nielenže prehĺbili svetové ekonomické nerovnováhy, ale výrazne ovplyvnili cenovú konkurencieschopnosť a viedli k deficitom na bežných účtoch platobných bilancií jednotlivých štátov. V dôsledku toho sa 22. septembra 1985 zástupcovia Skupiny 5 stretli, aby zhodnotili nepriaznivý vývoj výmenných kurzov a jeho vplyv na medzinárodný obchod a konkurencieschopnosť.

Výsledkom rokovaní bolo prijatie spoločnej intervenčnej politiky Skupiny 5, ktorá viedla počas dvoch rokov k relatívnej stabilizácii výmenného kurzu USD voči JPY a DEM. Skupina 5 prijala časový harmonogram na realizáciu spoločnej intervenčnej politiky. Prerokovala ju vo francúzskom Louvre na rokovaní Skupiny 7, pretože Skupina 5 sa medzičasom rozšírila o Taliansko a Kanadu. Zástupcovia Skupiny 7 zhodnotili vývoj vzájomných rovnovážnych reálnych výmenných kurzov a podpísali *Dohodu v Louvre*.⁹¹

Následne po Dohode Plaza bola prijatá a do praxe uvedená Dohoda v Louvre, ktorá pokračovala v korekcii výmenných kurzov medzi USD a DEM a JPY. Hoci tieto dohody boli veľmi významné z hľadiska korekcií výmenných kurzov, musíme pripustiť, že neboli uskutočnené potrebné a rozsiahle zmeny v hospodárskych politikách zúčastnených štátov. Taktiež nebol vytvorený medzinárodný inštitucionálny rámec, ktorý by mohol koordinovať tieto aktivity napríklad na úrovni Medzinárodného menového fondu. V dôsledku toho korekcie jednotlivých výmenných kurzov mali len dočasný charakter.

⁹¹ *Dohoda v Louvre* bola podpísaná 20. februára 1987. Jej výsledkom boli prijaté rámce v prípade ďalších spoločných intervencií. Bolo dohodnuté, že ak odchýlky budú vyššie ako 5 % od stanovenej hranice, bude záväzná vzájomná intervencia zúčastnených strán. Okrem toho bol prijatý záväzok, aby tak v Japonsku, ako aj v Nemecku boli prijaté opatrenia na zavedenie fiškálnych stimulov formou zníženia daní.

Možno konštatovať, že dohody v Plaza a Louvre boli príkladom jedinečnej medzinárodnej spolupráce, pri ktorej sa dosiahli očakávané výsledky v oblasti stabilizácie výmenných kurzov, hlavne sa podarilo znížiť nadhodnotenú úroveň USD voči DEM a JPY. Pri týchto dohodách zúčastnené štáty reprezentované Skupinou 5 prijali záväzok spoločne koordinovanej intervenčnej politiky na dosiahnutie rovnovážnych výmenných kurzov medzi USD a DEM a JPY.

Súčasný medzinárodný menový systém má celý rad nedostatkov, ktoré nepriaznivo ovplyvňujú vývoj svetovej ekonomiky. Vo všeobecnosti je medzi renomovanými odborníkmi na oblasť medzinárodných menových vzťahov zhoda v tom, že zatiaľ neexistuje automatický prispôsobovací mechanizmus. Niektoré štáty, v ktorých pretrvávajú vonkajšie ekonomické nerovnováhy, t. j. majú deficit na bežnom účte platobnej bilancie, spravidla sú vystavené tlakom na svoje národné meny, a preto v snahe podporiť vývoz, svoje národné meny devalvujú.⁹²

V procese celkovej, ale hlavne finančnej globalizácie môže vplyv/rozšírenie menovej politiky na ostatné štáty, napríklad priemyselné vyspelé, vyvolať pre ne nepriaznivé dôsledky. V súčasnosti je väčšina zahraničných pôžičiek vyjadrená v amerických dolároch. Ak dochádza k zmene úrokovej miery, zákonite to povedie aj k zmene nákladov na splácanie záväzkov podľa toho, či ide o zvýšenie, alebo zníženie úrokovej sadzby. Okrem toho, emisie vládneho dlhu jednotlivých štátov pri rôznych denomináciách/vyjadreniach dlhu v USD môžu tiež výrazne ovplyvniť tak vnútornú, ako aj vonkajšiu ekonomickú nerovnováhu jednotlivých štátov.

Kingstonský medzinárodný menový systém v porovnaní s brettonwoodským medzinárodným menovým systémom nie je založený na žiadnej kotve.⁹³ Okrem toho v súčasnosti neexistuje mechanizmus, ktorý by v prípade vzniku neočakávaného vývoja bol schopný

⁹² Pri riadenom *floatingu* centrálné banky znehodnocujú svoje národné a pri fixnom kurzovom režime centrálné banky devalvujú svoje meny, aby podporili svoje vývozy.

⁹³ Pri aplikácii Taylorovho pravidla (*Taylor rule*), tzn. že vývoj úrokových mier by mal reagovať na vývoj inflácie, možno konštatovať, že úroveň úrokových sadzieb v prvej dekáde tohto storočia bola spravidla nižšia ako miera inflácie. Jedným z dôvodov takého vývoja bola snaha centrálnych bánk podporiť hospodársky rast, a preto pristúpili k expanzívnej menovej politike.

čeliť nedostatku medzinárodnej likvidity. Práve nedostatok medzinárodnej likvidity nesie v sebe potenciál vzniku možných kríz v budúcnosti. Na medzinárodnej úrovni síce existuje inštitúcia – Medzinárodný menový fond – ktorá disponuje istým objemom medzinárodnej likvidity v prípade financovania krátkodobých deficitov na bežnom účte platobnej bilancie, avšak terajší celkový objem likvidity nepostačuje.

Pripomíname, že v súčasnom medzinárodnom menovom systéme neexistujú pravidlá, ktoré by zodpovedali podmienkam úzko prepojeného a vzájomne veľmi závislého medzinárodného menového systému. Možno to sledovať aj pri enormnom náraste kapitálových tokov z jedného štátu do druhého, alebo aj v rámci jednotlivých ekonomických oblastí.

Ak vychádzame z terajšej situácie v oblasti prílevu a odlevu kapitálu, pri absencii mechanizmov, ktoré by tomu bránili, alebo to aspoň brzdili, môžeme povedať, že je priam naliehavé prijať vzájomnú dohodu medzi všetkými zúčastnenými štátmi o vzájomnej a koordinovanej politike pri odvrátení nielen možných kríz, ale aj pri odstraňovaní nestability výmenných kurzov.

Relatívna nestabilita niektorých rezervných, voľne zameniteľných a národných mien pokračovala aj v druhej polovici 80. rokov, prakticky až do vzniku svetovej finančnej krízy.

Svetová finančná kríza a vývoj výmenných kurzov

Vznik svetovej finančnej krízy⁹⁴ a hlbkej hospodárskej recesie podnietil vznik opätovnej nestability výmenných kurzov nielen popredných rezervných, voľne zameniteľných mien, ale aj národných mien novoindustrializovaných a rozvojových štátov. To vyústilo

⁹⁴ Desať rokov od vzniku hypotekárnej krízy v USA a 8 rokov od vzniku svetovej finančnej krízy stále panuje všeobecná zhoda v tom, že hlavnými faktormi, ktoré viedli k tejto bezprecedentnej, v moderných ekonomických dejinách dosiaľ nezaznamenatej udalosti, patrili predovšetkým: prehľbujúca sa disparita v príjmoch (polarizácia bohatstva), expanzívna menová politika Federálneho rezervného systému, zlyhanie dohľadu nad finančným sektorom, zrušenie regulácie finančného trhu v USA, zlyhanie ratingových a audítorských spoločností, svetové ekonomické nerovnováhy spojené s nestabilitou výmenných kurzov a pod.

do prehodnotenia a zmeny zaradenia mien členských štátov Medzinárodného menového fondu v jednotlivých kurzových režimoch (pozri tab. 9.2).

T a b u ľ k a 9.2

Výmenné kurzy a ich štruktúra (podiel za roky 2008 – 2014, v %)

Kurzové mechanizmy	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
<i>Floating</i>	39,9	42,6	36,7	34,7	34,7	34,0	34,0
Fixné s väzbou	39,9	34,6	39,7	43,2	39,5	42,9	43,5
Fixné s pevnou väzbou	12,2	12,2	13,2	13,2	13,2	13,1	13,1
Iné väzby	8,0	11,2	11,1	8,9	12,6	9,9	9,4

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov IMF (2015c).

Vývoj výmenných kurzov popredných rezervných mien od roku 1999 (od vzniku eura) až po súčasnosť dokumentuje graf 9.2. V sledovanom období možno naďalej sledovať relatívnu nestabilitu týchto mien vo vzťahu k USD. Jednotná mena euro od svojho vzniku zaznamenala v prvých rokoch svojej existencie výrazný pokles. Postupne sa výmenný kurz EUR voči USD relatívne zhodnocoval až do vzniku svetovej finančnej krízy, a následne hlbokoj svetovej recesie.

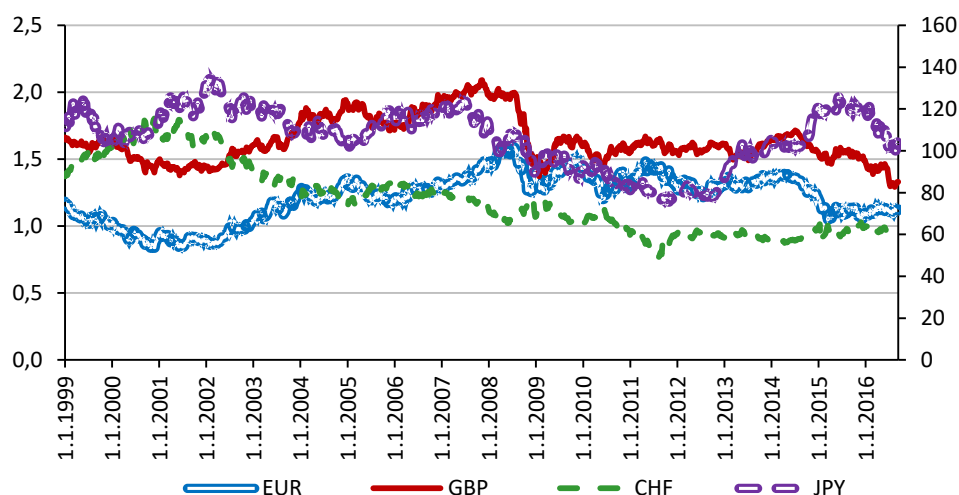
V posledných rokoch možno sledovať postupné zhodnotenie USD voči EUR. Podobne ako euro, aj japonský jen mal v sledovanom období veľmi nestabilný vývoj voči USD. V snahe podporiť vývoz v posledných rokoch japonská centrálna banka intervenovala v prospech svojej národnej meny. Z grafu 9.2 vyplýva, že japonský jen od roku 1999 až po súčasnosť zaznamenal veľmi kolísavý vývoj voči USD.

Anglická libra šterlingov za posledných 16 rokov bola relatívne najstabilnejšia voči USD. V porovnaní s ostatnými rezervnými menami (EUR, CHF, JPY) anglická libra šterlingov zaznamenala najvýraznejší pokles v období vzniku svetovej finančnej krízy a počas vrcholu hlbokoj svetovej recesie. Najzaujímavejší bol vývoj švajčiarskeho franku (CHF) voči americkému doláru. Po postupnom znehodnotení, hlavne v rokoch 1999 – 2002, možno sledovať dlhodobý trend zhodnocovania CHF voči USD. V čase prepuknutia svetovej finančnej krízy, ktorá vyvolala hlbokú svetovú recesiu,

švajčiarsky frank zaznamenal relatívne najnižšie znehodnotenie v porovnaní s ostatnými rezervnými menami voči USD.

Graf 9.2

Vývoj výmenných kurzov USD, JPY, EUR a GBP (1999 – 2016 august)¹

¹ Na grafe na ľavej strane zvislej osi číslce vyjadrujú zmeny výmenných kurzov EUR, GBP, CHF voči USD. Na pravej strane osi je vyjadrený vývoj JPY voči USD.

Prameň: Vlastné spracovanie podľa Bloomberg.

Proces zmien v medzinárodných menových a finančných vzťahoch môže viesť k zmenám a k prehodnoteniu fungovania súčasného medzinárodného menového systému. S procesom prehlbujúcej sa globalizácie, hlavne finančnej, a súbežne s narastaním významu novoindustrializovaných štátov vo svetovej ekonomike zákonite vznikajú aj snahy o prehodnotenie súčasného medzinárodného menového systému a výnimočného dominantného postavenia USD.

Markantné zmeny v postavení jednotlivých priemyselne vyspelých štátov, a najmä výrazný nárast podielu novoindustrializovaných štátov, hlavne štátov juhovýchodnej Ázie, na svetovej ekonomike, ukazujú aj potrebu vzájomného prepojenia v súčasnom globalizovanom svete. Niektoré novoindustrializované štáty, v snahe podporiť svoj vývoz v období hlbkej svetovej recesie, zaviedli inštitút *konkurenčnej devalvácie*. Od roku 2010 bolo zaznamenaných niekoľko devalvačných konkurencií. V súčasnosti, v období relatívne

krehkého a nerovnomerného oživenia svetovej ekonomiky, sme svedkami stále pretrvávajúcej nestability výmenných kurzov, ktorú mnohí označujú ako menové vojny (*currency wars*).

Relatívne dobre fungujúci medzinárodný menový systém by mal účinne zabezpečiť efektívnu alokáciu zdrojov medzi jednotlivými štátmi vrátane podpory pri financovaní nerovnováh jednotlivých štátov, predovšetkým deficitov na bežnom účte ich platobných bilancií. Okrem toho, medzinárodný menový systém by mal podporiť aj udržateľné fungovanie medzinárodných finančných trhov.

Predpokladom dobre fungujúceho medzinárodného menového systému je eliminácia dlhodobých deficitov na bežnom účte platobných bilancií, zabezpečenie relatívnej stability výmenných kurzov, relatívne stabilný vývoj devízových rezerv a zabezpečenie primeraného objemu medzinárodnej likvidity.

Stabilita medzinárodného menového systému úzko súvisí aj s ekonomickou stabilitou, t. j. stabilným vývojom svetovej ekonomiky a finančnou stabilitou.⁹⁵ Súčasný nestabilný vývoj výmenných kurzov lepšie pochopíme, ak poukážeme na jeho historický vývoj a príčinné súvislosti.

Skúsenosti z prvej polovice 80. rokov a na prelome prvej dekády tohto storočia svedčia o tom, že súčasný medzinárodný menový systém, založený na dominantnom postavení USD, je relatívne nestabilný. V posledných rokoch, ale hlavne v období po vzniku svetovej finančnej krízy, bol zaznamenaný prudký vzostupný trend reálnej ekonomiky predovšetkým v novoindustrializovaných štátoch a výrazný nárast ich devízových rezerv v porovnaní s priemyselne vyspelými štátmi.

⁹⁵ Svetovou ekonomickou a finančnou stabilitou v tomto kontexte rozumieme predovšetkým faktory, ktoré ju ovplyvňujú, napríklad nestabilita výmenných kurzov, nadmerný tok kapitálu, legislatívne zmeny v najdôležitejších finančných centrách, prudké zmeny úrokových sadzieb, platobná neschopnosť niektorých štátov, zlyhanie významných svetových finančných inštitúcií, ale aj iné faktory neekonomickej povahy, ktoré môžu podstatne ovplyvniť vývoj svetovej ekonomiky a medzinárodných menovo-finančných vzťahov. Na zabezpečenie svetovej ekonomickej a finančnej stability bude potrebné na národnej a medzinárodnej úrovni vytvoriť také mechanizmy, ktoré budú v maximálne možnej miere eliminovať faktory negatívne ovplyvňujúce vývoj vo svetovej ekonomike a v medzinárodnej finančnej stabilite.

9.3. Podiel novoindustrializovaných štátov na svetových devízových rezervách

Svetové ekonomické nerovnováhy, ktoré boli najvypuklejšie najmä v období od prvej polovice minulej dekády,⁹⁶ a recesia svetovej ekonomiky viedli aj k bezprecedentnému rastu devízových rezerv v novoindustrializovaných štátoch, predovšetkým v štátoch BRICS (Brazília, Rusko, India, Čína a Juhoafrická republika) a v štátoch juhovýchodnej Ázie (združených v ASEAN-e).

Z tabuľky 9.3 vyplýva obrovský nárast devízových rezerv, a to lineárnym aj vzostupným trendom. Dominantné postavenie v raste devízových rezerv vo svetovej ekonomike má Čína, ktorá disponuje desaťkrát väčším objemom devízových rezerv ako India. Akumulácia devízových rezerv, ktoré presahujú racionálnu úroveň, nie je konzistentná s podporou orientovanou na dosiahnutie rovnovážneho výmenného kurzu. Okrem toho akumulácia devízových rezerv môže viesť k destabilizácii tak svetovej, ako aj národnej ekonomiky.

T a b u ľ k a 9.3

Podiel jednotlivých štátov na svetových devízových rezervách (polovica 2016)

Štát	Devízové rezervy (milión USD)
Čína	3 514 000
Japonsko	1 248 936
Saudská Arábia	649 738
Švajčiarsko	600 180
Taiwan	426 398
Ruská federácia	371 267
Južná Kórea	368 110
Brazília	361 370
India	351 550
Hongkong	334 437
Singapur	250 410

Prameň: Vlastné spracovanie z údajov Bloomberg.

⁹⁶ Odborná verejnosť sa vo všeobecnosti zhoduje v názore, že začiatok svetových ekonomických nerovnováh sa datuje do prvej dekády tohto storočia, konkrétne ich vznik je spojený s rokom 2014, keď sa tieto nerovnováhy začínajú postupne prejavovať v nerovnováhach na bežnom účte platobnej bilancie medzi USA a Čínou. Tieto vonkajšie ekonomické nerovnováhy sa navyše prejavili vysokým pasívnym saldom obchodnej bilancie na strane USA a vysokým aktívnym saldom obchodnej bilancie na strane Číny.

V súčasnosti je tento vývoj veľmi jednostranný, pretože akumulácia devízových rezerv sa sústreďuje v novoinustrializovaných štátoch juhovýchodnej Ázie. Ak by tento trend naďalej pokračoval, mohlo by to viesť k zhoršeniu už aj tak komplikovanej situácie v oblasti svetových ekonomických nerovnováh, ako aj efektívneho riadenia devízových rezerv. Z hľadiska ekonomickej teórie zatiaľ nie je presne definovaná optimálna úroveň devízových rezerv.

Nadmerná akumulácia devízových rezerv môže negatívne ovplyvniť dlhodobu udržateľný hospodársky rast svetovej ekonomiky. Napríklad nadmerná akumulácia devízových rezerv v prípade Číny by mala viesť k výraznému zhodnoteniu výmenného kurzu oficiálnej meny jüanu v kontinentálnej Číne, tzv. renminbi (RMB). Z medzinárodného hľadiska zodpovednou inštitúciou za dohľad nad vývojom devízových rezerv a zabezpečenie symetrického vývoja výmenných kurzov je MMF. Medzinárodný menový fond je teda kompetentný nielen na dohľad nad asymetriou výmenných kurzov, ale aj na riadenie devízových rezerv.

Čína vytvorila Ázijskú banku pre investície a infraštruktúru (Asian Infrastructure Investment Bank – AIIB) na podporu infraštruktúrnych projektov hlavne v ázijskom regióne.⁹⁷ Hoci základným cieľom AIIB je podpora infraštruktúrnych projektov v Ázii, má medzinárodný charakter. V čase vzniku AIIB podpísalo dohodu 57 štátov, z toho 24 štátov z Ázie, 20 štátov z Európy a 9 štátov z Blízkeho a Stredného východu. Členské štáty AIIB môžu participovať na investičných projektoch do infraštruktúry, a to nielen v Ázii, ale na celom svete.

⁹⁷ Členskými štátmi AIIB sú nasledovne štáty: *Juhovýchodná Ázia a tichomorská oblasť* (12 štátov) – Brunej, Čína, Filipíny, Indonézia, Južná Kórea, Kambodža, Laos, Malajzia, Mongolsko, Singapur, Thajsko a Vietnam. *Iné ázijské štáty* (12) – Azerbajdžan, Bangladéš, India, Kazachstan, Kirgizská republika, Maldivy, Mjanmarská republika, Nepál, Pakistan, Srí Lanka, Tadžikistan a Uzbekistan. *Oblasť Oceánie* (2 štáty) – Austrália a Nový Zéland. *Oblasť Blízkeho východu* – Egypt, Irán, Izrael, Jordánsko, Katar, Kuvajt, Omán, Saudská Arábia, Spojené arabské emiráty. *Oblasť západnej Európy* (15 štátov) – Fínsko, Dánsko, Francúzsko, Holandsko, Island, Luxembursko, Nórsko, Portugalsko, Rakúsko, SRN, Španielsko, Švédsko, Švajčiarsko, Taliansko, Veľká Británia. *Iné európske štáty* (5) – Gruzínsko, Malta, Poľsko, Ruská federácia, Turecko. *Oblasť Južnej Ameriky* (1 štát) – Brazília. *Oblasť Afriky* (1 štát) – Južná Afrika.

Treba však pripustiť, že MMF sa dosiaľ nepodarilo plniť svoj mandát v plnom rozsahu, ktorý vyplýva z jeho úlohy medzinárodnej menovej inštitúcie, zodpovednej za sledovanie a prijímanie opatrení v oblasti dohľadu nad vývojom výmenných kurzov, ako aj riadenia a dohľadu nad devízovými rezervami. Ako sme už spomenuli v úvode, jedným zo základných problémov svetovej ekonomiky, ktorý veľkou mierou ovplyvnil aj súčasný vývoj, sú svetové ekonomické nerovnováhy. Počas recesie sa v tejto oblasti zaznamenalo len malé zlepšenie. S postupným, i keď relatívne pomalým a nerovnomerným oživením svetovej ekonomiky možno sledovať aj prehĺbenie svetových ekonomických nerovnováh. Aj napriek príslubom Skupiny 20 sa zatiaľ nepodarilo prijať zodpovedajúce riešenia v tejto oblasti.

Skupina 20 a nestabilita výmenných kurzov

Napriek tomu, že Skupina 20⁹⁸ vznikla v roku 1999, jej zapojenie do riešenia aktuálnych svetových ekonomických problémov bolo v nasledujúcom období minimálne. V súvislosti so vznikom svetovej finančnej krízy sa Skupina 7 zamýšľala, ako zapojiť aj ostatné štáty, ktoré majú výrazný a vzostupný podiel vo svetovej ekonomike, do riešenia nestability výmenných kurzov a svetových ekonomických nerovnováh. Aj napriek snahe niektorých priemyselne vyspelých štátov dosiahnuť dohodu, aby sa jednotlivé štáty vzdali protekcionistických opatrení na podporu vývozu svojich výrobkov, vzájomnú dohodu sa nepodarilo dosiahnuť ani na poslednom stretnutí Skupiny 20 v juhokórejskom Soule 11. – 12. novembra 2010.

V tejto súvislosti vzniká otázka, kto je zodpovedný za dohľad nad výmennými kurzami. Skúsenosti ukazujú, že neformálne zoskupenie, akým je Skupina 20, nie je z legislatívneho hľadiska zodpovedné za dohľad nad výmennými kurzami. Jedinou inštitúciou

⁹⁸ Skupina 20 je neformálne zoskupenie 19 štátov, ktoré vzniklo v septembri 1999. Medzi tieto štáty patria: Argentína, Austrália, Brazília, Čína, Francúzsko, India, Indonézia, Japonsko, Južná Afrika, Južná Kórea, Kanada, Mexiko, Ruská federácia, Saudská Arábia, Nemecko, Taliansko, Turecko, Veľká Británia, USA a predsedajúci štát Európskej únie. Rokovaní sa zúčastňuje aj prezident Európskej centrálnej banky.

s medzinárodnou pôsobnosťou, ktorá je oprávnená a zodpovedná za dohľad nad výmennými kurzami, je Medzinárodný menový fond, a nie Skupina 20. Navyše, MMF disponuje rozsiahlou technickou pomocou a bohatými skúsenosťami, ktoré získal počas fungovania voľne pohyblivých výmenných kurzov.

Aj keď podiel Skupiny 20 na svetovom HDP v súčasnosti predstavuje 90 %, Skupina zastupuje len 19 štátov zo 187 členských štátov MMF. Medzinárodný menový fond podporovaný Skupinou 20 má teda naliehavú úlohu prijať nápravné opatrenia v oblasti svetových ekonomických nerovnováh a zabezpečiť stabilitu výmenných kurzov. Jedným z možných riešení je pripraviť novú dohodu, pričom treba mať na zreteli, že pri riešení problémov svetovej ekonomiky je potrebný komplexný prístup.

Rovnako pri riešení nestability výmenných kurzov a svetových ekonomických nerovnováh je potrebné prijať vzájomne koordinovaný postup.⁹⁹ Mohlo by to byť napríklad prijatie dohody Plaza II, ktorá by bola spojená aj s reformou medzinárodného menového systému. V prvej polovici prvej dekády tohto storočia je markantný, ako sme už spomínali, bezprecedentný nárast devízových rezerv v štátoch juhovýchodnej Ázie, ale hlavne v Číne. Práve tento vývoj primäl vedenie Medzinárodného menového fondu prijať rozhodnutie o začlenení čínskeho renminbi do štandardného menového koša na stanovenie hodnoty umelej zúčtovacej jednotky SDR (*Special Drawing Rights* – osobitné práva čerpania).

Čínsky renminbi zaradený do menového koša SDR

V druhej polovici 60. rokov, v období vonkajších ekonomických nerovnováh a rastúceho dopytu po menovom zlate, experti na medzinárodné menové vzťahy došli k presvedčeniu, že existujúci

⁹⁹ V rámci medzinárodnej spolupráce v oblasti medzinárodných menových vzťahov mandát pre dohľad nad výmennými kurzami je v kompetencii Medzinárodného menového fondu. Podľa článku 4 v rámci „Článkov Dohôd“ MMF je oprávnený zabezpečovať dohľad a prijímať špecifické opatrenia na riadenie výmenných kurzov. V rámci uvedených dohôd intervencie na medzinárodných peňažných trhoch môžu byť úspešné len za predpokladu, že budú orientované na zabezpečenie a na podporu dlhodobého stabilného a vyrovnaného hospodárskeho rastu.

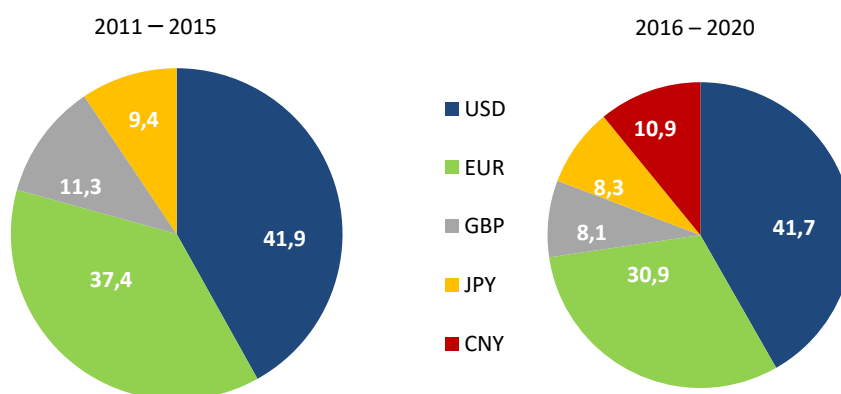
medzinárodný menový systém treba prehodnotiť. Výsledkom náročných rokovaní bolo vytvorenie doplnkovej zložky medzinárodnej likvidity – osobitných práv čerpania.

Cieľom vytvorenia tejto umelej zúčtovacej jednotky v roku 1969 bolo zvýšiť atraktivnosť rezervných aktív; SDR – pôvodne hodnota umelej zúčtovacej jednotky osobitných práv čerpania – bola odvodená od hodnoty USD, t. j. obsahovala presne taký istý obsah menového zlata ako USD (0,888671 gr.). Dve devalvácie USD v rokoch 1971 a 1973 následne podmienili zavedenie systému voľne pohyblivých kurzov (*floating*).

Zavedenie *floatingu* do medzinárodných menových vzťahov a začiatok procesu demonetizácie zlata v medzinárodných menových vzťahoch viedli k zmene stanovenia hodnoty osobitných práv čerpania s využitím tzv. menového koša. Do menového koša na výpočet hodnoty osobitných práv čerpania bolo zaradených 16 voľne zameniteľných mien. V menovom koši boli zahrnuté všetky štáty, ktorých podiel na medzinárodnom obchode s tovarmi a službami predstavoval viac ako 1 %.

G r a f 9.3

Štruktúra štandardného menového koša pre SDR v rokoch 2011 – 2015 a 2016 – 2020 (v %)

Prameň: Vlastné spracovanie z údajov Bloomberg (2016).

Po druhom ropnom šoku (1978 – 1979) hneď začiatkom 80. rokov došlo k zmene podielu na medzinárodnom obchode s tovarmi a službami, čo viedlo aj k redukcii z pôvodných 16 voľne zameniteľných mien v menovom koši na 5 mien (USD, DEM, GBP, JPY a FRF), ktorých podiel na medzinárodných transakciách predstavoval viac ako štyri pätiny. V súvislosti s vytvorením jednotnej meny euro bol v roku 1999 menový kôš na výpočet umelej zúčtovacej jednotky zredukovaný z pôvodných 5 voľne zameniteľných mien na 4 meny (euro v menovom koši nahradilo DEM a FRF).

Metódy stanovenia menového koša na výpočet umelej zúčtovacej jednotky boli prijaté v roku 1978. V súvislosti s prehodnotením menového koša na stanovenie jednotky SDR v októbri minulého roka bol prijatý ďalší finančný ukazovateľ, ktorý zahŕňa podiel národnej meny na financovaní vývozu, podiel na obrate zahraničných mien, celkový objem nezaplatených záväzkov voči bankám, podiel záväzkov, ktoré vyplývajú z emisie zahraničných dlhopisov a pod.

Existuje celý rad návrhov na posilnenie umelej zúčtovacej jednotky SDR v medzinárodných menových vzťahoch. Hoci SDR je doplnkovou zložkou medzinárodnej likvidity, jej podiel na medzinárodných rezervách je relatívne veľmi nízky. Na ceste posilnenia SDR v medzinárodnom menovom systéme bude potrebné predovšetkým zvýšiť jej podiel napríklad na emisiách vládneho dlhu, využiť zúčtovacie centrum na súkromné využitie jednotky SDR, využiť jednotku SDR ako rezervu v operáciách na jednotlivých finančných trhoch. Keďže ide o zmenu podmienok – na aký účel bola umelá zúčtovacia jednotka vytvorená, bude potrebné urobiť aj zmenu k Článkom z dohôd (*Articles Agreements*).

Pri poskytovaní jednotlivých finančných zdrojov MMF na prekonanie krátkodobých problémov platobnej bilancie je dôležitá úroková sadzba.¹⁰⁰ Na základe náročných a zdĺhavých rokovaní

¹⁰⁰ Úroková sadzba pre umelú zúčtovaciu jednotku SDR sa stanovuje jedenkrát týždenne. Jej hodnota sa vypočíta z výnosov z krátkodobých vládnych cenných papierov: v prípade USD – krátkodobé pokladničné poukážky (US Treasury Bills); EUR – vládne dlhopisy s ratingom AA a vyššie; GBP – krátkodobé pokladničné poukážky (U.K. Treasury Bill); JPY – vládne diskontované krátkodobé dlhopisy (Japanese Treasury Discounts Bills); RNM – stanovená hodnota výnosov pri vládnych čínskych dlhopisoch.

bolo dňa 30. novembra 2015, na zasadnutí Rady výkonných riaditeľov v Medzinárodnom menovom fonde, prijaté rozhodnutie o začlenení čínskej národnej meny renminbi (RMB, používa sa aj označenie yuan, CNY) do štandardného menového koša osobitných práv čerpania.

Zaradenie čínskeho renminbi do štandardného koša SDR a získanie štatútu rezervnej meny je historickým medzníkom vo vývoji v medzinárodných menových vzťahoch a vytvára predpoklady na vytvorenie multipolárneho medzinárodného menového systému.

9.4. Prechod k multipolárnemu medzinárodnému menovému systému

Svetová ekonomika spojená s prehlbujúcim sa procesom globalizácie, hlavne v dynamike finančnej globalizácie, s rozvojom nových technológií, ktoré majú bezprecedentnú tendenciu v porovnaní s minulým obdobím, bude zákonite vyžadovať aj nové prístupy k riadeniu medzinárodných menovo-finančných vzťahov.

Na zabezpečenie svetového dlhodobu udržateľného hospodárskeho rastu bude potrebné vytvoriť podmienky na dosiahnutie stability v medzinárodných menovo-finančných vzťahoch, predovšetkým zabezpečiť stabilitu mien, a to nielen v rámci priemyselne vyspelých štátov, ale aj novoindustrializovaných a rozvojových štátov.

V súčasnosti možno sledovať značnú disparitu medzi podielom novoindustrializovaných a rozvojových štátov na medzinárodnom obchode a podielom týchto štátov v procese rozhodovania v rámci medzinárodných menových vzťahov.

Svetová finančná kríza, hlboká recesia a dlhová kríza urýchlili začiatok procesu postupného znižovania dominantného postavenia USD v medzinárodných menových, finančných a platobných vzťahoch.

Hlboká svetová recesia, ktorá postihla väčšinu priemyselne vyspelých štátov v prvom štvrtroku 2009, bola podnetom pre niektoré novoindustrializované štáty, hlavne Čínu, na to, aby zvýšila svoje postavenie vo svetovej ekonomike aj vďaka expanzívnej fiškálnej

politike. Prijatý balík investícií v objeme 586 mld. USD na infraštruktúrne projekty vytvorili čínskej ekonomike priaznivé predpoklady na zvýšenie jej podielu v základných makroekonomických ukazovateľoch v porovnaní s USA. Čína je v súčasnosti najväčším vývozcom na svete, ale patrí jej prvenstvo aj v dosiahnutom hrubom domácom produkte meranom podľa parity kúpnej sily.

Rastúci podiel novoindustralizovaných štátov na svetovom obchode bude postupne vyžadovať aj začlenenie ich mien do medzinárodného menového systému. V prípade dominantného postavenia USD v medzinárodných menových vzťahoch je potrebné vychádzať aj zo skutočnosti, že pokračujúci nepriaznivý vývoj tzv. dvoch deficitov, t. j. deficitu na bežnom účte platobnej bilancie a fiškálneho deficitu spojeného s narastajúcim verejným dlhom, môže viesť k znehodnoteniu výmenného kurzu USD.

Aj napriek pozitívnemu vývoju jednotnej meny – EUR – a jej využitiu v medzinárodných menovo-finančných vzťahoch v polovici prvej dekády tohto storočia, v súčasnosti možno sledovať skôr opačný trend, ktorý je spojený tak s dlhovou krízou v niektorých členských štátoch eurozóny, ako aj s relatívnou stratou konkurencieschopnosti a znížením podielu na medzinárodnom obchode týchto štátov.

Preto pred teoretickou obcou a tvorcami hospodárskych politík stojí zásadná otázka – ako postupne vytvoriť vecné a systémové podmienky na tento prechod. Základom nového systému by mohli byť tri rezervné meny¹⁰¹ – USD, EUR a RMB. Očakávané vytvorenie multipolárneho medzinárodného menového systému môže prispieť aj k nižším výkyvom výmenných kurzov v porovnaní s jednopolárnym medzinárodným menovým systémom. Tento scenár vytvorenia viacpolárneho medzinárodného menového systému môže trvať niekoľko rokov, až dekád. Treba mať na zreteli, že prvá rezervná mena – USD má stále silné postavenie v medzinárodných

¹⁰¹ Anglická libra šterlingov (GBP) postupne strácala svoje postavenie prvej rezervnej meny niekoľko desaťročí na sklonku 19. a začiatkom 20. storočia. Americký dolár získal štatút prvej rezervnej meny, ktorý si výrazne posilňoval a získaval dominantné postavenie v priebehu takmer celého minulého storočia.

menovo-finančných vzťahoch, ktoré vyplýva zo silnej americkej ekonomiky a veľkosti finančného sektora a jeho podielu na svetovom finančnom sektore.

* * *

Vývoju medzinárodných menových vzťahov sa venuje čoraz viac pozornosti. Zavedenie systému voľne pohyblivých kurzov pri nestabilnom vývoji niektorých makroekonomických ukazovateľov v popredných priemyselne vyspelých štátoch viedol vedecké authority, realizátorov hospodárskych politík, ale aj zástupcov z oblasti reálnej ekonomiky k prehodnoteniu súčasného vývoja a postavenia jednotlivých mien, hlavne rezervných mien, ale predovšetkým dominantného postavenia USD v medzinárodných ekonomických menových, finančných a platobných vzťahoch.

Možno s istým uspokojením konštatovať, že zavedenie systému fixných výmenných kurzov v medzinárodných menových vzťahoch viedlo k relatívne stabilnému vývoju svetovej ekonomiky, podporilo rast svetového obchodu a výmenné kurzy ovplyvňovali vnútornú a vonkajšiu ekonomickú nerovnováhu jednotlivých členských štátov MMF len minimálne.

Neudržateľnosť systému fixných výmenných kurzov bola výsledkom zvyšujúceho a prehlbujúceho sa deficitu na bežnom účte platobnej bilancie USA a nepredvídateľného vývoja ceny menového zlata. Tieto dva základné faktory viedli k zrušeniu voľnej zameniteľnosti USD za zlato.

Zrušenie voľnej zameniteľnosti USD za zlato a po dvoch devalváciách USD (1971 – december a 1973 – február) došlo v marci 1973 k zavedeniu systému voľných výmenných kurzov v medzinárodných menových vzťahoch. Systém voľných výmenných kurzov vniesol do medzinárodných menových vzťahov značný stupeň neistoty a nestability. Aj napriek oficiálne deklarovanej snahe o zavedenie čistého *floatingu*, popredné priemyselné vyspelé štáty v polovici 80. rokov využili inštitút silných kombinovaných intervencií. Navzdory dosiahnutému pozitívnemu výsledku kombinovaných

intervencií, treba pripustiť, že súčasný systém medzinárodných menových vzťahov, založený na dominantnom postavení prvej rezervnej meny, ktorou je v súčasnosti USD, je z dlhodobého hľadiska neudržateľný.

Samotná neudržateľnosť vyplýva aj z toho, že novoindustrializované štáty juhovýchodnej Ázie postupne zvyšujú svoj podiel na svetovom HDP a medzinárodnom obchode, a rovnako výrazne aj na raste devízových rezerv. Tento nárast je v moderných ekonomických dejinách bezprecedentný a je výsledkom nielen podielu na HDP, na reálnej ekonomike, vo finančnom sektore, ale aj neproduktívneho a v niektorých prípadoch ešte stále netransparentného podielu virtuálneho finančného sektora na celkovom HDP, predovšetkým v anglosaskom finančnom sektore.

Medzinárodné menové systémy sa historicky vyvíjali. Každý z predchádzajúcich medzinárodných menových systémov mal svoje výhody i nevýhody. Súčasný proces globalizácie spojený s finančnou globalizáciou a vysokým stupňom otvorenosti jednotlivých ekonomík je oveľa viac zraniteľný ako predchádzajúce medzinárodné menové systémy.

Väčšina renomovaných odborníkov sa zhoduje v názore na to, v čom sú slabé stránky súčasného medzinárodného menového systému. Medzi základné faktory, ktoré možno definovať ako nedostatočné, patria predovšetkým tieto: neexistencia adekvátneho prispôbovacieho mechanizmu, ktorý by zodpovedal súčasnému procesu globalizácie, neexistencia legislatívneho rámca, ktorý by mohol na svetovej úrovni monitorovať a kontrolovať kapitálové pohyby, neexistencia legislatívneho zakotvenia, aby bol zabezpečený dostatok medzinárodnej likvidity atď.

Práve pretrvávajúce slabé stránky súčasného medzinárodného menového systému môžu viesť k dlhodobým svetovým ekonomickým nerovnováham, hlavne nerovnováham na bežných účtoch platobných bilancií.

V poslednom období si čoraz väčšiu pozornosť v oblasti ekonomickej teórie a hospodárskej praxe zasluhuje aj snaha o posilnenie

stability súčasného medzinárodného menového systému. V období neistého a nerovnomerného vývoja svetovej ekonomiky a ekonomiky štátov Európskej únie nadobúda analýza a monitorovanie vývoja výmenných kurzov a ich vplyvu na reálnu ekonomiku a podnikovú sféru čím ďalej tým väčšiu dôležitosť.

V ďalšom období bude zaujímavé sústrediť sa aj na silnejúce postavenie mien niektorých novoindustrializovaných štátov v rámci novo sa formulujúceho viacpolárneho medzinárodného menového systému. Nové usporiadanie medzinárodného menového systému môže viesť aj k dlhodobo očakávanej reforme medzinárodného menového systému.

Z historického hľadiska treba pripustiť, že je to objektívny a prirodzený proces prechodu od jednopolárneho medzinárodného menového systému na viacpolárny medzinárodný menový systém, založený nie na dominantnom postavení USD, ale na niekoľkých menách. Začlenenie čínskeho renminbi do štandardného menového koša na výpočet hodnoty umelej zúčtovacej jednotky osobitných práv čerpania je historicky pochopiteľné z hľadiska postupného prechodu na viacpolárny medzinárodný menový systém.

V rámci vytvorenia viacpolárneho menového systému možno predpokladať, že bude zložený z troch rezervných mien, a to USD, EUR a čínskej meny RMB. Práve vytvorenie viacpolárneho medzinárodného menového systému a zníženie váhy niektorých v súčasnosti relatívne silných mien v rámci jednopolárneho menového systému môže viesť aj k relatívne stabilnejším výmenným kurzom.

Stabilita viacpolárneho medzinárodného menového systému môže byť ovplyvňovaná aj pretrvávajúcimi vnútornými a vonkajšími ekonomickými nerovnováhami v niektorých dominantných štátoch súčasnej svetovej ekonomiky. Možno to očakávať hlavne v oblasti celkovej zadlženosti jednotlivých sektorov ekonomiky, ale problematická bude aj neudržateľnosť na bežnom účte platobných bilancií štátov participujúcich na budúcom viacpolárnom medzinárodnom menovom systéme.

Aj napriek v súčasnosti relatívnej nestabilite cien surovín, hlavne energetických vstupov, sa dá očakávať, že práve nepredpokladané výkyvy cien niektorých strategických komodít a s nimi spojené geopolitické riziká môžu viesť k zhoršeniu výmenných relácií, čo môže mať za následok zhoršenie tak vnútornej, ako aj vonkajšej nerovnováhy niektorých vybraných štátov. Vzhľadom na prehlbujúci sa proces finančnej globalizácie a relatívnej finančnej nestability bude na zabezpečenie stability medzinárodného menového systému potrebná vzájomne účinná a koordinovaná spolupráca všetkých zúčastnených strán.

Z analýz renomovaných odborníkov na medzinárodné menové vzťahy vyplýva, že pri vzájomnej spolupráci je potrebné vyvinúť spoločné úsilie, zabezpečiť monitorovanie kapitálových pohybov, vytvoriť tzv. svetovú finančnú záchrannú sieť (*global financial safety nets*) a zabezpečiť štruktúrne zmeny v alokácii a diverzifikácii rezervných aktív. To všetko predpokladá spoločné úsilie a konštruktívne prístupy všetkých zúčastnených a zainteresovaných strán.

Vzniká zásadná otázka: je možné zabezpečiť stabilitu medzinárodného menového systému pri dominantnom postavení prvej rezervnej meny, ktorej makroekonomické ukazovatele sa v porovnaní s inými štátmi postupne dlhodobo zhoršujú?

Ak nie, tak potom ďalšou otázkou je, aký medzinárodný menový systém by sa mal vytvoriť, aby v maximálnej možnej miere podporoval rast svetového obchodu, tok investícií, a hlavne, aby vytváral stabilitu v oblasti medzinárodných menovo-finančných vzťahov?

10. VYBRANÉ PROBLÉMY SÚČASNEJ EURÓPY

Pohľad na súčasnú situáciu Európskej únie ukazuje, že sa dostáva do bodu kritickej zmeny. Pokusy aplikovať doteraz používané riešenia zlyhávajú z dvoch dôvodov: po prvé, situácia je kvalitatívne odlišná, a po druhé, samotná EÚ je nedôsledná vo vymáhaní vlastných cieľov (Fiškálny pakt). To spolu s ďalším kumulovaním problémov stavia pred členské štáty EÚ kritickú výzvu – ďalší zmysel integrácie (užšia, voľnejšia), ďalší proces rozširovania (Turecko, východná Európa, Balkán) a kľúčovú otázku, čo s vnútorným fungovaním už existujúcej Únie.

Množstvo kritických faktorov pritom vytvára potrebu nových prístupov (finančných, vecných, sociálnych). Jednotlivé rizikové fenomény sú zložitým, vnútorne štruktúrovaným procesom – migračná kríza, starnutie populácie, technická revolúcia, homogenita a heterogenita spoločnosti, prírodné podmienky, systémová infraštruktúra, európsky sociálny model. Každý z nich je sám osebe zložitým fenoménom, no ich vzájomná prepojenosť (vecná a časová) vytvára novú kvalitatívne odlišnú situáciu. Pritom dochádza k časovej komprimácii ich pôsobenia, a vo väzbe na špecifiká krajín aj k ich modifikácii. Načrtávame vecnú, systémovú a časovú podobu jednotlivých fenoménov v ich plnej mnohotvárnosti. Komplexné pochopenie jednotlivých faktorov (ich vnútorná architektúra), ako aj ich previazanosti (architektúra súvislostí) dovoľuje načrtnúť nové možnosti, ale i limity súčasných a budúcich integračných procesov.

Dnes sme svedkami hromadenia viacerých rizík, jednak v samotnej Európskej únii, jednak aj v globálnom vývoji na planéte Zem. Dnes sa v Európskej únii diskutuje o rizikách vyplývajúcich z migračnej krízy, starnutia populácie, technologickej revolúcie, ďalšieho integrovania v rámci transpacifickej zóny voľného obchodu, transatlantickej zóny voľného obchodu atď., pričom jedna z fundamentálnych otázok Európskej únie dnes znie: pokračovať v procese integrácie už nielen v oblasti fiškálnej, rozpočtovej únie, ale aj v oblasti ďalších kľúčových komunitárnych noriem, alebo

zachovať skôr voľnejšie zoskupenie európskych štátov koordinujúcich otázky kľúčového vitálneho významu, napríklad v oblasti energetiky, ale v rozhodujúcich oblastiach zachovávajúcich si svoju národnú suverenity.

Ak totiž chceme pokračovať v procese ďalšieho upevňovania integrácie, znamená to nielen rozpočtovú integráciu s konečným vyústením rozhodovania Bruselu o národných rozpočtoch, no zároveň aj riešenie legislatívnych otázok v oblasti pracovného práva, penzijných systémov, v oblasti zdravotnej starostlivosti, poisťných systémov (napr. v nezamestnanosti, penzijnom systéme či zdravotnom systéme), a znamená to aj sériu ďalších prenesených kompetencií v prospech EÚ.

Otázka však znie trochu zložitejšie. Ako sa budú vyvíjať jednotlivé rizikové okruhy samy osebe? Môže proces ďalšej integrácie a prenosu originálnej kompetencie na Brusel pomôcť riešiť tieto riziká, alebo nie? Takisto jednou zo závažných otázok je miera diverzifikovanosti podmienok v jednotlivých členských štátoch, ktorú, samozrejme, možno premietnuť nielen do úrovne výšky priemernej mzdy, výšky priemerného dôchodku, ale aj do ďalších parametrov, ktoré ukazujú pomerne veľkú osciláciu medzi jednotlivými krajinami. Pozrime sa teda na tieto jednotlivé rizikové faktory postupne.

10.1. Migračná kríza

Migračná kríza znamená príchod miliónov migrantov, ktorí predstavujú iný civilizačný model, majú zásadné problémy v oblasti komunikácie – rečová bariéra, vzdelanie je vo väčšine prípadov nekompatibilné so systémom formálneho vzdelávania v krajinách EÚ, ale čo je najzávažnejšie, prinášajú si so sebou zvyky, spôsoby správania, ale aj základ života, ktorý je diametrálne odlišný od európskych noriem. Zoberme len vzťah k ženám, vzťah muža a ženy, vzťah k majetku, ale aj k povinnostiam náboženského alebo sekulárneho charakteru. Pokiaľ sa väčšina islamských krajín viac alebo menej prikláňa k islamskému právu šaría, to je v diametrálnom rozpore oproti právnym systémom platným pre EÚ. Takisto chápanie

demokracie je vo väčšine prípadov výrazne odlišné medzi obyvateľmi moslimských krajín a európskymi krajinami. Úvahy o multikulturalizme vyžadujú snahu obidvoch zúčastnených strán. Nielen zo strany majoritnej spoločnosti, ktorá chce integrovať novoprichádzajúcich, ale musí tu byť aj ochota novoprichádzajúcich integrovať sa do majoritnej spoločnosti.

Dlhé roky súžitia s imigrantmi, predovšetkým v západoeurópskych krajinách, však ukázali veľmi výrazné, a – odvážime sa konštatovať – aj neprekonateľné rozdiely nielen v zachovávaní národných tradícií, ale aj v miere ochoty vzdať sa týchto národných tradícií a prijať zvykové normy majoritnej populácie. Znamená to teda, že čím bude narastať počet imigrantov prichádzajúcich do Európy, tým viac sa budú zostrovať rozpory medzi civilizačným modelom európskej populácie a civilizačným modelom novoprichádzajúcich obyvateľov. Vzhľadom na to, že väčšina prichádzajúcich migrantov je moslimského pôvodu, – či už prichádzajú z Afganistanu, Iraku, Sýrie, Iránu atď. –, možno konštatovať, že stret kultúr bude pokračovať. Úvahy o tom ako sa budú ochotní integrovať do majoritnej spoločnosti, bohužiaľ, pochádzajú skôr zo sféry zbožných želaní než z reality.

Okrem toho musíme vychádzať aj zo zásadných skúseností, ktoré ukazujú, že medzi migrantmi a pôvodným obyvateľstvom pretrváva veľká sociálna priepasť. Veľká časť migrantov zostáva v problematickej rovine nezamestnanosti, chudoby, a to neraz vedie k integrovaniu spoločenstiev na tejto báze. V západoeurópskych krajinách vznikajú teda enklávy moslimských obyvateľov, ktoré sa stávajú zdrojom ďalších problémov a potenciálne sa stávajú zdrojom pre džihádistov, tak ako sme to videli v poslednom roku.

Ukazuje sa totiž, že ani európske spoločnosti nemajú neobmedzené finančné zdroje, nemôžu poskytnúť migrantom to, čo poskytujú ako sociálny štandard svojim vlastným obyvateľom, a pokiaľ migranti nedostávajú to, čo očakávali od bohatej spoločnosti, začínajú pociťovať frustráciu, nespokojnosť, čo sa prejavuje posilňovaním agresívnych nálad.

Koniec koncov, niektoré krajiny (napr. Francúzsko) v rokoch 2005 a 2006 zažili vlnu národnostných a etnických nepokojov, a často to boli nepokoje koncentrované do prisťahovaleckých štvrtí, kde väčšinu obyvateľstva tvoria prisťahovalci a migranti. Skutočnosť, že väčšina migrantov neprichádza z vojnových oblastí, ale prichádza za vidinou lepšieho života, naráža na zásadné predstavy týchto migrantov. Väčšina z nich očakáva, že získajú vysoký životný štandard obyvateľov EÚ bez vlastného pričinenia, bez práce, bez vynaloženia vlastnej snahy. Osobitne toto ale bude konfrontované práve s problémami s udržateľnosťou európskeho sociálneho modelu v meniacich sa podmienkach súčasnosti a budúcnosti, keďže EÚ nemá dostatočné množstvo finančných prostriedkov na riešenie problémov nezamestnanosti, chudoby, príjmovej polarizácie atď.

Ak teda nebude dostatok prostriedkov pre vlastných obyvateľov, ako asi skomplikuje, sťaží celkovú situáciu v daných krajinách skutočnosť, že miliardy eur budú poskytované na financovanie integrácie prichádzajúcich migrantov. Na tieto skutočnosti upozorňujeme preto, lebo je evidentné, že k nim bude objektívne dochádzať. V podstate možno povedať, že tento proces už pomerne intenzívne skryto prebieha vzhľadom na milióny migrantov, ktoré prišli do Európy predtým.

Zároveň môžeme uviesť, že mnohé asimilačné procesy, ktoré realizovalo napríklad Francúzsko, sa z dlhodobého hľadiska ukázali ako neúspešné práve preto, lebo narazili na problém sociálnej vylúčenosti, problémy s nezamestnanosťou, problémy s chudobou a následne aj v druhej či tretej generácii migrantov problémy s celkovým integrovaním do majoritnej spoločnosti.

To len spätne vyhocovalo vášne nenávisti majoritnej spoločnosti voči migrantom a viedlo k celému radu sociálnych nepokojov pôvodne motivovaných napríklad nespokojnosťou s konaním polície, ale postupne prerastajúcich do etnických konfliktov. To spolu s dimenziu chudoby podporuje vytváranie veľmi nebezpečných ohnísk, s ktorými si budú musieť jednotlivé členské štáty Európskej únie pravdepodobne v budúcnosti poradiť.

Okrem toho, u nás existuje rozsiahla skupina rómskej populácie, ktorá sa nedokázala ani za desiatky rokov integrovať do spoločnosti, a naopak, majoritná spoločnosť vykazuje naďalej vo vzťahu k rómskej populácii mieru určitého odstupu alebo neochoty spolupracovať. Väčšina podporných programov poskytovaných rómskej populácii bola totiž neúspešná, pretože rómska populácia neprejavila najmenšiu snahu integrovať sa do spoločnosti, ale skôr sa rozvinul tzv. požadovačný model, v ktorom mladí očakávajú rovnaké množstvo sociálnych dávok a benefitov bez akejkoľvek práce, tak ako staršia populácia, čo nevyhnutne naráža na ďalšie problémy. Zvyšuje to rozsah kriminality, agresivity a frustrácie voči majoritnej spoločnosti.

Samotná integrácia rómskej populácie do majoritnej spoločnosti môže byť varovaním a odstrašujúcim príkladom pred úvahami o rýchlom integrovaní moslimskej populácie. Pritom rómska populácia žije na území členských štátov EÚ desiatky rokov. V podstate absolvovala mnoho integračných procesov v rôznych formách – od donucovania až po poskytovanie benevolentných zdrojov. A to všetko napriek desiatkam rokov snáh vyústilo do stáleho oddelenia rómskej populácie od majoritnej spoločnosti. Ako máme predpokladať, ak chceme uvažovať o rýchlom integrovaní moslimských migrantov, ktorí ani nemajú zázemie súžitia a poznatkov o fungovaní majoritnej spoločnosti, ako mala rómska populácia, že tieto snahy budú úspešné?

Úvahy o tom, že je to len niekoľko miliónov migrantov čo v rámci Európy, ktorá má 518 miliónov obyvateľov, nebude hrať závažnú úlohu, sú, bohužiaľ, absolútne pomýlenými úvahami. Kde je kritická masa, pri ktorej už nebude možné proces zvládnuť? Pri päťdesiatich miliónoch migrantov? Pri sto miliónoch migrantov? Treba si však uvedomiť, že otázka nie je o tom, ako absorbovať týchto prichádzajúcich. Ale oveľa závažnejšia je skutočnosť, či Európa dokázala sama vyriešiť problémy, ktoré pred ňou stáli v posledných dvadsiatich rokoch, alebo to zatiaľ nedokázala a má si znova poradiť s omnoho závažnejším problémom v miliónových rozmeroch.

Táto skutočnosť je podstatná aj z ďalšieho dôvodu. Ukazuje sa totiž, že to nie je len únik pred vojnovými konfliktami, ale napríklad z krajín severnej Afriky bude pravdepodobne prúd migrantov neustále silnieť vzhľadom na zhoršovanie prírodných podmienok – obrovské dlhotrvajúce suchá, pokles vodných zdrojov a celkový globálny nedostatok potravín. Ak už dnes niektoré analýzy hovoria o 30 – 40 miliónoch migrantov v krátkom časovom úseku, znamená to, že Európa musí nájsť nielen mechanizmus vnútorného prerozdeľovania prichádzajúcich migrantov, ale musí sa zamyslieť nad zásadnou otázkou, či otvorí brány pre ďalších migrantov, alebo sa skutočne zameria na filozofiu „Európy pevnosti“, ktorá nedovolí príchod ďalších miliónov migrantov na európske teritória.

Táto otázka je o to závažnejšia, že nemáme pred sebou desiatky rokov príprav a vytvárania schém, ale tento proces je v podstate kontinuálnym procesom, a minuloročné a tohtoročné prúdy migrantov sú len úvodným *entrée* k predpokladaným výraznejším migračným posunom. Uvedomme si, že aj v časoch tzv. pozitívneho vývoja v 90. rokoch celkovo každý rok dochádzalo k presunu 11 – 18 miliónov migrantov, ktorí sa presúvali medzi jednotlivými krajinami. A vôbec to neboli len migranti utekajúci pred vojnovými konfliktami.

Znamená to teda, že tento proces existoval vždy. Pokiaľ však neprekonal určité kritické hranice – napr. milión migrantov ročne – verejnosť ho nebrala natoľko vážne do úvahy, a takisto nevyvolával rôzne extrémne emócie. Okrem toho, do popredia sa môže dostať jeden z neprekonateľných problémov, že títo migranti, ktorí prichádzajú na teritórium EÚ, často dokonca požadujú, aby sa majoritná spoločnosť prispôsobila ich predstavám o živote a tým sa vlastne vzdala svojej identity. Musíme očakávať, že pravdepodobne bude dochádzať k čoraz väčším sporom nielen o národnú identitu v zmysle integrácie v EÚ, ale aj o zachovanie národnej identity pod tlakom státisícov a miliónov prichádzajúcich migrantov. Že tieto procesy povedú k nárastu extrémizmu – je zrejmé. Že povedú k nárastu a vlne nacionalizmu – je tiež zrejmé. Ale takisto je zrejmé, že vzhľadom na neochotu európskych krajín vytvoriť,

povedzme nejaký spoločný finančný fond, z ktorého by sa financovali realokačné alebo redistribučné procesy, povedie nielen k zosťreniu protimigrantských nálad, ale aj k zosťreniu nevraživosti medzi jednotlivými členskými štátmi EÚ. Pritom musíme uvažovať, že už v horizonte rokov 2016 – 2020 môžeme ročne rátať so sumou pol milióna až milión migrantov, ktorí sa budú snažiť dostať sa do EÚ. Je zrejmé, že miera kritickej masy migrantov, ktorá už bude pre EÚ neprijateľná, je podstatne nižšia, ako si väčšina prívržencov multikulturalizmu predstavovala, a v podstate sa môže pohybovať na úrovni niekoľkých miliónov prichádzajúcich migrantov.

Otázka zastaviť migráciu napríklad dohodou s Tureckom sa ukazuje ako nerealizovateľná. Migranti budú hľadať ďalšie a ďalšie trasy. Okrem toho je stále otvorený zásadný problém na východných hraniciach EÚ, pretože problém a vývoj na Ukrajine neukazuje náznaky pozitívnych zlepšení. Naopak. V prípade tuhšej zimy pri nedostatku plynu, energie a podobne, možno očakávať masový únik obyvateľov Ukrajiny na teritórium EÚ. A z tohto hľadiska Ukrajina sama predstavuje pomerne významné rizikové teritórium. Vezmime do úvahy aj skutočnosť, že nielenže existuje celý rad lokálnych konfliktov na východnej časti Ukrajiny, ale existujú aj vnútorné etnické a iné pnutia vnútri samotnej Ukrajiny medzi pravým sektorom, medzi demokratmi, medzi vládnymi skupinami atď. To všetko výrazným spôsobom nahráva destabilizácii a vzhľadom na veľkosť Ukrajiny by prípadný migračný proces bol veľmi nebezpečný.

Takisto asociácia Turecka do EÚ je pritom zrejme veľmi problematický projekt. Nielen preto, že Turecko je moslimská krajina a vytvorenie predpokladov pre voľný pohyb Turkov po EÚ môže byť v podstate „bianko šekom“ na rozvinutie obrovského obchodu s falošnými dokladmi pre migrantov a ich následný pohyb po celom teritóriu EÚ. Druhou stránkou je, že Turecko je dnes na križovatke a váha medzi pokračovaním sekulárneho štátu, ktorého budovanie začal Atatürk (ide o Mustafu Kemal Atatürka) v 30. rokoch minulého storočia, a medzi pokračovaním narastania fundamentalizmu v Turecku, čo súvisí aj s nárastom fundamentálnych tureckých

strán. Pritom konflikt Turecka s Kurdmi sa stupňuje a môže kedykoľvek prerásť do otvorenej vojny so všetkými dôsledkami, ktoré to pre Turecko môže mať.

V tomto kontexte sa teda otázka migrácie dostáva do úplne novej roviny. Je to nielen otázka ochoty prijať a integrovať určitý počet migrantov, ale je to aj otázka reálnych možností prijať a integrovať a je to aj otázka miery trpezlivosti vlastného obyvateľstva voči neustálemu absorbovaniu nových migrantov. Veľmi ľahko sa môže stať, že domáce obyvateľstvo sa, napriek snahám politických elít, postaví proti migračným vlnám. Môže sa postaviť najskôr nevedomelo, ale neskôr radikálne a organizovane na odpor, čo bude viesť len k podstatnému zosilneniu xenofóbnych nálad, ale predovšetkým k výraznému nárastu krajnej pravice.

V takomto prípade možno očakávať analógiu vývoja v 30. rokoch. Pretože ak vtedy sa kľúčovým problémom Nemecka stala platba reparácií a dôsledky hospodárskej krízy vedúce k obrovskej hyperinflácii, nezamestnanosti a všetkým sociálnym dôsledkom, už v súčasnosti sa dá predpokladať, že obrovské finančné prostriedky presúvané na migrantov spolu s nárastom nezamestnanosti vyplývajúcej z technologickej revolúcie, ale aj s ďalšími krízovými javmi môžu navodiť situáciu veľmi podobnú situácii v rokoch 1929 až 1933. Táto skutočnosť je natoľko významná, že nie je možné zavtvárať oči pred postupným nabieraním smeru na tento historický vývoj a žiada sa upozorniť, že časové dimenzie tohto vývoja sú pravdepodobne podstatne kratšie, ako si mnohí politici a politické elity v Bruseli predstavujú.

10.2. Starnutie populácie v čase technickej revolúcie

Populácia starne, avšak nedochádza len k nárastu podielu vekových skupín nad 65 rokov na celkovej populácii, ale dochádza aj k výraznému poklesu počtu mladých ľudí, čo niektorí považujú za kľúčový faktor k neudržateľnosti priebežného piliera. Avšak väčšina populácie, pokiaľ aj má úspory, o ne postupne prichádza vzhľadom na mzdový a polarizačný vývoj posledných pätnástich

rokov. Ak totiž majú splácať svoje dlhy a záväzky, a zároveň si chcú udržať svoju životnú úroveň, veľká časť populácie postupne čerpá svoje úspory.

Príjmová polarizácia zásadným spôsobom znova prehĺbuje majetkové a príjmové asymetrie vnútri európskych spoločností, čo opätovne vedie len k nárastu podielu chudoby, najmä ak budeme brať do úvahy skutočnosť, že mnohé a mnohé pracovné úväzky povedú trvale k nižším dôchodkom priznávaným v budúcnosti. Predstava o náraste bohatých dôchodcov, ktorí budú vytvárať rozhodujúcu časť európskej spotreby, je, bohužiaľ, založená na predpokladoch trvalého nárastu miezd a bohatstva väčšiny populácie, čo však posledných 15 až 17 rokov neexistuje. Naopak. Samotní politici vrátane kancelárky Merkelovej priznávajú, že budúci dôchodcovia budú mať dôchodky podstatne nižšie ako tí súčasní. Rovnako vytvorenie systému nových foriem pracovných úväzkov a z toho vyplývajúcich nižších odvodových povinností do poistných systémov len prehĺbia celkový vnútorný nedostatok vo väzbe na financovanie penzijného života.

Riešenie úspor a vytvorenie nových penzijných poistných schém nebude riešením – presne tak, ako konštatovala Svetová banka. Problémom je, že priebežný pilier sa sám dostáva do vnútorných disproporcií, práve preto, lebo dôsledky globalizácie, reprodukcie pracovných miezd, mzdového vývoja, ale aj produktivity práce vedú k výraznej stagnácii príjmov väčšiny populácie, čo je prehľbované zásadnými odlišnými finančnými tokmi u 10 % bohatej populácie a ostatných 80 % priemernej a chudobnej populácie. Nárast chudoby už u pracujúcich znamená prenos generačnej chudoby aj do kategórie dôchodcov. Znamená to, že budúci dôchodcovia budú mať značné problémy nielen s prežitím z finančných prostriedkov získavaných z dôchodkov, ale budú mať aj problémy so zabezpečením zdravotnej starostlivosti atď.

Možno konštatovať, že diskusie o tom, ako si zabezpečia penzijné úspory cez penzijné schémy, sú, bohužiaľ, z ríše snov. Samotné penzijné fondy mohli zhodnocovať v 80. rokoch svoje úspory a investície iba vďaka obrovskému ekonomickému boomu, ktorý

nastal v tých rokoch. Následné krízy v rokoch 1992 až 1996 a ďalších možnosť zhodnocovania penzijných úspor výrazne obmedzili, a dnes sa už za najideálnejší stav považuje skutočnosť, že sa vráti aspoň 80 – 90 % prostriedkov vložených do poistných schém a už vôbec nemožno hovoriť o zhodnocovaní prostriedkov uložených v poistných fondoch. Z toho jasne vidieť, že väčšina dôchodcov bude mať značné problémy s prežitím a dostatkom finančných prostriedkov. Pritom, vďaka zdravotníckej technike, budú žiť podstatne dlhšie, ako žili dôchodcovia kedysi. Ak sa priemerný koeficient dožitia predtým pohyboval na úrovni 8 až 11 rokov, v súčasnosti, a najmä v budúcnosti, by predpokladaná dĺžka života v penzijnom období, trvala 15, 18, 20 i viac rokov. Avšak prežitie v takomto dlhom časovom období vyžaduje buď dostatok vlastných finančných prostriedkov, alebo zásadne posilnený štátny penzijný systém poskytovania dôchodkov.

Ak by štát mal zásadným spôsobom riešiť nedostatok finančných zdrojov dôchodcov, dostáva sa to do finančnej kontroverzie so zabezpečovaním financií aj pre migrantov a ich život. Táto obmedzenosť finančných príjmov v jednotlivých krajinách v súvislosti s transnacionálnymi korporáciami a systémom *transfer pricing* únikov do daňových rajov, obrovských finančných transferov v rámci virtuálneho finančného sveta, bude zároveň trvale oslabovať príjmy rozpočtov národných vlád, a teda obmedzovať manévrovací priestor na riešenie ťažkej finančnej situácie väčšiny staršej populácie.

V tejto súvislosti netreba opomenúť, že väčšina úvah zatiaľ stále vychádza z priemernej mzdy. Ale v skutočnosti v priemernej mzde už v čase produkčného pôsobenia existuje obrovská vnútorná asymetria, ktorá vedie k tomu, že 70 – 80 % populácie má mzdu nižšiu, ako je priemerná mzda, čo v konečnom dôsledku bude znamenať aj podstatne nižšiu úroveň dôchodkov, ktoré budú dostávať títo obyvatelia po dožití dôchodkového veku.

Ak teda dnes existujú úvahy o tom, že striedborná „cunami“ radikálne zmení celkovú štruktúru spotreby spoločnosti, posilní vnútroeurópsku spotrebu, a tým zníži tlak na export európskych výrobkov do zahraničia, dá sa povedať, že sa pohybujú zrejme v oblasti

science fiction, vzhľadom na predpokladaný nárast bohatstva a príjmov dnešných a budúcich dôchodcov i na príjmovú polarizáciu.

Okrem toho vidíme, že miera samotnej náhrady pracovného príjmu dôchodkom trvale klesá aj v ekonomicky najúspešnejších krajinách, ako je Nemecko alebo Rakúsko. Ak sa súčasná miera náhrady už pohybuje na úrovni okolo 50 % a do horizontu desiatich rokov sa predpokladá jej pokles na úroveň 40 %, ťažko môžeme hovoriť o tom, že budúci dôchodcovia budú trvalou zábezpečkou domácej spotreby, budú bohatými spotrebiteľmi, ktorí budú vyhľadávať veľkú časť produkovaných výrobkov a služieb, a stanú sa základom dlhodobého udržateľného vývoja.

Okrem toho, síce dochádza k predlžovaniu veku dožitia, ale treba povedať otvorene, že zhruba 60 % času predstavuje dožitie so zdravotnými problémami, a iba 40 % času je dožitie bez zdravotných problémov. Znamená to teda, že ak dôchodcovia budú žiť dlhšie, dožijú sa dlhšieho veku, zároveň budú po dlhšie obdobie vyžadovať zdravotnú starostlivosť.

Je pravda, že tu dochádza k stretu viacerých protikladných tendencií. Napríklad väčšina zdravotných problémov sa u dôchodcov prejavuje po 70. roku života. Zároveň ale dochádza k častejšiemu, až extrémnemu výskytu nových civilizačných chorôb (alzheimérova či parkinsonova choroba) a zvyšuje sa ich podiel v populácii, čo takisto znamená výrazné navýšenie starostlivosti a nákladov na dlhodobú starostlivosť o týchto pacientov. Niektoré prevenčné programy umožňujú identifikovať choroby staroby skôr, umožnia použiť najnovšie spôsoby liečby tak, aby sa po určitý čas utlmili príznaky týchto chorôb, avšak neriešia základný problém pokračujúceho rozvinutia týchto chorôb pri predlžovaní veku dožitia.

Zoberme do úvahy aj odlišnosť veku mužov a žien, asymetriu v príjmoch medzi mužmi a ženami a skutočnosť, že ženy sa dostávajú do podstatne zložitejšieho položenia vo väzbe napríklad na prepúšťanie atď. To všetko bude posilňovať len nárast chudoby v staršej populácii a skutočne možno súhlasiť s kancelárkou Merkelovou, že budúci dôchodcovia budú mať menšie dôchodky ako súčasní dôchodcovia a budú na tom podstatne horšie.

Na jednej strane to vyzerá veľmi zaujímavo, pretože dnes máme oblasti a mestá, v ktorých dôchodcovia tvoria 20 – 30 % obyvateľstva, stávajú sa politickou silou, ovplyvňujú hlasovanie pri voľbách, vytvárajú zábezpeku pre miestne malé a stredné firmy. Na druhej strane však pokles finančnej sily týchto vrstiev populácie bude zároveň znamenať obmedzenie ich manévrovacieho priestoru. So všetkými multiplikačnými dôsledkami na vývoj podnikateľského sektora i na ďalšie skutočnosti národohospodárskeho vývoja. Okrem toho v mnohých teritóriách jednotlivých členských štátov dochádza k hromadeniu chudobných dôchodcov, pretože mladí väčšinou odchádzajú do miest za lukratívnejšími pracovnými podmienkami a mnohé oblasti zostávajú osídlené prevažne starnúcou populáciou. Znova vzniká problém starostlivosti, zabezpečenia infraštruktúry pre takto sa meniacu štruktúru populácie a v konečnom dôsledku zabezpečenia fundamentálnych servisných systémov, napríklad v oblasti priebežnej starostlivosti, zdravotnej starostlivosti, dopravy atď.

Treba prihliadať aj na skutočnosť, že dnešná generácia dôchodcov nie je poznačená technologickým dlhom, má záujem o nové technické vymoženosti a pokračuje vo využívaní technických poznatkov, čo znamená, že zároveň sa bude zvyšovať potreba nových technických zariadení aj vo väzbe na túto staršiu časť populácie – vidíme to napríklad pri práci dôchodcov s internetom a pod. V tejto súvislosti sa však vynára zaujímavá otázka, či bude dochádzať k prenosu spôsobu správania a medzigeneračných priorít tak, ako to bolo doteraz, keď mladá generácia síce zo začiatku bola radikálna a buričská, avšak po dosiahnutí určitého veku, keď si začali zakladať rodiny, mali deti, dochádzalo k utlmeniu buričských nálad a v podstate akoby vo veľkej miere preberali spotrebiteľské zvyklosti svojich rodičov.

Rozdiel medzi generáciou Y a mladými a dôchodcami dnešného typu sa na jednej strane zdá pomerne malý. Na druhej strane je však zásadný rozdiel v koncepcii filozofického prístupu k životu. Generácia Y stále viac zdôrazňuje nie vlastníctvo, ale zdieľanie, požičanie si. Nechcú byť viazaní majetkom na určité miesto, ale snažia

sa zachovať si slobodu a flexibilitu. Nie sú ochotní akceptovať niektoré veci, ktoré staršia generácia vzhľadom na tzv. zabezpečenie istôt života akceptovala. Ale pritom táto mladá generácia trávi veľkú časť svojho času na internete, na sociálnych sieťach, uprednostňuje elektronickú komunikáciu pred priamou komunikáciou, a radikálnym spôsobom mení nazeranie na úlohu rodinného života, čo vidíme v obrovskom náraste percenta tzv. *singles* v populácii, kde dochádza dokonca až k úprave rôznych druhov výrobkov, tovarov a služieb pre jednotlivca (už nie pre rodinu alebo pre skupinu).

Tieto skutočnosti spôsobia, že bude dochádzať k ďalšiemu procesu segmentovania spoločnosti, pričom táto segmentácia bude odvodzovaná nielen od zmien spotrebiteľských a životných zvyklostí generácie Y, ale aj z prehlbovania rozdielu medzi staršími generáciami a novou generáciou, ktorá nebude cítiť potrebu prenosu medzigeneračných skúseností a adaptácie na predchádzajúce spoločenské modely, ale naopak, bude zostávať sama sebou. Nárast individualizmu, nárast systémov *singles*, ako aj presvedčenia, že prioritnými sú zážitky, nie vlastníctvo, vedie k vzniku novej podoby spoločnosti, ktorá bude z hľadiska svojho charakteru, tovarov, služieb, činností omnoho viac segmentovaná ako doterajšia spoločnosť.

V tomto ohľade môže vzniknúť veľmi zaujímavý jav. Na jednej strane svojím spôsobom solidárna a homogénnejšia skupina staršej populácie, na druhej strane výrazne individualistickejšia vrstva mladej generácie žijúca v určitom virtuálnom svete – niečo ako *second life* – ktorá sa v podstate venuje skôr zbieraniu zážitkov, a nie zbieraniu majetku vo fyzickej alebo peňažnej podobe.

To však znamená, že aj miera odolnosti takejto populácie voči ekonomickým, majetkovým a finančným otrasom bude neporovnateľne nižšia. Miera úspor a sklon k úsporám sú neporovnateľne nižšie ako u predchádzajúcich generácií. Takisto finančný bezpečnostný vankúš pre prípad neodhadnuteľných a rizikových faktorov je neporovnateľne menší a bude vytvárať trvale oveľa menšiu časť adaptácie na predpokladané možné zmeny.

Na tento menší vankúš upozorňujeme práve preto, lebo kumulácia celého radu ďalších skutočností a rizík môže viesť veľmi rýchlo k hromadeniu krízových javov, na prekonanie ktorých mladá generácia, postupne prechádzajúca životom, nebude pripravená a nebude mať na to dostatok ani finančných prostriedkov, ani iných zdrojových možností.

Starnutie populácie teda neznamená len striebornú „cunami“, nárast počtu výroby francúzskych bariel či usporadúvanie častejších zájazdov pre seniorov, ale predstavuje zásadné vyhrotenie vzťahov medzi staršími populáciami žijúcimi v iných civilizačných podmienkach, a mladou generáciou milénium, ktorá už vychádza s internetom ako súčasťou života. Veľkú časť života venuje virtuálnemu životu, sociálnym sieťam atď. Toto všetko bude pravdepodobne znova mimoriadne silno pôsobiť na sociálnu štruktúru spoločnosti; a v tomto kontexte berme do úvahy aj skutočnosť, že popri tomto procese sa súbežne výrazným spôsobom zostria procesy potrebnej integrácie miliónov migrantov do takto sekvenovanej spoločnosti, a takisto aj skutočnosti, že takáto vnútorná selektívna diferenciácia môže veľmi ľahko vyústiť do straty spoločenskej solidarity so všetkými negatívami, ktoré z takéhoto nepochopenia vyplynú (týka sa to napr. aj medzigeneračnej solidarity, solidarity bohatých s chudobnými a pod.).

Technické revolučné zmeny – Industry 4.0, Big Data, zdieľaná ekonomika a podobne – povedú pravdepodobne veľmi rýchlo k radikálnym zmenám potreby práce, zmenám podoby tovarov a služieb, ale aj k očividným zmenám v celkovej úlohe ľudského faktora vo fungovaní ekonomiky aj spoločnosti. Ak jednou z kľúčových charakteristík industriálnej revolúcie je nielen použitie internetu vecí, ale kombinácia robotiky, nanotechnológií, internetových technológií a použitie snímacích čipov, znamená to, že veľká časť klasickej výroby a produkčných systémov stratí potrebu práce. Na druhej strane, mnohé kreatívne povolania, ale aj povolania, pri ktorých boli doteraz ľudia chápaní ako nenahraditeľní, alebo ich nebolo možné nahradiť robotmi, sa vzhľadom na rozvoj umelej inteligencie napokon môžu veľmi rýchlo stať nahraditeľnými umelou

inteligenciou. Nezabúdajme, že umelá inteligencia je podstatne širší pojem ako robotika a znamená v podstate aj možnosť nielen internetového riešenia vývoja jednotlivých operácií vnútri spoločnosti, ale znamená predovšetkým výrazné posunutie v oblasti algoritmi-zovateľných činností, a postupne aj v oblasti kreatívnych činností.

Ak sa kľúčovým faktorom spoločnosti nestane finančné bohatstvo, ale vlastníctvo informácií, ak sa kľúčovým parametrom stanú aplikácie použiteľné na zjednodušenie bežného života, dostávame sa teda k situácii, keď naozaj možno hovoriť o informačnej spoločnosti. Ale na druhej strane, prechodná informačná spoločnosť nevídaným spôsobom zvyšuje zraniteľnosť vlastnej spoločnosti, a čo je tiež veľmi dôležité, nanovo stavia otázku homogenity spoločnosti. Teda homogenity rovnajúcej sa šanciam, ktoré sú pre väčšinu populácie.

Z tohto hľadiska sa opätovne musíme pozrieť na problém migrácie, pretože to môže spôsobiť výraznú dezagregáciu spoločnosti pre domácu populáciu, no ešte hlbšie a výraznejšie sa prejaví v obmedzení možností pre migrantov. Napríklad prístup k informáciám, k vybraným povolaniam, schopnosť kreatívneho myslenia atď. A toto všetko evidentným spôsobom obmedzuje možnosť využitia migrantov ako zdroja pracovnej sily, a na druhej strane, vzhľadom na zmenu charakteru spoločnosti, aj hlavných priorít života v dôsledku nových generačných vln, čo zníži vnútornú solidaritu a ochotu medzigeneračnej solidarity.

Spomeňme aj ďalšiu skutočnosť, a tou je, že vytvorenie nových pracovných úväzkov bude síce vychádzať v ústrety kreatívnemu prístupu k pracovnému času, avšak v celom rade prípadov povedie k podstatne nižšej úrovni odmeňovania ako doteraz, čo v konečnom dôsledku bude znamenať – a to v najlepšom prípade – stagnáciu príjmov oproti súčasnosti. A ďalší aspekt je ten, že veľká časť nových kreatívnych úväzkov sa pozerá úplne ináč na odvodové povinnosti pre zdravotný a penzijný systém. Toto všetko teda znamená úplné ohrozenie priebežného systému v penzijnom poistení, aj úplné ohrozenie dostatočného zdroja finančných prostriedkov kumulovaných v zdravotnom systéme.

Ak teda vo väzbe na použitie informačnej spoločnosti dôjde aj k zásadným zmenám v oblasti odvodových povinností, badateľne sa zvýši podiel starostlivosti určený pre človeka a jeho činnosť, bude to znamenať – pri súbežnom prehľbovaní príjmovej polarizácie – výraznú vnútornú polarizáciu možností so všetkými dôsledkami, ktoré sa viažu na oblasť vzdelávania, zdravotnej starostlivosti, bezpečnosti, dopravy atď. To všetko povedie k prehĺbeniu heterogenity spoločnosti, a nie homogenity spoločnosti. Ak pritom budeme uvažovať aj heterogenitu medzigeneračných cieľov a spôsobov života, vidíme, že bude dochádzať nielen k atomizácii spoločnosti, ale aj k posilňovaniu vnútorne kontroverzných pnutí a vzniku jednotlivých prúdov revolty pod povrchom celej spoločnosti. A napokon, ak k tomu vezmeme do úvahy aj dôsledky príchodu migrantov vo väčšom počte, je evidentné, že sama spoločnosť sa stáva doslova množstvom alebo množinou obrovských vnútorných protirečivých procesov.

Je pravda, že technický rozvoj môže zásadným spôsobom zmeniť tvorbu výrobkov a služieb. Radikálne posilní úlohu služieb spojených s výrobkami a umožní individualizovať produkciu. Umožní od základov zmeniť vzťah medzi luxusným a priemerným výrobkom tým, že kľúčovým parametrom obidvoch skupín výrobkov sa stane nielen cena, ale predovšetkým dlhodobé poskytovanie používateľského štandardu vysokej úrovne. Je pravdepodobné, že zároveň bude dochádzať k podstatnému posilneniu mnohých informácií o predstavách zákazníkov a možnostiach producentov. Ten, kto bude spojovacím článkom medzi týmito dvoma okruhmi informácií, bude mať rozhodujúcu ekonomickú silu a bude môcť diktovať v podstate obidvom stranám.

Na druhej strane systémy *Big Data* dovoľia modelovať virtuálnu realitu vyvodzovanú z reálnej podoby a na základe toho navrhovať a ponúkať profily tovarov, služieb, činností, ktoré ale skutočný spotrebiteľ ani nemusí chcieť. Preto otázka používateľského štandardu, to znamená čo najvyššej jednoduchosti a najmenších strát pri obsluhu požadovaných zariadení, sa môže stať jednou

z kľúčových východiskových línií. Ale opätovne – ako na takúto úroveň bude reagovať migrant, ktorý sa ledva naučí základy jazyka majoritnej spoločnosti?

Individualizácia výroby, použitie systémov 3D tlače a použitie informácií o očakávaných predstavách zákazníkov umožnia radikálnym spôsobom dezagregovať veľké výrobné celky, vytvoriť sústavu malých a stredných firiem umožňujúcich výrobu špičkových kvalitných výrobkov – bude to otázka materiálov 3D tlače a informácií, ale súčasne to výrazne zvýši konkurenciu medzi týmito malými a strednými firmami.

Bude omnoho väčším problémom nájsť osobitný efekt a osobitnú zaujímavú časť svojej činnosti, ktorá rozhodne o našej úspešnosti vo vzťahu k veľkým sprostredkovateľom. Z tohto hľadiska samotný obchod, služby, doprava pomocou robotických zariadení (ako sú drony a pod.), to všetko povedie k úspore práce. Vyhrávať bude ten, kto ponúkne v podstate virtuálnu službu, službu vytvorenú vo virtuálnom svete pomocou IT technológií, a ten, kto bude schopný takúto službu dodať v reálnom čase.

To však znova ukazuje, že potreba práce migrantov, vykonávanie jednoduchých nekvalifikovaných prác rozhodne nebude taká veľká, naopak, toto všetko dosť podstatne zasiahne potrebu práce nielen nekvalifikovaných domácich pracovných síl, ale dotkne sa to aj mnohých kvalifikovaných vrstiev. Rozhodujúcim aspektom úspešnosti na trhu práce sa stane kreativita myslenia. Avšak ku kreativite myslenia, bohužiaľ, súčasné vzdelávacie systémy veľmi nesmerujú. A už vôbec nemôžeme hovoriť o kreativite myslenia u imigrantov, ktorí prichádzajú z úplne iného civilizačného okruhu, a ktorí aj v prípade, že vlastnia vysokoškolský diplom alebo majú iné vyššie vzdelanie, to je postavené na úplne iných vedomostných a znalostných okruhoch ako u majoritného obyvateľstva v krajinách EÚ.

Na základe toho, čo sme doteraz uviedli, môžeme konštatovať pravdepodobnosť, hraničiacu až s istotou, že technická revolúcia, použitie systémov internetu, *Industry 4.0* a systémov *Big Data* len prehĺbia zmenšenie šancí pre prichádzajúce imigrantské vrstvy, keďže nepochybne zásadne zúžia aj šance pre domácu populáciu.

V takejto situácii, ak vezmeme do úvahy skutočnosť, že práce bude stále menej a menej, bude sa zvyšovať tlak na kreatívne formy pracovných úväzkov znamenajúce maximálne vyťaženie pracovníkov, pričom súbežne s tým bude narastať čoraz zreteľnejší rozpor medzi nedostatkom masovej spotreby a produkčnými kapacitami, ktoré bude možné riešiť výlučne len automatizáciou a robotizáciou. To však môžeme riešiť vo vzťahu k výrobe, ale masovú spotrebu robotizáciou nevytvoríme.

Európsky sociálny model

Upozorňujeme na to, že napríklad výška dôchodkov v jednotlivých členských štátoch Európskej únie sa pohybuje v obrovskom rozpätí – od 200 eur až po 1 600 eur. Pri takom výraznom rozpätí dôchodkov je zrejmé, že nejaká výraznejšia integrácia v najbližších rokoch, možno až desaťročiach, nie je možná. Na druhej strane, pokiaľ sme uvažovali úlohu populácie nad 65 rokov z hľadiska domácej spotreby, domácich podnikateľských sektorov atď., je zrejmé, že aj väzba na tento segment spotreby bude výrazne odlišná v jednotlivých členských štátoch EÚ. Rovnako je to aj v otázke priemernej mzdy. Pokým v niektorých členských štátoch EÚ je priemerná mzda na úrovni 1 800 eur, niekde dokonca 2 100 eur, a v niektorých ďalších štátoch je priemerná mzda na úrovni 800 eur, tak nie sú namieste ani úvahy o tom, ako legislatívne ošetriť navýšenie mzdy pracovníkov vyslaných do iných krajín.

Ale problém je v tom, že celková výška mzdových nákladov, myslíme teraz úhrnné komplexné náklady práce, je v mnohých prípadoch kľúčovým faktorom na presun investícií a na prechod podnikateľov do iných krajín. Pretože výrazné zníženie osobných personálnych nákladov je jeden z hlavných faktorov záujmu o investovanie. Daňové predpisy je možné obísť, ale výšku mzdy je možné v podstate iba minimálne variovať podľa jednotlivých krajín. Z toho však jednoznačne vyplýva, že pokiaľ by výška priemernej mzdy v jednotlivých členských štátoch bola diametrálne odlišná, otázka reálneho harmonizovania pracovného trhu je vo vzdialenej budúcnosti.

Na druhej strane, pokiaľ Európska únia zvolila hlavnú stratégiu v nadväznosti na konkurencieschopnosť v EÚ a tá má byť založená na inovačnej stratégii, vynára sa zásadná otázka vo dvoch rovinách: buď inovačná stratégia produkčných systémov alebo výrobkov, tovarov a služieb, alebo inovačná stratégia ako základ v konfrontácii s vývojom mzdových nákladov v jednotlivých členských štátoch?

Z toho vyplýva aj zásadná odpoveď. Nie je možné voliť jednotlivé integrujúce politiky vo vybraných oblastiach, ale je nevyhnutné zvoliť komplexné riešenie vyrovnávania medzi členskými štátmi. Proces vyrovnávania predovšetkým vo väzbe na ľudský faktor, t. j. ľudská infraštruktúra a odmeňovanie, je veľmi diferencovaný a vyrovnávanie je možné iba postupnými etapovitými krokmi. Veľmi významným faktorom je spôsob modifikácie poistných systémov v jednotlivých členských štátoch. Zoberme do úvahy obrovské problémy, ktoré sa vytvorili pri kreovaní jednotného európskeho penzijného trhu. Áno, dosiahla sa dohoda v tom, že penzijný fond, ktorý získa licenciu v jednom členskom štáte EÚ, môže operovať vo všetkých členských štátoch. Avšak vzhľadom na odlišnú mieru priemernej mzdy zisťujeme, že aj samotná výška príspevkov musí byť diferencovaná, že samotný penzijný poistný systém bude pravdepodobne vykazovať odlišné miery zhodnotenia v jednotlivých členských štátoch, ale aj odlišné miery vplyvu na budúcu výšku príjmov budúcich dôchodcov.

Z tohto hľadiska sa ukazuje, že predovšetkým oblasť sociálneho modelu a oblasť tzv. európskeho sociálneho modelu je v tejto fáze pravdepodobne príliš heterogénna. To logicky znamená, že nie je možné plošné rozdeľovanie povinnými kvótami migrantov, čo v podstate oni sami vyjadrili tým, že chcú ísť len do najbohatších krajín – Nemecka a Škandinávie, teda aj migranti si veľmi dobre uvedomujú, že pokiaľ by došlo k povinnému prerozdeľovaniu kvót medzi krajinami, mohli by sa ľahko dostať do situácie, v ktorej budú pridelení do krajiny, kde životný a príjmový štandard sú podstatne nižšie, ako je priemer EÚ. To je logickým dôvodom odporu aj samotných migrantov voči prerozdeľovacím kvótam. Brusel sa takto dostáva do veľmi kontradiktórnej situácie,

pretože na jednej strane chce sám presadiť povinné prerozdeľovacie kvóty, ale na druhej strane samotní migranti odmietajú povinné prerozdeľovacie kvóty, presnejšie, všetci dúfajú že sa dostanú len do bohatých krajín.

Táto skutočnosť je zároveň modelovým prípadom pre iné oblasti. A to je otázka výšky priemernej mzdy, výšky priemerného dôchodku, rozsahu poskytovaných sociálnych služieb, rozsahu sociálnych modelov v jednotlivých členských štátoch. Treba povedať, že aj keď Európska únia má dva alebo tri základné spoločenské sociálne modely – nemecký model, škandinávsky model či juhoeurópsky model – v skutočnosti aj v rámci týchto modelov sú veľmi výrazné rozdiely medzi jednotlivými členskými štátmi.

Pritom je paradoxné, že práve migranti zviditeľnili mieru rozdielnosti sociálnych modelov v jednotlivých členských štátoch Únie. Všetky úvahy, ktoré sa viedli v podstate od začiatku milénia o tom, ako rýchlo zintegrujeme celú oblasť sociálnych modelov, ako rýchlo vytvoríme európsky penzijný trh a podobne, sa ukázali ako veľmi problematické z hľadiska strednodobého a možno aj dlhodobého horizontu. A práve skutočnosť, čo vycítili, alebo, presnejšie, vyjadrili samotní migranti, snaha dostať sa len do vybraných členských štátov, je odpoveďou na mieru možnej integrovateľnosti rozličných krajín s rozličným sociálnym modelom v budúcom vývoji.

Pritom je nepochybné, že napriek rozdielnosti by niektoré oblasti bolo možné integrovať. Je to otázka napríklad branno-bezpečnostnej politiky. Aj keď jednotlivé členské štáty dávajú na výdavky na obranu alebo bezpečnosť odlišnú výšku príspevkov z národného rozpočtu, v skutočnosti práve branno-bezpečnostná stratégia má rovnaké charakteristické črty pre všetky európske krajiny. Takisto by bolo možné dosiahnuť integrovanie snáh napríklad pri ochrane vonkajších hraníc – otázka riešenia Frontexu či otázka ochrany vonkajších hraníc voči ďalším potenciálnym migračným vlnám.

Tu by proces integrácie Európskej únie mal pravdepodobne pokračovať veľmi rýchle. Nie však formou povinných prerozdeľovacích kvót, ale vytvorením spoločných ozbrojených síl EÚ na riešenie ochrany vonkajších hraníc. Vytvorenie spoločnej ozbrojenej

zložky pre všetky členské štáty by pravdepodobne narazilo na vnútorný odpor, pretože nielen miera bezpečnostnej situácie, ale predovšetkým miera využitia týchto zložiek v jednotlivých členských štátoch je odlišná. V takomto prípade hovoriť o nasadení európskych jednotiek, napríklad na potlačenie sociálnych nepokojov v jednotlivých členských štátoch, by pravdepodobne veľmi rýchlo vyústilo do ďalšieho posilnenia separačných procesov.

Už spomínaná ochrana vonkajších hraníc by mala byť naozaj jedným z prvých integrovaných procesov ochrany a bezpečnostnej politiky jednotnej Európskej únie. V tejto oblasti by bezpochyby spoluúčasť a súčinnosť jednotlivých členských štátov bola najlepším prostriedkom integrácie EÚ. Pritom tieto procesy by mohli prebiehať dokonca nezávisle od miery nezávislej činnosti NATO, pretože by boli prejavom rozumnej stratégie vnútornej integrácie EÚ a jej reakcie na vitálne problémy súčasnosti a budúcnosti. Zároveň by sa na vytvorení mechanizmu integrácie spoločných obranných a bezpečnostných stratégií mohli získavať skúsenosti na riešenie ďalších integračných procesov.

Z toho veľmi jasne vyplýva jednoznačný záver: ukazuje sa, že rýchla a štrukturálne diferencovaná miera integrácie nie je v tejto fáze možná. Môže ísť skôr o selektívnu mieru postupného integrovania vybraných oblastí jednotlivých členských štátov na úrovni Bruselu s tým, že najproblematickejšia bude integrácia sociálnych modelov a systémov jednotlivých členských štátov. Tie by pravdepodobne mali prechádzať procesom integrácie až v záverečnej fáze. V tejto fáze k najvýznamnejším nástrojom patrí aj zvýšenie konkurencieschopnosti. Základom by mohla byť skôr harmonizácia technických štandardov jednotlivých výrobkov, integrácia pohybov informácií v rámci EÚ, riešenie problémov s migrantmi, rovnako napríklad aj s mobilnými operátormi, vybudovanie pan-európskej sústavy rýchlostných železníc, diaľničných systémov, leteckej dopravy atď.

To všetko sú oblasti, v ktorých by integrácia mohla postupovať mál'ovými krokmi a v podstate už oddnes. Integrácia jednotlivých systémov je takisto nevyhnutná, pretože napríklad národné snahy

v oblasti energetickej stratégie majú svoje výrazné vnútorné limity. Aj mnoho projektov, nielen z hľadiska finančnej náročnosti, ale aj ostatných diplomatických parametrov, je možné realizovať výlučne na celoeurópskej úrovni. Podľa nášho názoru by napríklad dosiahnutie spolupráce v oblasti rýchlostných železníc bolo jedným z najlepších dôkazov pochopenia úlohy systémovej infraštruktúry pri ďalšej integrácii EÚ. Ak vezmeme do úvahy národnú snahu aj niektorých iných štátov, napríklad Španielska, Nemecka, Francúzska v tejto oblasti, proces integrácie by bol relatívne najmenej bolestivý a mohol by prebiehať pomerne rýchlo.

Najväčším problém budúcej integrácie teda bude riešenie sociálneho modelu a špecifických národných sociálnych modelov v oblasti sociálnej starostlivosti, odvodových systémov, výšky penzijných systémov atď. Táto oblasť pravdepodobne zostane dlhodobo v národnej ingerencii, pretože vzhľadom na obrovské rozdiely medzi jednotlivými národnými ekonomikami bude veľmi problematické postupne vyrovnávať tieto oblasti na spoločnú úroveň. Zatiaľ je však zrejmé, že pokiaľ nedôjde v horizonte určitého časového vývoja aspoň k priblíženiu podmienok v jednotlivých členských štátoch, ďalšia možná integrácia, napríklad v oblasti fiškálnej a rozpočtovej politiky, reálne nie je možná.

Problém chybných úvah v oblasti fiškálnej integrácie spočíva totiž v tom, že hlavným problémom súčasnosti je nedostatočná miera stráženia rozpočtových výdavkov, ktorú nie je možné ustrážiť na národnej úrovni, takže ju ustrážime na úrovni Bruselu. V skutočnosti rozdielna miera štruktúry výdavkov je určovaná odlišnými sociálnymi modelmi platnými v jednotlivých členských štátoch a snaha o prenesenie zodpovednosti na bruselskú úroveň, ak nechceme dospieť k výrazným sociálnym búrkam, musí viesť k zachovaniu súčasných sociálnych modelov a ich pomalému transformovaniu.

Akákoľvek rýchla zmena nevyhnutne vyústi do obrovskej sociálnej nespokojnosti a vzniku protieurópskych nálad a búrok. To len potvrdzuje, že možnosť reálnej rozpočtovej a fiškálnej integrácie je rovnako ako pri sociálnom modeli pomerne výrazne vzdialená, pričom netreba zabúdať, že hlavným predpokladom fiškálnej

integrácie je postupné približovanie jej sociálnych modelov, a nie naopak. Znovu pripomíname, že rozdielnosť sociálnych modelov bude, samozrejme, aj výrazným limitom vo väzbe na riešenie otázky migrantov, ich prijímania, financovania procesu integrácie migrantov a ďalších skutočností.

Ak takto celkovo hodnotíme predpoklady a budúcnosť EÚ, je zrejmé, že nemôže ísť o univerzálny a plošný proces integrácie (plošný proces nadviazania spolupráce s inými integračnými zoskupeniami), pokiaľ nevyriešime vnútorné odstredivé tendencie vnútri Európskej únie samotnej.

Paradoxné pritom je, že všetky tieto procesy sa odohrávajú v rovnakom čase a všetky sa vzájomne ovplyvňujú. V mnohých prípadoch, napríklad v oblasti udržateľnosti sociálneho modelu a aj dôsledkov 4. industriálnej revolúcie, dochádza k veľmi výraznému kumulatívne pôsobeniu jednotlivých faktorov a okruhov. Ak pritom berieme zreteľ aj na zmenu vonkajších podmienok, t. j. geopolitických, migračných, a snahu o celkové geopolitické prerozdelenie na planéte, je zrejmé, že Európska únia je nielen na križovatke ďalšieho procesu integrácie, ale predovšetkým je na križovatke pochopenia seba samej.

Chce smerovať k vytvoreniu superštátu, alebo chce smerovať k tomu, že v kľúčových oblastiach ponechá jurisdikciu národných štátov? A nech to znie akokoľvek paradoxne, ale kľúčový faktor, ktorý bude pravdepodobne veľmi silne ovplyvňovaný národnými pozíciami, je práve národný model sociálnych štruktúr a sociálneho života – odvíjaný nielen od priemernej mzdy a priemerného dôchodku, ale aj od celkového sociálneho modelu, štruktúry sociálnych služieb, platieb, pomoci štátu vybraným kategóriám občanov, ako aj od schopnosti štátu postarať sa o svojich občanov, ktorí sa ocitnú v krízových situáciách.

Je evidentné, že Európa najprv musí nájsť odpoveď samu pre seba a až potom sa môže stať globálnym hráčom. Ak EÚ zostane vnútorne diferencovaná, ale aj vnútorne protikladná tak, ako je v súčasnosti, ťažko môže hrať úlohu partnera USA – v geopolitickej rovine, a takisto si nemôže nárokovať úlohu globálneho hráča.

Nie je to teda len otázka ekonomickej sily. Koniec koncov Európska únia je stále najsilnejším ekonomickým subjektom na planéte. No malo by to byť predovšetkým poznanie vlastných silných a slabých stránok a poznanie procesu smerovania do budúcnosti. Buď cestou integrácie – selektívne, alebo cestou rýchlej globálnej integrácie, ktorá však prinesie, pravdepodobne, omnoho väčšie problémy aké nám prinášala migračná kríza.

Tieto skutočnosti by mali byť varovaním pre európske elity, ale mali by byť varovaním aj pre národné elity. Sú oblasti, v ktorých musí nevyhnutne dôjsť k spájaniu národných úsílí, ale sú oblasti, ktoré s najväčšou pravdepodobnosťou ešte dlho zostanú v kompetencii národných lídrov. Ak však majú národní lídri zvládnuť tieto problémy na národnej úrovni, spôsob komunikácie politických elít a jednotlivých krajín a ich obyvateľstva sa musí diať iným spôsobom a na inej rovine.

Môžeme povedať, že vývoj, ktorý sme načrtli, je v zásade výzvou pre politické elity, a zároveň návodom na formu a spôsob riešenia krízových situácií. Ak to súčasné elity nepochopia, veľmi ľahko sa potvrdia slová niektorých filozofov o tom, že dôjde k extrémnemu nárastu extrémnych politických síl – krajnej pravice a krajnej ľavice, výrazne zosilnie volanie po vláde silnej ruky, ktorá by jednoduchými riešeniami vyriešila zásadné rozpory. A pokiaľ dôjde k vytvoreniu takejto situácie, otázka integrácie a jej smerovania sa stáva vitálnou otázkou ďalšieho rozvoja EÚ.

10.3. Vybrané problémy fungovania Európskej únie

Vytvára sa teda nevyhnutná požiadavka úplnej zmeny spoločenského modelu z tradičných foriem založených na medzigeneračnej kontinuite, na solidarite atď., na úplne novú spoločenskú organizačnú štruktúru. Pritom sa treba zamyslieť nad tým, aké miesto v tejto novej organizačnej štruktúre budú nachádzať veľké časti populácie pôvodnej krajiny a aké miesto šancí sa vytvorí pre imigrantov, ktorí prichádzajú do krajiny v čase, ktorý je najnevhodnejší aj pre vlastné obyvateľstvo, nieto ešte pre prichádzajúcich, hendikepovaných neznalosťou jej jazyka, histórie, civilizačného

okruhu atď. Už tieto tri kombinácie vytvárajú mimoriadne zložitú situáciu, v ktorej pravdepodobne budú postupne prestávať platiť tradičné, tzv. výhody sociálneho modelu, zabezpečujúce obyvateľstvo v kritických situáciách – v starobe, chorobe atď.

Natíska sa aj ďalšia otázka, či napríklad niektoré integračné procesy, ako je transpacifická zóna voľného obchodu alebo transatlantická zóna voľného obchodu, neprinesú riešenie týchto problémov. Ukazuje sa totiž, že tieto problémy sú, bohužiaľ, zakódované do jednotlivých vnútorných procesov v rámci týchto zoskupení a zvýšená miera integrácie v rámci „integrovania integrovaných“ nevyrieši problémy ktoré nedokázala vyriešiť ani integrácia na nižšom vývojovom stupni. Z tohto hľadiska skôr môžeme hovoriť o takýchto integráciách integrovaných zoskupení, ako o zoskupeniach, ktoré síce prešli na vyššiu teritoriálnu úroveň, avšak nedokázali preklenúť vnútorné problémy, ktoré boli v pôvodných integračných zoskupeniach.

Zoberme do úvahy aj súčasnú diskusiu o Európskej únii. Kým EÚ chce rozvinúť asociačnú a v podstate aj novú integračnú zmluvu s USA, ale zároveň dnes ešte nedokáže odpovedať na zásadnú otázku – či má pokračovať v odovzdávaní ďalších kompetencií bruselskej centrále a má to viesť k superštátu, alebo má to zostať ako voľnejšie združenie samostatných a suverénnych krajín nazerajúcich na riešenie spoločných cieľov vlastnými cestami vývoja.

Ešte v 90. rokoch sa hovorilo že prioritou ďalšieho smerovania EÚ je vytýčenie spoločného cieľa, ale rôznych ciest k dosiahnutiu tohto cieľa, pri rešpektovaní daností jednotlivých krajín. V súčasnosti sme svedkami snahy potlačiť rozdielnosť jednotlivých krajín, i vonkajšej a východiskovej situácie, a dosiahnuť jednu jedinou cestu k jednému spoločnému cieľu.

Dnes hovoríme, že voľný pohyb pracovných síl po EÚ je jeden z najvýznamnejších pozitívnych aspektov. Zároveň si však musíme položiť otázku, či tie milióny ľudí, ktorí prichádzajú do iných členských štátov a tam pracujú, prijímajú historický a spoločenský štandard týchto krajín, integrujú sa do civilizačného okruhu týchto krajín, stávajú sa jeho súčasťou, alebo len pracujú na tomto teritóriu,

získavajú finančné a mzdové bonusy zodpovedajúce mzdovej úrovni danej krajiny, ale mentálne zostávajú na úrovni pôvodnej materskej krajiny. V mnohých prípadoch sa po dosiahnutí určitého objemu finančného kapitálu vracajú do materských krajín. Ak je to takto, znamená to, že ide v podstate o ekonomické výhody integrácie, ale civilizačné a kultúrno-historické aspekty odlišnosti jednotlivých európskych národov zostávajú zachované. Koniec koncov, vidíme to aj na spôsoboch vystupovania Francúzov, Angličanov, Dánov, obyvateľov krajín Beneluxu, ale napríklad aj Škótska, Írska, Talianska a nových členských štátov, ktoré vstúpili do EÚ po roku 2004.

Rozdielnosti historických skúseností – už len taká rozdielnosť, ako je úroveň priemerných miezd a priemerných dôchodkov – znamenajú obrovskú bariéru pri ďalšom rýchlom integrovaní, pretože ťažko je možné odhadovať, žeby napríklad dôchodky zostali diferencované v jednotnom penzijnom systéme, alebo by mohli byť skokovo vyrovnané, podobne ako sa to stalo v prípade západnej a východnej marky pri zjednotení Nemecka. Na to Únia, ani jednotlivé členské štáty nemajú zďaleka dostatočný objem finančných prostriedkov. Zachovanie vnútornej odlišnosti a heterogenity (napr. v oblasti dôchodkov, príjmov atď.) však znamená obrovskú bariéru v spotrebe a v nazeraní na životné priority, ale aj v nazeraní na ďalšiu možnosť integrácie.

Tieto skutočnosti, a vývoj v posledných dvadsiatich, tridsiatich rokoch to potvrdil, sa prekonávajú veľmi pomaly, skôr hovoria v prospech zachovania procesu voľnejšej integrácie. Integrácie poskytujúcej jednotlivým členským štátom dostatočný priestor na hľadanie vlastnej cesty pri dosahovaní spoločných cieľov vytýčených Európskou úniou. Napokon, niečo podobné vidíme už od začiatku 90. rokov pri vyhlasovaní jednotlivých primárnych cieľov EÚ – či to bol rozvoj zamestnanosti, konkurencieschopnosti, riešenia regionálnych rozdielov, inovačnej politiky a pod. Európska únia vytyčuje určité ciele pre členské štáty, avšak ponecháva im možnosť dosiahnutia týchto cieľov vlastnými cestami, vzhľadom

na vlastné východiskové predpoklady a možnosti, ktoré každý členský štát má. Zvolenie takejto stratégie pravdepodobne veľmi výrazne otupí odstredivé tendencie vnútri členských štátov a utlmí snahy o rozbitie Európskej únie.

Pozastavme sa pri jednom z hlavných problémov súčasnej Únie. Nanominovanie povinných kvót pri preberaní imigrantov bude nevyhnutne tento systém vnútornej solidarity radikálnym spôsobom negovať. Bude vyhrocovať odpor členských štátov voči mocenskej centrále a aj dobré návrhy, ktoré Brusel sám prijíma v prospech členských štátov, budú odmietané práve pod hrozbou úplne iného prístupu k vývoju v EÚ.

V tomto ohľade prijatie systému kvalifikovanej väčšiny určujúcej hlasovaním povinnosti pre všetky členské štáty bolo pravdepodobne jedným z najväčších omylov a chybných krokov Lisabonskej stratégie a maastrichtských dohôd. Ukazuje sa totiž, že vnútorné rozdiely medzi krajinami sú príliš veľké. Snaha vyrovnať tieto rozdiely (napr. v súčasnosti je to snaha vyrovnať mzdovú úroveň medzi pracovníkmi zasielanými z jednej krajiny do druhej na úroveň miezd materskej krajiny alebo hostujúcej krajiny) môže viesť až k snahe o obmedzenie príjmových rozdielov, avšak na druhej strane zásadným spôsobom zasiahne do ochoty firiem fungovať medzihranične a medzištátne, a pravdepodobne vo svojich dôsledkoch povedie nie k vyrovnaniu mzdy menšej masy pracovníkov, ale skôr k obmedzeniu výraznejšieho pohybu pracovných síl a ich vysielania firmami na územie iných krajín. Samozrejme, pre pracovníkov a firmy zo strednej a východnej Európy je tento moment výhodný, na druhej strane môže byť však aj likvidačný práve pre otázku výšky mzdových nákladov v hostiteľských krajinách.

Používanie štandardných univerzálnych noriem v oblasti judikatúry, použitie technických noriem napríklad v oblasti energetiky, tlak na dosiahnutie určitých porovnateľných štandardov, alebo tlak na vytvorenie určitých analogických balíčkov alternatívnych energetických zdrojov vo všetkých členských štátoch, to všetko viedlo k vytvoreniu výrazného protitlaku. No ak sa napríklad

energetická únia orientuje na stanovenie cieľov, ale cesty zostávajú v možnostiach jednotlivých štátov, priechodnosť takéhoto riešenia je omnoho vyššia a nevytvára také zásadné pnutie a rozpory vo vzťahu k navrhovaným riešeniam.

Ak sa na ďalšie smerovanie EÚ pozeráme z tohto hľadiska, urýchlenie procesu vnútornej homogenizácie by bolo zrejme veľmi chybným rozhodnutím, ktoré by v súčasnom krízovom období len posilnilo odstredivé a separačné tendencie. Mnohé európske krajiny už dnes narážajú na vnútornú separáciu (napr. Španielsko a Katalánsko, Valónsko a Flámsko, severné Taliansko a ostatná časť Talianska). S veľkou pravdepodobnosťou až istotou možno konštatovať, že prílišné zvýšenie tlaku Bruselu na homogenizáciu podmienok môže len posilniť tieto vnútorné pnutia a prehĺbiť vnútorné rozpory jednotlivých členských štátov.

Na jednej strane je logické a pochopiteľné, že v rámci zmluvy o transatlantickej zóne voľného obchodu je snaha dosiahnuť homogenitu skôr na európskej strane, ktorá by bola rovnocenným partnerom homogenity na strane americkej. Na druhej strane však vývojové línie samotnej európskej integrácie, ponechanie markantných rozdielov medzi jednotlivými členskými štátmi EÚ v oblasti kultúry, technických štandardov, ekonomických názorov atď., znamenajú, že Európa ešte dlho bude heterogénnejším celkom ako sú Spojené štáty americké.

Zoberme výšku odpracovaného času, ktorá je v jednotlivých členských štátoch EÚ veľmi rozdielna – od holandského a belgického objemu 1 300 hodín ročne, až po nemecký objem 1 800 hodín ročne. Z toho vidieť, že síce na jednej strane Európania spoločne preferujú voľný čas pred otázkou príjmov, ale na druhej strane v jednotlivých členských štátoch existuje odlišné nazeranie na úlohu príjmov a voľného času. Nehovoriac o tom, že príjmová polarizácia v jednotlivých členských štátoch, napriek premennej hodnote Giniho koeficientu za Európsku úniu ako celok, na úrovni zhruba 0,5 nepredstavuje odpoveď na zásadnú otázku vnútornej polarizácie vnútri jednotlivých členských štátov EÚ.

10.4. Systémová infraštruktúra

Pokiaľ ide o *systémovú infraštruktúru*, je paradoxné, že doriešenie mnohých jej súčastí (napr. rýchlostné železnice) by bolo výrazným posunom vpred v rámci integrácie Európskej únie. Uvažujme len odlišné technické štandardy vedúce k prepájaniu lokomotív na mnohých úsekoch celoeurópskych trás, pričom mnohé kontroly a blokačné mechanizmy zvyšujú čas potrebný na prekonanie určitých vzdialeností. Vytvorenie paneurópskej sústavy železníc bez týchto vnútorných obmedzení by mohlo mimoriadne skvalitniť úlohu vnútornej dopravnej infraštruktúry v podmienkach EÚ. Na tieto aspekty upozorňujeme práve preto, lebo stojíme na prahu rozvoja nových zdrojov dopravy. Ide o rozvoj áut bez vodiča, rozvoj Transrapidu – magnetického vlaku, rozvoj možných dopravných trás vlaku Hyperloop, a to všetko bude väčšinou na nadnárodnej úrovni alebo, presnejšie, dosiahne sa omnoho väčší efekt, ak dôjde k zladeniu týchto problémov na národnej úrovni na úroveň nadnárodnú, teda celoeurópsku. Z tohto hľadiska cieľom je nielen dosiahnuť paneurópsku sústavu rýchlostných železníc pri zachovaní rôznosti prístupov národných vlád, ale spoločným riešením predovšetkým dosiahnuť maximálny efekt z takýchto celoeurópskych projektov.

Určitým vzorom môže byť celoeurópska energetická stratégia smerujúca jednak k novému typu využitia energetických zdrojov, napríklad paroplynového cyklu, korelačných jednotiek, jednak je to celoeurópska stratégia obnovy bytového fondu, obnovy a rekonštrukcie všetkých budov na teritóriu Európskej únie s multiplikačným efektom tak pre obrovský podnikateľský priestor, zníženie výdavkov domácností, zlepšenie situácie väčšiny domácností z hľadiska platieb, a napokon aj výrazné zvýšenie možností pre domáce, ale aj celoeurópske podnikateľské kruhy. Podobným riešením by mohla byť aj otázka hydrologického zásobovania pitnou vodou, čo však nevyhnutne narazí práve na spomínaný problém pitnej vody ako národného bohatstva patriaceho výlučne do kompetencie národných vlád.

V každom prípade však ďalšie smerovanie integrácie bude pravdepodobne musieť dať odpoveď aj na otázku, ako by mala vyzeráť sústava celoeurópskych infraštruktúrnych systémov v oblasti energetiky, dopravy, informácií atď., a akým spôsobom by sa mali tieto projekty jednak financovať, jednak riadiť vo fáze výstavby, ale potom aj riadiť na úrovni celej EÚ. Pravdepodobne fáza výstavby by mala spadať do národnej kompetencie, ale potom systém prevádzkovania by mal spadať do celoeurópskej kompetencie tak, aby primárnym bolo udržiavanie funkčnosti na celoeurópskom teritóriu.

Tieto projekty, osobitne v oblasti energetiky alebo dopravných systémov, však znova budú vyžadovať nasadenie obrovského množstva finančných prostriedkov. Odhaduje sa, že len dlh v oblasti nových energetických zdrojov v členských štátoch Európskej únie predstavuje sumu viac ako 1,5 bil. eur. Keď to porovnávame s ročným produktom EÚ môže sa táto suma zdať malá. V skutočnosti však musíme uvažovať nad tým, či práve súhrn menších súm, napríklad vo väzbe na riešenie migračnej krízy, nevytvorí kritický problém s financovaním – priebežným aj dlhodobým –, na úrovni európskych členských štátov či na úrovni Bruselu. V každom prípade energetická stratégia, či už by bola financovaná z národných zdrojov alebo na úrovni Bruselu, bude vyžadovať spomínaných 1,5 bil. eur. Ak by to bolo na úrovni Bruselu, znamenalo by to nielen vytvoriť podmienky na rozvoj takýchto projektov, ale aj dosť výrazne zvýšiť kofinancovanie bruselskej centrály.

Avšak už doteraz sa diskusie o navýšení príspevkov členských krajín do európskeho rozpočtu stretli s negatívnou odozvou. A v podstate aj finančný výhľad na roky 2014 – 2020 zostal na úrovni 1 % z HDP ako výška príspevku členských štátov. Už tento stav viedol k deficitnosti európskeho rozpočtu. Realizácia zásadných cieľov v oblasti infraštruktúry, či už dopravnej alebo energetickej, bude vytvárať ďalší deficit európskych zdrojov.

Ak by sme aj vrátili otázku rozhodovania o financovaní na národnú úroveň, síce by to bolo priechodnejšie z hľadiska zachovania národnej suverenity, avšak neznamenalo to, že jednotlivé subsystémy európskych projektov nebudú stáť diametrálne odlišné sumy.

V niektorých krajinách môžu byť lacné, v iných môžu byť drahé. Je ťažké odhadnúť, aká bude finálna cena služieb poskytovaných na celoeurópskej úrovni, ak rozdielnosť jednotlivých častí bude veľmi veľká, a teda aj návratnosť investícií do týchto subsystémov bude podstatne odlišná.

Na tieto skutočnosti upozorňujeme práve preto, lebo už pred vlastnou realizáciou týchto projektov bude potrebné rozhodnúť o deľbe medzi Bruselom a národnými štátmi, a to tak v oblasti financií a investícií, ako aj v oblasti kalkulovania cien služieb v tejto budúcej paneurópskej infraštruktúre. Ak vezmeme do úvahy aj komplementaritu jednotlivých druhov dopravy – automobilovej, železničnej, leteckej a podobne – a budovanie paneurópskych systémov dopravy, musíme uvažovať veľmi jednoznačne aj nad tým, aká bude miera finančnej úhrady a či bude vytvorená jednotná sústava cien tejto infraštruktúry, alebo ponecháme odlišnú mieru cien v rámci jednotlivých členských štátov, podľa podielu týchto krajín na nákladoch a financovaní a podľa podielu zodpovedajúceho úrovni tej-ktorej krajiny.

Ukazuje sa totiž, že infraštruktúrne prepojenie jednotlivých členských štátov je pravdepodobne najefektívnejšou formou tejto fázy integrácie. Vytvorenie celoeurópskeho dopravného a infraštruktúrneho priestoru bude zároveň najlepšou odpoveďou a stimulačným nástrojom na podporu podnikateľských kruhov v jednotlivých členských štátoch. Dopravná infraštruktúra totiž umožní veľmi podstatne zvýšiť pohyb a obrat tovaru v rámci EÚ a môže byť jedným z kľúčových hýbateľov celkového zvýšenia ekonomického rozvoja v členských štátoch EÚ.

* * *

Diskusie o integrácii sa sústreďujú do dvoch prístupov – buď užšia integrácia vyrieši všetky problémy, alebo všetky problémy vyrieši rozvoľnenie integrácie.

Faktory a ich prepojenie, ktoré sme rozvinuli v tejto kapitole, však ukazujú inú cestu riešenia. V niektorých smeroch (infraštruktúra, obrana) treba posilniť integráciu, v iných smeroch (sociálny

model, migrácia, starnutie, technická revolúcia) treba posilniť kompetencie a možnosti národných štátov. Zároveň platí (a musí platiť), že dohodnuté pravidlá *musia* dodržiavať všetky členské štáty EÚ. Dnes do hry vstupuje i fenomén tzv. supraintegrácie (TTIP, TTP), no ten je motivovaný geopolitickými záujmami úzkej elity, a nie záujmami ani národných štátov, ani už existujúcimi integračnými zoskupeniami.

Projekt EÚ bol dlhé roky vzorom úspešnej a rozumnej integrácie. Bol vzorom na riešenie problémov, mechanizmov i princípov integrácie. Dokázal, že integráciou je možné zaistiť mier i prosperitu. Zároveň ukázal, že napriek heterogenite krajín je možné dosiahnuť úspech (zatiaľ inde neopakovaný). V posledných 5 – 8 rokoch (hlavne po roku 2008) sa však ukázalo, že postupne sa vytvorili nové rizikové fenomény, na ktoré integrácia nereagovala. Ony však zvýraznili národné zvláštnosti, a zároveň vytvárajú novú architektúru rizík (architektúra vzájomnej prepojenosti). V jednotlivých krajinách nadobúdali modifikované podoby, a jediná odpoveď centrál na ne bola – ďalšia užšia integrácia. To podkopáva reálne možnosti riešenia, ale zároveň aj *dôveru* v proces integrácie. Polovičatosť riešení, nedôsledné dodržiavanie pravidiel, ako aj pripustenie geopolitických cieľov viedli k dosiahnutiu kritickej masy problémov a k faktickému odmietaniu integrácie (brexit). Geopolitické nátlaky (USA), heterogenita krajín, obrovský nárast príjmovej polarizácie, demografické otrasy a v súčasnosti sa rozbiehajúci proces 4. industriálnej revolúcie vedú nielen k zmene štruktúry ekonomiky a spoločnosti všeobecne (aj jednotlivých krajín), ale stavajú pred proces integrácie (kdekoľvek) nové, zásadne odlišné kvalitatívne výzvy. Toto vytvára z procesov integrácie skúšobný polygón nielen pre vlastnú integráciu (ciele, metódy), ale predovšetkým pre jednotlivé krajiny, ako obstoja v tomto toku obrovských zmien. Integrácia tieto zmeny nerieši, ako ich neriešia jednotlivé krajiny. Geopolitika len zvýrazní problémy a násilná integrácia nielenže problémy nevyrieši, ale naopak, vo svetle zmien myšlienku integrácie zničí.

11. NOVÉ PREJAVY KRÍZY GLOBALIZAČNÝCH A INTEGRAČNÝCH PROCESOV A NÁROKY NA ADAPTÁCIU FUNKCIÍ ŠTÁTU

Je len málo spoločensko-ekonomických kategórií, ktoré by od 80. rokov zaznamenali a ešte stále zaznamenávajú také protichodné a rozporuplné teoretické interpretácie, ideologické dezinterpretácie a praktické deformácie ako chápanie štátu a jeho funkcií. V stati *Minimalizácia alebo modernizácia štátu* (Šikula, 2011) sme sa pokúsili o zreálnenie pohľadu na štát a jeho historické metamorfózy vo vývoji spoločnosti. Retrospektívny analytický prístup odhalil, že formovanie štátu je dynamický proces, ovplyvňovaný kvalitatívnymi zmenami civilizačného vývoja, konkrétne historickými determinantmi v rámci jeho etáp, dobovo prevládajúcimi ideológiami a záujmami vládncich aktérov a elít, ako aj spektrom špecifík národno-štátnej diverzity. Systémový civilizačný rozmer globálnej krízy, ktorá sa začala zjavne prejavovať od roku 2007 a postupne nadobúda nové podoby, nastavuje nekompromisné zrkadlo doneďavna prevládajúcemu neoliberalnému prúdu a s ním spojenému trhovému fundamentalizmu.¹⁰² Vzhľadom na to, že protikrízové opatrenia v zásade neboli zamerané na základné príčiny globálnej krízy,¹⁰³ ale zjavne či skryto neoliberalnou terapiou dočasne tlmili len niektoré jej následky, resp. boli orientované na získavanie času, tak proklamovaná protikrízová adaptácia v skutočnosti znamená fázy

¹⁰² „Nedostatky súčasného systému neboli ešte nikdy lepšie odhalené ako súčasnou krízou“ (UNCTAD, 2007, s. 116).

¹⁰³ Na to, aby kapitalistická ekonomika mohla rásť, musí neustále hľadať nové zdroje dopytu pre obrovské prebytky, ktoré generuje. Extrémne rastúca nerovnomernosť príjmov a distribúcie bohatstva vedie k výraznému obmedzovaniu spotrebného dopytu nízkopríjmových skupín obyvateľstva. To sa prirodzene, premieta do hromadenia nadbytočných výrobných kapacít a do obmedzovania investícií. Výsledkom je rastúci prebytok kapitálu, ktorý nenachádza v reálnej ekonomike potrebný zhodnocovací priestor. Bolo potrebné nejakým spôsobom nahrádzať chýbajúci reálny dopyt, dodatočne vytváraným hoci virtuálnym dopytom. Na jeho generovanie bol nevyhnutný finančný sektor umožňujúci na základe kumulujúceho sa zadlžovania poskytovať dodatočný dopyt ako faktor rastu. Tento „zázračný“ mechanizmus musel zákonite naraziť na jeho vlastné ohraničenia s devastujúcimi účinkami.

pokračujúcej globálnej krízy. Neúčinné protikrízové opatrenia spôsobujú, že kríza sa prehĺbuje, jej mutujúce prejavy odhaľujú jej skutočnú mnohorozmernosť a signalizujú nebezpečnú blízkosť kritickej miery rozporov civilizácie.¹⁰⁴

Na rôznorodé konkrétne prejavy neúčinných protikrízových opatrení reagujú nové vlny opatrení, naďalej ignorujúce bázické príčiny. Vzniká akási zvláštna interakcia, keď nové dôsledky nefunkčných protikrízových opatrení vyvolávajú potrebu ich riešenia buď pokračujúcou „inováciou“ neúčinných opatrení, alebo orientáciou na skutočné fundamentálne príčiny globálnej krízy. Problém je v tom, že celkovo možno síce pozorovať postupný presun vnímania a uznania k druhej alternatíve, no zároveň reálne existujú značne rozdielne kombinácie oboch prístupov a to vo všetkých základných úrovniach – od globálnych a integračných štruktúr, cez jednotlivé krajiny, až po konkrétne sociálno-ekonomické štruktúry v rámci jednotlivých krajín. V dôsledku toho prebieha opakujúca interakcia medzi nedostatočne účinnými protikrízovými opatreniami a mutujúcimi prejavmi zostrujúcej sa globálnej krízy. Jedným z najpodstatnejších dôsledkov tohto rozporuplného procesu sú zásadné zmeny v nazeraní na postavenie štátu a na realizáciu jeho funkcií. V tomto kontexte si táto kapitola kladie za cieľ argumentovať, ako sa v dynamicky meniacich sa podmienkach formujú nové nároky na fungovanie štátu ako jednej z kľúčových inštitúcií v ďalšom vývoji civilizácie.

Na začiatok je užitočné pripomenúť, ako dominujúci neoliberálny prúd pod vplyvom prepuknutia globálnej krízy urobil doslova „salto mortale“ v prístupe k štátu. Pri riešení krízy určil štátu dovtedy nemysliteľnú úlohu. Štáty začali preberať riziká hazardu bánk a finančných korporácií, záruky za ich toxické aktíva, zachraňovať veľké banky pod heslom *too big to fail*, ba niektoré i znárodňovať a nalievať do nich stovky miliárd dolárov. V Spojených štátoch amerických, ktoré boli epicentrom krízy, systémovo rizikové

¹⁰⁴ Za kľúčové považujeme rozpory medzi ekonomikou a človekom, resp. spoločnosťou, medzi ekonomikou a prírodou, resp. životným prostredím a medzi reálnou ekonomikou a extrémne expandujúcim finančným sektorom.

Freddie Mac a Fannie Mae vláda de facto znárodnila, zachránila AIG a schválila záchranný balík 700 mld. USD.¹⁰⁵

Zaujímavý bol aj ideový prerozd MMF a SB, ktoré po počiatočnom mlčaní začali prekvapivo hlásať pravý opak toho, čo pri iných finančných krízach nekompromisne nanucovali. Namiesto tvrdých úsporných opatrení a zatvárania nezodpovedných bánk začali presadzovať silnú monetárnu a fiškálnu expanziu a zachraňovať najväčšie banky. Je zrejmé, že ide o účelovú interpretáciu funkcií štátu z hľadiska záujmov USA a kľúčových aktérov globálneho vládnutia bez globálnej vlády. Globálna kríza, jemne označovaná ako veľká depresia, prebieha dodnes, a zrejme tak rýchlo sa neskončí, absolútne zásadne zmenila svetovú ekonomiku, vyvolala zmenu unipolárneho systému globálneho vládnutia na multipolárny, odhalila deštruktívne systémové aspekty finančného sektora a navodila radikálne zmeny na teoretické i praktické nároky na chápanie štátu a jeho funkcií.

Predovšetkým je potrebné spresniť, čo a ako treba v skutočnosti chápať pod heslami oslabovania, minimalizácie či odbúravania štátu v procese globalizácie. V žiadnom prípade nešlo o úplné ochromenie či znefunkčnenie jeho funkcií, či dokonca o jeho zánik. V zásade išlo o nanútené protirečivé prispôsobenie jeho funkcií novým podmienkam fungovania globálne koncentrovaného kapitálu. Intenzívny nástup globalizácie v prelomových 70. rokoch vyvolal kvalitatívnu zmenu v postavení štátu. Jeho dovtedajšia podoba sa stala prekážkou rozvíjania celoplanetárneho on-line podnikania, pre ktoré sa nástupom technologickej a inovačnej revolúcie, predovšetkým IKT vytvorili vecné predpoklady. V záujme nových možností maximalizácie ziskov vyvinuli transnacionálne korporácie (TNK) a globálne inštitúcie obrovský tlak na liberalizáciu, dereguláciu a privatizáciu voči štátom. Tým sa vytvoril „bezbariérový“ priestor na globálne fungovanie a zhodnocovanie kapitálu. „Ve-deckú fundáciu“ odbúravania štátu ako prekážky rozvojových efektov globalizácie dodával neoliberálny friedmanovský koncept

¹⁰⁵ Vďaka nezištnej pomoci vyšiel z krízy posilnený aj „nechvalne známy“ Goldman Sachs (Švihlíková, 2010, s. 59).

trhového fundamentalizmu. Jeho operacionalizovaná forma v podobe tzv. washingtonského konsenzu sa stala realizačným nástrojom. Dôsledkom týchto procesov bola hlboká kvalitatívna inštitucionálna zmena v relácii štát – TNK.

Z hľadiska tvorby pravidiel sa obrátil „pomer“ síl. Štát sa z pozície tvorca pravidiel ocitol v pozícii prijímateľa pravidiel určených TNK a globálnymi inštitúciami. Globalizovaný kapitál získal pozíciu vynucovať si ústupky od štátu v podstatne väčšej miere, než mohol štát vo svojej pozícii vynucovať si ústupky od TNK. Transnacionálne korporácie sa stali kľúčovými aktérmi globálneho diania. Ich vysoko koncentrovaná moc kombinovaná s celoplanetárnou pohyblivosťou a flexibilitou im umožňuje vyvíjať na štát účinný tlak na prevzatie sociálnych a environmentálnych nákladov (Keller, 2011).

V kontexte s uvedenými inštitucionálnymi zmenami J. Stiglitz (2003) poukázal na to, že nemáme žiadnu svetovú vládu porovnateľnú s národnými vládami, ktorá by dohliadala na proces globalizácie tak, ako štáty riadili vzájomné prepájanie ich národných ekonomík. Vznikol tak systém, ktorý by sa dal nazvať „globálne vládnutie bez globálnej vlády“ (s. 54). Zdôraznil, že treba zmeniť pravidlá určujúce medzinárodný ekonomický poriadok a zamyslieť sa nad tým, ako sa rozhoduje na medzinárodnej úrovni a v koho záujme.

Rozporuplným prejavom globálneho vládnutia bez globálnej vlády sa venovalo množstvo kritických zovšeobecňujúcich analýz v rámci skúmania celkového procesu globalizácie.¹⁰⁶ Osobitne prínosných je niekoľko prác, ktoré sa špeciálne venujú problematike globálneho vládnutia. Odhaľujú jeho genézu, charakter a konkrétne vývinové metamorfózy ako výsledok bezprecedentnej koncentrácie moci predovšetkým finančných a nefinančných korporácií a formálnych a neformálnych superglobálnych štruktúr.¹⁰⁷ Vyplyva

¹⁰⁶ Ide najmä o týchto autorov: Herman (1999); Castells (2000); Bělohradský (2000); Rubery et al. (2002); Bourdieu (2002); Beck (2002); Michie (2003); Held (2004); Potůček – Musil – Mašková (2008).

¹⁰⁷ Unikátnu štúdiu o globálnej superkorporácii vypracovali Vitali, Glattfelder a Battiston (2001), výskumníci Univerzity Zürich, v ktorej kvantitatívne zobrazili globálnu koncentráciu moci a vplyvu vo svete korporácií. Mimoriadne pozoruhodným príspevkom k objasneniu

z nich, že problém globálneho vládnutia bez globálnej vlády má bohatú históriu a reálne vznikol omnoho skôr, ako ho explicitne formuloval Stiglitz.

11.1. Peniaze a postavenie finančných štruktúr v globálnom vládnutí

Historicky zrealizujúci pohľad vedie k záveru, že cieľené presadzovanie globálneho vládnutia pomocou peňazí má dva určujúce medzníky – vytvorenie FED-u (1913) a brettonwoodskeho systému po druhej svetovej vojne. Manipulovaný podvodný spôsob ich vzniku, ktorého hlavným aktérom bol kartel súkromných bankárov s určujúcim vplyvom na vládu, kongres a MMF, SB, WTO atď., spôsobuje, že ako hlavný aktér globálneho vládnutia až do vypuknutia globálnej krízy vystupujú USA. Ide teda o dlhodobu strategicky rozvíjaný proces, ktorý sa systematicky adaptuje na nové meniace sa podmienky. Určujúci aktéri pôsobia v bankovej a finančnej sfére. Táto finančná elita ako najmocnejšia z najmocnejších sa najrýchlejšie zbavila regulačných okov štátu, podstatným spôsobom režírovala globálnu krízu a najvýdatnejšie profitovala na „bezbariérovom“ globálnom priestore.

Tento trend sa najvýraznejšie prejavil v USA ako dominujúcej ekonomike jednak vo vývoji podielu zisku finančného sektora v relácii k vývoju zisku spracovateľského priemyslu, jednak na úplne zásadnej zmene pozícií finančných korporácií.

V polovici 90. rokov došlo k úplnému obratu vo vývoji podielu na zisku medzi spracovateľským priemyslom a finančným sektorom.

zákulisia globálneho vládnutia je kniha D. Rothkopfa *Supertřída* (2009), ktorá predstavuje hĺbkovú sondu do charakteru kreovania a pôsobenia supertriedy privilegovaných aktérov, ktorí majú určujúci vplyv na svetové dianie. Osobitnú pozornosť zasluhuje kniha M. Morrisa *Co nesmíte vědět* (2012), ktorá plasticky prezentuje historickú deskripciu toho, ako sa vygenerovali globálne mocenské štruktúry ovládajúce čoraz viac vývoj sveta prostredníctvom peňazí a bánk. Veľmi vhodným obohatením odhaľovania záhad globálneho vládnutia je práca G. Wisnewskeho *Kdo tahá za nitky moci* (2015) s podtitulom Bilderberg spiknutí špiček z ekonomiky, politiky a médií. Autor v nej rozkrýva históriu tejto utajenej elity ako „tajnej svetovej vlády“, ktorá na svojich každoročných stretnutiach prostredníctvom skrytých mocenskopolitických mechanizmov zo zákulisia pôsobí na vývoj spoločnosti.

Od 70. rokov dlhodobo vyšší podiel spracovateľského priemyslu sa v polovici 90. rokov vyrovnal s podielom finančného sektora, ktorý odvtedy prudko stúpil a v roku 2005 dosiahol 40 %, pri súčasnom výraznom poklese podielu spracovateľského priemyslu na 12 % (Foster – Magdoff, 2009, s. 55).

Tento prerozdelený proces vo vývoji podielu zisku bol sprevádzaný zásadnými zmenami pozícií finančných korporácií v rámci 20 najväčších podľa výšky aktív v rebríčku firiem Global 500 časopisu Forbes. Až do polovice 80. rokov v tomto rebríčku dominovali výrobné korporácie. V 90. rokoch začala dôležitá zmena, ktorá vyústila do situácie, že finančné korporácie jednoznačne zaujali dominantné pozície (Ondrovič, 2016, s. 66). Tento vývoj sa prirodzene neobmedzil na USA a úplne sa presadil aj v globálnych súradniciach. Na prvých 20 miestach sa umiestnili čisto korporácie z finančného sektora, ktoré absolútne dominujú celosvetovému korporátnemu sektoru (Ondrovič, 2016, s. 68).

Tento bezprecedentný nárast sily, moci a vplyvu finančného sektora v USA a tým aj vo svete bol v USA sprevádzaný tiež bezprecedentným, no kontrastným procesom vo vývoji zadlženosti USA. Ich celková zadlženosť začala od 80. rokov prudko rásť a v roku 2007 už predstavovala 3,5-násobok HDP. Paradoxne, výrazne najvyšší podiel na tejto obrovskej zadlženosti zaznamenali finančné firmy (Foster – Magdoff, 2009, s. 121). Od 80. rokov sa finančný sektor stal globálnym generátorom celkovej zadlženosti väčšiny vyspelých západných štátov, ktorá dosahuje v minulosti nemysliteľnú astronomickú úroveň.

Paradoxne finančný sektor má v podmienkach trhovej ekonomiky obrovské privilégium, keď na rozdiel od reálnej ekonomiky neplatí dane z finančných transakcií. Spôsob jeho fungovania však umožňuje kolosálne daňové úniky cez daňové raje, širokým spektrom metód daňovej optimalizácie atď. Finančný sektor mal vo vývoji spoločnosti vždy významné miesto, no v procese globalizácie sa jeho váha a vplyv celoplanetárne bezprecedentne zväčšil a nadobudol charakter epicentra globálneho vládnutia bez globálnej vlády. Globálne vládnutie vyžaduje homogenizáciu globálneho prostredia

pre expanziu zhodnocovacieho a akumuláčného procesu kapitálu. Základným a nezastupiteľným nástrojom sú nekryté peniaze tak, ako pri svetovládnych zámeroch vzniku FED-u, no v neporovnateľne zložitejšej a sofistikovanejšej štruktúre konkrétnych foriem.

Z hľadiska strategických cieľov aktérov globálneho vládnutia majú zásadný význam dve, na prvý pohľad protirečivé tendencie – systémová homogenizácia a unifikácia pravidiel globálneho prostredia na jednej strane a adaptácia štátov na konkrétne presadzovanie týchto pravidiel v špecifických podmienkach národno-štátnej suverenity na druhej strane.

11.2. Systémová homogenizácia a unifikácia globálneho prostredia

Prakticky ich globálni aktéri presadzujú širokým spektrom foriem v konkrétne historických podmienkach od vytvorenia FED-u, brettonwoodskeho systému, Svetovej banky (SB), Medzinárodného menového fondu (MMF), GATT-u, WTO, cez regionálne integračné zoskupenia, ako EÚ, NAFTA, APEC, až po superintegráciu integrovaných, to je spájanie veľkých integračných zoskupení do globálnych super zoskupení voľného obchodu a pohybu kapitálu ako NAFTA a pripravovanú dohodu TTIP medzi USA a EÚ. Kľúčovú geostrategickú úlohu pri homogenizácii globálneho prostredia hral tzv. washingtonský konsenzus, ako operacionalizovaná forma trhového fundamentalizmu neoliberálnej hospodárskej politiky, vnucovanej najmä štátom rozvojového sveta a postsocialistickým štátom. Homogenizačné pôsobenie presadzované MMF a SB pri poskytovaní záchranných úverov bolo založené na neoddiskutovateľných odporúčaní najmä pre fiškálnu reštriktívnu disciplínu, liberalizáciu, dereguláciu a privatizáciu. Pritom sa prejavovala určitá súvislosť medzi požadovanou tvrdosťou podmienok a geopolitickým postavením dlžníckeho štátu (Schmögnerová, 2016, s. 408). Ťažisko systémovej homogenizácie a unifikácie bolo vo finančnom sektore – vo fiškálnej, v menovej, v kurzovej a vo finančnej politike a ich reformách.

Dôsledkom bola kvalitatívna inštitucionálna zmena v relácii štát a globálni aktéri, odpútanie ekonomickej moci od štátu a systémová homogenizácia a unifikácia pravidiel zabezpečujúcich strategickú ovládateľnosť vývoja v globálnych, regionálnych a štátnych súradniciach. Určujúcou metódou presadzovania podmienok neoliberalačného konceptu MMF bola tzv. šoková terapia, ktorá kládla dôraz na čo najrýchlejšiu realizáciu nadiktovaných transformačných zmien. Pred zhodnotením jej deštruktívnych sociálno-ekonomických následkov však považujeme za účelné stručne poukázať na špecifickú modifikáciu funkcií štátu v podmienkach homogenizácie a unifikácie globálneho prostredia.

Široko rozšírená téza, že „národný štát je na ústupe“ v dôsledku globalizácie, sa v kontexte systémových súvislostí globálneho vládnutia bez globálnej vlády javí prinajmenšom ako nepresná, zjednodušená až zavádzajúca. Napriek ďalekosiahlym homogenizačným procesom, presnejšie ako ich pendant, dnešný svet v mnohých súvislostiach naďalej funguje na princípe národných štátov. Globálne koncentrovaný kapitál vo vlastnom záujme štát nutne potrebuje ako najspoľahlivejšiu záruku podmienok potrebných na zabezpečovanie potrebnej miery stability a predvídateľnosti jeho zhodnocovacieho a akumuláčného procesu. Národný štát to zabezpečuje tým, že vytvára legislatívne a inštitucionálne prostredie opierajúce sa o donucovacie prostriedky a dohliada na majetkové vzťahy vlastníkov kapitálu, na ich komplexné zmluvné nástroje a na ich komplikované finančné transakcie (Woodova, 2014, s. 29).

Rovnako dôležitý aspekt globalizácie, ako je voľný pohyb kapitálu, predstavuje fragmentácia sveta na samostatné ekonomiky s určitým stupňom rozdrobenosti, vlastným sociálnym režimom a pracovnými podmienkami, na čele ktorých stoja viac-menej suverénne, územne vymedzené štáty. Práve táto fragmentácia sveta na viac-menej suverénne štáty, so špecifikami ich ekonomík a ich sociálnych režimov, rozdielov v úrovni vybavenosti zdrojmi, osobitosťou ich lokálnych komparatívnych výhod atď., umožňuje TNK z týchto špecifických fragmentovaných „hrozienok“ cielene vytvárať absolútnu globálnu výhodu a zhmotňovať ju do nových rozmerov maximalizácie

zisku. Z hľadiska globálneho kapitálu má štát nezastupiteľnú úlohu pri zabezpečovaní stabilných a predvídateľných podmienok jeho zhodnocovacieho a akumuláčného procesu.

Globálny kapitál si teda nepraje zrušenie národného štátu, ale chce ho mať v područí ako vykonávateľa politiky, ktorú mu nadiktuje a využíva pritom to, čo globálnemu vládnutiu chýba – represívnu moc a legitimitu danú voľbami. Rafinovanosť tohto prístupu spočíva v tom, že systémovú homogenitu presadzuje politickými a ekonomickými prostriedkami tak, že núti štáty, aby si samy vzhľadom na svoje špecifické konkrétne podmienky „na mieru pristihli“ spôsob, ako budú plniť svoju úlohu voči globálnemu kapitálu. Motivačným tlakom je konkurenčné súperenie štátov o čo najústretovejšie vytváranie podmienok fungovania globálneho kapitálu, ktoré je prísne hodnotené sofistikovanými metódami ratingových agentúr.

Tento všeobecný trend je výslednicou veľmi rôznorodých konkrétnych prejavov v jednotlivých štátoch, ktorých vývoj prebieha pod vplyvom celého radu spolupôsobiacich špecifických faktov a skutočností. V dôsledku toho každý štát predstavuje jedinečný prípad z hľadiska spôsobu, akým slúži globálnemu kapitálu. Dôležitú úlohu pritom hrá pozícia národného štátu z hľadiska jeho veľkosti, geoeconomickej a geopolitickej pozície. V tomto zmysle reálne existuje široká škála konkrétnych prípadov od malých a stredných štátov, voči ktorým pôsobí globálny kapitál prevažne ako vonkajšia sila, až po veľké najsilnejšie štáty, ktoré sú „zrastené“ s globálnym kapitálom. Nezanedbateľnú úlohu hrajú aj také skutočnosti, ako hlavné sídlo TNK a jej orgánov, hlavných účastníarov a pod., kde je určitá závislosť od národných štátov.

Tak ako pri systémovej homogenizácii a unifikácii pravidiel globálneho prostredia, tak aj pri žiaducom stvárňovaní nezastupiteľnej úlohy štátu pri vytváraní požadovaných podmienok zhodnocovacieho procesu globálneho kapitálu hlavnou arénou bol finančný sektor a cielené pôsobenie rozhodujúcich globálnych aktérov prostredníctvom globálnych finančných trhov, účelového využívania ich nástrojov a mechanizmov. Nimi vytvárajú účinný tlak na fiškálnu,

menovú, úverovú, kurzovú a finančnú, ale aj sociálnu politiku a tzv. štrukturálne reformy. V týchto súvislostiach je potrebné ešte pripomenúť osobitnú úlohu centrálnych bánk, ktoré sa podieľajú tak na formovaní homogenizovaného globálneho prostredia, ako aj na špecifickom prispôbovaní jednotlivých štátov požiadavkám globálneho kapitálu. Ich proklamovaná nezávislosť znamená hlavne nezávislosť od reálnych národohospodárskych potrieb konkrétnych štátov a systémovú závislosť od SB a MMF a nimi diktovaných stratégií kľúčových aktérov globálneho vládnutia.

Výstižne pôsobenie centrálnych bánk charakterizoval J. Stiglitz (HN, 21. 4. 2016): „Centrálne banky by sa mali zamerať na úverové toky, to znamená obnoviť a udržiavať schopnosť a ochotu miestnych bánk požičiavať malým a stredným podnikom. Namiesto toho sa však centrálné banky z celého sveta sústredia na systémovo dôležité banky, teda na inštitúcie, ktorých nadmerné riskovanie a hrubé porušovanie pravidiel spôsobili v roku 2008 krízu. Veľký počet malých bánk je však v agregátnom vyjadrení systémov významný. Najmä ak nám záleží na obnove investícií, zamestnanosti a rastu.“ Obavy vzbudzuje skutočnosť, že FED a ECB a nadväzne viaceré centrálné banky v rámci štátov vyčerpali, resp. vyčerpávajú štandardné nástroje. Pokračujúce kvantitatívne uvoľňovanie a klesajúce až záporné úrokové sadzby menia návyky domácností, firiem i štátov, ktoré si zvykajú na lacný prístup k peniazom. Nafukujúca sa bublina dlhopisov napovedá, že sa schýľuje k ďalšej kríze.

Ukázali sme, že skutočný záujem globálneho kapitálu nie je odbúranie či dokonca zrušenie štátu, ale jeho adaptácia na potreby zhodnocovacieho a akumulačného procesu a tomu zodpovedajúce zásadné prekalibrovanie jeho funkcií. Na rozdiel od 50. a 60. rokov, od 90. rokov sa podstatne zmenili rozdeľovacie a prerozdeľovacie funkcie štátu. Napríklad priame dane právnických osôb sa znížili na úrovne predtým nepredstaviteľné.¹⁰⁸ Naopak, orientujú sa na zvyšovanie nepriamych daní, ktoré majú regresívny ráz a najviac dopadajú na najchudobnejších. Progresivita daní, pokiaľ sa zachovala,

¹⁰⁸ Korporátne dane sa v priemere z 35,3 % v roku 1995 znížili na 23,2 % (Švihlíková, 2010, s. 186).

sa znižuje, predovšetkým horná sadzba pre najbohatších (Švihlíková, 2010, s. 185), tolerujú sa úniky do daňových rajov. Naopak, prítvrdzujú sa podmienky trhu práce a sociálnej ochrany atď.

V súvislosti s touto neoliberaálnou adaptáciou fungovania štátu vzniká otázka, či a do akej miery bolo deformované prekalibrovanie funkcií štátu osudovo nevyhnutné.

V dnešnej dobe má poctivá ekonómia k dispozícii reálne výsledky početných prirodzených experimentov, ktoré prebehli od Veľkej krízy 1929 – 1933, transformačnej krízy v postsocialistických štátoch SVE, východoázijskej finančnej krízy a prebiehajúcej globálnej krízy. Ich spoločným menovateľom je praktická konfrontácia dvoch zásadne odlišných konceptov protikrízovej stratégie – úsporne reštriktívnej šokovej terapie a gradualistickej sociálno-ekonomickej stimulácie. Excelentnú komparatívnu analýzu oboch diametrálne odlišných prístupov a ich dôsledkov prináša kniha D. Stucklera a S. Basa *Ekonomika života a smrti* (2014).¹⁰⁹

Prvou ukážkou bola konfrontácia Hooverovho prístupu a Novej dohody Roosevelta v čase Veľkej hospodárskej krízy 1929 – 1933. Presadil sa New Deal, ktorý priniesol sériu sociálnych programov – pohotovostnú úľavovú podporu z federálnych zdrojov, budovateľské programy, ochrany majiteľov hypotekárnych domov, výstavby nemocníc a očkovania, sociálne istoty pre chudobných a starých a viacero ďalších pomocných programov. Porovnanie výsledkov štátov, ktoré v rámci USA realizovali tieto programy, a štátov, ktoré ich nerealizovali, jednoznačne ukázalo, že „príjmy z ekonomického a sociálneho zdravia sú výrazne vyššie ako náklady na ich podporu“ (Švihlíková, 2010, s. 46).

Postsocialistické štáty, ktoré prijali šokovú terapiu, zaznamenali katastrofálne výsledky. Najtragickejšiu podobu mala Jeľcinova „ekonomická genocída“ v Rusku,¹¹⁰ ktorého ekonomický výkon sa

¹⁰⁹ Kniha sprístupňuje výsledky mimoriadne rozsiahlych prieskumov a analýz faktov, spracovania obrovského množstva údajov, prekonania ich neúplnosti, nepresnosti až po odhalenie ich cieleného skresľovania. Na tomto základe presvedčivo dokázala nielen ľudsky devastujúce, ale aj ekonomicky deštruktívne dôsledky šokovej terapie na jednej strane a ľudsky dôstojné a aj ekonomicky výhodnejší gradualistický prístup.

¹¹⁰ V kúpnej sile sa Rusko v 90. rokoch ocitlo na úrovni roka 1897 (Švihlíková, 2010, s. 4).

znížil na takmer 40 % predtransformačnej úrovne, čo bol podstatne väčší prepád ako za vojny s Hitlerom (Švihlíková, 2010, s. 34 – 35) s extrémne katastrofálnymi následkami, ktoré sa prejavili na demografickom vývoji a zdraví obyvateľstva. Neporovnateľne lepší bol prístup k realizácii transformácie v Bielorusku, keďže bol opatrnejší a prezieravejší.

Opodstatnenosť odmietnutia šokovej terapie a premysleného koncepčného uplatnenia gradualistickej transformácie presvedčivo dokumentuje Čína. Veľmi poučné sú skúsenosti z priebehu finančnej krízy vo východnej Ázii v Južnej Kórei, Thajsku, Indonézii a Malajzii. Prvé tri štáty požiadali v roku 2007 o pomoc MMF, ktorý im nadiktoval liberalizáciu trhu, anulovanie vplyvu štátu na ceny a obchod a škrtý výdavkov na zdravotníctvo a vzdelanie s ďalekosiahlymi negatívnymi účinkami tak na zdraví a sociálnej situácii obyvateľstva, ako aj na vývoj ekonomiky. Malajzia zvolila zásadne iný prístup: reguláciu rastúcich cien, kontrolu proti trhovým špekuláciám, zvýšenie investícií do programov sociálnej ochrany. Nielenže ušetrila obyvateľstvo útrap, ale v roku 1997 skončila s finančným plusom a splnila ekonomické ciele bez podriadenia sa „pomoci“ MMF. Je zaujímavé, že MMF v roku 2012 priznal, že ekonomické škody, ktoré boli dôsledkom odporúčaní úsporných a liberalizačných opatrení, boli zrejme až trikrát vyššie, ako sa pôvodne predpokladalo, a riaditeľ vydal oficiálne ospravedlnenie (Švihlíková, 2010, s. 95). Pravda, charakter podmienok a odporúčaní na poskytovanie stabilizačných úverov a pomoci sa dodnes nezmenil!

V podmienkach globálnej krízy si zaslúžia pozornosť skúsenosti na jednej strane Islandu, kde občania donútili vládu urobiť poriadok s podvodnými hazardujúcimi bankami, odmietnuť samovražedné podmienky MMF, zvýšili sa vládne výdavky z 42,3 % HDP v roku 2007 na 57,7 % v roku 2008, posilnil sa systém sociálnej ochrany, namiesto škrtov sa zvýšili výdavky na zdravotníctvo. V roku 2008 už Island dosiahol 3 % rast, nezamestnanosť klesla pod 5 % a v roku 2012 predčasne splatil svoje dlhy (Švihlíková, 2010, s. 119 – 122). Na druhej strane, odstrašujúcim príkladom

deštruktívnych dôsledkov šokového nasadenia úsporne reštriktívnej terapie, naordinovanej tzv. trojkou (MMF, EÚ a ECB), je Grécko, kde tento zásah vmanévroval ekonomiku do stagnácie bezprecedentnej nezamestnanosti a do nesplateľného dlhu. Komparácia možností a dôsledkov šokovej a gradualistickej protikrízovej transformačnej terapie odhalila, že deformované prekalibrovanie funkcií štátu v intenciách záujmov globálneho kapitálu nie je osudovo nezvratné, ale za určitých podmienok je reálne možné funkcie štátu národohospodársky efektívne prekalibrovať z hľadiska kvality života občanov, a to už v rámci unipolárneho systému globálneho vládnutia.

11.3. Transformácia unipolárneho systému globálneho vládnutia na multipolárny a adaptácia funkcií štátu

V čase, keď hlavnú pozornosť na seba pútala globálna kríza, odohrával sa zdanlivo nenápadný, no zásadný proces prerozdelenia globálnej a ekonomickej a politickej moci a vplyvu.¹¹¹

Názornými príkladmi sú BRICS a Ázijská banka pre investície do infraštruktúry (AIIB). V roku 2001 Goldman Sachs charakterizoval BRICS ako nevýznamné, formálne, geograficky rozptýlené zoskupenie. V roku 2014, keď vytvorilo Novú rozvojovú banku a Rezervný fond sa začal brať vážne ako kritická reakcia na diskriminačný prístup FED-u, SB a MMF. Kapitálovo ešte skromné zoskupenie BRICS však naštartovalo nový ozdravný trend inštitucionálnych zmien v globálnom vládnutí a nastoľovaní nových prístupov ku globálnym civilizačným problémom.

¹¹¹ V priebehu niekoľkých rokov (2008 – 2013) sa obrátil pomer síl meraný podielom na svetovom HDP v PPP:

- podiel rozvinutých klesol z 55,1 % na 43,2 %;
- podiel novoindustrializovaných a rozvojových stúpol z 44,9 % na 56,8 %;
- podiel USA klesol z 20,8 % na 16,5 %;
- podiel Číny vzrástol z 11,5 % na 15,8 %, v súčasnosti je už väčší než v USA;
- podiel Číny na exporte *high-tech* produktov sa rapídne zvyšuje: 2000 – 3,6 %, 2012 – 25,6 %, 2030 – 51,5 %.

Táto zmena nebola len kvantitatívna, ale aj kvalitatívna a priniesla bod zlomu, ktorým sa začala transformácia unipolárneho systému globálneho vládnutia na multipolárny.

Omnoho výraznejší vplyv zaznamenal vznik AIIB. Kľúčovým iniciátorom, organizátorom a kapitálovým účastníkom sa stala Čína, ktorá AIIB chápe ako nástroj dlhodobej globálnej stratégie a je presvedčivým spochybnením diskriminačných pravidiel MMF. Zakladajúci členovia dostali príležitosť podieľať sa na definovaní základných pravidiel činnosti. A navyše, AIIB ponúka obrovský rozvojový potenciál, keď do roku 2020 sa má do dopravnej infraštruktúry investovať osem biliónov dolárov. Lukratívne investičné príležitosti prelomili aj bariéry transatlantickej solidarity, keď napriek veľkému tlaku USA prihlášky podpísali Veľká Británia, Nemecko, Francúzsko a Taliansko. Zo štátov V4 sa stali členmi Poľsko a Maďarsko.

Prechod k multipolárnemu systému globálneho vládnutia vytvára kvalitatívne nové podmienky z hľadiska postavenia štátu a adaptácie jeho funkcií. Umožňuje mu postupne oslabovať jeho systémovú podriadenosť požiadavkám globálneho kapitálu. Je to možné vďaka tomu, že na globálnej úrovni sa už stretávajú viacerí silní globálni aktéri, s rôznymi záujmami, prioritami a stratégiami ich presadzovania. Tí sa v interakcii vzájomne konfrontujú, konkurujú si, zjavne i skryto proti sebe bojujú a vytvárajú tak širokú varietu možných konkrétnych smerovaní vývoja základných aspektov globalizovaného sveta. Utvára sa kvalitatívne nový adaptačný priestor na presadzovanie národnoštátnych záujmov nielen dominantných, ale aj ostatných štátov, príležitosť ich participácie na formovaní nových inštitucionálnych štruktúr a pravidiel ich fungovania. Zároveň sa však aj významne zvyrazňuje potreba reálnej identifikácie strategických národno-štátnych záujmov a spôsobov ich realizácie. Pravda, reálne využitie týchto možností vyžaduje adekvátnu redefiníciu a reálnu adaptáciu funkcií štátu. Nemôže to byť jednoduchý návrat k predglobalizačným funkciám, ani len čiastkové vylepšenie existujúcich funkcií. Multipolárny rámec globálneho vládnutia vyžaduje kvalitatívne nový konceptuálny prístup.

Inšpirujúcim východiskom by mohol byť prístup, ktorý navrhuje D. Rodrik¹¹² (2011). Zdôrazňuje evidentný, no dnešnou hyperglobalizáciou prehliadaný a ignorovaný fakt, že legitimita vládnutia sa v súčasnosti opiera a v dohľadnej budúcnosti sa bude opierať o demokraciu a jej mechanizmy ukotvené v rámci národných štátov. Pritom je nevyhnutné brať do úvahy príliš veľkú národno-štátnu diverzitu, ktorá popri niektorých všeobecných inštitucionálnych sociálno-ekonomických znakoch zahŕňa aj komplex špecifických znakov z oblasti kultúry, tradícií, zvyklostí, náboženstva a pod., čo každému štátu dáva celostne jedinečný charakter. V tomto kontexte je preto potrebné rozvíjať aj globalizačné a integračné procesy podľa nasledovných princípov:

- Trhy a vlády (štát) chápať ako dve stránky mince, kombinované v zmysle národno-štátnej diverzity.
- Efektívnosť a legitimizáciu globalizácie a integrácie riešiť posilňovaním, nie okypťovaním demokratických procedúr v rámci štátov.
- K prosperite nie je len „jedna cesta“, jadro inštitucionálnej štruktúry treba budovať na národnej úrovni, vyhovujúce jej konkrétnym podmienkam.
- Štáty majú právo podporovať vlastné sociálne usporiadanie, regulácie a inštitúcie, medzinárodné dohody majú posilňovať domácu integritu demokracie.
- Účelom medzinárodného usporiadania je budovanie pravidiel fungovania a manažovania prepojenia (*interface*) medzinárodnými inštitúciami.
- Štáty nemôžu mať právo vnucovať svoje inštitúcie iným, ochranu vlastných hodnôt a regulácie treba ostro odlišovať od ich vnucovania iným (Rodrik, 2011, s. 237 – 245).

Podstatnou súčasťou utvárajúceho sa multipolárneho systému globálneho vládnutia by sa malo stať postupné presadzovanie uvedených princípov do civilizačne ozdravných zmien charakteru globálnych a integračných procesov. Namiesto okypťovania

¹¹² Ústrednú myšlienku knihy D. Rodrika *Paradox globalizácie* výstižne vyjadruje jej podtitul *Prečo nemôžu globálne trhy, štáty a demokracia koexistovať*.

a deštrukcie suverenity štátov príznačných pre unipolárny systém, v multipolárnom systéme kreovať utváranie pravidiel jeho fungovania „zdola“ – na základe vzájomne výhodnej súčinnosti štátov a ich zdieľanej suverenity.

* * *

Aj v podmienkach multipolárneho systému bude žiaduca určitá systémová homogenita globálneho prostredia, no kvalitatívne odlišného charakteru. Bude sa formovať ako výslednica stretu a konfrontácie pozícií a strategických priorít dominantných globálnych aktérov a na nich naviazaných rôznych koalíčných partnerstiev ostatných štátov. Mala by umožňovať lepšie podmienky a predpoklady na reálnu identifikáciu globálnych výziev a ohrození, na vyváženejšie zohľadňovanie rôznorodosti a rozporuplnosti pri deľbe povinností medzi štátmi, ako aj na adekvátnejšie uplatňovanie subsidiarity a optimalizácie transakčných nákladov. V podmienkach formovania multipolárneho systému by sa globálne vládnutie malo realizovať ako kooperatívne koordinovaná regulácia vývoja globálnej spoločnosti na báze vzájomnej výhodnosti a zdieľanej suverenity participujúcich štátov. Súčasne s postupujúcou novou kvalitou homogenizácie globálneho prostredia bude potrebná aj primeraná adaptácia a prekalibrovanie funkcií štátu.

Pravda, načrtnutý ideálny model formovania multipolárneho systému globálneho vládnutia nebude bezproblémový. V reálnej rozporuplnosti súčasného sveta bude podstatne ovplyvňovaný retardačným pôsobením zápasu unipolárnych a multipolárnych síl. Bude vyžadovať postupné prekonávanie nedôvery. V súčasných prevratne sa meniacich súradniciach globálnych a integračných procesov možno napriek rôznorodosti vplyvov pozorovať tendenciu, že štát naďalej zostáva kľúčovým rámcom zvládania civilizačných zmien.

ZHRNUTIE

Globálna ekonomika sa v posledných rokoch vyznačovala čoraz početnejšími rizikami a väčšími neistotami. Jej vývoj je stále nerovnomerný, napriek tomu, že pozície rozvíjajúcich sa a rozvojových krajín v globálnom ekonomickom raste sa oslabili. Tohoročná vedecká monografia skúma najnovšie javy vo vývoji svetovej ekonomiky, ktoré sú podrobne analyzované v jednotlivých kapitolách, berúc do úvahy potrebu periodicky sledovať a vedecky analyzovať ekonomické aktivity regiónov reprezentujúcich najvýznamnejšiu časť globálnej ekonomiky. Monografia je rozdelená do troch blokov a jedenástich kapitol a čitateľ v nich nájde kvantum ekonomických informácií tak o regiónoch, ako aj o niektorých globálne významných ekonomikách.

Prvá kapitola skúma globálny a regionálny vývoj, hospodársky rast a iné makroekonomické ukazovatele. Saleh Mothana Obadi v nej analyzuje vývoj globálneho a regionálneho *outputu* v posledných rokoch, pričom dospel k záveru, že neistoty a znaky rastúcich rizík, ktoré prevládajú na celkovej scéne vývoja globálnej ekonomiky, sú výsledkom mnohých skutočností a faktorov. Väčšina z nich sú trhové faktory súvisiace napríklad so spomalením ekonomického rastu v Číne a v iných rozvíjajúcich sa ekonomikách, poklesom ekonomických aktivít vo viacerých veľkých rozvíjajúcich sa ekonomikách, poklesom cien komodít, najmä cien ropy, spomalením rastu investícií a obchodu a poklesom kapitálových tokov do rozvíjajúcich sa ekonomík. Geopolitické faktory tiež hrajú dôležitú rolu v celkovom ekonomickom prostredí v mnohých významných regiónoch, ktoré majú dôležité miesto vo svetovom obchode a celkovom globálnom hospodárstve. Rozhodnutie občanov Veľkej Británie o odchode krajiny z EÚ bol ďalší geopolitický faktor, ktorý prispel k rastu neistoty vo svetovej ekonomike nielen v tomto roku, ale aj v ďalšom roku 2017. Ďalej Obadi konštatuje, že v názoroch

na perspektívy svetovej ekonomiky prevláda mierny optimizmus. Dôkazom toho je predikcia rastu globálnej ekonomiky, ktorá odhaduje v roku 2017 vyšší rast ako v tomto roku (2016) o 0,2 p. b. Avšak tento optimizmus je ohrozený viacerým rizikami, ktoré spoločne môžu prevážiť a byť prekážkou ďalšieho rastu globálnej ekonomiky. Rizikové faktory neekonomického charakteru takisto predstavujú ďalšiu prekážku oživenia svetovej ekonomiky. Medzi ne patria politické spory vnútri rozvinutých ekonomík, ktoré môžu byť prekážkou riešenia dlhodobých štrukturálnych problémov a napríklad aj problému utečencov. Ďalej sú to pretrvávajúce vojnové konflikty na východe Ukrajiny, na Blízkom východe a severnej Afrike. Teroristické útoky majú nepriaznivé dôsledky na ekonomické výhľady mnohých ekonomík, najmä v krajinách, v ktorých prebieha vojnový konflikt. Nemenej dôležité riziko je problém sucha, ktorý ohrozuje mnohé ekonomiky závislé od produkcie a vývozu poľnohospodárskych komodít.

V druhej kapitole sa Saleh Mothana Obadi a Matej Korček zamerali na analýzu najnovších javov a trendov svetového obchodu. Okrem vývoja globálneho obchodu v tejto kapitole dostatočný priestor venovali vývoju cien primárnych komodít, a špeciálne analýze príčin poklesu cien ropy. Autori uzavreli kapitolu konštatovaním, že globálny obchod v minulom roku zaznamenal ďalšie spomalenie, odrážajúc mieru rastu pod dlhodobým priemerom. Podľa nich je pochopiteľné, že za týmto neuspokojivým výkonom svetového obchodu stoja viaceré faktory, ktoré prevažne spôsobujú aj spomalenie celého globálneho *outputu*. Medzi ne patrí spomalenie rastu čínskej ekonomiky, recesia v iných veľkých rozvojových krajinách vrátane Brazílie, pokles cien ropy a iných primárnych komodít, silná fluktuácia menových kurzov, finančná *volatilita* poháňaná divergentnými monetárnymi politikami v rozvinutých ekonomikách a iné neekonomické faktory súvisiace napríklad s geopolitickou situáciou a občianskymi vojnami. Autori uzatvárali kapitolu konštatovaním, že perspektívy svetového obchodu sú mierne

povzbudivé, pričom na ceste jeho vývoja je ešte veľa rizík; jedným z nich je pretrvávajúci pokles cien komodít, najmä cien ropy, ktoré sa čiastočne tiež podpísali pod spomalenie rastu globálneho obchodu aj v posledných dvoch rokoch.

Tretia kapitola, ktorej autorkou je Ivana Šikulová, sa venuje vývoju ekonomiky Európskej únie, pričom sa koncentruje na analýzu makroekonomických ukazovateľov EÚ, a čiastočne na migračnú krízu. Autorka uzavrela kapitolu konštatovaním, že napriek tomu, že ekonomika EÚ prechádza fázou slabého oživenia, problémy prehĺbené poslednou krízou pretrvávajú a schopnosť Únie čeliť im navyše zhoršujú ďalšie faktory. Celistvosť a stabilita EÚ, ako aj spôsob jej fungovania sú po britskom referende spochybnené. Masívny prílev migrantov má v cieľových (ale aj v tranzitných) európskych krajinách nezanedbateľné ekonomické, sociálne a politické dôsledky. Vzťahy EÚ s Ruskom zostávajú napäté a ekonomiky poznačené vzájomnými sankciami. Ambiciózny plán ďalšieho prehľbovania európskej integrácie nie je zárukou zlepšenia situácie v Únii a predchádzania budúcim krízam. Navyše nenachádza jednodoznačnú podporu ani na európskej, ani na národnej úrovni. Nemožno vylúčiť, že kroky smerom k užšej integrácii budú viesť skôr k vzniku ďalších problémov než k účinnému riešeniu tých existujúcich. Ďalej autorka dospela k záveru, že Európska únia nevyhnutne potrebuje stabilizáciu, a to po stránke inštitucionálnej, hospodárskej, sociálnej aj politickej. Bez vnútornej stabilizácie a jasnej (a pritom reálnej) vízie bude ťažko možné zabezpečiť prosperitu v EÚ, ako aj atraktivitu eurozóny pre ďalšie členské štáty, ktoré sa k nej v budúcnosti budú chcieť pripojiť. A len vnútorne stabilná Únia, schopná efektívne čeliť existujúcim problémom a výzvam, ako aj budúcim rizikám, môže obstáť v globálnej konkurencii a posilňovať svoju pozíciu vo svetovom meradle.

Analýzu hospodárskeho vývoja v Japonsku a USA prezentuje Boris Hošoff vo štvrtej kapitole, pričom v závere kapitoly tvrdí, že indikátory tempa rastu HDP, tvorby nových pracovných miest,

alebo nezamestnanosti ukazujú ekonomiku USA v relatívne dobrom svetle a pri porovnaní s EMÚ alebo Japonskom by sme mohli dokonca hovoriť o vynikajúcich výsledkoch. Skutočnosť však pri bližšom pohľade nie je až taká priaznivá, ako to dokumentuje pokles podielu strednej vrstvy obyvateľstva, ktorá bola vždy chrbticou ekonomiky USA. Situácia v ekonomike USA nevyzerá až tak dobre, ak sa pozrieme na reálne čísla. Situáciu je preto potrebné hodnotiť opatrne, pretože ekonomika USA sa môže nachádzať bližšie k recesii, ako by sa mohlo na prvý pohľad zdať. Ako sa ukazuje, tradičná stredná vrstva prestala tvoriť väčšinu spoločnosti. Štatisticky vykazovaný hospodársky rast či stabilná situácia na trhu práce (nezamestnanosť na úrovniach pred krízou) sa vôbec neodrážajú na životnej úrovni, alebo výške príjmov väčšiny amerických domácností. Postavenie strednej vrstvy obyvateľstva je aj preto predmetom prebiehajúcej prezidentskej kampane. Pokiaľ ide o Japonsko, Hošoff sa domnieva, že najväčším rizikom pre naplnenie cieľov japonskej vlády a centrálnej banky je pomalý hospodársky rast. To sa týka tak domácej ekonomiky, ako aj zahraničných trhov – predovšetkým pomalšieho rastu v Číne, neistoty ohľadom vývoja v EMÚ, alebo vplyvu prípadného sprísnenia monetárnej politiky v USA, čo by negatívne ovplyvnilo rastové vyhliadky najmä pre vysoko zadlžené krajiny a firmy. Pre Japonsko je bezprecedentne vysoký verejný dlh rizikom, pretože bremeno jeho splácania sa môže neúmerne zvýšiť po strate dôvery v jeho udržateľnosť a raste dlhodobých úrokových mier. Autor konštatuje, že prípadná recesia, alebo finančná kríza vyvolaná neudržateľnosťou japonských verejných financií, by mala vplyv aj na ázijskú a svetovú ekonomiku, hlavne vo svetle veľkého objemu zahraničných aktív, ktoré vlastní Japonsko.

Daneš Brzica a Jaroslav Vokoun v piatej kapitole analyzujú nielen makroekonomické ukazovatele, ale aj ekonomické aktivity kľúčových sektorov čínskej ekonomiky. Autori v závere kapitoly konštatujú, že o budúcich vyhliadkach čínskej ekonomiky ako celku

možno povedať, že predstavujú kombináciu perspektívnych faktorov rastu, ako veda a výskum, moderné technológie a značné finančné rezervy, s niektorými brzdiacimi faktormi, ako problém ekologickej záťaže, štruktúry spotreby a tlaku na rast miezd. Rizikom budúceho vývoja je nerovnováha spojená s investíciami a úvermi, ktoré sa masívne využívali pri podpore ekonomického rastu v minulosti. Tvorcovia politik sa sústreďujú na reformy finančného systému, menovej politiky a štátnych podnikov. Je prirodzené, že pri zložitom systéme s jeho špecifikami je to náročný proces, ktorý sa nezaobíde bez chýb. Naďalej bude podporovaná symbióza politickej monokultúry predstavovanej Komunistickou stranou Číny na strane jednej a dynamického súkromného sektora na strane druhej. V zahraničnej oblasti je záujem o hospodársku expanziu smerovaný nielen do krajín Afriky a Južnej Ameriky, ale čoraz viac aj do európskych postsocialistických krajín. Brzica a Vokoun v závere kapitoly uvádzajú predpoklad Komunistickej strany Číny, že v roku 2016 bude rast HDP v intervale 6,5 – 7 %. Takýto hospodársky rast je základom na dosiahnutie cieľa – dokončiť budovanie stredne prosperujúcej spoločnosti počas obdobia 13. päťročného plánu. V prípade, že ekonomika porastie pomalšie ako o 6,5 % v roku 2016, tempo rastu by v nasledujúcich štyroch rokoch muselo byť vyššie. Plánovaný rast ekonomiky pomôže efektívne stimulovať zamestnanosť. Podľa čínskych zdrojov (Xinhua, 2016) by pri raste HDP medzi 6,5 % a 7 % malo byť vytvorených okolo 10 miliónov pracovných miest v mestách.

V šiestej kapitole Veronika Hvozdíková a Adrián Ondrovič analyzujú vývoj ekonomiky Ruskej federácie v posledných rokoch, pričom sa sústredili na kľúčové sektory ekonomiky, vplyv poklesu cien ropy na ekonomiku krajiny a geopolitickú dimenziu vzťahov Ruska s niektorými obchodnými partnermi. Autori v závere kapitoly uvádzajú, že zlepšenie niektorých makroindikátorov ruskej ekonomiky centrálna banka dokonca interpretuje ako signál zníženia závislosti ekonomiky od dynamiky vývoja ceny ropy a zvýšenia

schopnosti pružnejšie reagovať na zmeny v externom prostredí. Naďalej pretrvávajú efekty substitúcie dovozu s pozitívnym vplyvom na rýchlejšie zotavovanie niektorých sektorov spracovateľského priemyslu a zvyšovanie podielu nesurovinového exportu. Prechod na plávajúci menový kurz a rozsiahla rekapitalizácia bánk prispeli k zlepšeniu stability finančného a bankového systému. Zotaveniu priemyselnej produkcie okrem toho pomôže aj zlepšenie situácie v externom prostredí. Ďalšie uvoľňovanie monetárnej politiky, znižovanie zadĺženia, postupné zmenšovanie neistoty na trhoch a zlepšenie podnikateľskej klímy prispeje k posilneniu investičného dopytu; investície by mali začať rásť v roku 2017. Konzervatívne rozhodovanie domácností a ich zvýšený sklon k úsporám bude ustupovať len pomaly, preto sa spotrebiteľský dopyt bude zotavovať len pozvoľna. Autori ďalej tvrdia, že popri hospodárskych sankciách, ktoré ovplyvnili nielen prístup k zahraničnému financovaniu, ale i toky kapitálu a rozhodnutia o priamych zahraničných investíciách smerom do ekonomiky, to bol predovšetkým výrazný prepád svetových cien ropy a následné znehodnotenie domácej meny, ktoré zanechali najväčšiu stopu na vývoji ruskej ekonomiky: prepád reálnych príjmov, nižšia spotreba, pokles dopytu, stagnácia produkcie. Rozsah, v akom došlo k deprecii rubľa a k rastu inflácie, opäť raz ilustroval zraniteľnosť ekonomiky plynúcej zo závislosti od exportu surovín. Navyše, stenčujúce sa príjmy z predaja ropy zmenšujú fiškálny priestor na väčšie verejné investície či proticyklické opatrenia. Na druhej strane, tento vývoj by mohol byť príležitosťou na diverzifikáciu produkcie aj exportu – kľúčovým ale je potrebný technologický transfer, transparentnosť podnikania a inštitucionálneho rámca, zvýšenie efektívnosti, a samozrejme prílev investícií. Bez konsolidácie vonkajších vzťahov RF s hlavnými partnermi bude ekonomika vo väčšej miere odkázaná na vnútorný trh a euroázijský región a skomplikovanie transferu pokročilých technológií a zahraničných investícií spomalí procesy modernizácie. Implementácia hospodárskej časti asociačných dohôd

v krajinách Východného partnerstva, perspektíva koexistencie a spolupráce Euroázijskej a Európskej únie a prípadná ďalšia eskalácia napätia vo vzťahoch s Ukrajinou taktiež predstavujú potenciálnu hrozbu ďalšieho vývoja.

Siedma kapitola prináša informácie o makroekonomickom vývoji Indickej republiky. Gabriela Dovál'ová v tejto kapitole venovala pozornosť nielen vývoju HDP, fiškálnej a monetárnej politiky krajiny, ale aj potravinovej bezpečnosti a trhu práce. Kapitolu uzatvára konštatovaním, že prognózy hospodárskeho vývoja Indie sú na nasledujúce obdobie dvoch rokov veľmi priaznivé, avšak väčší dôraz sa bude musieť klásť na inkluzívnosť ekonomického rastu. V strednodobom horizonte bude potrebné zvýšiť produktivitu v poľnohospodárskom sektore, podporiť domáci dopyt (najmä dopyt tvorený obyvateľstvom vidieckych oblastí), rast súkromných investícií a exportu, ako aj dosiahnuť efektívne využívanie verejných výdavkov. V súvislosti s demografickým vývojom sa vláda bude musieť viacej orientovať na zabezpečenie využitia demografickej dividendy, ale svoju pozornosť bude musieť upriamiť aj na dosahovanie potravinovej sebestačnosti a potravinovej bezpečnosti. V oblasti vzdelávania sa dosiahli značné pokroky najmä pri zabezpečovaní základného vzdelávania, prioritou sa tak stáva vytvorenie univerzálneho prístupu k stredoškolskému vzdelávaniu, ktoré je potrebné na dosiahnutie vyššieho vzdelania ale aj pre vstup na trh práce. Slabé vyhliadky na uplatnenie na trhu práce predstavujú najmä pre sociálne slabšie rodiny prekážku pri investovaní do vzdelania detí, čo výrazne sťažuje boj proti detskej práci, ktorá je v krajine ešte stále značne rozvinutá. V oblasti potravinovej sebestačnosti urobila India za posledné dekády značný pokrok, avšak už menší pokrok je vidieť v oblasti potravinovej bezpečnosti, pričom práve chudoba býva označovaná za hlavný faktor, ktorý sťažuje prístup k potravinám. V nasledujúcom fiškálnom roku 2016/2017 sa ráta s tým, že fiškálna politika by mala podporiť dosahovanie inkluzívneho rastu. V rozpočte tak bude klásť väčší dôraz

na poľnohospodárstvo, rozvoj vidieka, sociálnych služieb, ľudský rozvoj, ale aj infraštruktúru.

Ôsma kapitola je venovaná utečeneckej a migračnej kríze. Paula Puškárová v tejto kapitole dospela k záveru, že súčasná utečenecká kríza mení charakter vzťahov v Európskej únii – politických, ekonomických i spoločenských. Politické strety medzi členskými štátmi Únie v otázke riešenia prílevu utečencov sprevádzajú konflikty medzi spoločenskými skupinami a nárast nacionalizmu a extrémizmu v spoločnosti. Ekonomické vzťahy sa menia pod vplyvom asymetricky rastúceho agregátneho dopytu. Je zrejmé, že integrácia týchto azylantov sa stane nadlho jedným z kľúčových cieľov EÚ, aby sa tak zabránilo nežiaducim efektom tejto imigrácie a podporil sa ekonomický rast. Pri tvorbe politík na integráciu utečencov v dlhodobom horizonte treba budovať flexibilný trh. V prvom rade myslieť na flexibilitu vstupu na legálny pracovný trh. Pasca nečinnosti spôsobuje nielen ekonomické straty v podobe fiškálnych nákladov na nepracujúceho azylanta či neodvedený daňový príjem z jeho činnosti, ale i rastúce riziko kriminality, ilegálnej práce, ako i všeobecne straty pracovných návykov či chuti integrovať sa. Pri riešení integrácie azylantov je dôležité využiť nástroje vzdelávacej politiky. I keď prevažnú časť prichádzajúcich azylantov tvoria muži, je pravdepodobné, že po získaní azylu ich budú nasledovať aj ich ženy a deti. Nápor na vzdelávací systém bude značný a je nutné sa na to pripraviť a poskytnúť i pre dospelých preškolicie kurzy v záujme ich lepšieho uplatnenie na trhu práce. Na zamyslenie taktiež zostáva oddialenie veku, v ktorom sa deti štandardne ohodnocujú. Puškárová ďalej tvrdí, že kľúčom k úspešnej integrácii azylantov je podpora spoločnosti. Podporovatelia „kultúry prijatia“ v súčasnosti strácajú svojich prívržencov a medializácia negatívnych skúseností s imigrantmi tomuto trendu tiež nepomáha. Puškárová uzatvára kapitolu konštatovaným, že neodmysliteľnou súčasťou úspechu integrácie je teda regulovanie prílevu utečencov a skríningový proces, ktorý by zvýšil počet pozitívnych skúseností

s integráciou imigrantov, ako i mediálny záujem. Je nereálne domnievať sa, že prílev utečencov v nasledujúcich rokoch utíchne, keďže v tomto smere existujú inerčné efekty. Je možné predpokladať, že strach zo straty kontroly v spoločnosti je väčší ako strach z prílevu migrantov. Politika, ktorá preukáže, že prílev utečencov je regulovaný a podlieha zodpovednému skríningu napríklad na účasť aj v teroristických organizáciách, môže procesu integrácie výraznou mierou pomôcť.

Juraj Sipko v deviatej kapitole venuje pozornosť medzinárodným menovým systémom a úlohe USD v ňom, pričom dospel k záveru, že zavedenie systému voľne pohyblivých kurzov pri nestabilnom vývoji niektorých makroekonomických ukazovateľov v popredných priemyselne vyspelých štátoch viedol vedecké authority, realizátorov hospodárskych politík, ale aj zástupcov z oblasti reálnej ekonomiky k prehodnoteniu súčasného vývoja a postavenia jednotlivých mien, hlavne rezervných mien, ale predovšetkým dominantného postavenia USD v medzinárodných ekonomických menových, finančných a platobných vzťahoch. Ďalej Sipko tvrdí, že možno s istým uspokojením konštatovať, že zavedenie systému fixných výmenných kurzov v medzinárodných menových vzťahoch viedlo k relatívne stabilnému vývoju svetovej ekonomiky, podporilo rast svetového obchodu a výmenné kurzy ovplyvňovali vnútornú a vonkajšiu ekonomickú nerovnováhu jednotlivých členských štátov MMF len minimálne. Ďalej konštatuje, že z historického hľadiska treba pripustiť, že prechod od jednopolárneho medzinárodného menového systému na viacpolárny medzinárodný menový systém, založený nie na dominantnom postavení USD, ale na niekoľkých menách, je objektívny a prirodzený proces. Začlenenie čínskeho renminbi do štandardného menového koša na výpočet hodnoty umelej zúčtovacej jednotky osobitných práv čerpania je historicky pochopiteľné z hľadiska postupného prechodu na viacpolárny medzinárodný menový systém. V rámci vytvorenia viacpolárneho menového systému možno predpokladať, že bude zložený

z troch rezervných mien, a to USD, EUR a čínskej meny RMB. Práve vytvorenie viacpolárneho medzinárodného menového systému a zníženie váhy niektorých v súčasnosti relatívne silných mien v rámci jednopólného menového systému môže viesť aj k relatívne stabilnejším výmenným kurzom. Stabilita viacpolárneho medzinárodného menového systému môže byť ovplyvňovaná aj pretrvávajúcimi vnútornými a vonkajšími ekonomickými nerovnováhami v niektorých dominantných štátoch súčasnej svetovej ekonomiky. Možno to očakávať hlavne v oblasti celkovej zadlženosti jednotlivých sektorov ekonomiky, ale problematická bude aj neudržateľnosť na bežnom účte platobných bilancií štátov participujúcich na budúcom viacpolárnom medzinárodnom menovom systéme.

Peter Staněk je autorom desiatej kapitoly, v ktorej analyzuje vybrané globálne problémy z geopolitického a ekonomického hľadiska. Dospel k záveru, že diskusie o integrácii sa sústreďujú do dvoch prístupov – užšia integrácia vyrieši všetky problémy, všetky problémy vyrieši rozvoľnenie integrácie. Faktory a ich prepojenie, ktoré rozvinul v kapitole, však ukazujú inú cestu riešenia. V niektorých smeroch (infraštruktúra, obrana) posilniť integráciu, v niektorých smeroch (sociálny model, migrácia, starnutie, technická revolúcia) posilniť kompetencie a možnosti národných štátov. Zároveň platí (a musí platiť), že dohodnuté pravidlá *musia* byť dodržiavané všetkými členskými štátmi. Dnes do hry vstupuje i fenomén supraintegrácie (TTIP, TTP), no ten je motivovaný geopolitickými záujmami úzkej elity, a nie záujmami ani národných štátov, ani už existujúcimi integračnými zoskupeniami. V závere kapitoly Staněk konštatuje, že projekt EÚ bol dlhé roky vzorom pre úspešnú a rozumnú integráciu. Bol vzorom na riešenie problémov, mechanizmov i princípov integrácie. Dokázal, že integráciou je možné zaistiť mier i prosperitu. Zároveň ukázal, že napriek heterogenite krajín je možné dosiahnuť úspech (zatiaľ inde neopakovaný). V posledných 5 – 8 rokoch (hlavne po roku 2008) sa však

ukázalo, že postupne sa vytvorili nové rizikové fenomény, na ktoré integrácia nereagovala. Oni však zvýraznili národné zvláštnosti, a zároveň vytvárajú novú architektúru rizík (architektúra vzájomnej prepojenosti). V jednotlivých krajinách nadobúdajú modifikované podoby, na ktoré odpoveď centrály bola jediná – ďalšia užšia integrácia. To podkopáva reálne možnosti riešenie, ale zároveň aj *dôveru* v proces integrácie. Polovičatosť riešení, nedôsledné dodržiavanie pravidiel a vstup geopolitických cieľov priviedli až k dosiahnutiu kritickej masy problémov a k faktickému odmietaniu integrácie (brexit). Geopolitické nátlaky (USA), heterogenita krajín, obrovský nárast príjmovej polarizácie, demografické otrasy a v súčasnosti sa rozbiehajúci proces 4. industriálnej revolúcie vedú nielen k zmene štruktúry ekonomiky a spoločnosti všeobecne (aj jednotlivých krajín), ale stavajú pred proces integrácie (kdekoľvek) nové, zásadné odlišné kvalitatívne výzvy.

Jedenásta kapitola je venovaná otázkam nových prejavov globalizačných a integračných procesov. Milan Šikula uzatvára túto kapitolu konštatovaním, že v podmienkach multipolárneho systému bude žiaduca určitá systémová homogenita globálneho prostredia, ktorá sa bude formovať ako výslednica stretu a konfrontácie pozícií a strategických priorít dominantných globálnych aktérov a na nich naviazaných rôznych koalíčných partnerstiev ostatných štátov. Mala by umožňovať lepšie podmienky a predpoklady na reálnu identifikáciu globálnych výziev a ohrození, na vyváženejšie zohľadňovanie rôznorodosti a rozporuplnosti pri deľbe povinností medzi štátmi, ako aj na adekvátnejšie uplatňovanie subsidiarity a optimalizácie transakčných nákladov. V podmienkach formovania multipolárneho systému by sa malo globálne vládnutie realizovať ako kooperatívne koordinovaná regulácia vývoja globálnej spoločnosti na báze vzájomnej výhodnosti a zdieľanej suverenity participujúcich štátov. Súčasne s postupujúcou novou kvalitou homogenizácie globálneho prostredia bude potrebná aj primeraná adaptácia a prekalibrovanie funkcií štátu.

Predložená vedecká monografia obsahuje konkrétne, čiastkové závery analýz v jednotlivých kapitolách. V každom prípade – vzhľadom na rýchle zmeny na scéne svetového hospodárstva – možno konštatovať, že napriek hodnotným záverom a poznatkom, ktoré táto monografia prináša ako príspevok do slovenskej ekonomickej literatúry, mnohé nezodpovedané otázky zostávajú otvorené, čo nás motivuje tieto otázky riešiť v našom ďalšom výskume.

Saleh Mothana Obadi
vedúci autorského kolektívu

EXECUTIVE SUMMARY

THE DEVELOPMENT AND PERSPECTIVES OF THE WORLD ECONOMY: HIGH RISKS AND LARGER UNCERTAINTIES

The global economy in recent years characterized by increasingly numerous risks and greater uncertainties. The development of the global economy is still uneven despite the weakening of the position of emerging and developing countries in global economic growth. This year's scientific monograph examines the latest events in the development of the world economy, which are analyzed in detail in separate chapters, taking into account the need to periodically monitor and scientifically analyze the economic activities of regions, where possible, representing the majority of overweight global economy. The monograph is divided into three parts and eleventh chapters, in which the reader will find a bounty of economic information not only about regions, but also about some of the globally major economies.

The first chapter examines global and regional development, economic growth and other macroeconomic indicators. Saleh Mothana Obadi in this chapter analyzes the development of global and regional output in recent years, and concluded that the uncertainty and signs of growing risks that prevail in the overall stage of development of the global economy are the result of many facts and factors. Most of them are market-related factors, for example, with the slowdown of economic growth in China and other emerging economies, the decline in economic activity in several large emerging economies, the decline in commodity prices, especially oil prices, slower growth in investment and trade, and a decrease in capital flows to emerging economies. Geopolitical factors also play an important role in the overall economic environment in many major regions playing an important role in world trade

and the overall global economy. The decision of UK citizens to leaving their country out of the EU also was as another geopolitical factor that contributed to the growth of uncertainty in the global economy, not only for this year but in the next year 2017. Furthermore Obadi notes that the prospects of the world economy are also dominated by moderate optimism.

Proof of this is the prediction of global economic growth, which is estimated higher growth in 2017 than this year (2016) by 0.2 percentage points. However, this optimism is threatened by several risks, which jointly or mostly can be an obstacle to further growth of the global economy. Risk non-economic factors also represents an additional obstacle to global economic recovery, which include political disputes within the advanced economies, which may be an obstacle to address long-term structural problems and the issue of refugees. Furthermore, the ongoing armed conflicts in eastern Ukraine, the Middle East and North Africa and the terrorist attacks have adverse consequences on the economic prospects of many economies, particularly economies of countries which undergo military conflict. Equally important is the risk of drought, which threatens many economies depend on the production and export of agricultural commodities.

The second chapter Saleh Mothana Obadi, and Matej Korček focused on the analysis of the latest events and trends in world trade. In addition to the development of global trade, in this chapter is a sufficient space reserved for the development of primary commodity prices and special analysis of the causes of the decline in oil prices. The authors concluded the chapter by stating that global trade last year signed a further slowdown and writing the growth rate under the long-term average. According to them, it is understandable that behind the unsatisfactory performance of world trade stands several factors that are predominantly worth also for slowing down the entire global output, such as the slowdown in the Chinese economy, recession in other major developing countries,

including Brazil, the decline in oil and other primary commodities, strong exchange rate fluctuations, financial volatility driven by divergent monetary policies in advanced economies and other non-economic factors associated with the geopolitical situation, for example, a civil war. The authors conclude the chapter by stating that world trade prospects are somewhat encouraging, and on the way of its development are a lot of risks and one of them is the continuing decline in commodity prices, which are partially transformed to a slowdown in global trade and in the last two years.

The third chapter is written by Ivana Šikulová, dedicated to developing the economy of the European Union, which is concentrated on the analysis of macroeconomic indicators of the EU and partly to the migration crisis. The author concluded the section by stating that despite the fact that the EU economy is going through a phase of weak recovery, problems deepened last crisis persist and the Union's ability to face them also worsens by other factors. Integrity and stability of the EU as well as its functions after the British referendum are questionable. The massive influx of migrants has in the target (as well as in transit) European countries not insignificant economic, social and political consequences. EU relations with Russia remain in tension and both economies are marked by mutual sanctions. An ambitious plan to further deepening of European integration is not a guarantee of improving the situation in the Union and preventing future crises. Moreover, has not unequivocal support either at European or national level. It could not be excluded that steps towards closer integration are more likely to lead to the creation of more problems than the effective solution of the existing ones. Šikulová also concluded that the European Union urgently needs stabilization in the institutional, economic, social and political level. Without internal stabilization and clear (and yet real) vision will be difficult to ensure prosperity in the EU and doing Euro area attractive for other Member States which will want to join it in the future. Only just inside stable Union,

wich is able to effectively counter the existing problems and challenges as well as future risks can compete globally and strengthen its position in the global economy.

Analysis of economic developments in Japan and the US is presented by Boris Hošoff in chapter four, where at the end of it argues that the indicators of GDP growth, job creation, and unemployment show the US economy in a relatively good light and in comparison with the EMU or Japan we could even talk about excellent results. But the reality in closer look not as good especially when it is documents the decline in middle class, which has always been the backbone of the US economy. The situation in the US economy does not look so well as far as looking at the real numbers. The situation should therefore be treated with caution, because the US economy may be located closer to recession than it might seem at first glance. As it turns out, the traditional middle class has ceased to make the most of the society. Statistical reporting of economic growth and a stable situation on the labor market (unemployment to pre-crisis levels) will not reflect the standard of living, or the amount of income of most American households. The position of the middle class are therefore subject to the ongoing presidential campaign. Hošoff also thinks that the biggest risk to achieve the objectives of the Japanese government and central bank is slow economic growth. This applies to the domestic economy and foreign markets - mainly slower growth in China, uncertainty about developments in EMU or the impact of the possible tightening of monetary policy in the US, which would adversely affect the growth prospects especially for highly indebted countries and companies. For Japan is unprecedentedly high debt risk because the burden of repayment may disproportionately increase after a loss of confidence in the sustainability and long-term interest rates. Author notes that any recession or financial crisis caused by Japan's unsustainable public finances should an impact on the Asian

and world economy, particularly in light of the large volume of foreign assets owned by the Japanese.

Daneš Brzica and Jaroslav Vokoun in the fifth chapter analyzes not only macroeconomic indicators, but also the economic activity of the key sectors of the Chinese economy. Authors at the end of chapters concluded that prospects of the Chinese economy as a whole can be said to represent a combination of prospective growth factors such as science and research, advanced technology and significant financial reserves, with some using brake factors such as the problem of ecological burden, consumption patterns and pressure on growth wages. The risk of future development is the imbalances associated with investments and loans that were used to support the massive economic growth in the past. Policy makers focus on the reform of the financial system, monetary policy and public enterprises. It is natural that in a complex system with its specifics is a difficult process that will not pass without errors. Will continue to be supported by the symbiosis of political monoculture represented by the Communist Party of China on the one hand and dynamic private sector on the other. In the foreign field there is interest in economic expansion not only towards the countries of Africa and South America, but also increasingly in European post-socialist countries. Brzica – Vokoun concluded a chapter by saying that the Communist Party of China assumes that in 2016 GDP growth will be in the range 6.5 to 7%. Such economic growth is essential to achieve the goal of completing the construction of moderately prosperous society during the 13th five-year plan. Where the economy will grow more slowly than 6.5% in 2016, the growth rate in the next four years had to be higher. The projected economic growth will help to effectively stimulate employment. According to Chinese sources (Xinhua, 2016), when GDP growth between 6.5% and 7% had to be created about 10 million jobs in cities.

In the sixth chapter, Veronika Hvozdíková and Adrián Ondrovič analyzes the development of the economy of the Russian Federation in recent years, with the focus on key sectors of the economy, the impact of declining oil prices on the country's economy and the geopolitical dimension of Russia's relations with some business partners. The authors stated that the improvement in some macroeconomic indicators of the Russian economy even central bank interprets as a signal to reduce dependence of the economy on the dynamics of the development of oil prices and increasing the ability to respond more flexibly to changes in the external environment. Persist import substitution effects having a positive influence for faster recovery in some sectors of manufacturing industry and increasing the share of non-resource traded exports. The transition to a floating exchange rate and an extensive bank recapitalization have contributed to improving the stability of the financial and banking system. Recovery in industrial production and in addition will help to improve the situation in the external environment. Further easing of monetary policy, debt reduction, a gradual reduction of uncertainty in the markets and improve the business climate will contribute to strengthening investment demand, investment should start to grow in 2017. Conservative decisions of households and their increased propensity to save will recede only slowly, so consumer demand will recover only slowly. The authors also argue that, in addition to economic sanctions that have affected not only access to foreign funding as well as capital flows and decisions on foreign direct investments to the economy, it was particularly sharp fall in world oil prices and the subsequent devaluation of the local currency that left the greatest mark on the development of Russian economy: decline in real incomes, lower consumption, decline in demand, stagnation of production. The extent to which there has been a depreciation of the ruble and the inflation, once again illustrated the vulnerability of the economy stemming from dependence on exports of raw materials. Moreover,

dwindling oil revenues shrinking fiscal space for higher public investment and countercyclical measures. On the other hand, this development could be an opportunity to diversify production and exports – but key it requires technology transfer, business transparency and institutional framework, increase efficiency and, of course, the inflow of investments. Without consolidation RF external relations with key partners will be the economy to a greater extent dependent on the internal market and Eurasian region and complicate the transfer of advanced technologies and foreign investment slows down the process of modernization. The implementation of the economic part of the Association Agreements in the Eastern Partnership countries, the prospect of coexistence and cooperation, the Eurasian and the European Union and possible further escalation of tension in relations with Ukraine also pose a potential threat to further development.

The seventh chapter is devoted to the macroeconomic development of the Republic of India. Gabriela Dovál'ová in this chapter pay attention not only to the development of GDP, fiscal and monetary policy of the country, as well as food security and the labor market. Dovál'ová chapter concludes by stating that the forecast of economic development in India are the next two years is very favorable, but more emphasis will have to be on the inclusiveness of economic growth. In the medium term need to increase productivity in the agricultural sector, boost domestic demand (particularly demand consists of rural population), growth in private investment and exports, as well as to achieve efficiency of public spending. In the light of demographic development, the government will have more geared towards ensuring the use of the demographic dividend but our attention will have to focus on the achievement of food self-sufficiency and food security. In the area of education were achieved considerable progress particularly in providing basic education, the priority becomes creating universal access to secondary education, which is necessary for the pursuit of higher

education but also to enter the labor market. Poor prospects for employment in the labor market are particularly for disadvantaged families obstacle to investing in education of children, much more difficult fight against child labor, which is the country still significantly enhanced. In the area of food self-sufficiency India has made in recent decades considerable progress but have made less progress is seen in food security, and poverty law is considered the main factor impeding access to food. In the next fiscal year 2016/2017 envisages that fiscal policy should support the achievement of inclusive growth. The budget will be greater emphasis on agriculture, rural development, social services, human development, as well as infrastructure.

The eighth chapter is devoted to migration and refugee crisis. Paula Puškárová in the conclusion of this chapter has concluded that the current refugee crisis is changing the nature of relations in the EU – political, economic and social demension. Political conflicts among Member States on addressing the influx of refugees is accompanied by conflicts between social groups and the rise of nationalism and extremism in the society. Economic relations are changing under the influence of asymmetric increasing aggregate demand. It is obvious that the integration of these asylum seekers for long becomes one of the key objectives of the EU in order to avoid undesirable effects of immigration and encourage economic growth. In the shaping of policies for the integration of refugees in the long term it is necessary to build a flexible market. First of all think about the flexibility of accessing the legal labor market. Inactivity trap not only causes economic losses in terms of fiscal cost of non-working asylum seeker, or loss of tax income from its activities, as well as increasing the risk of crime, illegal work, as well as the loss of work habits or willing to integrate. In addressing the integration of refugees it is important to use the tools of educational policy. While the bulk of incoming asylum seekers are men, it is likely that after obtaining asylum shall follow them and their wives

and children. Pressure on the education system will be considerable and it is necessary to develop educational system and will provide retraining courses for adults to better position themselves in the labor market. For thinking also still delaying the age at which children normally valued. Puškárová further argues that the key to the successful integration of asylum seekers is support the society. Supporters of "the culture of acceptance" now lose their supporters and media coverage of negative experiences with immigrants does not help this trend. Puškárová concludes also that an essential part of successful integration is therefore regulate the influx of refugees and screening process that would increase the number of positive experience with the integration of immigrants, as well as media interest. It is unrealistic to believe that the influx of refugees die down in the coming years, whereas in this respect there are inertial effects. It can be assumed that the fear of losing control on the society is greater than the fear of the influx of migrants. Politics, demonstrating that the influx of refugees is regulated and subject responsible for screening to participate, for example, as a terrorist organization, can significantly facilitate the process of integration.

Juraj Sipko, in the ninth chapter devoted to international monetary system and the role of the USD in it, and concluded that the introduction of freely floating exchange rate in the unstable development of some macroeconomic indicators in the leading industrialized nations leading scientific authorities, implementers of economic policies, as well as representatives from area real economy to a review of recent developments and the status of various currencies, mainly of reserve currencies, but above USD dominance in international economic, monetary, financial and credit relations. Sipko further argues that possible with some satisfaction that the introduction of the system of fixed exchange rates in international monetary relations led to a relatively stable development of the world economy, promote the growth of world trade, and exchange rates influenced the internal and external economic imbalances

of the Member States of the IMF only minimally. Sipko further notes that, from a historical perspective it must be acknowledged that this is an objective and natural process of transition from the unipolar international monetary system multipolar international monetary system, based not on dominance USD, but in several currencies. The inclusion of the Chinese renminbi to the standard currency basket to calculate the synthetic unit of special drawing rights is historically understandable in terms of a gradual transition to multipolar international monetary system. In the context of the establishment multipolar monetary system it can be expected to be composed of three reserve currencies, including USD, EUR and Chinese currency RMB. Just created multipolar international monetary system and some weight loss now relatively strong currencies within unipolar monetary system can also lead to a relatively stable exchange rate. Multipolar stability of the international monetary system can be affected by the ongoing internal and external economic imbalances in some countries the dominant current global economy. Maybe it expected mainly on overall indebtedness of individual sectors of the economy, but will also problematic unsustainability of the current account balances of countries participating in the next multipolar international monetary system.

Peter Staněk is the author of tenth chapter, in which analyzes some problems of global geopolitical and economic terms. It concluded that discussions on integration are concentrated in the two approaches - closer integration will solve all problems, all problems solved disintegrating integration. Factors and their link that we have developed in this paper, however, show a different path solutions. In some ways (infrastructure, defense) to strengthen integration in some respects (social model, migration, aging, technological revolution) to strengthen the competencies and possibilities of nation states. At the same time (and apply) the agreed rules must be respected by all Member States. Today comes into play and the phenomenon supranintegration (TTIP TTP), but is motivated

by geopolitical interests of a narrow elite and not the interests of neither nation states nor the already existing integration groupings. Staněk concludes also that the EU project was for many years a model for successful integration and reasonable. It was a role model for problem solving mechanisms and principles of integration. It proved that integration can ensure peace and prosperity. Also it shows that, despite the heterogeneity of countries can reach success (yet unfrequented elsewhere). In the last 5-8 years (especially after 2008) showed, however, that gradually created a new risk phenomena to which integration has not responded. But they highlight national particularities and also create new risk architecture (architecture interconnectedness). In each country take a modified form, to which the response headquarters was the only other closer integration. This undermines the real possibilities solved but also confidence in the integration process. Half-heartedness solutions inconsistent compliance with rules and entry geopolitical goals leading up to a critical mass of problems and the de facto denial of integration (Brexit). Geopolitical pressure (USA), heterogeneity of countries, a huge increase in income polarization, demographic shocks and is now diverging process of 4th industrial revolution led not only to a change in the structure of economy and society in general (and the country), but the state before integration process (anywhere) new policy qualitatively different challenges.

The eleventh chapter is devoted to issues of new manifestations of globalization and integration processes. Milan Šikula in this chapter concludes by stating that in the conditions of a multipolar system is desirable certain system homogeneity global environment will be formed as a resultant of conflict and confrontation of positions and strategic priorities dominant global players and have linked various coalition partnerships other states. It should allow for better terms and conditions for the real identifying global challenges and threats, for a more balanced consideration of diversity and inconsistencies in the division of responsibilities between

States, as well as more appropriate application of subsidiarity and optimization of transaction costs. In terms of forming a multipolar system should be implemented as global governance cooperative, coordinated regulation of global society based on mutual benefit and shared sovereignty of participating countries. At the same time advancing with new quality homogenization of the global environment will require the appropriate adaptation and recalibration of state functions.

Presented scientific monograph with eleventh chapters contains specific conclusions of the analysis in part in the individual chapters and sub-chapters, which are summarized in this section. In any case, given the rapid changes in the scene of the world economy, we can state that despite the valuable and lessons learned by this monograph provides a contribution to Slovak economic literature, many unanswered questions remain open, what motivates us to address these questions in our next research.

Saleh Mothana Obadi
editor and project coordinator

LITERATÚRA

ACCENTURE Energy Perspectives (2016): Consequences of COP21 for the Oil and Gas Industry GHG Targets and Possible Outcomes. [Online.] Dostupné na: <https://www.accenture.com/t20160527T044626__w__us-en/_acnmedia/PDF-11/Accenture-Strategy-Energy-Perspectives-Consequences-COP21.pdf>.

AGORAENERGIEWENDE (2016): Energy Transition in the Power Sector in Europe: State of Affairs in 2015. Review of the Developments and Outlook for 2016.

AKGUNDUZ, Y. – VAN DEN BERG, M. – HASSINK, W. (2015): The Impact of Refugee Crises on Host Labor Market: The Case of the Syrian Refugee Crisis in Turkey. [IZA Discussion Paper, No. 8841.] [Online.] [Cit. 2016-08-20.] Dostupné na: <http://www.iza.org/en/webcontent/publications/papers/viewAbstract?dp_id=8841>.

ALDÉN, L. – HAMMARSTEDT, M. (2014): Integration of Immigrants on the Swedish Labour Market: Recent Trends and Explanations. Centre for Labour Market and Discrimination Study. Växjö, Sweden: Linnaeus University.

ALEKSYNSKA, M. – TRITAH, A. (2013): Occupation-Education Mismatch of Migrant Workers in Europe: Context and Policies. *Economics of Education Review*, 36, C, s. 229 – 244.

ANDRLE, M. – BLAGRAVE, P. – ESPAILLAT, P. – HONJO, K. – HUNT, B. – KORTELAINEEN, M. – LALONDE, R. – LAXTON, D. – MAVROEIDI, E. – MUIR, D. – MURSULA, S. (2015): The Flexible System of Global Models-FSGM. [Working Paper 15/64.] Washington, DC: International Monetary Fund.

AOUN, M. C. – CORNOT-GANDOLPHE, S. (2015): The European Gas Market Looking for its Golden Age ? Paris: The Institut français des relations internationales. ISBN 978-2-36567-493-5.

ARIAS, M. A. – GASCON, CH. S. – RAPACH, D. E. (2016): Metro Business Cycles. *Journal of Urban Economics*, 94, July, s. 90 – 108.

BAFFES, J. (2016): The Great Plunge in Oil Prices: Causes, Consequences, and Policy Responses. [Working Paper PRN/15/01.] Washington, DC: World Bank.

BALÁŽ, P. (2015): Druhý pilier hospodárskeho zázraku. *Etrend*, 24. 08. 2015. <<http://www.etrend.sk/trend-archiv/rok-2015/cislo-33/druhy-pilier-hospodarskeho-zazraku.html>>.

BARMAN, B. – BARMAN, V. (2014): A Study on Child Working Population. IOSR Journal of Humanities and Social Science. Vol. 19, Issue 2, Ver. I (Feb. 2014), e-ISSN: 2279-0837.

BBC News (2016): Why India's GST is one of the World's most Complex Tax Reforms. [Cit. 9. 8. 2016.] Dostupné na: <<http://www.bbc.com/news/world-asia-india-36950205>>.

BECK, U. (2002): What is Globalisation? Oxford: Polity Pres. Český preklad: Co to je globalizace? Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (2007).

BÉLKA, M. (2015): Nemci majú pre nás tisíce eur, snívajú imigranti. Realita je však iná. [Online.] [Cit. 2016-08-20.] Dostupné na: <<http://finweb.hnonline.sk/spravy-zo-sveta-financii/541025-nemci-maju-pre-nas-tisice-eur-snivaju-imigranti-realita-je-vsak-ina>>.

BĚLOHRADSKÝ, V. (2000): Antinomie globalizace: Vzdelanostní společnost 2000. In: BĚLOHRADSKÝ, V. a kol.: Eseje o nedávné minulosti a blízké budoucnosti. Praha: Qplusq.

BÉNASSY-QUÉRÉ, A. – PISANI-FERRY, J. (2011): What International Monetary System for a Fastchanging World Economy? In: BOORMAN, J. – ICARD, A. (eds): Reform of the International Monetary System. The Palais-Royal Initiative. Los Angeles, CA: SAGE Publications.

BERGSTEN, C. F. (2014): Currency Wars and the International Economic Order. [Lecture delivered at the Stockholm School of Economic, August 22.] Stockholm: Peterson Institute for International Economics.

BEUKEL, J. van den (2016): Saudi Arabia Needs Realism – Not a 2030 Vision. In: Energy Post. [Online.] Dostupné na: <<http://www.energypost.eu/saudi-arabia-needs-realism-2030-vision>>.

BLANCHARD, O. – JAUMOTTE, F. – LOUNGANI, P. (2013): Labor Market Policies and IMF Advice in Advanced Economies during the Great Recession. Staff Discussion Note 13/02. Washington, DC: International Monetary Fund.

BLOOMBERG (2016): Oil at \$45 a Barrel Proving No Savior as Bankruptcies Pile Up. [Online.] Dostupné na: <<http://www.bloomberg.com/news/articles/2016-05-12/oil-at-45-a-barrel-proving-no-savior-as-bankruptcies-add-up>>.

BLOOMBERG: <<http://www.bloomberg.com/europe>>.

BLS (2015a): Industry Employment and Output Projections to 2024. Monthly Labor Review, December 2015.

BLS (2015b): The U.S. Economy to 2024. Monthly Labor Review, December 2015.

BLS (2016a): A Profile of the Working Poor, 2014. BLS Reports, April 2016.

BLS (2016b): Employment Projections Program, U.S. Bureau of Labor Statistics.

BLS (2016c): Data. Dostupné na: <<http://www.bls.gov/data/>>.

BOJ (2016): Enhancement of Monetary Easing. Bank of Japan. <https://www.boj.or.jp/en/announcements/release_2016/k160729a.pdf>.

BORGNA, C. – CONTINI, D. (2014): Migrant Achievement Penalties in Western Europe: Do Educational Systems Matter? *European Sociological Review*, 30, č. 5, s. 670 – 683.

BOURDIEU, O. (2002): The Politics of Globalisation. Open Democracy. Dostupné na: <<http://www.globalpolitics.org/ngos/role/globdem/globgov/2002/0220bourdieu.htm>>.

BOYSEN-HOGREFE, J. – FIEDLER, S. – GROLL, D. – JANNSEN, N. – KOOTHS, S. – PLÖDT, M. – POTJAGAILLO, G. (2015): Simulation von Flüchtlingskosten bis 2022: Langfristig bis zu 55 Mrd. € jährlich. [Online.] [Cit. 2016-08-20.] Dostupné na: <<https://www.ifw-kiel.de/medien/medieninformationen/2015/simulation-von-fluechtlingskosten-bis-2022-langfristig-bis-zu-55-mrd-20ac-jahrlich>>.

BP (2016): BP Statistical Review of World Energy 2016. [Online.] Dostupné na: <<http://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy/downloads.html>>.

BRYNJOLFSSON, E. – MCAFFE, A. (2015): Druhý věk strojů. Práce, pokrok a prosperita v éře špičkových technologií. Brno: Jan Melvil Publishing. ISBN 978-80-87270-71-4.

BRZICA, D. – VOKOUN, J. (2015): Čínsky ekonomický rast: obdobie spomalenia alebo mäkké pristátie? In: OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: krehké oživenie globálnej ekonomiky v čase relatívne nízkych cien ropy a pretrvávajúcich geopolitických rizík. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, s. 145 – 169. ISBN 978-80-7144-245-5.

BUCHANAN, E. (2015): Migrant Crisis: Which European Country Offers the Most Help to Refugees? [Online.] [Cit. 2016-08-20.] Dostupné na: <<http://www.ibtimes.co.uk/migrant-crisis-which-european-country-offers-most-help-refugees-1523852>>.

BUREAU OF INTERNATIONAL LABOUR AFFAIRS (2014): Findings on the Worst Forms of Child Labor. [Cit. 9. 3. 2016.] Dostupné na: <<http://www.dol.gov/ilab/reports/child-labor/findings/2014TDA/2014TDA.pdf>>.

CALIENDO, M. – KÜNN, S. (2011): Start-Up Subsidies for the Unemployed: Long-Term Evidence and Effect Heterogeneity. *Journal of Public Economics*, 95, č. 3 – 4, s. 311 – 31.

CASTELLS, M. (2000): *The Rise of Network Society – The Information Age: Economy, Society and Culture*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.

CBR (2016a): Monetary Policy Report No. 1 (13). Information and Analytical Review. Moskva: Centrálna banka Ruska (Bank of Russia), marec 2016, 54 s.

CBR (2016b): Monetary Policy Report No. 2 (14). Information and Analytical Review. Moskva: Centrálna banka Ruska (Bank of Russia), jún 2016, 55 s.

CBR (2016c): Hlavné ekonomické indikátory. Štatistiky vonkajších vzťahov. [Štatistiky dostupné online.] <www.cbr.ru>.

CBR (2016d): Bank of Russia Statistical Bulletin No. 7/2016 (278). Moskva: Centrálna banka Ruska (Bank of Russia), 299 s.

CIA (Central Intelligence Agency). World Factbook. [Online.] Dostupné na: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>>.

CONNOLLY, K. (2016): Refugee Crisis: Germany Creaks under Strain of Open Door Policy. [Online.] [Cit. 2016-08-20.] The Guardian, 27. 6. 2016. Dostupné na: <<https://www.theguardian.com/world/2015/oct/08/refugee-crisis-germany-creaks-under-strain-of-open-door-policy>>.

CPB (2016): CPB World Trade Monitor. June 2016. Dostupné na: <<https://www.cpb.nl/en/figure/cpb-world-trade-monitor-june-2016>>.

CUTLER, S. J. (2016): Refugee Crisis and Re-emergence of Forgotten Infections in Europe. [Online.] [Cit. 2016-08-20.] Dostupné na: <https://www.researchgate.net/profile/Sally_Cutler/publication/284019453_Refugee_crisis_and_re-emergence_of_forgotten_infections_in_Europe/links/56af2f6108ae19a3851736b1.pdf>.

DEBNÁR, J. (2015): Koľko dostávajú azylanti v Európe? Mesačne aj 1 450 eur, prichádzajú radikálne škrtý. [Online.] [Cit. 2016-08-19.] Dostupné na: <<http://www.aktuality.sk/clanok/302778/kolko-dostavaju-azylanti-v-europe-mesacne-aj-1450-eur-prichadzaju-radikalne-skrty/>>.

DELOITTE (2016): 2016 Outlook on Oil and Gas. [Online.] Dostupné na: <<http://www2.deloitte.com/us/en/pages/energy-and-resources/articles/oil-and-gas-industry-outlook.html>>.

DENNÉ AKTUALITY Z INTERNETOVÝCH ZDROJOV ZA OBDOBIE 2015 A 2016: AIIB, China Daily, Bloomberg, The Economist, Trend, SITA, ČTK a ďalšie.

DERNBACH, A. (2015): Germany Suspends Dublin Agreement for Syrian Refugees. [Online.] [Cit. 2016-08-19.] Der Tagesspiegel, 26. 8. 2015. Dostupné na: <<http://www.euractiv.com/section/migrations/news/germany-suspends-dublin-agreement-for-syrian-refugees/>>.

DOBBS, R. – LUND, S. – WOETZEL, J. – MUTAFCHIEVA, M. (2015): Debt and (not much) Deleveraging. McKinsey & Company, McKinsey Global Institute, February 2015.

DOBSON, W. – MASSON, P. (2009): Will the Yuan become a World Currency? *China Economic Review*, 20, č. 1, s. 124 – 135.

DVORKIN, M. A. – SHELL, H. (2016): The Recent Evolution of U.S. Local Labor Markets, *Economic Synopses*, č. 15.

EAKIN, H. (2015): The Terrible Flight from the Killing. *New York Review of Books*, 22. 10. 2015. [Online.] [Cit. 2016-08-19.] Dostupné na: <<http://www.nybooks.com/articles/archives/2015/oct/22/terrible-flight-killing/>>.

EC – European Commission (2015): A Study on Smuggling the Migrants: Characteristics, Responses and Cooperation with Third Countries. [Online.] [Cit. 2016-08-19.] Dostupné na: <http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/reports/docs/emn-studies/study_on_smuggling_of_migrants_final_report_master_091115_final_pdf>.

EC (2016): European Economic Forecast. Spring 2016. [Institutional Paper 025, May 2016.] <http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/eeip/pdf/ip025_en.pdf>.

ECB (2015a): Economic Bulletin. Issue 4/2015. ISSN 2363-3417. [Cit. 1. 3. 2016.] Dostupné na: <<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/ecbu/eb201504.en.pdf>>.

ECB (2015b): The International Role of the Euro. Annual Report, July 2015. Frankfurt am Main: European Central Bank.

ECB (2016a): Annual Report 2015. <<https://www.ecb.europa.eu/pub/annual/html/index.en.html>>.

ECB (2016b): Key ECB Interest Rates. <<https://www.ecb.europa.eu/stats/monetary/rates/html/index.en.html>>.

ECB (2016c): Statistics Bulletin. <<http://sdw.ecb.europa.eu/reports.do?node=1000004045>>.

EIA (2016): Short Term Energy Outlook. June 2016. Dostupné na: <<http://www.eia.gov/forecasts/steo/report/>>.

EICHENGREEN, B. (2010.): Managing a Multiple Reserve Currency World. *Insights*, 8, November, s. 29 – 33.

EICHENGREEN, B. (2011): Exorbitant Privilege: The Rise and Fall of the Dollar and the Future of the International Monetary System. Oxford: Oxford University Press.

EICHENGREEN, B. – FLANDREAU, M. (2009): The Rise and Fall of the Dollar (Or When Did the Did the Dollar Replace Sterling as the Leading Reserve Currency)? *European Review of Economic History*, 13, č. 3, s. 377 – 411.

EICHENGREEN, B. – KAWAI, M. (2014): Issues for Renminbi Internationalization: An Overview. [ADBI Working Paper, No. 454.] Tokyo: Asian Development Bank Institute.

EICHENGREEN, B. – KAWAI, M. (eds) (2015): Renminbi Internationalization: Achievements, Prospects, and Challenges. Tokyo – Washington, DC: The Brookings Institution ADBI.

EK (2015): Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade a Európskej centrálnej banke. Na ceste k dobudovaniu hospodárskej a menovej únie. Brusel, 21. 10. 2015, COM (2015)600 final. <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015DC0600&from=sk>>.

ETREND (2015a): Čína devalvovala jüan. Kurz klesol najviac za posledné desaťročia. 11. 8. 2015, ČTK. <<http://www.etrend.sk/financie/juan-zastavil-pokles-cina-sa-snazi-stabilizovat-trh.html>>.

ETREND (2015b): Čína hasí situáciu, napumpovala do bánk 22 miliárd dolárov. 26. 8. 2015, ČTK. <<http://www.etrend.sk/ekonomika/cina-hasi-situaciju-napumpovala-do-bank-22-miliard-dolarov.html>>.

ETREND (2015c): Dell expanduje vo veľkom. Pripravuje miliardové investície. 10. 09. 2015. <<http://www.etrend.sk/firmy/dell-expanduje-vo-velkom-pripravuje-miliardove-investicie.html>>.

EURACTIV.COM (2015): Aid to Refugees: How do European Countries Compare? [Online.] [Cit. 2016-08-19.] Dostupné na: <<https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/aid-to-refugees-how-do-european-countries-compare/>>.

EUROPEAN COMMISSION (2016): Russian Federation: A Protracted Recession and a Long Path to Recovery. In: *European Economy Forecast*, Spring 2016. [Institutional Paper 025.] *European Economy*, May/2016, s. 145 – 146. ISSN 2443-8014 (online).

EUROPEAN COUNCIL (2016a): Council Conclusions EU Strategy on China. General Secretariat of the Council. [Prístup: 8. 8. 2016.] <<http://www.eu2016.sk/data/documents/china.pdf>>.

EUROPEAN COUNCIL (2016b): EU Restrictive Measures in Response to the Crisis in Ukraine. [Cit. 12. 9. 2016.] <<http://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/ukraine-crisis/>>.

EUROPEAN UNION (2016): EU Sanctions Against Russia over Ukraine Crisis. [Cit. 12. 9. 2016.] <http://europa.eu/newsroom/highlights/special-coverage/eu_sanctions_en?page=1>.

EUROSTAT (2016): Database.

<<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>>.

FAO (2015): The State of Food and Agriculture. Social Protection and agriculture: breaking the cycle of rural poverty. ISBN 978-92-5-108861-6.

FAO, IFAD, WFP (2015): The State of Food Security in the World. Meeting the 2015 international hunger targets: taking stock of uneven progress. ISBN 978-92-5-108785-5.

FATTOUH, B. (2016): Adjustment in the Oil Market: Structural, Cyclical or Both? [Online.] Oxford: Oxford Institute for Energy Studies (OIES) – Energy Comment.

FLORIDA, F. – MELLANDER, CH. – KING, K. (2016): Global Creativity Index 2015. China Daily (2016): China has 710 Million netizens. 26. 8. 2016. <http://europe.chinadaily.com.cn/china/2016-08/26/content_26607091.htm>.

FOCUS ECONOMICS (2015): Consensus Forecast – Austria. [Online.] [Cit. 2016-08-19.] Dostupné na: <http://www.focus-economics.com/sites/default/files/focuseconomics_consensus_forecast_austria_-_april_2015.pdf>.

FOMC (2016a).

<https://www.federalreserve.gov/faqs/economy_14424.htm>.

FOMC (2016b): <<https://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/fomcprojtabl20160615.htm>>.

FOSTER, J. B. – MAGDOFF, F. (2009): Velká finanční krize: příčiny a následky. Všeň: Grimmus.

FRANKFURTER ALLGEMEINE (2016): Politiker fordern Waffen für die Ukraine. [Cit. 12. 9. 2016.] <<http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/europa/krieg-im-donbass-politiker-fordern-waffen-fuer-die-ukraine-14386587.html>>.

FRED (2016). Database.

FRONTEX (2015): Latest Trends at External Borders of the EU. [Online.] [Cit. 2016-08-19.] Dostupné na: <<http://frontex.europa.eu/news/latest-trends-at-external-borders-of-the-eu-6Z3kpC>>.

GAZPROM (2015): Gazprom, BASF, E.ON, ENGIE, OMV and Shell Sign Shareholders Agreement on Nord Stream 2 Project. [Cit. 12. 9. 2016.] <<http://www.gazprom.com/press/news/2015/september/article245837/>>.

GAZPROM EXPORT (2016): Gas Supplies to Europe. [Cit. 12. 9. 2016.] <<http://www.gazpromexport.ru/en/statistics/>>.

GLOBALRESEARCH (2016): Global Geopolitics: EU Economic Sanctions Against Russia "Might Remain in Place Indefinitely". [Cit. 12. 9. 2016.] <<http://www.globalresearch.ca/global-geopolitics-eu-economic-sanctions-against-russia-might-remain-in-place-indefinitely/5542951>>.

HATTON, T. J. (2013): Refugee and Asylum Migration. In: CONSTANT, A. F. – ZIMMERMANN, K. F. (eds): International Handbook on the Economics of Migration. Cheltenham, UK – Northampton, MA: Edward Elgar.

HAVLIK, P. (2015): Russian Federation 2015. From Stagnation to Recession and Back. [Research Report 406.] Viedeň: The Vienna Institute for International Economic Studies WIIW, september 2015, 26 s.

HELD, D. (2004): Inescapably Side by Side. An Interview with David Held, Mikkel Thorup & Mads P. Sorensen. Polity, February.

HENDERSON, J. (2016): Gazprom – Is 2016 the Year for a Change of Pricing Strategy in Europe? [Online.] Oxford: OIES – Energy Comment.

HERMAN, E. S. (1999): The Threat for Globalisation. Nex Politics, 7, č. 2 (new series), whole No. 26.

HO, G. – SHIRONO, K. (2015): The Nordic Labor Market and Migration. [Working Paper, No. 15/254.] Washington, DC: International Monetary Fund.

HODA, A. – GULATI, A. (2013): India's Agricultural Trade Policy and Sustainable Development. ICTSD Programme on Agricultural Trade and Sustainable Development. [Issue Paper, No. 49.] Geneva: International Centre for Trade and Sustainable Development.

HOOGE, M. – REESKENS, T. – STOLLE, D. – TRAPERS, A. (2009): Ethnic Diversity and Generalized Trust in Europe: A Cross-National Multilevel Study. Comparative Political Studies, 42, č. 2, s. 198 – 223.

HUDSON, M. (2015): IMF Forgives Ukraine's Debt to Russia. [Cit. 12. 9. 2016.] <<http://michael-hudson.com/2015/12/the-imf-forgives-ukraines-loan-to-russia/>>.

CHINN, M. – FRANKEL, J. A. (2008): Why the Euro Will Rival the Dollar. International Finance, 11, č. 1, s. 49 – 73.

CHINOY, S. – KUMAR, P. – MISHRA, P. (2016): What is Responsible for India's Sharp Disinflation? [IMF Working Paper, WP/16/166.] Washington, DC: International Monetary Fund. [Cit. 29. 8. 2016.] Dostupné na: <<https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2016/wp16166.pdf>>.

ICRA (2016): Government of India Budget 2016-17. Union Budget for 2016-17 reinforces of Government of India's commitment to fiscal consolidation. [Cit. 30. 8. 2016.] Dostupné na: <<http://www.icra.in/Files/ticker/ICRA%20Budget%202016-17.pdf>>.

- IEA (2015): Energy and Climate Change. Paris: OECD.
- IEA (2016a): Annual Statistical Supplement. Paris: OECD.
- IEA (2016b): Global EV Outlook 2016. Beyond One Million Electric Cars.
- IEA (2016c): Medium-Term Gas Market Report 2016. Paris: OECD.
- IEA (2016d): Oil Market Report 2016. Paris: OECD.
- IFO (2016): Long Time-Series for the Economic Climate for the Euro Area. <<http://www.cesifo-group.de/ifoHome/facts/Time-series-and-Diagrams/Zeitreihen/Time-series-Economic-Climate-Euro-Area.html>>.
- ILO (2015): World Report on Child Labour. Paving the Way to Decent Work for Young People. Geneva: International Labour Office. ISBN 978-92-2-129689-8.
- IMF (2014): The Fight for Global Health. Washington, DC: International Monetary Fund, Finance and Development, December 2014.
- IMF (2015a): Global Implications of Lower Oil Prices. SDN/15/15. IMF Discussion Note.
- IMF (2015b): Press Release: IMF Executive Board Discusses Reforming the Fund's Policy on Non-Toleration of Arrears to Official Creditors. December 10, 2015. [Cit. 12. 9. 2016.] <<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/14/01/49/pr15555>>.
- IMF (2015c): Selected Online IMF Data Sources. Dostupné na: <<http://www.imf.org/external/np/ds/matrix.htm>>.
- IMF (2016a): World Economic Outlook Database. Dostupné na: <<https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/02/weodata/index.aspx>>.
- IMF (2016b): WEFS, REO update, April 2016. Middle East and Central Asia. <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2016/mcd/eng/pdf/mreo0416.pdf>>.
- IMF (2016c): WEFS, REO. Central, Eastern, and Southeastern Europe. How to Get Back on the Fast Track. May 2016. <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2016/eur/eng/pdf/rei0516.pdf>>.
- IMF (2016d): WEFS, REO. Asia and Pacific. Building on Asia's Strengths during Turbulent Times. April 2016. ISBN-13: 978-1-48433-943-5.
- IMF (2016e): WEFS, REO. Sub-Saharan Africa. Time for a Policy Reset. April 2016. ISBN 978-1-47551-987-7.
- IMF (2016f): WEO update, July 2016. Uncertainty in the Aftermath of the U.K. Referendum.
- IMF (2016g): World Economic Outlook: Too Slow for Too Long. Washington, DC.: International Monetary Fund, April. ISBN 978-1-47554-372-8.

IMF (2016h): World Economic and Financial Survey. REO. Western Hemisphere. Managing Transitions and Risks. April 2016. ISBN:13 978-1-47551-990-7.

IMF (2016i): Primary Commodity Prices. Dostupné na: <<http://www.imf.org/external/ns/cs.aspx?id=28>>.

IMF (2016j): Special Drawing Rights (SDR). <<http://www.imf.org/external/np/exr/facts/sdr.htm>>.

IMF (2016k): World Economic Outlook. [Cit. 20. 9. 2016.] Dostupné na: <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/pdf/text.pdf>>.

IMF (2016l): India. IMF Country Report. No. 16/75. [Cit. 23. 8. 2016.] Dostupné na: <<https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2016/cr1675.pdf>>.

IMF – AIYAR, S. – BARKBU, B. – BATINI, N. – BERGER H. – DETRAGIACHE, E. – DIZIOLI, A. – EBEKE, C. – LIN, H. – KALTANI, L. – SOSA, S. – SPILIMBERGO, A. – TOPALOVA, P. (2016m): The Refugee Surge in Europe: Economic Challenges. [IMF Staff Discussion Note, No. SDN/16/02, January 2016.] Washington, DC: International Monetary Fund. [Online.] [Cit. 2016-08-20.] Dostupné na: <<https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2016/sdn1602.pdf>>.

INDEPENDENT (2015): Direct Flights between Russia and Ukraine Banned. [Cit. 12. 9. 2016.] <<http://www.independent.co.uk/news/world/europe/direct-flights-between-russia-and-ukraine-banned-a6707071.html>>.

INFLATION.EU, WORLDWIDE INFLATION DATA (2016): Historic Inflation India – CPI Inflation. [Cit. 20. 9. 2016.] Dostupné na: <<http://www.inflation.eu/inflation-rates/india/historic-inflation/cpi-inflation-india.aspx>>.

INSEAD (2015): The Global Talent Competitiveness Index 2015-2016. Fontainebleau, France. <<http://global-indices.insead.edu/gtci/>>.

INSTITUTE FOR TRANSFORMATIVE TECHNOLOGIES (2016): Achieving Universal Electrification in India: A Roadmap for Rural Solar Mini-Grids. [Cit. 29. 8. 2016.] Dostupné na: <<https://assets.rockefellerfoundation.org/app/uploads/20160503122350/Achieving-Universal-Electrification-in-India.ITTRreport.April2016.pdf>>.

INTERNATIONAL TRADE CENTRE. [Online.] Dostupné na: <<http://www.trademap.org/>>.

JAIN, S. (2016): Food Security in India: Problems and Prospects. Dostupné na: [Cit. 17. 8. 2016.] <<http://www.oidaijsd.com/Files/Volume09Issue01.pdf>>.

- JAIN-CHANDRA, S. – KINDA, T. – KOCHHAR, K. – PIAO, S. – SCHAUER, J. (2016): Sharing the Growth Dividend: Analysis of Inequality in Asia. [IMF Working Paper, WP/16/48.] [Cit. 15. 8. 2016.] Dostupné na: <<https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2016/wp1648.pdf>>.
- JAPAN MINISTRY OF HEALTH (2016): Labor and Welfare. <<http://www.mhlw.go.jp/english/database/>>.
- JAPANGOV (2016): Abenomics is Progressing. <<http://www.japan.go.jp/abenomics/html/index.html>>.
- JETRO (2016): Japan External Trade Organization. <<https://www.jetro.go.jp/en/reports/statistics/>>.
- JUNCKER, J.-C. – TUSK, D. – DIJSSELBLOEM, J. – DRAGHI, M. – SCHULTZ, M. (2015): Dobudovanie hospodárskej a menovej únie. <<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/5presidentsreport.sk.pdf?be7b593dc4e1ab6d88267cdd2ad16019>>.
- KATO, N. – KAWAMOTO, T. (2016): Corporate Profits and Business Fixed Investment: Why are Firms So Cautious about Investment? [Working Paper Series.] Tokyo: Bank of Japan. Research and Statistics Department,
- KELLER, J. (2011): Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti. Praha: SLON.
- KERR, S. P. – KERR, W. (2011): Economic Impacts of Immigration: A Survey? Finnish Economic Papers, 24, č. 1, s. 1 – 32.
- KOLLEWE, J. (2016): Economists to Cameron: Refugee Crisis Response 'Morally Unacceptable'. [Online.] [Cit. 2016-08-19.] Dostupné na: <<https://www.theguardian.com/world/2016/feb/01/economists-david-cameron-open-letter-refugee-crisis-response-morally-unacceptable>>.
- КОСМОДРОМ "ВОСТОЧНЫЙ" (2016): Первый пуск ракеты «Союз-2.1а» с космодрома "Восточный". [Cit. 12. 9. 2016.] <<http://vostokdrom.ru/content/pervyy-pusk-rakety-soyuz-21a-s-kosmodroma-vostochnyy>>.
- KONSOLIDOVANÉ ZNENIE ZMLUVY O EURÓPSKEJ ÚNII A ZMLUVY O FUNGOVANÍ EURÓPSKEJ ÚNIE (2010). <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2010:083:FULL&from=sk>>.
- KORKUT, U. (2016): Pragmatism, Moral Responsibility or Policy Change: the Syrian Refugee Crisis and Selective Humanitarianism in the Turkish Refugee Regime. Comparative Migration Studies, 4, č. 2, doi:10.1186/s40878-015-0020-9.
- LENDMAN, S. (2016): More Evidence of Turkey's Support of the Islamic State (ISIS) in Liaison with US and NATO. [Online.] [Cit. 2016-09-05.] Dostupné na: <<https://www.globalresearch.ca/more-evidence-of-turkeys-support-of-the-islamic-state-isis-in-liaison-with-us-and-nato/5500916>>.

MANSFIELD, K. (2016): Merkel MUST GO! Germans Turn Against Chancellor as Thousands Protest at Open-door Policy. Express.co.uk, 31. júl 2016. [Online.] [Cit. 2016-08-19.] Dostupné na: <www.express.co.uk/news/world/694960/Angela-Merkel-must-go-thousands-protest-in-Berlin-Germany-open-door-refugee-policy>.

MARTIN, F. M. (2016): U.S. Fiscal Policy: Reality and Outlook. Economic Synopses, č. 10.

MATOVNIKOV, M. J. (2016): Ставка уже сыграла? Деньги и кредит, 2016, č. 3, s. 30 – 35.

MAUGERI, L. (2016): The Global Oil Market: No Safe Haven for Prices. Policy Brief. Cambridge: BelferCenter for Science and International Affairs.

MCGLADE, CH. – EKINS, P. (2015): The Geographical Distribution of Fossil Fuels Unused when Limiting Global Warming to 2 °C. Nature, 517, s. 187 – 190. doi:10.1038/nature14016.

MH SR (2016): Zahraničný obchod SR v roku 2015. <<http://www.mhsr.sk/zahranicny-obchod-2015/145297s>>.

MICHIE, J. (ed.) (2003): The Handbook of Globalisation. Cheltenham: Edward Elgar.

MILES, T (2015): EU Gets One Million Migrants in 2015, Smugglers Seen Making \$1 billion. Reuters, 22. decembra 2015. [Online.] [Cit. 2016-08-19.] Dostupné na: <<http://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-idUSKBN0U50WI20151222>>.

MINISTRY OF HUMAN RESOURCE DEVELOPMENT (2014): Education For All. Towards Quality with Equity. India. New Delhi: National University of Educational Planning and Administration. [Cit. 27. 7. 2016.] Dostupné na: <http://mhrd.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/upload_document/EFA-Review-Report-final.pdf>.

MINISTRY OF LABOUR AND EMPLOYMENT (2012): Census Data on Child Labour. [Cit. 28. 7. 2016.] Dostupné na: <<http://labour.gov.in/childlabour/census-data-child-labour>>.

MIP REPORTS (2016): <http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/macroeconomic_imbalance_procedure/mip_reports/index_en.htm>.

MORRIS, M. (2012): Co nesmíte vědet. Praha: Rybka Publishers.

MZVaEZ SR (2016a): Ekonomická informácia o teritóriu – Hong Kong. <https://www.mzv.sk/web/peking/obchod_a_investicie>.

MZVaEZ SR (2016b): Minister M. Lajčák v Pekingu o rozvoji bilaterálních vztahů a slovenskom predsedníctve v Rade EÚ. Správa 4. 7. 2016. <<https://www.mzv.sk/web/peking/spravy>>.

NBS (2016): Úrokové sadzby ECB. [Online.] [Cit. 2016-08-19.] Dostupné na: <<http://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje/udajove-kategorie-sdds/urokove-sadzby/urokove-sadzby-ecb>>.

NBSC (2016): Statistical Communiqué of the People's Republic of China on the 2015 National Economic and Social Development. National Bureau of Statistics of China, 29. 2. 2016. <http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/201602/t20160229_1324019.html>.

NEWTON College (2012): Harmonizace fiskální a sociální politiky v EU? Praha: NEWTON College, Vzdělávací středisko na podporu demokracie. ISBN 978-80-904281-8-8.

NEWTON College (2015a): Evropská unie a její proměny v období globální nestability. Praha: NEWTON College, Vzdělávací středisko na podporu demokracie. ISBN 978-80-87764-05-3.

NEWTON College (2015b): Postavení a vztahy Evropské unie a USA v měnící se globální ekonomice. Praha: NEWTON College, Vzdělávací středisko na podporu demokracie. ISBN 978-80-87764-04-6.

NIC (2016a): Key Figures of Budget 2016 – 2017. [Cit. 30. 8. 2016.] Dostupné na: <<http://indiabudget.nic.in/ub2016-17/bh/bh1.pdf>>.

NORDSTREAM 2. <<https://www.nord-stream2.com/>>.

NUSCHE, D. (2009): What Works in Migrant Education? A Review of Evidence and Policy Options. [Education Working Paper, No. 22.] Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.

OECD (2011): Migrant Entrepreneurship in OECD Countries. In International Migration Outlook 2011. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.

OECD (2015a): OECD Economic Surveys. Japan. April 2015. Overview.

OECD (2015b): Indicators of Immigrant Integration 2015: Settling In. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.

OECD (2015c): Is this Refugee Crisis Different? <<https://www.oecd.org/migration/Is-this-refugee-crisis-different.pdf>>.

OECD (2015d): Stakeholder Engagement for Inclusive Water Governance. [OECD Studies on Water.] Paris: OECD Publishing.

OECD (2016a): Economic Surveys: United States.

OECD (2016b): Main Economic Indicators, Volume 2016/8, August.

OECD (2016c): Economic Outlook for Southeast Asia, China and India 2016. Enhancing regional ties. OECD Publishing, Paris. ISBN: 978-92-64-24378-1.

OECD (2016d): Interim Economic Outlook. [Cit. 1. 3. 2016.] Dostupné na: <<http://www.oecd.org/eco/outlook/OECD-Interim-Economic-Outlook-February-2016.pdf>>.

OECD (2016e): Economic Policy Reforms. Going for Growth. Interim Report. Paris: OECD Publishing. ISBN 978-92-64-25008-6.

OECD (2016f): India. Developments of Individual OECD and selected non-members economies. In OECD Economic Outlook, Vol. 2016, Issue 1. Paris: OECD Publishing. [Cit. 23. 8. 2016.] Dostupné na: <http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/economics/oecd-economic-outlook-volume-2016-issue-1/india_eco_outlook-v2016-1-23-en#page5>.

ONDROVIČ, A. (2016): Inštitucionálne príčiny globálnej ekonomickej krízy. [Dizertačná práca.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV.

OPEC (2015): World Oil Outlook. Vienna: OPEC Secretariat. ISBN 978-3-9503936-0-6.

OTT, E. (2013): The Labour Market Integration of Resettled Refugees. Evaluation Report 2013/6. United Nations High Commissioner for Refugees Policy Development and Evaluation Services.

PENTO, M. (2016): Here's Proof that Economic Recovery is Over. 18 August, 2016. <<http://www.cnbc.com/2016/08/18/heres-proof-that-the-economic-recovery-is-over-commentary.html>>.

PEW (2016): America's Shrinking Middle Class: A Sloce Look at Changes within Metropolitan Areas. PEW Research Center. Social and Demographic Trends, May 11.

PICKETTOVÁ, K. – WILKINSON, R. (2015): Rovnováha. Proč je rovnost výhodná pro každého. Všeň: Grimmus. ISBN 978-80-87461-09-9.

POTŮČEK, M. – MUSIL, J. – MAŠKOVÁ, M. (2008): Strategické volby pro českou společnost. Teoretická východiska. Praha: Sociologické nakladatelství.

PWC (2014): Future of India. The Winning Leap. [Cit. 11. 3. 2016.] Dostupné na: <<https://www.pwc.in/assets/pdfs/future-of-india/future-of-india-the-winning-leap.pdf>>.

PWC (2015): The World in 2050 Will the Shift in Global Economic Power Continue? London: Pwc, February 2015. <<http://www.pwc.com/gx/en/issues/the-economy/assets/world-in-2050-february-2015.pdf>>.

RAMAN, CH. – GUPTA, V. (2015): Preparation for the World of Work: Secondary and Higher Secondary Education in India. [Cit. 12. 3. 2016.] Dostupné na: <<http://www.iimahd.ernet.in/assets/snippets/workingpaperpdf/19123566942015-02-03.pdf>>.

REUTERS (2016): Parliament Passes Controversial Child Labour Bill. [Cit. 6. 6. 2016.] Dostupné na: <<http://in.reuters.com/article/india-children-labour-idINKCN10619V>>.

RIA NOVOSTI (2016a): Киев подсчитал потери от торговых ограничений со стороны России. [Cit. 12. 9. 2016.] <<https://ria.ru/economy/20160816/1474518895.html>>.

RIA NOVOSTI (2016b): Хроника введения санкций против России и ответных мер. [Cit. 12. 9. 2016.] <<https://ria.ru/infografika/20160306/1384325331.html>>.

RIFKIN, J. (2005): Evropský sen. Praha: ELK - Evropský literární klub.

RODRIK, D. (2011): The Globalization Paradox. Why Global Markets, States, and Democracy can't Coexist. Oxford: Oxford University Press.

ROSATOM. <<http://www.rosatom.cz/cz>>.

ROSE, P. (1990): Peňěžní a kapitálové trhy. Praha: Vvictoria Publishing, a. s., 1014 s. ISBN 80-85605-52-X.

ROSTAT (2016 a): Národné účty. [Štatistiky dostupné online.] <www.gks.ru>.

ROSTAT (2016b): Russia in Figures 2016. [Online publikácia.] <http://www.gks.ru/bgd/regl/b16_12/Main.htm>.

ROTHKOPF, D. (2009): Supertřída. Jak globální elita pretváří svět. Praha: Pavel Dobrovský – BETA, s. r. o.

RUBERY, J. et al. (2002): Productive Systems: Introduction and Overview. In: BURCHELL, B. et al.: Systems of Production: Markets, Organizations and Performance. London: Routledge.

RUSTERBACH, E. (2010): Sources of Negative Attitudes toward Immigrants in Europe: A Multi-Level Analysis. The International Migration Review, 44, č. 1, s. 53 – 77.

SACRAMENTO, R. B. (2015): Migrant Education and Community Inclusion – Examples of Good Practice. Sirius Network Policy Briefs Series 5.

SCHMÖGNEROVA, B. (2016): Kniha o vládnutí. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV.

SIPKO, J. (1999): Európska menová únia a euro. Bratislava: ELITA, 432 s. ISBN 80-8044-061-1.

- SIPKO, J. (2000): Vybrané problémy v oblasti kurzových režimov. *Ekonomický časopis/Journal of Economics*, 48, č. 5, s. 595 – 617.
- SIPKO, J. (2014): Imbalances and Debt Crisis in the Euro Area. *Ekonomický časopis/Journal of Economics*, 62, č. 3, s. 265 – 284.
- STEHRER, R. – LEITNER, S. – MARCIAS, M. – MIRZA, D. – STÖLLINGER, R. (2016): The Future Development of EU Industry in a Global Context. [Research Report 409, January 2016.] Vienna: The Vienna Institute for International Economic Studies.
- STIGLITZ, J. (2003): Jiná cesta k trhu. Praha: Prostor.
- STIGLITZ, J. (2016): Záporné úroky dusia ekonomiku. Príspevok v rámci Projektu Syndicate. *Hospodárske noviny*, 21. 4. 2016.
- STOLYPINSKY CLUB (2016): Путин поручил разработать альтернативу концепции Алексея Кудрина. [Cit. 12. 9. 2016.] <<http://stolypinsky.club/2016/07/25/putin-poruchil-razrabotat-alternativu-kontseptsii-alekseya-kudrina/>>.
- STUCKLER, D. – BASU, S. (2014): *Ekonomika života a smrti. Proč úsporná opatření zabíjí*. Brno: Emitos, s. r. o.
- SZALAI, P. (2016): Bojujte s čínským dumpingom aj po decembri, vyzvali europoslanci Komisiu. *Euractiv*, 13. 05. 2016. <<http://euractiv.sk/clanky/energetika/bojujte-s-cinsky-m-dumpingom-aj-po-decembri-vyzvali-europoslanci-komisiu/>>.
- ŠIKULA, M. (2011): Minimalizácia alebo modernizácia štátu. *Ekonomický časopis/Journal of Economics*, 59, č. 8, s. 763 – 785.
- ŠVIHLÍKOVÁ, I. (2010): Globalizace & Krize, souvislosti a scenáře. Všeň: Grimmus.
- TASR (2015): P. MIHÓK: Čína má zájem vybudovať prekládkové centrum v Košicih. *Správa* 10. 11. 2015 15:58.
- TASS (2014): Ukraine Halts Canal Water Supply to Crimea. [Cit. 12. 9. 2016.] <<http://tass.ru/en/world/729666>>.
- THE ECONOMIST (2016a): Chinese Investment: Not so gung-ho. 6. 8. 2016. <<http://www.economist.com/news/britain/21703401-relations-may-cool-flow-yuan-britain-unlikely-dry-up-not-so-gung-ho>>.
- THE ECONOMIST (2016b): Unemployment is Rising, but is not always Visible. 16. 1. 2016. <<http://www.economist.com/news/finance-and-economics/21688443-unemployment-rising-not-always-visible-shocks-and-absorbers>>.
- THE ECONOMIST INTELLIGENCE UNIT (2016): Global Food Security Index. [Cit. 17. 8. 2016.] Dostupné na: <<http://foodsecurityindex.eiu.com/Country/Details#India>>.

THE NATION (2016): Stephen Cohen – Beyond Cold War to Mobilization for War Against Russia? [Cit. 12. 9. 2016.] <<https://www.thenation.com/article/beyond-cold-war-to-mobilization-for-war-against-russia/>>.

THE TELEGRAPH (2016): Crimea Faces Months without Power Rather than be Defined as Part of Ukraine. [Cit. 12. 9. 2016.] <<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/12077725/Crimea-faces-months-without-power-rather-than-be-defined-as-part-of-Ukraine.html>>.

THE WALL STREET JOURNAL (2016): Ukraine Demonstrators Attack Russian Banks in Kiev. [Cit. 12. 9. 2016.] <<http://www.wsj.com/articles/kiev-demonstrators-attack-russian-banks-1455977173>>.

THE WORLD BANK (2016a): Ease of Doing Business in China. <<http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/china/>>.

THE WORLD BANK (2016b): GINI Index (World Bank Estimate). <<http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?locations=CN>>.

TREVELYAN, M. – JONES, G. (2015): Factbox: Benefits Offered to Asylum Seekers in European Countries. Reuters/World News, 16. 9. 2015. [Online.] [Cit. 2016-08-20.] Dostupné na: <<http://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-benefits-factbox-idUSKCN0RG1MJ20150916>>.

TURKSTREAM. <<http://turkstream.info/>>.

U.S. DEPARTMENT OF STATE. Ukraine and Russia Sanctions. [Cit. 12. 9. 2016.] <<http://www.state.gov/e/eb/tfs/spi/ukrainerussia/>>.

U.S. DEPARTMENT OF THE TREASURY. Ukraine-/Russia-related Sanctions. [Cit. 12. 9. 2016.] <<https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Pages/ukraine.aspx>>.

UN (2014): Human Development Reports. [Cit. 6. 4. 2016.] Dostupné na: <<http://hdr.undp.org/en/composite/trends>>.

UN (2015a): Správa o Miléniových rozvojových cieľoch. [Cit. 4. 8. 2016.] Dostupné na: <http://www.unis.unvienna.org/pdf/2015/MDG_2015_PR_Key_Facts_Global_sk.pdf>.

UN (2015b): World Population Prospects: The 2015 Revision. Key Findings and Advance Tables. [Working Paper No. ESA/P/WP.241.] New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division.

UNCTAD (2007): Trade and Development Report. [Online.] Dostupné na: <http://unctad.org/en/Docs/tdr2007ch3_en.pdf>.

UNICEF (2011): The Situation of Children in India. [Cit. 30. 8. 2016.] Dostupné na: <http://unicef.in/Uploads/Publications/Resources/pub_doc36.pdf>.

- VITALI, S. – GLATTFELDER, J. B. – BATTISTON, S. (2011): The network of global corporate control. [Online.] Zurich, Swiss: Federal Institute of Technology. [Cit. 15. 10. 2012.] Dostupné na: <<http://workplacebullying.org/multi/pdf/ETHstudy.pdf>>.
- VOS, D – JAGER, D. (2014): World Energy Outlook Hides the Real Potential of Renewables. In: Energy Post. [Online.] Dostupné na: <<http://www.energypost.eu/world-energy-outlook-hides-real-potential-renewables/>>.
- WB (2016): World Bank Database. July 2016. <www.worldbank.org>.
- WEF (2015): Global Risks 2015. Geneva: World Economic Forum.
- WEO (2016): World Economic Outlook. April and July 2016.
- WISNEWSKI, G. (2015): Kdo tahá za nitky moci. Bilderberg spiknutí špiček z ekonomiky, politiky a médií. Praha: Keltner Publishing.
- WOODOVA, E. M. (2014): Imperium kapitálu. Vydavatelstvo Spolku slovenských spisovateľov, s. r. o.
- WORLD BANK (2009): Secondary Education in India: Universalizing Opportunity. [Cit. 10. 3. 2016.] Dostupné na: <<http://datatopics.worldbank.org/hnp/files/edstats/INDstu09a.pdf>>.
- WORLD BANK (2012): India – Nutrition at a glance. Nutrition at a glance; India. Washington, DC: World Bank. [Cit. 17. 8. 2016.] Dostupné na: <<http://siteresources.worldbank.org/NUTRITION/Resources/281846-1271963823772/India.pdf>>.
- WORLD BANK (2016): Russia Economic Report – The Long Journey to Recovery. Edition No. 35, apríl 2016, World Bank Group - Macroeconomics & Fiscal Management, 71 s.
- WTO (2016a): World Trade Statistical Review (2016): Dostupné na: <www.wto.org>.
- WTO (2016b): Trade Growth to Remain Subdued in 2016 as Uncertainties Weigh on Global Demand. Press Release/768, 7 April. Dostupné na: <https://www.wto.org/english/news_e/pres16_e/pr768_e.htm>.
- XINHUA (2016): Report on China's economic, social development plan. <http://english.gov.cn/news/top_news/2016/03/19/content_281475310332486.htm>.
- X-RATES (2015): Chinese Yuan Renminbi per 1 US Dollar Monthly average. <<http://www.x-rates.com/average/?from=USD&to=CNY&amount=1&year=2015>>.
- ZHANG, J. – KLOUDOVÁ, J. (2009): Study on Creative Index in China: a Modified Florida's 3ts Model. Current Issues of Business and Law, Vol. 3., s. 104 – 117.

Výber publikácií Ekonomického ústavu SAV

List of Publications of the Institute of Economic Research of SAS

PAUHOFOVÁ, I. – STANĚK, P.: Adaptačné procesy a pulzujúca ekonomika: v cykle Paradigmy zmien v 21. storočí. [*Adaptation Processes and Pulsating Economy (Paradigms in the Cycle of Changes in the 21st Century*.)] 2016. 160 s. ISBN 978-80-7144-267-7.

PAUHOFOVÁ, I. (ed.): Paradigmy zmien v 21. storočí: adaptačné procesy a pulzujúca ekonomika. Zborník statí. [*Paradigms of the Changes in the 21st Century (Adaptation Processes and Pulsating Economy*.)] 2016. 373 s. ISBN 978-80-7144-265-3.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2015 a výhľad do roku 2017. [*Economic Development of Slovakia in 2015 and Outlook up to 2017*.] 2016. 129 s. ISBN 978-80-7144-261-5.

PAUHOFOVÁ, I. a kol.: Súvislosti príjmovej polarizácie na Slovensku. [*The Context of Income Polarization in Slovakia*.] 2016. 229 s. ISBN 978-80-7144-259-2.

PÁLENÍK, V. et al.: Potential of the Silver Economy: in an Ageing Europe Dealing with an Ongoing Debt Crisis and Problems in the Labour Market. Bački Petrovac, 2015. 135 p. ISBN 978-86-80394-00-8.

MORVAY, K. a kol.: Pohľady na štrukturálne problémy slovenskej ekonomiky III. [*Insights into the Structural Problems of the Slovak Economy III*.] 2015. 199 s. ISBN 978-80-7144-253-0.

PAUHOFOVÁ, I. (ed.): Paradigmy budúcich zmien v 21. storočí: adaptačné procesy – budúcnosť Európy a Slovenska. Zborník statí. [*Paradigms of the Future Changes in the 21st Century: Adaptation Processes – the Future of Europe and Slovakia*.] 2015. 320 s. ISBN 978-80-7144-248-6.

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: krehké oživenie globálnej ekonomiky v čase relatívne nízkych cien ropy a pretrvávajúcich geopolitických rizík. [*The Development and Perspectives of the World Economy: Fragile Recovery of the Global Economy in the Time of Relatively Low Crude Oil Prices and the Persisting Geopolitical Risks*.] 2015. 336 s. ISBN 978-80-7144-245-5.

PAUHOFOVÁ, I. – SVOČÁKOVÁ, S.: Investičné stratégie Číny v podmienkach krízy. [*China's Investment Strategies in Terms of Crisis*.] 2015. 131 s. ISBN 978-80-7144-243-1.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2014 a výhľad do roku 2016. [*Economic Development of Slovakia in 2014 and Outlook up to 2016*.] 2015. 130 s. ISBN 978-80-7144-241-7.

HOŠOFF, B. a kol.: Determinanty dlhovej krízy a jej vplyv na ekonomiku a spoločnosť. [*Determinants of the debt crisis and its influence on economy and society*.] 2015. 148 s. ISBN 978-80-89608-25-6.

BRZICA, D. a kol.: Motivácia aktérov pri smerovaní k znalostnej spoločnosti. [*Motivation of Actors in Transition Towards Knowledge-Based Society*.] 2014. 282 s. ISBN 978-80-7144-240-0.

HOŠOFF, B. (ed.): Finančné a sociálne aspekty dlhovej krízy z pohľadu ekonómie a práva. [*Financial and Social Aspects of Debt Crisis from the Perspective of Economics and Law*.] 2014. 258 s. ISBN 978-80-89608-18-8.

KOŠTA, J. a kol.: Aktuálne problémy (ne)zamestnanosti nízkokvalifikovaných pracovných síl. [*Actual Problems of (Un)employment of Low-skilled Labour Force*.] 2014. 150 s. ISBN 978-80-89608-16-4.

OBADI, S. M. (ed.): Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Oživenie globálnej ekonomiky: reálne trendy a rizikové faktory. [Zborník z konferencie.] [The Development and Perspectives of the World Economy. Recovery of Global Economy: Real Trends and Risks.] 2014. 141 s. ISBN 978-80-7144-238-7.

PÁLENÍK, V. a kol.: Strieborná ekonomika – potenciál na Slovensku. [Silver Economy – Potential in Slovakia.] 2014. 359 s. ISBN 978-80-7144-234-9.

WORKIE TIRUNEH, M. – ŠTEFÁNIK, M. a kol.: Trh práce na Slovensku: Analýzy a prognózy. [Slovak Labour Market: Analyses and Prognoses.] 2014. 222 s. ISBN 978-80-7144-232-5.

RADIČOVÁ, I. – NAVRÁTILOVÁ, L.: Vývoj riešenia hmotnej núdze medzi rokmi 2004 až 2014. [Development of Solutions of Material Need between 2004 – 2014.] 2014. 174 s. ISBN 978-80-7144-230-1.

ŠIKULOVÁ, I. a kol.: Slovenská ekonomika: desať rokov členstva v Európskej únii. Vybrané témy a problémy. [The Slovak Economy: Ten Years in the European Union. Selected Topics and Issues.] 2014. 242 s. ISBN 978-80-7144-228-8.

OBADI, S. M. – KORČEK, M.: Energetická bezpečnosť Európskej únie so zameraním na ropu a zemný plyn: teoretické pohľady a empirické dôkazy. [Energy Security of the European Union with Focus on Crude Oil and Natural Gas: Theoretical Views and Empirical Evidence.] 2014. 268 s. ISBN 978-80-7144-225-7.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2013 a výhľad do roku 2015. [Economic Development of Slovakia in 2013 and Outlook up to 2015.] 2014. 128 s. ISBN 978-80-7144-224-0.

PAUHOFOVÁ, I. – ŽELINSKÝ, T. (eds): Paradigmy budúcich zmien v 21. storočí. Globálny svet – spolupráca alebo konfrontácia? [Paradigms of the Future Changes in the 21st Century. Global World – Cooperation or Confrontation?] 2014. 295 s. ISBN 978-80-7144-220-2.

RADVANSKÝ, M.: Možnosti analyzovania vplyvu kohéznej politiky na regióny a trh práce SR: ekonometrický prístup. [Possibilities of Analysing the Influence of Cohesion Policy to Slovak Regions and Labour Market: Econometric approach.] 2014. 147 s. (Nepredajné.) ISBN 978-80-7144-218-9.

MORVAY, K. (ed.): Pohľady na štruktúrne problémy slovenskej ekonomiky. [Views on Structural Aspects of the Slovak Economy.] 2013. 209 s. ISBN 978-80-7144-217-2. ISBN 978-80-7144-216-5.

ŠIKULA, M. (ed.): Krízová a pokrízová adaptácia: nové výzvy pre ekonomickú vedu. Zborník príspevkov. [Crisis and Post-Crisis Adaptation: New Challenges for Economic Science.] 2013. 258 s. ISBN 978-80-7144-215-8.

ŠIKULA, M.: 60 rokov výskumu v Ekonomickom ústave Slovenskej akadémie vied. 2013. 254 s. ISBN 978-80-224-1317-6.

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: hľadanie možných ciest oživenia v čase pretrvávajúcej krízy dôvery. [The Development and Perspectives of the World Economy: Finding Possible Ways of Economic Recovery at the Time of the Persisted Crisis of Trust.] 2013. 396 s. ISBN 978-80-224-1311-4.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2012 a výhľad do roku 2014. [Economic Development of Slovakia in 2012 and Outlook up to 2014.] 2013. 127 s. ISBN 978-80-7144-207-3.

PAUHOFOVÁ, I. (ed.): Paradigmy budúcich zmien v 21. storočí. Európa, Slovensko – súvislosti globálneho ekonomického a mierového potenciálu. Zborník statí. [Paradigms of the Future Changes in the 21st Century III. Europe, Slovakia – Connections between the Global Economic and Peace Potential. Scientific Conference Proceedings.] 2013. 283 s. ISBN 978-80-7144-212-7.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2012 a výhľad do roku 2014. [*Economic Development of Slovakia in 2012 and Outlook up to 2014.*] 2013. 127 s. ISBN 987-80-7144-207-3.

PAUHOFOVÁ, I. – ŽELINSKÝ, T. (eds): Paradigmy budúcich zmien v 21. storočí. Infraštruktúra spoločnosti, infraštruktúra človeka, kontrolovaná spoločnosť. Zborník statí. [*Paradigms of the Future Changes in the 21st Century. Infrastructure of Society – Infrastructure of Man – Controlled Society. Scientific Conference Proceedings.*] 2012. 268 s. ISBN 978-80-7144-198-4.

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Medzi stagnáciou a oživením. [*The Development and Perspectives of the World Economy. Between Stagnation and Recovery.*] 2012. 354 s. ISBN 978-80-7144-197-7.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2011 a výhľad do roku 2013. [*Economic Development of Slovakia in 2011 and Outlook up to 2013.*] 2012. 145 s. ISBN 987-80-7144-196-0.

PAUHOFOVÁ, I. a kol.: Paradigmy zmien v 21. storočí. Hľadanie kontúr v mozaike. [*Paradigms of Changes in the 21st Century – Quest for Configurations in Mosaic.*] 2012. 314 s. ISBN 978-80-7144-195-3.

PÁLENÍK, V. a kol.: Možnosti modelovania zmien ekonomiky Slovenskej republiky so zreteľom na fungovanie v Európskej menovej únii. [*Modeling Possibilities of Economic Changes in Slovak Republic with Respect to European Monetary Union Membership.*] 2011. 277 s. ISBN 978-80-7144-192-2.

BRZICA, D. a kol.: Spolupráca aktérov v technologickom a inovačnom rozvoji. [*Cooperation of Actors in Technological and Innovation Development.*] 2011. 227 s. ISBN 978-80-7144-189-2.

WORKIE TIRUNEH, M. a kol.: Determinanty ekonomického rastu a konkurencieschopnosti: výzvy a príležitosti. [*Determinants of Economic Growth and Competitiveness: Challenges and Opportunities.*] 2011. 258 s. ISBN 978-80-7144-187-8.

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Spomalenie rastu a vysoká nezamestnanosť. [*The Development and Perspectives of the World Economy. Slowing Growth and High Unemployment.*] 2011. 261 s. ISBN 978-80-7144-185-4.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2010 a výhľad do roku 2012. [*Economic Development of Slovakia in 2010 and Outlook up to 2012.*] 2011. 136 s. ISBN 987-80-7144-184-7.

RADVANSKÝ, M. – WORKIE TIRUNEH, M. a kol.: Analýza determinantov regionálnych rozdielov v Slovenskej republike (vybrané aplikácie). [*Analysis of the Determinants of Regional Disparity in the Slovak Republic (Selected Issues).*] 2010. 304 s. ISBN 978-80-7144-183-0.

ŠIKULA, M. (ed.): Krízové a pokrízové adaptačné procesy a nové nároky na konkurencieschopnosť. [*Crisis and Anti-crisis Adjustment Processes and New Demands for Competitiveness.*] 2010. 208 s. ISBN 978-80-7144-181-6.

ŠIKULA, M. a kol.: Stratégia rozvoja slovenskej spoločnosti. [*Strategy of Development of Slovak Society.*] 2010. 695 s. ISBN (EÚ SAV) 978-80-7144-179-3; ISBN (VEDA) 978-80-224-1151-6.

WORKIE TIRUNEH, M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Ozdravenie svetovej ekonomiky: realita alebo mýtus? [*The Development and Perspectives of the World Economy. The Recovery of the World Economy: Reality or Myth?*] 2010. 312 s. ISBN 978-80-7144-178-6.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2009. [*Economic Development of Slovakia in 2009.*] 2010. 93 s. ISBN 987-80-7144-177-9.

RADVANSKÝ, M. – WORKIE TIRUNEH, M. (eds): Trendy regionálnych disparít Slovenska. Teoretické modely a empirické analýzy. [*Trends in Regional Disparity in Slovakia. Theoretical Models and Empirical Analyses.*] 2009. 179 s. ISBN 978-80-7144-176-2.

WORKIE TIRUNEH, M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Globálna finančná a hospodárska kríza. Príčiny – náklady – východiská. [*The Development and Perspectives of the World Economy. The Global Financial and Economic Crisis. Causes – Costs – Remedies.*] 2009. 284 s. ISBN 978-80-7144-175-5.

OKÁLI, I. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2008. [*Economic Development of Slovakia in 2008.*] 2009. 74 s. ISBN 987-80-7144-173-1.

HVOZDÍKOVÁ, V. a kol.: Riziká aktuálnych vývojových trendov vo svetovej ekonomike. Finančná, demografická, potravinová a environmentálna kríza. [*Risks Connected with Actual Development Trends of the World Economy. Financial, Demographic, Foodstuffs and Environmental Crisis.*] 2008. 147 s. ISBN 978-80-7144-170-0.

OBADI, S. M. a kol.: Globálna ekonomika. Nové trendy a analýzy vybraných problémov. [*Global Economy. New Trends and Analysis of Selected Issues.*] 2008. 187 s. ISBN 978-80-7144-169-4.

DLHODOBÁ VÍZIA rozvoja slovenskej spoločnosti. [*A Long-Term Vision of the Slovak Society Development. Second (unchanged) edition.*] 2009. 274 s. Druhé, nezmenené vydanie. ISBN 978-80-7144-168-7.

A LONG-TERM VISION of the Slovak Society Development. Summary. 2008. 40 s. ISBN 978-80-7144-167-0.

WORKIE TIRUNEH, M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Turbulencie na finančných trhoch a dilemy hospodárskej politiky. [*The Development and Perspectives of the World Economy. Turbulences on the Financial Markets and the Dilemma of Economic Policy.*] 2008. 301 s. ISBN 978-80-7144-166-3.

DLHODOBÁ VÍZIA rozvoja slovenskej spoločnosti. Zhrnutie. [*A Long-Term Vision of the Slovak Society Development. Summary.*] 2008. 36 s. ISBN 978-80-7144-165-6.

OKÁLI, I. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2007. [*Economic Development of Slovakia in 2007.*] 2008. 74 s. ISBN 987-80-7144-163-2.

HOŠOFF, B.: Križovatky hospodárskej politiky USA (1980 – 2005). [*Macroeconomic Policy Crossroads in the USA (1980 – 2005).*] 2007. 186 s. ISBN 987-80-7144-161-8.

WORKIE TIRUNEH, M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Prínos informačných technológií a hrozba klimatických zmien. [*The Development and Perspectives of the World Economy. The Benefits of Information Technology and the Costs of Climate Change.*] 2007. 332 s. ISBN 978-80-7144-159-5.

WORKIE TIRUNEH, M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Globálna konkurencieschopnosť a energetická a demografická kríza. [*The Development and Perspectives of the World Economy. Global Competitiveness and Energy and Demographic Crisis.*] 2006. 302 s. ISBN 80-7144-152-X.

Publikácie, ako aj jednotlivé čísla *Ekonomického časopisu*, ktorý vydáva EÚ SAV, si možno objednať alebo kúpiť v knižnici Ekonomického ústavu SAV a v kníhkupectvách: ELITA, VEDA, vydavateľstvo SAV v Bratislave a v internetových kníhkupectvách: Martinus.sk, s. r. o. <www.martinus.sk>; Matej LAZÍK <www.bibliostudio.sk>; Uni-Knihy.sk, s. r. o. <www.uniknihy.sk>.

VÝVOJ A PERSPEKTÍVY SVETOVEJ EKONOMIKY

Vysoké riziká a väčšie neistoty

THE DEVELOPMENT AND PERSPECTIVES OF THE WORLD ECONOMY

High Risks and Larger Uncertainties

SALEH MOTHANA OBADI A KOLEKTÍV

1. vydanie

Náklad: 250 ks

Tlač: VEDA, vydavateľstvo SAV

© Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied

Šancová 56, 811 05 Bratislava 1

Telefón: 00 421 2 52 49 82 14, Fax: 00 421 2 52 49 51 06

URL: <http://www.ekonom.sav.sk>

E-mail: Saleh-Mothana.Obadi@savba.sk

ISBN 978-80-7144-271-4

e-ISBN 978-80-7144-272-1